

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Clans, veïns i venturers

Agustí Colomines

FEBRER 1993

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

Agustí Colomines i Companys

Mitjançant un apreciadíssim amic comú, l'estiu passat vaig fer coneixença amb Vicent Olmos i Antoni Lòpez i Quiles, tot i que aleshores se'm presentà sota la personalitat heterònima de Toni Cova. A mesura que em familiaritzo amb el poble i conec més els costums, descobreixo la importància que tenen els renoms a Catarroja: Cova, doncs, Garrofi, Pataetes, Pelat, el Fadri i etcètera, etcètera. És un costum, aquest d'emprar el renom, molt estès arreu de les terres de parla catalana. El meu pare, per exemple, que prové de l'Empordà, a Sant Pere Pescador li diuen Joanitu de can Capí. Dic això, perquè una de les coses que més em va sorprendre d'Olmos i Antoni Lòpez fou el coneixement profund que tenien dels, diguem-ne, clans catarrogins. En aquest sentit, quan jo estava escrivint el meu llibre sobre la guerra del 1936-39 m'identificaren moltes persones que només coneixia pel renom. Però encara hi ha una altra faceta del tàndem Olmos/Quiles que no puc deixar de banda. Això és, la intensa competència que demostraren en el coneixement de la comarca. A ambdós els dec el fet d'haver vist a l'aire lliure allò que no hauria detectat sense la seva ajuda. Amb paciència gairebé benedictina em dugueren d'aquí^a allà per camins on només s'hi veien tarongers: a Santa Anna, on sopàrem amb Joan Iborra, de Silla, i altres amics o bé l'animat dinar a Sant Miquel. Mal que passi el temps no oblidaré mai aquell calorós diumenge ~~de~~ ^{el} dematí en què Vicent Olmos i jo suàrem la camisa tot caminant pels viaranys de la marjal fins arribar a la vora de l'Albufera. Immensa, calma, plena d'història. I després, al port de Catarroja, assaborírem el rar tacte de l'all-i-pebre. No em reca gens de reconèixer que foren ells els que em mostraren un altre món molt diferent al meu habitual. I no tan sols pel fet que hagi nascut i visqui a Barcelona, sinó perquè com a home urbà que sóc, de casa meva estant no havia tingut mai l'oportunitat d'introduir-me en un medi rural com ara el de Catarroja. Visitar-lo sí, però paladejarlo no.

Em preguntareu per què us explico la meva vivència perso-

nal. Ho he fet, una mica perquè en tenia ganes, i ja és prou, i una mica per justificar d'on parteix el meu interès per la història de Catarroja i, en bona proporció, per la història local. Un interès que, per exemple, ens ha unit a tots tres, juntament amb Joan Alcàzar i el montblanquí Andreu Mayayo, per tirar endavant una trobada d'historiadors valencians i catalans per discutir les concepcions locals del poder central en relació amb el poble.

Abans d'acabar aquesta petita introducció he de plantejar una altra qüestió que fa temps que em balla pel cap. A Barcelona tinc amariat amb Agustí Alcoberro, que és un jove historiador modernista i pedagog. Sovint, quan parlo amb ell surt a la llum el mal vici d'alguns contemporanistes de no atendre prou l'època moderna. La meua experiència com a ensenyant m'ha fet veure que el meu amic barceloní -que és de Pals, per certté tota la raó. Ultra la visió eurocèntrica que s'acostuma a predicar, a més a més els ensenyants tendeixen a parlar en les seves classes de la història contemporània, si no coetània, fent una mena de feed back molt poc convenient. Amb Olmos i Quiles també n'hem parlat molt d'això. I si no l'erro, bona part de la seva producció historiogràfica té com a motiu trencar, tot donant elements d'estudi, la inducció a conèixer només el present. No sé per què, el modernistes, si més no els que conec, són molt més sensibles a ampliar el contingut d'allò que cal explicar de la història que no pas els contemporanistes. I ho dic, sobretot, perquè jo vaig llicenciar-me en història contemporània i he rebut una educació semblant a la dels meus companys de promoció.

Potser he anat massa lluny per explicar les raons que han portat a un barceloní contemporanista a interessar-se per Catarroja i, avui, sigui aquí presentant una comunicació sobre el parlar i el viure del catarrogins del segle XVII. Crec que eren les paraules mínimes per acotar el comentaris subsegüents sobre la transcripció del Llibre de Comptes del Consell de Catarroja. 1652-1658 que van fer Vicent Olmos i Tamarit i Antoni Lòpez i Quiles, així com de l'anàlisi posterior inclosa a Administradors i administrats. Introducció a l'economia i a la societat de la Catarroja del sis-cents. 1652-1658.

COM ESTUDIAR LA HISTÒRIA LOCAL

En un article que publicà la revista Saó l'octubre de 1985, Antoni Lòpez i Quiles escrivia en relació amb si la història

local era una altra història:

"Els historiadors, ara, han pres la història local com un treball més, sense aldarulls ni grandiloqüències -sense glòries ni gestes-, sinó com una manera més de treballar la història, de forma anàloga a l'adoptada pels treballs monogràfics. Anàloga, però, no igual -continua dient. El perill de dispersió temàtica, és a dir l'allunyament de la història integral, tan proclamada i tan poc aconseguida, també afecta aquesta àrea del treball historiogràfic."

Les idees de Lòpez i Quiles que acabo de llegir les hauria pogut escriure Vicent Olmos, i, no hi ha dubte, són una explícita declaració de principis. Idees que, personalment, comparteixo del tot. "Fer història de ...", benentès que em refereixo a la història d'una localitat en evolució al llarg del temps, és menys, com ja s'ha dit, resoldre els seus problemes que plantejar-los. "Fer història", per exemple, local, és molt més; ja que l'historiador local ha d'aspirar a construir una història total, o integral -és una qüestió de noms-, del cosmos estudiat. L'avantatge de la història local respecte a la general és que ens aproxima a una documentació de primera mà i, també, necessàriament, al medi. A la realitat, per dir-ho d'una altra manera. L'escriptor suecà Joan Fuster, que no és un historiador conforme a la regla, però que comprèn la història amb molta més intel·ligència i sensatesa que no pas altres, l'any 1981 ja va interrogar-se sobre com podríem, com podem reconstruir la història sençera del País Valencià, si no començàvem per la base, per la base confusa de les "comarques".

De totes maneres, alerta amb això de les comarques. Una de les historiadores catalanes, malgrat que visqui a França, més agudes i suggerent del moment, Núria Sales, va demanar-se, pel març de 1985, si són tan naturals com això les comarques naturals. Fóra un pecat inadmissible que l'historiador local substituís les antigues demarcacions político-administratives de l'època moderna per unes altres que només tenen validesa per a la història contemporània. Compte, doncs, a voler suplan- tar les coses per afavorir polèmiques actuals.

És un lloc comú que pot haver-hi molts tipus de comunitats històricament constituïdes. L'important no és tan sols reconèixer-les bé, sinó intentar de no fer reduccionismes ahistòrics prenent la part pel tot o bé intentant que a nivell local

s'esdevingui allò que és cert a nivell general. Qui cregui que la història comarcal és la suma de totes les històries locals, i que la història nacional és la suma d'històries locals, comarcals i regionals més val que es dediqui a una altra cosa. La història, la nova història del País Valencià ha de tenir una base molt més dialèctica que tot això, seguint el paradigma dels anglo-saxons i els italians.

La història local que fan Olmos i Lòpez i Quiles és aquella que recolza en la indagació del passat, basant-se en una metodologia i uns plantejaments teòrics que transcendeixen la mera narració d'ingressos i despeses, ~~única~~ informació disponible a partir del Llibre de Comptes. Així doncs, m'apresso a dir que les conclusions del seu estudi, sigui quina sigui la valoració que en fem, responen a les exigències que ha de tenir una monografia local semblant a aquesta. D'un document àrid i mut per a molts de nosaltres, és evident que n'han fet una lectura dinàmica i fins i tot profitosa per a transportar-la a l'ensenyament.

Permeteu-me, ara, una última observació. En un article aparegut recentment, Pierre Vilar contestava "no" a la demanda si era possible "fer història de ..." sense simpatia. A l'historiador francès se li permeten aquesta mena d'interpel·lacions perquè és, això, estranger. Però, i a nosaltres? La meua opinió és que la història local ha de suportar la càrrega justa de simpatia perquè sigui eficaç a la historiografia general. Olmos i Quiles tenen com a propòsit més o menys declarat la reconstrucció de la identitat comarcal prenent com a motiu la història; ara bé, aquesta entranyable vocació no els ha menat a amagar-ne les contradiccions ni ~~negar-ne~~ ~~o~~ ~~ni~~ ometre'n els horrors del passat. L'estudi que han fet és un seriós treball d'història local que pretén saber quins són els mecanismes que permeteren que certes coses s'esdevinguessin.

UN BREU REPÀS AL CONTINGUT DE L'OBRA

Arribats en aquest punt, convé passar a veure quin és el valor que ^{que}crec tenen tant la transcripció del Llibre de Comptes com la voluminosa anàlisi recollida a Administradors i administrats. Començaré el meu comentari referint-me a l'últim dels llibres citats, deixant per al final una petita consideració sobre la vàlua lingüística de la transcripció.

... Deixem-ho
córrer.

1. Alguna cosa més que un títol

No és gaire normal començar una lectura crítica d'un llibre per l'avaluació del seu títol. Però és que he de confessar que va sorprendre'm. La utilització d'un títol dicòtom m'ha semblat sempre d'una gran habilitat gramsciana. En dues paraules, Olmos i Quiles han resumit, pel cap baix, tres categories: l'estètica, el judici i el genèric. És obvi que aquest senzill "això i allò" palesa una gran dosi de bon gust dels autors, alhora que resumeix allò de què tracta el llibre. He dit, a més, que era una manera breu d'emetre un judici. Per què? Doncs bé, perquè no ~~podeu~~ oblidar, i encara menys els autors,

"que sota l'aparent fredor de les xifres s'oculta la realitat d'un poble viu, d'uns homes i d'unes dones que viuen en les festes, que reben l'Arquebisbe, paguen impostos, tenen problemes amb la freqüent manca de pa ... o enfrontaments entre ells, diferències d'interessos, friccions amb la noblesa local o amb els omnipotents jutges, benestança o pobresa, solidaritat o insolidaritat, il·lusions i frustracions, lluites internes o dificultats econòmiques".

La simultaneïtat de premisses discordants és el que, socialment parlant, compendia el títol d'Administradors i administrats. Entenent per a administradors aquell fragment del poble catarrojà que exercia la parcel·la de poder que els permetia el règim foral valencià de l'època, administrant-la més que no pas governant. Quant als administrats, empen el mot com a sinònim de poble de Catarroja, en un sentit ampli, és clar. Tanmateix, el títol és fill de la reconeguda prudència de Vicent Olmos i Antoni Lòpez. Per a un llibre que, d'entrada, s'ha elaborat tenint com a fonament una sola font documental, l'esmentat Llibre de Comptes, era adequat encapçalar-lo amb un títol genèric que remata el subtítol Introducció a l'economia i a la societat. El llibre té, en aquest sentit, un caràcter marcadament propedèutic.

2. Plantejaments i mètode

Al llarg del llibre Olmos i Quiles insisteixen molt en el procediment que han utilitzat per fer efectiva la seva anàlisi. Ara sí ara no apareix l'adjectiu microscòpic o el seu fe-

mení microscòpica per a designar la mena de treball que han fet. N'he triat una a l'atzar per fer-nos-en una idea:

"El procediment triat -l'anàlisi microscòpica- (el subratllat és meu), alhora que ens acostava als catarrogins i a la Catarroja del XVII, ens obligarà a relatar moltes obvietats o a repetir idees conegudes que de cap manera no podem eludir si pretenem assolir un text coherent."

L'anàlisi microscòpica que proposen s'assembla molt, per no dir que és idèntica, al tipus d'història local que Josep Fontana no para de proposar. És a dir, una història minuciosa i detallada, cosa que no vol dir supèrflua ni de segona mà. Al contrari, és l'única possible si hom vol reconstruir la història en un sentit policèntric. Per tant, el curós estudi d'Olmos i Quiles empra un procediment formal que no s'ha de confondre amb el formalisme buit de contingut.

Abans de continuar, però, he d'aclarir un aspecte que, de no fer-ho, podria induir a l'error. Administradors i administrats no és, ni remotament, una història completa i acabada de la Catarroja del sis-cents. La renúncia a escriure-la fa part de la sensibilitat historiogràfica d'Olmos i Antoni Lòpez, al mateix temps que deixa veure un rerafons complex i, si voleu, discutible. El seu treball ha topat amb una dificultat manta vegades enunciada ací, que és importantíssima: la manca de fonts locals directes. El Llibre de Comptes, que és l'únic document que se salvà de la crema de l'arxiu municipal durant la guerra de 1936-39, de vegades, ha actuat com una cotilla que els apretava massa. ¿Hauria pogut ser d'una altra manera? No n'estic segur. La informació que els proporcionà el Llibre de Comptes -essencialment agrària- els decidí a escrutar, torno a dir-ho, microscòpicament, allò que podia desprendre's del Llibre mateix. ¿És lícit demanar-los que abastessin el conjunt social catarrogí amb la informació que tenien? Suposo que no. De totes maneres, ja he dit fa una estona, que d'un llibre que només registra les despeses i els ingressos del Consell de Catarroja han aconseguit bastir una obra d'abast més general. El més fàcil hauria estat caure en un economicisme preciosista, refinadíssim, però d'escassa utilitat historiogràfica i pràctica. Podem estar d'acord o no amb la manera que tracten la informació, mes ningú que sàpiga llegir no podrà negar que ens mostren el funcionament d'aquelles facetes de la Catarroja del XVII sobre

les quals sí que ens diuen alguna cosa les partides registra- en el Llibre de Comptes.

La deficiència documental que esmento ha estat un handicap per igualar el seu estudi a les monografies que, tot i centrar-se en el segle XVIII, han elaborat Llorenç Ferrer per a les comarques centrals del Principat i Josep Ma. Muñoz i Lloret per a Sabadell i Terrassa. ¿De quina manera han suplert aquesta deficiència que m'atreveixo a titllar de neurastènica? Observant com ha resultat casos semblants al seu la historiografia europea, sobretot italiana. Els historiadors italians tenen una major experiència en estudis d'història local i en el tractament de les fonts. Moltes de les millors monografies locals que aporten els joves historiadors catalans d'avui tenen un suport bibliogràfic italià i, en menor mesura, anglès. No m'interpreteu malament, el recurs bibliogràfic no vol dir que Olmos i Quiles donin pàbul a la imaginació com a forma d'esmenar la manca de documentació, sinó que, tenint com tenen un profund coneixement de Catarroja i de l'època, ens ofereixen una sèrie d'hipòtesis que algú, quan sigui possible, haurà de tornar a pensar.

Així doncs, de moment, cau pel seu propi pes que Administradors i administrats reïx prou bé en intentar abordar les xifres des de la doble perspectiva del que diuen i del que oculten rere. El que és just anotar és que Olmos/Quiles no són gens partidaris d'una pràctica força freqüent entre els historiadors marxistes: tenir la resposta, que segueix un patró estàndard, abans fins i tot de formular-se cap pregunta. Contrasten dades, doncs, cerquen pistes, plantegen interrogants i, per fi, ens serveixen unes conclusions novedoses i connexes.

3. El fons del llibre

L'estructura d'Administradors i administrats, tal com confessen obertament els autors, la deuen a la influència de Fernand Braudel. Una influència, però, que no va més enllà de l'anatomia o, si més no, no l'he sabuda veure. Segons com ens el mirem, aquest llibre podria incloure's en el corrent historiogràfic que denominen història de les mentalitats. Com que a hores d'ara, d'història de les mentalitats, n'hi ha de tota mena: una de frívola, oportunista, sociològica i reaccionària, i, una altra, d'intel·ligent i científica, cal que desembullem la troca.

El que passa és que les quasibé cinc-centes pàgines del llibre són de difícil classificació. Sigui com sigui, malgrat el risc d'embolicar-ho més, gosaria dir que allò que contenen aquestes pàgines és una història social imperfecta. Espero que ningú no s'ho prengui com un menyspreu. Amb història social imperfecte no vull suggerir de pacotilla. M'explicaré: Braudel, que tendia a estudiar grans espais en cicles de llarga durada, enunciat fa temps que en ells s'hi donava la contraposició entre la vivència individual i la tendència col·lectiva cap al canvi. Per tant, Braudel s'estimava més el horitzons, diguem-ne, amplis que el microcosmos massa poc rellevant. ¿Per què ho dic tot això? Doncs perquè Braudel és a la base de la història de les mentalitats; en primer lloc, per tal com fou ell el predecessor dels qui, com Olmos i Quiles, transgredeixen la convenció que exigeix de considerar inicialment els aspectes econòmics i després els socials. El seu llibre sobre la civilització material, economia i capitalisme comença, precisament, amb el tractament de les estructures del quotidià mentre que deixa per a la segona part els jocs de l'intercanvi. A mi, de Braudel, no m'importa tant el fet que transguedís una convenció a l'ús com que els seus llibres reflecteixen una història poc integrada, poc total. Per a assolir una història integrada no n'hi ha prou en capgirar els termes. Amb tot, Olmos/Quiles tenen un deute amb Braudel, i, per tant, amb la història de les mentalitats, que no podem bescantar.

A pesar de la insistència que Administradors i administrats no és un tractat sobre l'economia i la societat del poble, sinó de la visió que en dona el Llibre de Comptes, això no justifica correctament l'opció de dividir-lo en dues parts ("La Societat" i "L'Economia") força convencionals encara. Pel meu gust, hauria estat millor seguir el model de l'anglès E. P. Thompson, inclòs a Tradición, revuelta y consciencia de clase, el qual examina l'anomenada economia moral de la multitud com la manera d'integrar la cultura popular en el marc de la història social.

És una polèmica molt llarga que no l'acabarem ni avui ni demà, tampoc no és aquest ni el lloc ni el moment de continuar-la. En resum, doncs, la combinació d'una història de les mentalitats intel·ligent i una història sobre la visió del costum i l'experiència social fa que insisteixi a dir que Administradors i administrats és una història social imperfecta.

Bé, com ja he dit, el llibre l'han dividit en dues grans parts: "La Societat" i "L'Economia". La primera part és un bon intent d'ordenar i sistematitzar

"les partides de forma que obtinguem informació de tres temes genèrics: La relació entre el poder i el poble, les conseqüències derivades de la contigüïtat del Lloc amb el camí Reial i un tercer capítol destinat a aplegar les informacions de caràcter cultural, entès aquest concepte de forma ben àmplia."

Pel que fa a la segona part, l'han dividida en dos capítols. El primer, desglossa la comptabilitat municipal en els ingressos que rebia el Consell a través dels tributs locals, i les despeses. El segon capítol és, per a mi, molt important i crec que ha de ser interessant d'utilitzar-lo com a material pedagògic. No en va és una actualització, en forma de Major, de la comptabilitat del Consell de Catarroja, cosa que ens permet de resseguir l'evolució de l'economia de l'època moderna, encara que només siguin sis anys, tant en l'anàlisi casuística de cadascun dels exercicis com en l'estudi de tot el període contingut al Llibre de Comptes. Aquesta actualització l'acompanyen d'uns quadres i uns gràfics molt aclaridors i útils, i significa una reordenació cronològica de les partides que han estat analitzades en el text de forma temàtica. És clar, doncs, que Administradors i administrats té una ferma voluntat de fer-nos comprendre el ritme, insisteixo, el ritme econòmic d'una societat en evolució i fragmentada pel xoc contraposat d'interessos socials. En conjunt, són una sèrie de consideracions agudíssimes.

Vull remarcar, però, una postil·la relativa a la naturalesa del poder. A la conclusió del llibre, s'hi diu el següent:

"(...) hem tingut oportunitat de comprovar que l'elecció del càrrecs municipals estava mediatitzada per aquells que nosaltres hem denominat clans familiars influents, els quals, al seu torn, obtenien de l'exercici del seu poder una sucosa porció de beneficis. O els seus familiars, també receptors -ni que siga indirectes- de les conseqüències de l'exercici del poder. Ens hem resistit, però, a anomenar aquests clans com a oligarquies, en un poble petit com aquest, constituiria una desproporció injustificada. Són només els grups de poder capaços de controlar els qui hem designat com a 'protagonistes absents'."

Clans familiars influents, protagonistes absents, pobres de solemnitat, capellans i venturers que van i vénen. ¿Què vol dir tot plegat? La noció de clans familiars influents s'ha d'entendre aplicat a un sector l'abast del poder del qual era el marge ^{que} li atorgava el senyor feudal. En un poble tan petit i en una època com aquella, "la tela d'aranya teixida entre ells (era) molt difuminada i subtil" i, diria, estantíssima i tot. Els protagonistes absents són l'estadi intermediari entre els "grups de poder local"; és a dir, els clans, i els sectors socials més deprimits; això és, els pobres, malalts i capellans del poble o bé aquells passavolants, però que repercutien en l'economia local. En general, doncs, la discussió sobre la naturalesa del poder ens aboca a la discussió sobre l'estratificació social i, per tant, a la noció de classe aplicada a l'època moderna. Un repte difícil, el que ací plantegen Olmos i Quiles, i que provocarà més d'un marrameu.

Una societat agrària i sacralitzada com la catarrogina del segle XVII no podia deixar de banda l'Església. El llibre de Comptes aporta algunes dades per esbrinar la influència eclesial en el conjunt de forces que configuren el marc director de la societat barroca, però no és el document adequat per avaluar-la correctament. Per molt que s'hi aproximem, hauran de reconèixer ^{que} el Llibre de Comptes només pot indicar-nos certes pistes que facin referència al cultualisme popular local i, per extensió, ~~de~~ la cultura popular. Joaquim Ma. Puigvert acaba de publicar un treball (Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetat. Riudellots de la Selva) en què demostra la utilitat del llibre de costums i pràctiques eclesials (consuetat) per a estudiar la parròquia "com a institució aglutinadora i cohesionadora d'una comunitat pagesa, la qual cosa permet d'esbrinar com els laics participaven en les tasques parroquials per mitjà de l'obra i les diferents pabordies, el paper i la funció social del clegat, la caritat com a forma bàsica de sosteniment parroquial, els conflictes entre el clergat i el poble, etcètera". Les consuetes són, per tant, un terreny eminent per a l'estudi de la societat rural, almenys per a les societats de l'Antic Règim. No sé si Catarroja tenia un document semblant, però val la pena indagar-ho.

Per acabar el comentari sobre el fons del llibre vull esmentar un tema així què són sensible: la pobresa. Molt encertadament, Cristòfor Aguado escriu al pròleg del Llibre de Comptes una frase plena de sensibilitat: "el pobres, -diu- són una

mena d'institució barroca". Ja sé que l'abundància de pobres locals no és res més que una de les conseqüències de la pobresa general. De totes maneres, la presència constant de la pobresa i, en conseqüència, de la caritat, per molt que s'hagués laïcitzat, em fa ballar el cap i m'irrita. És una reacció vital, ho reconec. Tal vegada, l'única manera seriosa de mirar-s'ho és aquella que formulen Olmos i Antoni Lòpez:

"Tota mena de gent marginada, conflictiva i captaire s'incorporava a la quotidianitat local i gairebé convertia en normals situacions que contemplades des d'una òptica de present, no dubtaríem a qualificar d'exceptionals. Una acolorida barreja de marginats, marginals, jutges i procuradors, pelegrins, capitans i soldats, criats i malalts; els que vivien a Catarroja i els que hi passaven; un conjunt d'informalitats¹ recorden a cada pàgina, en moltes de les partides (del Llibre de Comptes), que ens trobem al bell mig del garbull del barroc; que el baleig social, els garbissos dels diferents estaments formen part indescribable d'aquell món; que constitueixen, en definitiva, un sub-món solemne i fastuós en la seua misèria i indigència.".

DE LA PARLA PASSADA I FUTURA

La decisió de la sala segona del contenciós-administratiu de l'Audiència Territorial de València donant la raó al recurs que havia presentat l'Asociación Pro Libertad de Enseñanza en Valenciano en contra de l'ordre de la conselleria de Cultura, Educació i Ciència que desplejava la llei d'ús i ensenyament del valencià, així com l'esperada sentència que ha de dictar el suprem sobre l'acord de la junta de govern de la Universitat de València a favor del català m'encoratgen a plantejar aquest tema. De continuar per aquest camí, aviat serà un mèrit escriure llibres d'història en la llengua pròpia i fins i tot una operació a cor obert, d'aquelles en què la vida del malalt penja d'un fil. Ja fa set anys un filòsof català, Gerard Vilar, recordava que fer filosofia en català (que se'n fa molt poca) li semblava una contribució no gens menyspreable al projecte nacional. Sense ganes d'incordiar, perquè malgrat parlar la mateixa llengua -amb les diferències dialectals de cadascú- sóc de Barcelona, crec que el que diu Vilar per a la filosofia catalana és el que passa amb la història al País Valencià.

Per res del món voldria ser malintencionat. No demano una història nacionalista, sinó una història nacional que, per exemple, ens mostri els lligams entre el passat i el present, com és evident que ho mostra, pel que fa a la llengua, la transcripció del Llibre de Comptes. És, si més no personalment i puntualment, una manera de contribuir a l'emancipació nacional i a la recuperació i normalització de la llengua pròpia. Llegiu, si us plau, la segona part del pròleg de Cristòfor Aguado, lúcida i alliçonadora, i l'esplèndida introducció lingüística dels autors. A ambdós escrits, hi sura una estimació a la llengua no gens carrinclona i que diu molt més del que pugui dir-vos jo ara. Només una cosa. Per molt que dictaminin els enemics de la nostra llengua, la voluntat de sobreviure, com a poble i com a individus amb cultura i llengua pròpies, decidirà quin serà el nostre futur. Personalment m'identifico amb les paraules d'Enric Valor, valencià i Premi d'Honor de les Lletres Catalanes: "Costa molt destruir una llengua, però s'ha de treballar molt per a recuperar-la."

Barcelona, maig de 1987

ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE LA HISTÒRIA LOCAL, AVUI.

Agustí Colomines i Companys

1. La història i el projecte polític nacional

El 1985, en el marc d'una anomenats "Encuentros en Madrid" que organitzà la Fundación de Investigaciones Marxistas, Antonio Elorza, historiador i conegut militant del PCE, plantejà que ara per ara som davant la desintegració de la intelligentsia d'esquerra. (1) En aquest sentit, Elorza explicà una paradoxa que li havia fet notar Pierre Vilar. Als anys seixanta, deia Vilar, quan el capitalisme floria, ningú no pensava en una crisi i tot s'encaminava cap al millor en el millor dels móns, la intel·ligència europea semblava lliurar-se a la perspectiva de la revolució, a la supressió a curt termini del sistema capitalista. Per contra, continuava Vilar, quan la crisi econòmica desfà aquella il·lusió del capitalisme autorregulat i apareix de nou la desocupació de milions d'homes i dones, la misèria i fins i tot el risc de guerra generalitzada, l'intel·lectual deixa de ser utòpic i transformador i en alguns casos passa a predicar el contrari: la fi de la revolució, el conformisme amb l'ordre establert. Tendeix, així mateix, a recloure's en la vida privada i a tenir com a activitats preferents, per exemple, la gastronomia. "Dicho con cierta violencia -concluimos- podemos decir que nos encontramos ante un intelectual castrado en su perspectiva de praxis, pero cebado como recompensa por su calidad de agente de adecuación a la crisis y a su sistema de poder". He volgut començar la meua intervenció explicant-vos la paradoxa que assenyala Vilar perquè, d'una banda, reflecteix molt bé el posicionament present dels intel·lectuals, entre ells els historiadors, i, de l'altra, perquè qui ho afirma és precisament un historiador.

encara que val la pena remarcar-hi precisament com el paper de l'Estat i de molts ajuntaments, és a mans de l'esquerra.

No patiu. No pretenc posar-me a analitzar aquesta paradoxa. No és el lloc ni el moment, Si l'esment, és però, perquè estic convençut que una cosa semblant és el que passa amb els intel·lectuals respecte al fet nacional, ja que som en uns moments en què el possibilisme domina la política i l'oportunisme la ideologia. L'historiador, és clar, tornem-ho a dir, no viu al marge d'aquesta crisi intel·lectual, si de cas la viu doblement, ja que a la crisi primera s'encavalca una crisi específica de la historiografia catalana i valençiana, Per tant, és d'això que us parlaré tot seguit.

n'hi ha més no, la de l'àmbit d'investigació oficial.

o, més exactament, dels historiadors

La crisi de la historiografia dels PP.CC. és una qüestió molt complexa i de gran abast. Així doncs, se'm fa difícil de

poc de mala i
una mica estrident 2.

resumir-la de cop, breument, i d'una manera intel·ligible. Costi el que costi, malgrat la dificultat, m'atreveixo a dir que la crisi de la historiografia recolza en una debilitat tèdricometodològica i, també, en una disfunció pràctica quant al valor de la història com a arma. Encara que, és de justícia apuntar-ho, ambdues nyafres resulten d'una crisi superior, de caire polític-ideològic, de l'historiador i de la societat. Del 1977 ençà, l'esquerra no ha fet res més que abandonar els valors ètico-morals que la identificaven sense substituir-los per uns altres de nous, més adequats a la realitat democràtica i a l'era tecnològica. L'esquerra, si més no la majoritària, a força de claudicar ha permès l'arrelament del cps doctrinari de la dreta i, no calia sinó, perdoneu-me l'expressió, els valors burgesos. S'ha de reconèixer que la dreta empenyia amb una força constant i decidida que l'esquerra, massa preocupada a sortir a la fotografia, no podia aturar ni tenia el suport d'aquelles associacions i entitats populars -que s'havien deixat podrir- per resistir l'embat. I quan la dreta empeny, no si val la tebior ni l'eclecticisme ni la claudicació ni, senzillament, passar-se a l'altre bàndol. I així sembla ser que és el que s'ha esdevingut.

és possible que aquesta crisi s'hagi d'entendre en el marc d'una autèntica més àmplia dels pressupòsits esquerrans el que em sembla clar és que avui s'ha esgotat un model en que l'historiador tenia un compromís polític basat en l'ètica i que avui no ha trobat encara una solució adequada. El context és que al descoment que viu

Pel que sembla nom els qui
novel·lisme i propaganda soviet, doncs, afirmem que la crisi de la

no s'espera

historiografia té la seva arrel en la maca de projecte polític dels historiadors. En un article aparegut el 1977 a Agustí Alcoberro fa un repàs al pensament historiogràfic català del segle XX. (2) Si alguna cosa sobresurt del seu escrit és, precisament, el compromís polític de l'historiador i l'adscripció d'aquest a un corrent de pensament determinat. Per exemple, de Ferran Soldevila i de Rovira i Virgili assenyala: "Tots dos escriuen des d'un franc patriotisme. Per a ells, el poble és una unitat, que com a tal protagonitza els grans esdeveniments històrics (...) Rovira arribà a la història des de la política i des de la publicística. En gran mesura va ser encara un autodidacta. D'extracció humil, i de tradició republicana federal, s'escarrassà a conjuminar el nacionalisme democràtic d'arrel italiana amb la tradició federal catalana. Pi i Margall, Almirall i Mancini seran els seus grans mestres (...) Soldevila -continua dient Alcoberro-, contràriament, arribà a la història des dels seus estudis universitaris. (...) Soldevila, partia d'uns plantejaments més conservadors, pròxims a la Lliga". I això quant als historiadors anomenats romàntics. Després arribà Vicens i Vives que seguint el que diu Alcoberro, cal dir, d'entrada, que tothom ha acabat intentant de vindicar-lo: "Jordi Pujol ha afirmat repetidament el mestratge de l'historiador en la seva acció política. El PSUC, des de Nous Horitzons, l'ha situat al bell mig de la soca de l'arrel del marxisme català. I fins i tot un xicot que malda per ser l'intel·lectual orgànic del nou règim (fa referència al nefast Josep Ma. Colomer), l'ha presentat com l'ideòleg de l'espanyolisme militant". És fàcil i rendible vindicar Vicens, per això tothom s'apressa a fer-ho, perquè no s'ha d'oblidar que fou ell qui reeixí a posar la primera pedra per construir una historiografia catalana modernitzada i científicament compatible amb la historiografia

que participa en aquest seminari i, 3.

europaea. Josep Ma. Muñoz i Lloret, ^{que en prepara una biografia, potser potria} ~~deixar~~ aclarir-nos-ho millor. No oblidem, però, que Vicens definí, ho recalca Josep Termes, un autèntic projecte historiogràfic al servei de la burgesia: "no va poder estar-se -assevera Alcoberro-, com ningú, de tenir el seu propi projecte polític. I aquest no era altre que la catalanització d'Espanya, que l'intent de modernitzar les anquilosades estructures peninsulars des de la perifèria.". Vicens morí prematurament el 1960, d'aleshores ençà han aparegut una sèrie d'historiadors, tots ells avui ja madurs, que diuen ser els seus deixebles. El que passa és que seguint el mateix joc que acabo de dir sobre la disparitat de vindicadors, aquests deixebles mantenen posicionaments molt diversos i, sovint, contraposats. Al principi, però, la majoria es formaren en la crítica a la vella escola romàntica, "començaven a conèixer Vilar i, amb ell, el mètode d'anàlisi marxista". Alcoberro, prudent com és, s'atura aquí i deixa caure que algun dia caldrà analitzar aquesta historiografia en els seus encerts i en les seves misèries.

Per la meua part, tampoc no estic en condicions d'aportar gaires elements a l'anàlisi d'aquest grup d'historiadors. El que sí vull proclamar és la davallada de vulgaritat que envaeix les últimes discussions historiogràfiques que han mantingut. Des d'aquell ja mític Col.loqui d'historiadors que se celebrà a Barcelona pel maig de 1974, en què un grapat d'historiadors valencians (Alfons Cucó, Rafael Aracil), de la Catalunya del Nord (Joan Meyer, Aícia Marcet, Jordi Estivill), de les Illes (Pere Gabriel), del Principat (Casimir Martí, Emili Giralt, Josep Termes, Isidre Moles) i d'altres pretenien establir un intercanvi d'idees entorn del moviment obrer, el nacionalisme català, les transformacions agràries i la industrialització, fins al debat que organitzà el Centre de Treball i Documentació el 1982 sobre la tasca de l'historiador, amb participació de M. Barceló, J. Casassas, R. Garrabou, M. Izard, Borja de Riquer, Eva Serra, Josep Termes i E. Ucelay Da Cal, el llistó s'ha situat molt avall, a cotes mínimes i, en algun cas, imprudents.(3) És complicat de copsar el perquè d'aquesta desorientació, que és més palesa encara si parlem de posicionaments polítics.

El que sembla clar és que el fet de viure la dictadura franquista polititzà la gran majoria dels historiadors dels seixanta, com també ho és que avui no tenen un projecte polític precís i de futur. Cap als anys seixanta, el nucli d'historiadors aleshores de més pes (Fontana, Garrabou, Termes, Izard) formaven una colla homogènia des del punt de vista polític, en tant que s'articulaven al voltant del PSU. N'hi havia d'altres, tanmateix, que s'articulaven a l'entorn de l'independentisme d'esquerra, com ara Eva Serra i fins i tot, encara que sembli estrany, Ernest Lluch o bé Fèlix Cucurull. Tots plegats tenien el neguit de treballar com a historiadors, però eren a la vegada partidaris de l'acció al carrer contra la Dictadura. La radicalitat d'aquest plantejament cal emmarcar-la en el context d'excepcionalitat dictatorial, que menà molts intel·lectuals a l'acció política directa. No ho confonem, no ho confonem

clar i analitzat.

a l'acció quan parlo de la necessitat d'aclarir les opcions polítiques, sinó que no entenc associat a la funció bàsica de l'intel·lectual, que és la crítica del poder, la innovació del pensament, etcètera. ¿Què ha passat amb aquests historiadors, aleshores notoriament d'esquerra? Josep Termes, un dels protagonistes parla de la situació actual del món dels historiadors així: "Aquest món es configura com un món d'esquerreres, amb una mentalitat d'esquerreres, amb una mitologia d'esquerra, amb uns tics d'anàlisi històrica, política i cultural molt dins de les modes de l'esquerra. Això durà molt. Pràcticament vint anys. Des del 56-57 fins com a mínim la mort de Franco. Això vol dir que s'han creat uns tics que fan que la immensa majoria dels intel·lectuals amb vocació política, s'hagin creat dins d'aquest món de ressonàncies esquerranes. Durant tota la clandestinitat hi ha una confusió entre polític i intel·lectual, i després cal dissociar-ho (...) Per tant (en arribar la democràcia), hi ha una decantació en la qual uns passen a fer de classe política i uns altres continuen d'intel·lectuals. Es produeix un tall, una separació molt estranya i molt delicada. No ha estat un tancament clar i per tant fa que es mantinguin uns equívocs, que en el camp de l'esquerra ens porten a no exercir una funció que em sembla fonamental, que és la funció crítica...". (4) Tal vegada no siguin tots els que l'han perdut, la funció crítica, però en aquests moments és just retreure a aquesta, diguem-ne, escola vilaro-vicentiana haver acabat essent com el ram de vetes-i-fils, amb un baix nivell de crítica, d'innovació i, per què no?, de provocació. De vegades sembla com si el procés de reconstrucció nacional hagués estat resolt. I, evidentment, no ho ha estat, malgrat els avenços innegables.

Eva Serra, per la seva banda, va més enllà del que diu Termes: "Hi ha una crisi de l'historiador, o de la historiografia, per a aquelles persones que pensaven que fer història era participar en un projecte polític i, per tant, actualment es troben fora de joc (...) L'article (5) fa una anàlisi del que ha estat la historiografia fins ara, però no es compromet en què ens pertoca de fer. En aquests moments i en aquest país, no hi ha projecte nacional, i la historiografia reflecteix aquest fet. (...) Estic totalment d'acord -continua Serra- que la historiografia està mancada d'una anàlisi seriosa sobre la relació nació/Estat. Això potser respon al fet que possiblement no tenim aquest projecte nacional in mente, i el que ens preocupa és com ens integrem en aquest Estat i no com ens el traïem de sobre.". (6) És un dictamen rotund, potser discutible, però en vista de la manca de revistes especialitzades que estimulin el debat historiogràfic ~~de la manca de revistes especialitzades~~, de la inexistència de línies de recerca coordinades o bé que els grans projectes historiogràfics es fan al servei de les institucions, és lícit pensar que Eva Serra no s'equivoca gaire.

Condicionats per les institucions i els mandats que les regeixen.

I ja que he parlat de la manca d'un projecte nacional, convé que faci un repàs a la convivència entre els historiadors valencians i catalans. En la dècada dels seixanta als

acceptava,

setanta sembla que tothom això que s'ha acordat denominar com a Països Catalans, sobretot els historiadors. Vicens i Vives, indirectament, contribuï en aquesta tasca feixuga i tenaç de mantenir el contacte entre les diferents terres de parla catalana. Per exemple, incità a valencians i mallorquins a dur a terme un exercici de reflexió semblant al que ell havia fet a Notícia de Catalunya. Fruit d'aquest impuls són les obres de Joan Fuster Nosaltres els valencians, que fa vint-i-cinc anys que la va escriure, i El mallorquí, que en fa vint, de Josep Melià. Tres obres, doncs, que partien del lligam dels autors a la seva terra i que transcendien l'àmbit regionalista per recuperar una consciència col·lectiva natural, anticentralista per intenció i antiromàntica pel mètode i les pretensions. La relació entre historiadors valencians i catalans arranca amb l'arribada de Joan Reglà a la Facultat de Filosofia i Lletres valenciana el 1959: "Com Vicens a Catalunya -apunta Ma. Carme Pérez Aparicio-, Reglà fou conscient de la necessitat d'impulsar els estudis sobre la història valenciana i de contribuir al retrobament de la memòria col·lectiva, que en els anys 60 començava a remuntar el llarg vuit de la postguerra. Fruit d'aquesta actitud i d'un caràcter tolerant, respectuós i alhora estimulador de les iniciatives individuals, va agrupar al voltant seu una colla de joves historiadors que admiraven no sols la seua desorbitant humanitat, ans també la gran categoria intel·lectual i el seu compromís cívic. Persones com Emília Salvador, Sebastià García Martínez, Manuel Ardit, Vicent Martínez Santos, Ernest Belenguier, Ricard García Cárcel, José Ma. Palop, Eugeni Císcar, Dámaso del Lario, Rafael Benítez, Telesforo Hernández, Lluís Guja i jo mateixa (l'autora)". (7)

Historiadors de significació diversa, d'evolució molt dispar i àdhuc contradictòria, però aleshores formaven el planter historiogràfic amb unes conviccions nacionals força definides i punyents. La relació entre el País Valencià i Catalunya s'aprofundí encara més amb la presència d'Emili Giralt a la càtedra d'Història Contemporània del 1964 al 1971, i que fou el màxim impulsor del I Congrés d'Història del País Valencià. Avui, la relació no és tan harmoniosa. Ara bé, encontres com aquest contribuiran a reobrir un diàleg necessari i just, perquè, cal no oblidar-ho, els principals hem estat afortunats, tenint un País Valencià que ha fet de tap a la penetració colonialitzadora que, per contra, els valencians han hagut de patir amb la indiferència del catalunya.

No volia anar tan lluny, però és que les dificultats de la historiografia tenen una forta repercussió en els joves historiadors de la nostra època. La nova saba que aquest's havien d'infiltrar a la historiografia ha perdut la brúixola, i la connexió i la coherència que la vella arrel esquerrana de la historiografia dels seixanta, El problema és saber si els joves historiadors sabran assumir les responsabilitats polítiques a què, necessàriament, han de comprometre's. Ara per ara, el que es nota és la disgregació, que no és el resultat de les naturals discrepàncies entre uns i altres, sinó que és la conseqüència d'una manera de fer història, per dir-ho en termes agressius, sense objectius, feble teòricament, antiga pel que fa als mètodes i políticament ambigua. Ha arribat fins aquí una tendència

5. ha anat esllançant molt de pressa.

el que la història sigui una cosa d'interpretació i de transformació.

El primer que cal concloure, per tant, és que la història no és, no ha de ser, una ciència buida, sense sentit; sinó que la història, entesa com a sèria d'interpretació i com a argument d'intervenció, ha de tendir a allò que reclama E.H. Carr: al diàleg entre els esdeveniments del passat i les metes del futur que sobresurten progressivament. (8) I també, en un sentit més general, que el compromís de l'intel·lectual signifiqui restablir a aquells que tenen mitjans per estudiar i saber el deure deure d'estudiar i saber. O bé, com a conclou Rossana Rossanda no fa gaire: parlar menys i comprendre més, no acontentant-se amb les evidències una mica passades, ja, dels teòrics de la societat. (9) A parer meu, i confesso que és una idea que no és meua, l'Estat de les Autonomies pot donar peu a una historiografia regionalista o regional respectuosa amb la legalitat constitucional, però que tindrà com a repercussió que la historiografia sigui menys combativa i resti integrada als interessos de l'Estat burgès. (10) *I, tanmateix, aquest no és el futur que anhellem fa ben poc.*

2. Hi ha dues maneres, dos estils, de fer història local?

D'uns anys ençà la producció historiogràfica local ha augmentat desproporcionadament. Les institucions, que tothom sap que són les editores més importants del país, i les noves generacions d'historiadors sense feina són el motor que dinamitza la història local. Ara bé, la història local no és un fet nou als Països Catalans, tal vegada ho sigui a Castella o a la Rioja, però la "nova història local" catalana empelta amb la tradició erudita i localista de capellans, canonges, metges, cronistes, etcètera, que, si més no al Principat, actua- ren des de l'època de la Renaixença amb una base d'historicisme catalanista força primària. M'estalvio de fer una breu i apressada història de la història local. Altres ja l'han feta, i als seus articles us remeto: Antoni López i Quiles, "La història local, una altra història?", per al cas valencià; i "Els estudis d'àmbit local i comarcal a Catalunya", de Xavier Pedrals. (11) Només m'interessa destacar una característica comuna de la primerenca història local: en general, és de caire positivista, molt descriptiva i més aviat poc analítica. *Les crítiques que hem fa sovint a aquesta història de campanar cal assumir que, sovint, són justes i encertadíssimes.*

El que pretenc explicar aquí no és la crítica a aquella història local que ja no és predominant, sinó que vull apuntar algunes consideracions sobre la història local que fan els joves universitaris, i els perills que hi veig.

2.1. Per una definició de la història local

En tant que s'ha volgut definir molt concretament, començo a creure que la història local tendeix a esdevenir un calaix de sastre descomunal. La realitat, tanmateix, és que els estudis locals tenen un caràcter molt variat i el resultat és diferent en cada cas.

El primer que hem de fer és intentar de definir què és la

història local. Posem quatre exemples de definició.

Fa deu anys, Joaquim Nadal deia: "És molt més fàcil i molt més important de connectar i entendre la nostra història immediata, geogràficament parlant, que una cultura llibresca desproveïda de tot sentit. Precisament per això, aquesta història local ha estat sovint desvirtuada i manipulada, reduïda i comprimida als límits d'una erudició estèril o d'un patriotisme banal. Per això precisament s'ha produït alhora aquest distanciament del públic pel que fa a la història acadèmica, encarada, i aquesta aproximació a la història real pròxima del nostre poble." (12) No és ben bé una definició tot i que és evident que Nadal atorga a la història local un caràcter vivencial, de proximitat de l'historiador als fets que estudia i de proximitat de l'espai als hereus dels historiat. Nadal s'inscriu en el corrent d'historiadors que entenen que la història no pot deslligar-se del present, i li sembla obvi que no pot reduir-se a l'objectivitat absoluta perquè la història és interpretació d'uns mecanismes, i això depassa els límits de la simple descripció que, com a tal, és també una forma de manipulació del contingut de la història. En fi, és una visió populista, però acceptable com a primera aproximació.

Cinc anys més tard, el 1982, Ferran Mascarell, aleshores director de L'Avenc, hi deia la seva: "Precisament, però, cal reivindicar una història local ben feta com un dels antidòts d'una cultura dominant que tendeix, cada vegada amb major brutalitat, a l'estandardització de les idees i dels hàbits. Lluny d'allò que sol dir-se, avui, les societats tendeixen sobretot a la desculturització com a conseqüència de la imposició de les cultures consumistes que es basen en la dissolució de les identitats i dels patrimonis autòctons (...). I és aquí que la història local -la micro-història hauria de dir-se'n- té el seu objecte. Precisament per aclarir com foren viscuts els fets pels protagonistes de la història, com treballaven, com i per què establien relacions de convivència o de pugna, com organitzaven l'hàbitat, com conformaven i explicaven la seva sentimentalitat, com s'alimentaven, com es divertien i què somniaven, com emmalaltien i com morien." (13) Mascarell, com veiem, és un dels primers a associar la història local amb la micro-història, igualant-les. Igualació que no em sembla encertada, perquè només genera confusió.

La mena d'història local que proposava Mascarell, connecta amb aquella que un any després, el 1983, definia Ignasi Terrades: "A aquest tipus d'historiografia local que encara porta la característica de la localització en l'espai, s'hi hauria d'afegir la que es fixa més en un esdeveniment, una persona o una època de la vida perquè li sembla d'una significança especial pel problema o la qüestió que es planteja normalment a nivell abstracte i general. Aquesta perspectiva ens porta a una nova història biogràfica, genealògica, de la família, i de determinats fets concrets que poden ajudar a comprendre mi-

La recerca metològica i epistemològica sobre la història local no és tan nova catalana. La Societat Storica Pisana organitzà pel desembre de 1970 un congrés nacional sobre Tem, fonti e metodi della storia locale, estructurat en dotze ponències, de caràcter cronològic, la ponència inaugural del qual fou la càrrec de Cinzio Violante, president de la institució. En aquell congrés, s'hi palesaren les mateixes contradiccions que afecten la historiografia local dels països catalans. Cal destacar, sobretot, la discussió dominant sobre el relatiu entre història general i història local, i el consens a què arribaren: no hi ha una història "local" contraposa a la "gran història". Així Gabba formulava que la història local és ja història general quan es tracta de centres particularment importants; Arnaldi que és un error voler teoritzar el concepte d'història local, no havent-hi temps una separació entre història local i història general, sinó una relació dialèctica; Fossaca que la història de les paròquies - que són microcosmos de la universal - té ja caràcter general; Chittolini que la història local no és més que una forma particular de la general, ja que avui es tendeix a la comprovació de grans esdeveniments; i finalment que la història local, no es projecta in loco Violante que assegurava que només hi ha el punt de vista local d'un tema general. (15 bis)

Com veiem, doncs, les quatre formulacions dels historiadors catalans i les dels italians no es pot dir que siguin molt lluny unes de les altres.

que s'entia de Terrades, encara que hi introduïc nous elements:

B.

llor els corrents generals." (14) Terrades assenyala sense embuts que hi ha dues menes d'història local que convergeixen: la que prové d'un àmbit geogràfic determinat i la micro-història, que és la forma que li sembla més adequada per fer la història de la vida, l'única possible en història local, com enuncia el títol de la seva ponència.

L'últim exemple, és la definició d'Andreu Mayayo de l'any 1984: "La nova història local hauria de basar-se tant en les dades i els fets, com en les anàlisis acurades de l'estructura social; de tot allò que hom exigiria a qualsevol historiador que es dedicués a d'altres àmbits. Així també, com en un esforç per copsar la vida quotidiana, els sentiments, les emocions o els neguits, de la comunitat en l'època estudiada. Per això, ens caldrà una metodologia interdisciplinària, oberta i receptiva als mètodes i les anàlisis d'altres branques que estudien els fenòmens socials." (15) Respecte a la micro-història, observa el següent: "Un altre concepte que hauríem d'anar en compte a emprar i que cal separar de la conceptualització de la història local com a història total és, al meu entendre, el de la micro-història, que, sens dubte, és una altra història (...) difícilment podem identificar-la, conceptualment i metodològicament, amb la història local." Per a mi, no em sembla que les diferències siguin tan rotundament radicals, però és clar que són coses diferents. Mayayo és, doncs dels qui aposta per una història local lligada a la història general, però definida conceptualment per la seva preocupació per elaborar una història total i, metodològicament, pel seu caràcter essencialment interdisciplinari. Ja hi tornarem més endavant, en parlar de metodologia. De moment, però, la definició de Mayayo em plau.

Kula

~~Així no obstant, les quatre definicions que acabo de transcriure no es pot dir que siguin molt lluny una de l'altra. De tota manera, la meua opinió, ja ho he dit, coincideix amb la de Mayayo quant a què la micro-història no és igual a història local, ja que té com a fonament l'anàlisi amb lupa de fenòmens circumscriu en una comunitat, un grup de famílies i fins i tot un individu. En tot cas, fent una interpretació generosa de la història local, la micro-història només en seria una part possible. Tal com ho veig, la història local, entesa com a "fer història de ...", referint-nos a la història d'una localitat o d'una comarca en evolució al llarg del temps, és més resoldre els seus problemes que plantejar-los ~~amb~~ "fer història", per exemple local, és molt més; perquè l'historiador local ha d'aspirar a construir una història total o integral -és una qüestió de noms- dels cosmos estudiat. L'avantatge de la història local respecte a la general és que sovint ens aproxima a una documentació de primera mà i, també, necessàriament, al medi. A la realitat per dir-ho d'una altra manera." (16)~~

Així no obstant
no estic molt
segur que
això sigui
realment
història local

Vull acabar aquest apartat amb una cita, breu i aclaridora, d'Antoni López i Quiles, que resumeix prou bé el que crec que ha de ser la història local: "Els historiadors, ara, han pres la història local com un treball més, sense aldarulls ni gran-

dil·loquències -sense glòries ni gestes-, sinó com una manera més de treballar la història, de forma anàloga a l'adoptada pels treballs monogràfics (llegiu micro-històrics). Anàloga, però, no igual. El perill de dispersió temàtica, és a dir l'allunyament de la història integral, tan proclamada i tan poc aconseguida, també afecta aquesta àrea del treball historiogràfic." (17)

Sigui com sigui, és obvi que avui som davant la proliferació del, diguem-ne, exemple, que cada vegada més es tracta d'un exemple únic, però detallat en forma de micro-història. En un sentit, això és només una extensió lògica del gran èxit de la història local al món acadèmic. A parer meu, per als historiadors locals els esdeveniments, l'individu i fins i tot la recuperació d'una manera de pensar del passat, no ha de ser un fi en ell mateix, sinó que han de ser els mitjans per escatir una qüestió més general, que vagi més enllà de les històries particulars i enllaci amb el principi d'indeterminació i la generalització en història.

2.2. Les regles metodològiques

No sé ben bé per què, però sovint són els modernistes ^{als medievalistes} i els medievalistes, ^{els medievalistes,} qui ens prevenen més acuradament dels perills de la història local i, per a mi, que són contemporanista, són els que divergen menys. De la nova història local se n'acostuma a parlar en el sentit que pot aportar mètodes renovadors i subversius a la historiografia, entre els quals destaca la història oral. Però és que als modernistes la història oral, així, sense res més, sense parlar de tradicions, de consciència social, etcètera, no li diu gaire cosa. La història local ben feta és molt més que una qüestió de mètodes, com si diguéssim, moderns.

de les cançons de canja i corcoll, per citar un exemple,

Comencem aquest apartat de metodologia amb dues imprecisions, una de positiva i una altra de negativa. La positiva és que la història local, perquè sigui realment nova, vàlida i útil, ha de tenir unes hipòtesis de treball sòlides que transcendeixin el marc local i, per tant, connectin amb les qüestions cabdals que afecten el corrent de la història, sigui quin sigui el període que s'estudia. La imprecisió negativa, que maliciosament he pres del professor Ucelay Da Cal com si fos un mea culpa, és que la resposta dels professors universitaris a l'expansió dels estudis locals "ha estat tot sovint insuficientment crítica i massa imbuïda de l'esperit de 'missions pedagògiques'". (18) Amb això vull dir que des de l'àmbit universitari o dels historiadors "establerts" sovint es parla de la història local amb un cert paternalisme, que fa reduir-la a categoria de "test", de prova, local d'allò que s'esdevé a nivell general. Em sembla un plantejament erroni. Posem un exemple.

La brillant i manta vegades citada ponència d'Ignasi Ter-

rades a les III Jornades d'Estudis Històrics Locals de Palma de Mallorca, introduïa aquest concepte: "La història local s'hauria de considerar així com una prova d'autenticitat vivificant de la història general. Això sí, amb poc poder de generalització a canvi d'una major penetració. O si es vol dir d'una altra manera, la història local es pot presentar com el cas particular davant la teoria general." (19) Són perillosos aquesta mena de plantejaments, perquè, segons com, aboquen al localisme, encara que aquest no sigui el propòsit de Terrades. En aquest respecte, té raó Eric J. Hobsbawm quan assegura que no hi ha res de nou en la decisió de contemplar a través d'un microscopi, en comptes de fer-ho a través d'un telescopi, mentre hom admeti que estudia el mateix univers. Al capdavant, és qüestió d'encertar a emprar la tècnica adequada. (20)

Com ja he dit, t'ho més adequat

~~D'entrada, estic d'acord amb el plantejament globalitzador que esbossa Andreu Mayayo a l'article esmentat abans: "A parer meu -diu Mayayo- conceptualment, al costat del que ja hem esmentat i altres consideracions metodològiques que reservem per al proper apartat, la història local o és història total o bé és història general particularitzada. Història local entesa com l'intent d'analitzar i relacionar tots els fèndmens estructurals i sobreestructurals amb la vida quotidiana dels protagonistes de la història: els homes i les dones." (21) Després d'aquest contundent paràgraf, trobo una mica contradictori i adscripció sense límits de Mayayo a les propostes de Terrades. Espero que la discussió ens permetrà~~

~~d'eclarir-ho.~~ *de l'editor Mayayo dona un contingut a la història local que va més enllà de les simples qüestions metodològiques. I cal aprovar-ho, perquè la història local no pot ser definida pel mètode, sinó com una manera de "fer història" amb mètode.*

A pesar del bon propòsit expressat per Mayayo, creure que avui dia la història local pot ser un microcosmos on és possible d'aplicar-hi la història total és fer volar coloms. El més corrent és que la majoria de treballs locals ofertats són eclèctics en aquest sentit, ja que de vegades la integració dels elements que ens han de fer comprendre i explicar l'entorn estudiat és més voluntarista que real. Quant a la interdisciplinarietat, el resultat és el mateix. Una de les raons que pot explicar-nos aquesta deficiència és que, per norma general, llevat de les excepcions, que sempre n'hi ha, la nova història local té un dèficit epistemològic greu que convindria anar solucionant. Tot sovint, una bona pregunta, un bon problema ben plantejat són més importants que l'habilitat o la paciència per posar al dia un fet desconegut però marginal. (22) O per dir-ho en unes altres paraules, hi ha, cal que hi hagi, una necessitat evident de plantejar-se preguntes a problemes específics per evitar la col·lecció indiscriminada de material documental, cosa que tindria com a conseqüència inevitable la incoherència del discurs històric, que és un dels principals tràmols de la majoria d'estudis d'història local. (23)

L'historiador polonès Jerzey Topolski planteja que el relat històric és una de les formes de presentació i de presència del passat al món actual, tal com ho són per definició

els mites, la tradició oral, la crònica i la memòria social. Així doncs, la història es diferencia d'ells pel fet que s'ajusta a exigències i a normes que hom considera científiques, en un lloc i un temps determinats. D'aquesta manera, el relat històric és una presentació científica del passat; és a dir, el resultat de la tasca d'investigació històrica que realitza la comunitat d'investigadors segons els mètodes vigents. (24) Aquesta formulació obre un nou espai de discussió o de controvèrsia metodològica quant al caràcter científic del relat històric, dels "graus" de científicitat que cada investigació obté. Una manera d'avançar en la resolució positiva d'aquesta qüestió és entendre la història com el resultat de l'observació dels contraris, de premisses contràries. Per a entendre'ns: la història no és tan sols el que va passar, sinó que és el que va passar en el context del que hauria pogut passar. Ara bé, aquesta manera d'actuar, com adverteix Ignasi Terrades, podria abocar-nos al subjectivisme més matusser, dogmàtic i irreal-o, pel cap baix, idealista. És evident, tanmateix, que el remei a la tendència negativa que anuncio no és la recerca de nova documentació on recolzar allò que sospitem. Si de cas, a l'hora d'estudiar la documentació hem de fer-nos una sèrie de preguntes preventives, més o menys bàsiques: ¿Quin és el contingut del text que examinem? ¿Quina és la relació del text amb la realitat? ¿Quina llengua emprà? (força important en el cas del català) ¿Com ha estat codificat el text?, etcètera. Del que es tracta, per tant, és que l'historiador descodifiqui un període que no és el seu, diferenciant el punt de vista extern de l'investigador i el punt de vista intern de l'autodescripció de la cultura (entenenent per cultura la informació no hereditària que recullen, conserven i transmeten les societats humanes). L'anàlisi documental, doncs, ha d'anar més enllà de l'anàlisi textual, o de continguts, que provaria els fets evidents; sinó que ha d'atendre el règim de significants d'una cultura. En resum, es tracta d'analitzar el "fet" i el "no fet" que hi ha rere com un element significatiu per a l'historiador. Ja ho advertia Marc Bloch: la documentació, quan n'hi ha, és un testimoni del passat i com a tal no parla si no se li pregunta.

Per començar a avançar en les conclusions, faig la proposta següent: l'única manera que tenim de "comprovar" allò que sospitem és basar-nos en un coneixement inferencial. Convencionalment, es diu que hi ha tres formes d'inferència: la deducció, la inducció i l'abducció. Mitjançant la deducció hom conclou rigorosament d'una proposició o d'unes quantes una altra que n'és la conseqüència, en virtut d'unes regles lògiques; això és, la deducció prova que alguna cosa ha de comportar-se d'una manera determinada. La inducció és el raonament mitjançant el qual hom remunta de la part al tot, del particular al general, de l'efecte a la causa, dels fets a la llei que suposem; és un mètode d'argumentació, doncs, que ens porta a demostrar que una cosa es comporta fàcticament d'una manera determinada. L'abducció, que és el procediment lògic que m'interessa ressaltar aquí, és un sil·logisme, una modalitat d'argumentació deductiva, en què

E. P. Thompson
 + l'única de la
llei a la
manera de la
 inducció perquè
 és la manera
 com els
 historiadors
 intenten obtenir
 arguments i
 conceptes partir
 de fets.

la major part és evident, però la menor (i, per tant, la conclusió) només probable. Dit d'una manera més planera: l'abducció ens porta a creure que segurament una cosa o un fet es comporta d'una manera determinada. (25)

Volia deixar ben clar els diferents tipus d'inferència abans de passar ha explicar per què n'he triat una. Personalment opto per l'abducció, perquè és una forma d'argumentació que amplia el nostre saber i pot ser la regla conforme a la qual hom pugui introduir noves hipòtesis sense caure en un idealisme infantil. Així, per arribar a elaborar conclusions en història local cal partir d'un marc de referència històric general (la part més evident) i formular després les hipòtesis i conclusions (la menor part), que no són provades fins que no s'acaba la investigació.

Carlo Ginzburg ha proposat un concepte que recull de finals del segle XIX, i que anomena modello congetturale (model conjectural), molt pròxim a la inferència abductiva. La idea d'emprar judicis obscurs i remots d'una manera especulativa per construir un model epistemològic és, segons Ginzburg, una component essencial del patrimoni cultural de l'historiador. El primer paràgraf de El queso y los quesanos és tota una declaració sobre això: "Antes era válido acusar a quienes historia-ban el pasado, de consignar únicamente las 'gestas de los reyes'. Hoy día ya no lo es, pues cada vez se investiga más sobre lo que ellos callaron, expurgaron o simplemente ignoraron. '¿Quién construyó Tebas de las siete puertas?' pregunta el lector obrero de Brecht. Las fuentes nada nos dicen de aquellos albañiles anónimos, pero la pregunta conserva su carga." (26) La nova història local hauria d'anar cap a què, amb voluntat de reorientar els projectes historiogràfics, lliurant-se al coneixement polivalent i policèntric; és a dir, enriquidor del discurs històric, sense que la part científista de l'historiador dominés la part més fenomenològica. I a l'inrevés. Treballar així, és tan com dir que la història local és una síntesi, la utilitat de la qual ha d'anar més enllà del seu focus d'investigació i situar les seves preguntes en una perspectiva més àmplia, metodològicament parlant, que només podrem contestar-nos amb l'observació minuciosa i detallada, microscòpica, a vegades de la documentació única, a vegades de la cultura oral i popular. La pretensió és acabar confegint una història social que tingui present els sentiments, els costums, els valors, el mecanisme d'hegemonia, etcètera.

Aquesta manera de treballar la història té perills de força envergadura. Ignasi Terrades, parlant de la història local en general, indica dos errors possibles, que desglossaré en tres, gràcies a les observacions d'Antoni López i Quiles. (27)

1. L'error més freqüent és prendre la part pel tot i treure conclusions generals a partir de documentació estrictament municipal, defecte en què cauen sovint alguns historiadors de

les ciutats de València i Barcelona -que és influència del jacobinisme historiogràfic que envaeix el nostre país-; si bé hem de tenir present que la capitalitat mai no és equiparadora, sinó que atorga singularitats o, en aquest cas, influències sobre la resta dels països en un sentit igual i literal. D'aquest defecte no estan exempts la resta d'historiadors: alguns independitzen de tal manera els pobles estudiats que arriben a no incloure-hi les influències i les relacions dels àmbits superiors comarcal, regional, nacional i internacional. D'aquest perill, Terrades n'anomena error metonímic.

2. El segon perill, que Terrades designa com a error metafòric, es pren la història local com a alegoria de la de tot un país, tendint a creure que allò que passa en un marc reduït es repeteix a escala més gran d'una forma qualitativa idèntica.

3. Per últim, assenyalaré un possible perill, que de fet és l'altra cara del primer esmentat. Consisteix a no considerar l'especificitat del mètode, sotmetre en excés l'estudi a forces externes i creure que el model de comportament social, demogràfic, polític, econòmic, etcètera, del poble o dels habitants del poble respon als mateixos interessos i té, per tant, idèntiques motivacions i pautes de conducta que a les grans ciutats. D'això ^{en diu} ^{n'ha} per posar-li un nom, error burocràtic. (27 bis)

2.3. Cinc propostes finals

Per acabar aquest segon gran bloc de discussió, he cregut convenient de fer cinc propostes d'actuació metodològica de l'historiador local, a manera de conclusions finals.

1. L'historiador local ja no té en el temps l'únic paràmetre del seu saber, ja que no ha d'explicar allò que ha passat, per molt important que sigui, sinó que del que ha passat, n'ha de fer una tria que li serveixi per fer comprendre el procés històric. La conceptualització és l'element que sostindrà aquest exercici de selecció.

2. L'historiador local, contràriament al que s'acostuma a creure, no ha de ser el descobridor de l'esdeveniment únic, fugisser i incomparable, sinó que ha de tractar d'explicar un problema, una hipòtesi de treball. Per això, és necessari que descodifiqui els objectes de la seva recerca, integrant-los en un canamàs de significacions. Així mateix, ha d'intentar de fer-los comparables amb altres en un període de temps semblant.

3. Com que parlem de la història local com una història amb una hipòtesi o unes hipòtesis que ha de resoldre, és necessari que l'historiador local discrimini la documentació. Per

tant, per resoldre el problema, cal que trobi els materials adequats, organitzant-los, fent-los permutables, de manera que puguin descriure i interpretar els fets estudiats a partir d'un cert nombre de premisses probables. És a dir, l'historiador local ha de fer la crítica a la credibilitat de la informació i de les fonts, que són l'origen de la informació recollida.

4. L'historiador local ha de revisar el concepte d'esdeveniment. Perquè només d'aquesta manera serà capaç de saber quin és l'objectiu de la seva narració i consegüentment, ha d'abordar el problema de la seva validesa. La suma de premisses veritades de la imatge històrica pot ser una totalitat falsa, cosa molt freqüent, que només podrà esmenar descobrim els elements més o menys essencials del passat, més o menys dinàmics, també, des del punt de vista dels canvis històrics. Així doncs, cal diferenciar els "esdeveniments cabdals" dels "esdeveniments complementaris". Aquesta serà la manera de destriar allò que ha passat de la valoració lògica que hom en faci: la veracitat global de la imatge històrica.

5. L'historiador local ha de tenir una teoria de la realitat social, que la reflecteixi adequadament i dibuixi els trets fonamentals del procés històric. Ara bé, una teoria global del procés històric no és res més que una noció idealista que, és clar, caldrà confrontar amb les informacions empíriques, amb el procés històric mateix. El materialisme històric és una teoria d'aquesta mena que, deixant de banda tot determinisme economicista, ha de fonamentar els estudis d'història local d'avui.

3. El poble i el poder local: una aproximació

El concepte d'Espanya ha anat canviant a mesura que han canviat les condicions polítiques i econòmiques de la península i les relacions entre l'Estat i les nacionalitats perifèriques. No es tracta que ara encetem una llarga discussió sobre la paraula "Espanya" que, tothom ho sap, s'ha anat carregant de connotacions centralistes, de vegades gairebé imperials, de vegades contradictòries. A més, si discutíssim sobre el rerefons de la paraula "Espanya", ben segur que entrariem en un cul-de-sac enverinat de posicionaments polítics i fins i tot d'adhesions sentimentals a una pàtria o una altra. Però com que partim d'un acord comú de la comunitat d'historiadors que, resumidament, podem formular com que el País Valencià, les Illes i Catalunya formen part d'un mateix cos de molts segles ençà, encara que la desnacionalització hagi qualbat amb més o menys fortuna segons el lloc, deixem-ho córrer, això d'Espanya.

Al meu entendre, encara que pugui semblar simplista, el País Valencià pateix les conseqüències de l'estrangulació de la consciència nacional i Catalunya no. A vegades, mig en broma, hom diu que el País Valencià és una terra de frontera,

que és l'escenari de la lluita entre Catalunya i Espanya. Si acordéssim que això és veritat, ja tindríem a l'abast un primer element per indagar sobre la minoritat del moviment de reivindicació nacional. El repte historiogràfic és saber quan s'inicià la desnacionalització, de quina manera es va fer, quins foren els agents que l'empenyeren, etcètera. Deixant de banda els qui amb una pàtina d'autonomisme, de dreta o d'esquerra, s'han adherit al projecte neo-espanyolista de l'Estat de les Autonomies amb un entusiasme ximple i estatista alhora, ningú no pot menystenir, per exemple, que ha existit un valencianisme polític d'esquerra i que, tal vegada, avui sigui convenient retrobar-lo.

En una conferència feta a Mataró, el professor Fontana, que precisament no és un nacionalista arrauxat i tocacampanes, explicava que el fet que la història, la ciència històrica, hagi estat motiu d'interès en moments determinats de la història moderna i contemporània de Catalunya ha vingut donat, principalment, per la necessitat de refer els projectes del país quan aquest es trobava en uns moments políticament adversos. En aquesta direcció, les obres de Caresmar, Capmany, Bofarull i Vicens demostren com la preocupació historicista ha acomplert la doble funció d'ajudar a conservar la identitat, i de facilitar una fonamentació correcta als projectes polítics i econòmics que havien de servir a les necessitats específiques i diferenciades de Catalunya. (28) Independència de l'opinió que ens mereixi l'obra d'aquests historiadors, respecte al que diu Fontana no hi ha dubte que tenien una preocupació evident: recuperar els senyals d'identitat en uns moments en què s'havien perdut les institucions tradicionals. Al País Valencià, les coses prengueren un caire diferent. Quant a les relacions entre el País Valencià i Catalunya, la Restauració obrí un contenciós de dramàtiques conseqüències, que només s'apaivagà durant la segona República i la guerra, i que reflecteix l'acusat espanyolisme de la burgesia valenciana com una manera de guarir-se del complex d'inferioritat com a classe.

*o a la introducció
historiogràfica
de Fontana se sent
una via semblant,*

Si he començat aquest apartat així, és perquè estic d'acord amb una de les conclusions de Fontana de la conferència mataronina: "Ens calen, doncs, els tècnics i els científics (...), però ens calen també científics socials, i entre ells, historiadors que ens ajudin a preservar aquest llegat fet de consciència de la nostra pròpia personalitat, d'orgull de la nostra identitat i de coneixement del fet que aquesta consciència i aquest orgull ens exigeixen de continuar sent creatius, innovadors." Per la meua part, només vull afegir que si hom vol estudiar el poble i el poder local en una nació sense Estat, és obvi que ha de tenir present tot el que acabo de dir, i, també, ha d'interrogar-se, en primer lloc, de quina nació parla, quin és el seu marc de referència nacional. Ara per ara, un bon grapat d'historiadors locals o regionals, i més d'una de les poques incursions teòriques sobre la història local, tenen un plantejament anacional. Per tant, el

*esperant que
el desig de
Fontana, no sigui
tan més frívola
per quedar bé...*

debat epistemològic parteix d'un reconeixement implícit, sinó d'una acceptació sense miraments, de l'Estat centralista constituït gairebé sempre per la força de les armes, com el l'Estat fos inamovible històricament.

3.1. Poble i poder

Una de les maneres d'entendre i estudiar la realitat local és esbrinar el tipus de relacions que es creen lentament a l'interior d'una societat al llarg del temps. La realitat estatal espanyola és, també, procés i relació, molt visible a nivell local, per exemple, en la relació entre els serveis estatals i el control estatal i com funciona aquest nexa, quins agents són els transmissors, com repercuteix la ideologia estatista sobre el poble i les reaccions de la població, etcètera. Aquests, entre altres, són els problemes que haurem de discutir en aquesta trobada.

No és gens fàcil de fer una bona definició de poder perquè sigui vàlida històricament. Per ara, és prou suggerent la que prenc de Vicent Olmos i Antoni López: "El poder, doncs, expressa qualsevol forme que adopte la capacitat de persones o grups socials per a influir sobre la gent del poble, àdhuc si aquestes persones o grups també formen part de la col·lectivitat.". (29) Aquesta definició de partida, només serà vàlida si parlem també del concepte d'hegemonia, en el sentit que el definí Gramsci, i que no podem restringir al seu significat polític i, encara menys, a un significat polític uniforme. La classe dominant, doncs, no exercirà el seu poder només per la força, sinó que, a més de basar-se en compromisos amb altres sectors socials en funció dels interessos materials, utilitza la difusió d'una concepció del món, és a dir, d'una filosofia, d'una moral, d'uns costums, que permeten l'acceptació de la seva dominació per part de les classes subordinades. (30) Per posar un exemple històric d'això que dic, és bo l'exemple sobre el comportament de l'oligarquia catalana del segle XVI i XVII que, al contrari que a València, va consentir que la noblesa cada vegada més ciutadana compartís els càrrecs públics i el govern de la ciutat. A canvi, els ciutadans honorats obtenien el privilegi de noblesa i iniciaven una funció comuna amb la noblesa tradicional formant una classe dirigent única, superior a l'anterior. En aquest context, la cultura constituïa un element determinant de diferenciació de classe, de dominació; així com la inclusió dels ciutadans honorats en el Braç Noble i la Confraria de Sant Jordi perquè no existissin dubtes davant la societat de la seva pertinença de ple dret dins la noblesa. (31)

La preponderància d'un grup social es manifesta de dues maneres diferents, enuncia Gramsci, com a dominació i com a direcció intel·lectual i moral. (32) "Gramsci afirma clarament -escriu Bonomi- que la classe dominante ejerce su dominación sobre las clases adversarias: es el momento de la coacción,

de la fuerza, del que Lenin ofreció un análisis no superado con su El Estado y la revolución. Pero Gramsci profundiza en el concepto del poder de clase (...) y puntualiza que la mera fuerza no es suficiente para explicar el poder, que sólo se explica si la fuerza ejercida sobre las clases antagónicas va acompañada por el consentimiento de los grupos sociales "afines y aliados" a la clase dominante. Y, en cierto sentido, por el de las mismas clases antagónicas." El poder, doncs, així com l'Estat, concipió màxima del poder, és entès com un domini propi d'un grup destinat a crear les condicions favorables per a la gran expansió del grup o grups hegemònics, el qual ha de superar una sèrie d'equilibris inestables entre els diferents interessos socials: "En la història real -indicava Gramsci- aquests moments influeixen recíprocament en forma horitzontal i vertical, és a dir: segons les activitats econòmiques (horitzontals) i segons els territoris (verticals), combinat-se i escindint-se de diverses maneres; cada una d'aquestes combinacions pot ser representada per la mateixa expressió organitzada, econòmica i política." (34) Això ens porta a observar la incidència de la ideologia i els interessos estatals sobre una nació sotmesa a l'Estat-nació dominant, deixant-se anar fins i tot sobre el joc local de combinacions.

E.P. Thompson ha estat l'historiador que ha recollit en el seu discurs històric el concepte d'hegemonia com a forma de poder. Per exemple, en reflexionar sobre les relacions socials del l'Anglaterra del segle XVIII al.léga que el poder estatal, "débil como era en sus funciones burocráticas y racionalizadas, era inmensamente fuerte y efectivo como instrumento auxiliar de producción por derecho propio al abrir las sendas del imperialismo comercial, al imponer el cercamiento de los campos, al facilitar la acumulación y el movimiento de capital, tanto mediante sus funciones bancarias y de emisiones de títulos como, más abiertamente, mediante las extracciones parasitarias a sus propios funcionarios. Esta combinación de debilidad y fuerza proporciona la 'iluminación general' en la que se mezclan todos los colores de la época; la que asignaba a jueces y magistrados sus papeles; la que hacía necesario el teatro de hegemonía cultural y la que escribía para el mismo guión paternalista y antiautoritario; la que otorgaba a la multitud su oportunidad de protesta y presión; la que establecía las condiciones de negociación entre autoridad y plebe y la que ponía los límites más allá de los cuales no podía aventurarse la negociación." (35)

Deixant en un costat el cas concret que ens explica Thompson, em sembla aclaridor el que diu, en tant que reflecteix el marc on actuen els grups, les combinacions necessàries i la funció de cadascú. Haurem de convenir que és una diagnosi escaient per esbrinar la naturalesa del poder local i la connexió d'aquest amb el poder supralocal.

Passem, finalment, a precisar el concepte "poble". Em re-

meto de nou a la descripció que fan Vicent Olmos i Antoni López. (36) Per a ells, el poble és el conjunt dels seus habitants, aquells que ni tan sols arriben a atènyer les possibilitats de produir documentació escrita perquè mai no resulten electes per ocupar cap càrrec i tampoc no els resulta fàcil la participació en la vida econòmica local i cultural -aquella que es registra per escrit-, perquè molt poques vegades compren o venen les escasses propietats que posseeixen, si en posseeixen. Com tampoc no els resulta fàcil l'accés a la cultura, quan es dona el cas, perquè hi ha una absència de cultura de les classes baixes, si més no fins al segle XIX, i sovint se'ls imposa la cultura dominant. (37) Aquesta noció primària de poble, que fa referència a la història del poble menut i marginat, s'ha de completar amb una nova categoria que Gramsci anomenà "classes subalternes". La història dels grups subalternes és per força disgregada i episòdica. L'activitat històrica d'aquests grups tendeix a la unificació, encara que sigui provisionalment; però aquesta tendència es trenca sempre per l'empenta dels grups dirigents i, per tant, només és possible mostrar la seva existència quan el cicle històric s'ha consumat i els fets ho verifiquem. Els grups subalternes pateixen tothora la iniciativa dels grups dominants; àdhuc quan es rebel·len i sembla que triomfen, tenen una actitud defensiva: "Por eso -remata Gramsci- todo indicio de iniciativa autónoma de los grupos subalternos tiene que ser de inestimable valor para el historiador integral." (38) Un exemple pròxim a nosaltres és el cas de la Barcelona moderna que, segons que diu Amelang, cada vegada hi havia més advocats que formaven part del govern municipal. Lletrats que provenien de les classes menys privilegiades i de l'èlit nobiliària i que són la base de la nova classe dirigent barcelonina. (39)

I acabo reprenent el fil del que deia al primer apartat de la meua intervenció. Moltes vegades s'ha emprat la història per explicar o bé justificar les mutacions observades en una societat o en una cultura, independentment que aquestes mutacions siguin el resultat de transformacions socials o ideològiques internes o bé d'influències externes. La història ens proporciona molts exemples d'una conducta d'aquesta mena, com també de l'existència de controvèrsies historiogràfiques que sí que provenen dels canvis interns d'una societat. Convé, però, ser conscients d'un gran perill, que consisteix en què algunes mutacions, que són la conseqüència de l'atac persistent d'una societat a les creences i la sensibilitat d'una altra societat diferent pel seu desenvolupament social, la tradició històrica i les predisposicions culturals, s'expliquin com si fossin la conclusió de les naturals mutacions d'una nació. Un perill que l'historiador local ha de tenir present quan això es dona, com és el cas de les nacions sense Estat. (40) La meua opinió és que un dels problemes que té la història local del País Valencià i Catalunya, és precisament aquest: haver abandonat la nació pròpia com a punt de referència en l'anàlisi històrica en favor de l'Estat espanyol establert.

NOTES

1. "Estado, sociedad y cultura" a "Encuentros en Madrid". FIM. Madrid, 1986. ps. 58-59
2. "El pensament historiogràfic català del segle XX" a El pensament a Catalunya/1. El Llamp. Barcelona, 1987, ps. 25-34
3. DD.AA. "Col.loqui d'historiadors". Barcelona 3-4 maig 1974, a Estudios de Historia Social, núm.1. Madrid, 1977 i DD.AA. "Debat sobre la tasca de l'historiador, avui". L'Avenc, núm 67. Barcelona, 1984
4. "Història obrera i catalanisme creador", conversa amb Josep Termes. L'Avenc, núm 70. Barcelona, 1984
5. Fa referència a l'article de M. Barceló, Borja de Riquer i E. Ucelay Da Cal "Sobre historiografia catalan". L'Avenc, núm 50. Barcelona, 1982
6. "Debat sobre la tasca...", art. cit.
7. "La projecció de Jaume Vicens Vives al País Valencià". Sab, núm 82. València, 1985
8. ¿Qué es la historia?. Seix Barral. Barcelona, 1978, ps. 167
9. "Cara y cruz del compromiso". El País, 17.6.1987
10. "La funció de l'historiador ara i aquí". L'Avenc, núm 52. Barcelona, 1982
11. Sab, núm 82. València 1985 i Plecs d'història local, núm 1. Barcelona, 1986, respectivament.
12. "Els problemes de la història local". L'Avenc, núm 2. Barcelona, 1977
13. "Avui, la història local". L'Avenc, núm 55. Barcelona 1982
14. "La història de les estructures i la història de la vida". III Jornades d'Estudis Històrics Locals, 24-26 novembre 1983. Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca, 1985
15. "Història local i Història total" a La història i els joves historiadors catalans. Edicions de La Magrana. Barcelona, 1986
16. Vegeu Agustí COLOMINES i COMPANYYS: "Clans, veïns i venturers. Sobre el parlar i el viure de la Catarroja del sis-cents". Comunicació a les I Jornades sobre l'Arrelament al Medi del Centre Educatiu: el cas concret de l'Horta-Albufera, 15-16 maig 1987. Institut de Batxillerat Berenguer Dalmau. Catarroja (en premsa)
17. Art. cit.
18. "Història regional, història comarcal, història local" a Reflexions metodològiques sobre la història local. Quaderns del Cercle, núm 1. Girona, 1985
19. Art. cit
20. "The Revival of Narrative: some comments". Past and Present, núm 86, 1980
21. Art. cit
22. F. FURET: "De l'histoire-récit à l'histoire-problème" a L'atelier de l'historien. Flammarion. París, 1982.
23. Vegeu Alan ROGERS: Approaches to Local History. Longman. Nova-York, 1977
24. Jerzey Topolski: art. cit
25. Vegeu Jorge LOZANO: El discurso histórico. Alianza. Madrid, 1987, especialment ps. 89-95

26. El queso y los gusanos. Muchnik. Barcelona, 1982
27. Arts. cites.
28. "Consciència històrica i consciència nacional catalana".
L'Avenc, núm 100. Barcelona, 1987
29. Administradors i administrats. Introducció a l'economia i a la societat de la Catarroja del sis-cents (1652-1658).
Pub. de la Biblioteca i l'Arxiu de Catarroja. Catarroja,
1987
30. Giorgio BONOMI: Partido y revolución en Gramsci. Avance.
Barcelona, 1973
31. James S. AMELANG: La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714. Ariel. Barcelona, 1986
32. Antonio GRAMSCI: Sul Risorgimento. Editori Riuniti. Roma,
1980
33. Op. cit.
34. Citat per Josep Fontana a "Gramsci i la Ciència històrica".
Nous Horitzons, núm 12. Mèxic, 1967
35. Tradición, revuelta y consciencia de clase. Crítica. Bar-
36. Op. cit.
37. Vegeu Carlo GINZBURG: El queso..., p. 16 i ss.
38. "Apuntes sobre la historia de las clases subalternas. Criterios metódicos" a Antología. S.XXI. Mèxic, 1977. ps. 491-493
39. Op. cit.
40. "Conflictos de interpretación: historia y tradición, diálogo y asimilación" a Historia y diversidad de las culturas. Serbal/Unesco. Barcelona, 1984. ps.201-215. Aquest article del professor nord-americà W.R. JONES és força interessant i suggestiu, fa referència als casos irlandès i mexicà.

BARCELONA A LA DARRERIA DEL SEGLE XIX: CONDICIONS DE VIDA I ACTITUDS PÚBLIQUES.

Agustí Colomines i Companys

1. Introducció

La present comunicació és una versió resumida del segon capítol de la meua tesi de llicenciatura (1) La hipòtesi, o, si es vol, el propòsit inicial de la investigació, pretenia demostrar que el ja conegut intent dels catalans de forjar un Estat modern segons l'estil europeu, capaç d'integrar les diverses realitats catalanes de l'època i, alhora, permetre el desenvolupament de les possibilitats que el futur podia oferir a l'estat espanyol, partí de Barcelona. És a dir, Barcelona, com a capital de Catalunya, projectà el seu creixement cap a enfora, cap a la resta del territori espanyol esmerçant esforços a esdevenir exemple de modernitat i de progrés. El segle XIX, políticament, fou una centúria de tibators entre el centre i la perifèria. Les diferències de ritme contribuïren a obrir una fissura entre els diferents pobles de l'estat espanyol; fissura que gairebé sempre provocà que no encaixessin exactament entre ells. La detenció en un temps diferent del centre i la perifèria fa palès, ultra que eren pobles diferents, la dissonància entre l'esbranzida d'un i l'altra.

A Catalunya, però sobretot a Barcelona, s'hi donà una evolució política diferent a la que incidí en altres zones de l'Estat. La dinàmica interna d'una societat que, tot i haver perdut la capacitat de decisió política, mantenia una forta vitalitat, per damunt de tot econòmica, li permeté d'anar a un ritme propi que a vegades no se sincronitzava gaire amb els fenòmens externs que d'alguna manera també l'afectaven. NO hi ha dubte que el fet de ser la principal àrea industrial peninsular ajudà a què les coses anessin d'aquesta manera.

Entre 1850 i 1860 Catalunya, principalment Barcelona, recobrà el potencial econòmic que havia perdut en dècades anteriors, el qual fou afavorit per la funció que assumí la capital catalana com a punt de fusió de les dues catalunyes, la litoral i la muntanyenca, cosa que, a més, permeté retrobar una mena d'esperit de país més o menys animat. A partir de la implantació dels primers centres fabrils en els afores, Barcelona esdevingué més i més una ciutat diguem-ne moderna que, com a metròpoli i capital de Principat, serví d'objecte d'imitació per a altres poblacions catalanes. D'això, doncs, cal deduir-ne dues conseqüències. Primerament, l'opció plenament urbana de les classes dirigents barcelonines com a model industrialitzador; i, segonament, la tendència a centralitzar a Barcelona el potencial econòmic del país a fi que actués de pol i de defensa en contra d'altres centres industrials espanyols.

Passem ara a l'exposició. Començaré avaluant la condició obrera quant al treball i la vida quotidiana, la divisió sexual del treball, l'ensenyament i la incorporació dels infants al procés productiu; acabaré repassant el món burgès i l'actitud de les diverses burgesies barcelonines.

2. La condició obrera

2.1 Condicions de vida i de treball: Avaluació i resolució

La informació oral i escrita oberta per la Comisión de Reformas Sociales el 26 d'octubre de 1884 proporciona valuoses i interessants dades per adonar-se que onze anys més tard d'haver fet fallida la primera República, la classe obrera continuava en una situació lamentable. Però no és el malestar dels obrers de 1884 allò que ens interessa ara. En tot cas, això sí, la informació de la "Comisión" palesa la precarietat de la condició obrera de l'època del sexenni Democràtic, base del nostre estudi.

Un dels treballadors que participaren a les reunions de la "Comisión", José Aymat, aprofità el discurs ponunciat per Josep de Letamendi en inaugurar l'Acadèmia de Medicina de Barcelona en 1874, per denunciar, tot i el seu reformisme, la paupèrrima condició de la classe obrera barcelonina d'aleshores. (2)

El discurs de Letamendi plantejava problemes cabdals que podaven de relleu les precarietats viscudes pels treballadors de l'època: des de la influència del maquinisme i la necessitat d'higiene als tallers fins a la qüestió de la insalubritat dels habitatges i la llarga durada de la jornada laboral:

"Qué podemos esperar -deia Letamendi-, qué no habremos de temer que sufran las infelices víctimas de la trituration del trabajo, esos miserables proletarios de todo sexo y toda edad, que se levantan a las cuatro de la madrugada y hacen dos leguas de camino para ir al taller, unos a limar tachuelas y no más, otros a echar nudos y no más, otros a conducir mechas y no más, otros a remachar rosetas de abanicos y no más, otros a vigilar batanes de vapor y no más, en medio del aturridor estruendo y la sempiterna trepidación de la fábrica, sin otro descanso que el suficiente para la comida, y luego vuelta a lo mismo hasta el cerrar la noche, para allí volver a echar sus dos contraleguas de regreso, llegar a las nueve, cenar enseguida y al punto acostarse con el cuidado de volver a despertar a las cuatro para repetir la historia del día anterior." (3)

Per ell, la causa de l'elevada mortalitat entre els obrers derivava del que suara hem transcrit. Més ben dit, derivava del fet que la passió econòmica havia malmès una raonable divisió del treball tot aconduint-la a extrems brutals.

Però, és clar, si bé el tarannà conservador de Letamendi no li impedia d'avaluar els problemes verament angoixants de la classe obrera, no hi ha dubte que el paper d'emancipador dels treballadors no li escau. Ultra parlar, calia fet alguna cosa més.

Els treballadors de 1873 tenien plantejat un plet econòmic-social que, sintèticament, podem resumir en cinc blocs: 1. Disminució de la jornada laboral; 2. Millorament de les condicions de treball; 3. Legislació per a regular el treball infantil i el de les dones; 4. Ensenyament obligatori, gratuït i laic; i 5. Millorament de les condicions de vida material. (4)

L'explosió que fou la revolució de Setembre permeté que la classe obrera s'organitzés, això és un fet sabut per tothom; ara bé, l'important és que, per raó d'aquesta liberalització, s'afavorí la definició de programes socials i les reivindicacions obreres. En un manifest signat pels dirigents obrers Jaume Rosich, Josep Prunera i Enric Pie, després de posar en dubte que la Repú-

blica aportés als treballadors alguna cosa més que llibertat i igualtat política, s'afirmava que era justa la tendència dels treballadors a demanar reformes socials:

"Nos parece natural esta tendencia a pedir reformas sociales al gobierno, si recordamos las promesas formuladas oficialmente en su programa de Reformas para mejorar las condiciones de las clases jornaleras, que fue presentado a la Asamblea republicana reunida en Madrid hace ahora un año (5), y a cuyo pie figuraban las firmas de algunos de los que hoy son ministros de la República española. Si bien incompleto y sumamente anodino, este programa contiene poco más o menos la satisfacción de lo que ahora reclaman los obreros catalanes. Léase en prueba de ello la exposición que los de Reus han presentado al alcalde de aquella localidad, exposición que fue acordada después de una gran manifestación obrera." (6)

Dit això, desglossaven en quatre punts allò que nosaltres hem desglossat abans en cinc. És a dir, reducció de la jornada laboral i augment dels salaris, millorament de les condicions de treball i regulació del treball infantil, ensenyament obligatori i gratuït.

Teòricament, els republicans federals tenien un programa de reformes socials força semblant: 1. Disminució de les hores de treball de dotze a nou; 2. Estipulació d'un mínimum salarial de sis rals; 3. Prohibició del treball infantil; 4. Supressió del treball de les dones als tallers industrials on hi treballessin homes; 5. Creació de Jurats Mixtos, integrats per obrers, fabricants i delegats del govern, a fi de decidir, sense apelació possible, en els conflictes entre el capital i el treball; 6. Expropiació forçosa sense indemnització per abandonament de la propietat durant quatre anys seguits; 7. Transformació de la possessió de la terra arrendada en propietat a favor de l'arrendatari en el mateix moment que hagi pagat en cànon dues vegades el valor de la propietat; 8. Revisió de les vendes dels béns comuns i de propis, rescissió de les ilegals i devolució als pobles dels béns venuts illegalment; 9. Propietat col·lectiva dels boscos, deveses i terres de pastura, sota la vigilància dels municipis; 10. Expropiació amb indemnització als posseïdors de boscos, deveses i terres de pastura, que hauran de convertir-se en propietat col·lectiva; 11. Creació de llars per a obrers invàlids i per a vídues i orfes d'obrers invàlids o morts en el treball; 12. Edificació a càrrec de l'Estat de barriades obreres; 13. Ensenyament primari obligatori i gratuït; 14. Fundació de bancs de crèdit agrícola i industrial per a les classes pobres. A més dels catorze punts ressenyats, hi afegien altres aspectes socials sobre les herències i la legació testamentària. (7)

Com hem pogut observar, ultra ser molt més detallat i reglamentista, el programa republicà federal coincidia amb el que reclamaven els obrers de Reus. El cas és, però, esbrinar si foren capaços o no d'aplicar-lo de debò.

Què és el que els diferenciava? En primer lloc, la urgència, i, en segon lloc, la divergència quant a la manera d'assolir els objectius proposats. (8) Aquest era el gran contrast: la diferent manera d'avançar en la imposició de les reformes socials. Pi i Margall havia escrit que els problemes derivats de la qüestió social, l'Estat els aniria resolent, sobretot per la via de reformar les lleis civils, cosa que havia de permetre, ultra resoldre el tema de la propietat, resoldre també les qüestions referides

al treball i al canvi social:

"¿Qué pretendo yo -deja Pi- Pura y simplemente, que el Estado, ejerciendo sus eternas funciones, vaya convirtiendo en derecho las revoluciones hechas por la idea de justicia en la conciencia de los pueblos. No pretendo ni siquiera se adelante a su época. No le consiento siquiera que sobreponga a las ideas de la sociedad las suyas." (9)

Independentment, és clar, que la situació econòmica, de fallida hisendística, tampoc no li permetria de fer filigranes.

La resolució d'aquell plet econòmico-social que hem anunciat al principi de la comunicació, comportà, tanmateix, dues vies d'actuació política que recolzaven en dues actituds socials diferents: pels treballadors, les promeses ja no servien per emplenar llurs aspiracions, perquè, al seu entendre, els grans mal necessitaven remeis heroics i radicalíssims: la desaparició de les institucions no conformesa la Igualtat i la justícia. (10)

Deixant de banda els programes i les actituds, hi havia una realitat político-social inamovible que imprimia caràcter a la classe obrera barcelonina. Veiem-ne, doncs, encara que només sigui parcialment, el perquè.

2.2 La dona obrera i la divisió sexual del treball

A pesar que una anàlisi seriosa del fet femení ha d'abastar molts àmbits de la vida social, hem optat per explicar-ne només un: el treball de la dona obrera. (11)

Al llarg del segle XIX la dona obrera assumí un protagonisme inesperat. I no com a resultat de la restitució dels seus drets com a persona, sinó perquè, producte de la mecanització, s'incorporà, juntament amb els infants, a la producció. Ara bé, la incorporació de la dona al treball es féu per voluntat explícita dels industrials a fi de substituir els homes obrers per unes dones i uns infants que els eren més rendibles. (12)

Així doncs, la incorporació de la dona al treball no fou una victòria, sinó un fracàs que menà l'obrero a una situació de complement salarial de l'home el salari del qual era en ell mateix prou reduït. Però, a més, hagué de veure com els seus companys, per tradicionalisme o bé perquè els prenien el lloc de treball, no acceptaren de bon grat la participació de la dona a la producció. Uns demostraren llur disconformitat amb més vehemència que no pas altres; això no obstant, en general, ningú no ho veia amb bons ulls. En un article aparegut a la Revista Social, els obrers argumentaven per què es mostraven contraris al treball de la dona:

"Hay mujeres y niños que tienen tal ligereza y tal práctica en las labores a que se dedican que el producto de sus brazos no desmerece en nada del de aquellos obreros encanecidos en la práctica de su oficio. De ahí, pues, esa competencia cruel de la mujer (el subratllar és nostre) y el niño contra el jornalero o destajista, y la excesiva oferta de carne humana al capital explotador, cuya consecuencia inmediata son las crisis de trabajo que periódicamente vienen a constituir los forzosos paros a que está sometido el trabajador." (13)

Tot seguit es matisa que el que és sobrer no és la mà d'obra femenina, sinó la mala administració. Si més no, és una compensació una mica contradictòria després d'haver titllat de competència cruel el treball ben fet de les dones i els infants. Hi havia qui emprava arguments més sofisticats per acabar dient el mateix: el treball femení perjudicava els homes obrers. No eren argumenta-

cions portades per la mala fe, sinó que eren l'exponent del bati-bull d'idees que ideològicament es passejaven pel cap dels autors d'aquells escrits. Eren, en definitiva, una combinació estranya entre allò que realment pensaven que era la missió de la dona i la innegable necessitat de millorar i permetre el treball femení. Els que així s'expressaven, creien que no s'havia de fer cap mena de discriminació a l'hora d'impedir la reducció dels salaris i fer-los equivalents arreu i furtar hores al treball per a la formació intel·lectual. Però al mateix temps, s'aventuraven a dir:

"(...)quisiéramos ver que los esposos, en cuanto les fuera posible, evitasen a sus mujeres todo otro trabajo que no fuesen los domésticos, muy especialmente si éstas son madres, pues así, haciéndolas intruirse, podrían dedicar sus esmeros y cuidados a formar a sus hijos para que fueran personas dignas de una sociedad justa."(14)

El document continuava argumentant que això voldrien veure-ho néixer al si mateix de la família el dia que el treball de la dona no fos necessari. El document aportava, també, un seguit de consideracions sobre el dret de la dona a ser lliure i a no estar subjecte a la voluntat de l'home, ja que si no ho aconseguia, deien, no tenia altre camí que el que fins aleshores els havia obert la societat: ser esclava a la llar o bé prostituir-se. Això no obstant, l'opinió que tenien sobre quina era la situació ideal ja l'havien deixat ben clara amb les consideracions primeres que hem transcrit.

D'aquesta manera, en vista de les opinions que acabem de narrar, el paper atorgat a la dona treballadora era el d'assumir el rol de complement salarial del marit quan el sou de l'home no bastava per passar el mes. Per contra, si s'arribava a passar amb la setmanada del marit, la missió revolucionària (?) de la dona era educar els fills per a una societat més justa. No deixa de recordar-nos allò que anys més tard escrigué Carles Pi i Sunyer referit a l'aptitud econòmica de Catalunya i que reflecteix tota una filosofia dels mascles catalans: "Una muller curosa, 'per casa i fills menar' (segons l'expressió horaciana) és el fonament de la llar, la seguretat del present i l'esperança de l'esdevenidor."(15) Com es veu, el fet femení ho ha tingut pelut a totes les èpoques.

Les opinions transcrites adès són l'expressió del tradicionalisme masculista clàssic en referir-se a la dona, que, malgrat sigui d'esquerres, no deixa de ser tendèncios quant a la funció social de la dona.

És clar que hi hagué altres plantejaments, però provenien de l'el·lite, i, segons el cas, eren massa tebis. Per exemple, Pi i Margall deia que ell havia intentat de millorar la situació de les obreres fent extensiva a les dones la llei de 24 de juliol de 1873 sobre el treball infantil:

"La mujer, con todo, sin haber recibido instrucción alguna, deja hoy con frecuencia el hogar por el taller, y abandonados sus hijos al cuidado ajeno, cuando no a sí mismos. Su amor se entibia, su pudor padece, y las nuevas generaciones que está llamada a educar crecen en el aislamiento sin dirección ni freno. Y ¿por qué no habíamos de hacer algo para que fuesen siquiera menos desastrosos los efectos de su nuevo genero de vida?".(16)

Evidentment que alguna cosa s'havia de fer per pal·liar la discriminació salarial i humana de les dones, però el que volèm dir és que la filosofia que animava les reformes partia d'un apriorisme paternalista que queda reflectit quan hom diu: "la mujer está llamada...", el qual és contradictori amb un plantejament integrador de les reivindicacions femenines a les obreres en general.

Pi i Margall mateix, l'any 1899, reconeixia que els federals no tenien en llur programa res que fes referència a les dones si no era excloure-les dels treballs subterranis de les mines, i allunyar-les dels tallers i de les fàbriques quan li impedeixin d'exercir de mares de família. (17) Si pel 1899 els federals reconeixien no haver pensat res sobre l'emancipació de la dona, llevat d'allunyar-la del taller quan la família perillés (!), no cal dir que trenta o quaranta anys abans tampoc no hi havien meditat prou.

Des de l'esquerra, potser només la internacional serví una alternativa més rupturista. I no tan sols quant a la incorporació de la dona al treball, sinó quant a la filosofia que fonamentava aquest dret:

"Los que quieren emancipar a la mujer del trabajo para que se dedique exclusivamente al hogar doméstico, al cuidado de la familia, suponen que ésta es únicamente su misión, para lo qual afirman tiene facultades especiales que se contrarían sacándola de lo que ellos llaman su centro." (18)

Pels internacionalistes els que afirmaven això partien del supòsit que l'organització familiar, tal com s'entenia tradicionalment, no moriria mai. Per contra, els que entenien que canviant les condicions econòmiques de les societats, sobretot la forma de propietat, canvien també les institucions socials, i aquest era el seu cas, no podien atorgar a la dona el paper de mares càndies protegides pel marit. La defensa de la llibertat que propagaven per tot els internacionalistes, els portava a defensar que la dona també havia de gaudir de les suficients condicions de llibertat a fi que actués segons les seves possibilitats i facultats. Per això creiem que marginar la dona a les tasques domèstiques volia dir sotmetre-la novament a la dependència respecte a l'home, i, per tant, menyscar la seva llibertat. ¿Quins són els mitjans per posar la dona en condicions de llibertat?, es preguntaven els internacionalistes. Per ells, només n'hi havia un: el treball. I als obstacles que ordien els moralistes per impedir l'accés de la dona al treball, responien que els mals del treball, la immoralitat de la manca de feina, provenia del fet que la propietat no fos col·lectiva. Els drets i els deures de la dona, deien, estan estretament lligats a la forma de propietat. Per això tenien molt clar que la seva tasca respecte a la dona era fer-la entrar al moviment obrer:

"a fin de que contribuya a la obra común, al triunfo de nuestra causa, a la emancipación del proletariado, porque así como ante la explotación no hay diferencia de sexo, tampoco debe haberla ante la justicia." (19)

No és del tot segur que a la pràctica tots els afiliats a la Internacional seguissin aquest criteri; però, si més no teòricament, tenien on recolzar llur acció política.

Què en deia el conservadorisme, del treball de les dones? La posició conservadora era essencialment hipòcrita, i servia, bé per justificar la marginació la marginació o bé per justificar l'explo-tació. Mary Nash diu que en la transició cap a una societat industrial es tendeix a consolidar la separació de certs sectors de dones de la producció, passant-les a l'àmbit privat, a la família transformada en unitat de reproducció i de consum (20) Certament, el conservadorisme català ho entenia així; emprant argumentacions teològiques per abonar la tesi que defensaven. La família és una societat natural i moral, escrivia Duran i Bas, congènita a l'home, inseparable d'ell, complement de la seva individualitat, a la qual Déu ha confiat una doble i transcendental missió que l'enobleix i el sublima, l'educació de l'individu i la reproducció de

l'espècie. (21)

Hem dit que l'actitud burgesa era, i encara és, hipòcrita perquè, a partir de la defensa de la família sigui amb arguments teològics, sigui amb arguments en favor de la divisió del treball en esferes, a la dona obrera se l'explota com a treballadora i com a dona que només pot assumir el rol de la reproducció. I de quina manera! Passa que la burgesia, tal vegada impregnada dels pensaments propis, valorava el treball femení de manera diferent a com ho feia l'home, ja que el treball de la dona era valorat com a cas in extremis. En aquest sentit, doncs, el treball de l'obrero, si es donava el cas, havia d'atendre les despeses no indispensables, augmentar el nivell de vida, o bé per fer-se amb algun article de luxe. (22)

Per aquest motiu no ens ha d'estranyar que en 1872 trobéssim una situació discriminatòria com la següent:

	nombre obrers	nombre obreres	salari diari en rals mas.	fem.
Manresa	20	103	-	-
Can Bros	180	210	8	3 a 6
El pont de Vilomara	18	100	9	6
St. Martí de Provençals	200	775	10	6

FONT: M. Izard, Industrialización y obrerismo, p.74

És a dir, el nombre de dones si bé és superior al d'homes, no té correspondència, en justícia, amb el salari que percep cadascú: la dona cobra molt menys per treballar les mateixes hores, d'onze a quinze diàries.

Comptat i debatut, doncs, la darrereria de segle XIX, sobretot durant el sexenni Democràtic, no representà cap canvi en l'actitud ancestral de l'home respecte al treball de la dona. L'Estat, concretament durant la primera República, ni tan sols estudià el tema, ja que en la legislació laboral que preparà la República no es feia esment al treball de la dona obrera, als seus deures i als seus drets. (23)

2.3 El treball infantil i l'ensenyament obligatori

D'entre totes les demandes socials dels treballadors barcelonins del segle passat cal destacar-ne una, pel que té de significativa quant al caràcter de l'explotació exercida sobre la classe obrera: la prohibició del treball infantil. Al segle XIX, el treball infantil era una pràctica normal. Tan normal, que fins i tot els nens participaren en les agitacions populars com uns treballadors més. (24)

Pere Felip Monlau, el famós metge i intel.lectual progressista, deia que l'explotació del treball infantil sortosament era una pràctica poc comuna a l'estat espanyol. (25) No diem pas que no, però el cert és que existia. Segons Joaquim Salarich, l'historiador i metge de Vic, els nens obrers havien de treballar dotze hores diàries, si més no a la dècada dels cinquanta. (26) Salarich es preguntava si el govern havia tingut en compte els inconvenients que el treball comportava per a l'educació intel.lectual

i moral dels infants, cosa que havia d'esdevenir el fonament de la dignitat i de la felicitat dels homes.

El que Salarich es preguntava a la dècada dels cinquanta, tampoc no obtingué resposta a la dels setanta. Des d'una òptica menys paternalista, encara que amb arguments no del tot afortunats, els obrers de 1873 denunciaven l'explotació dels seus fills:

"Y como si fuesen escasos sus personales trabajos (els de l'obrer,) ha de contar entre los compañeros de infortunio a su mujer y a sus hijos. La esposa destinada a las tareas domésticas, á la educación de la niñez y al arreglo de la casa; el niño á recibir las primeras nociones del derecho y deber de hombre y á formar su ser físico; los ve a ambos confundidos entre los adultos y compartir con ellos las faenas que requieren gran fuerza muscular (...) Esto francamente nos causa la mayor indignación contra el egoísta capital, cuyas tendencias son la explotación de lo mas digno, con tal pueda lograr su rápido acrecentamiento; y cuando hay tantos trabajadores improductivos, tanto vago, tanto holgazán que podrían ocupar prodigamente los puestos de la mujer y el niño obreros." (27)

Deixant de banda les consideracions morals, importants no cal dir, la preocupació dels obrers era aconseguir el millorament de les condicions de vida i de treball, que incloïa, tanmateix, la regulació i la prohibició del treball infantil. La Unió d'Obrers Manufacturerers, per posar un exemple, demanà sempre la prohibició de treballar per als nens menors de dotze anys, tot argumentant que en aquesta edat s'han de cenyir a desenrotllar llur capacitat intel·lectual i física. (28) Pi i Margall aprofundí en aquest respecte; al nostre entendre, però, d'una manera unilateral, ja que oblidava que els nens obrers -gairebé tots- treballaven per necessitat d'aportar diners al clos familiar i no per obligació paterna. (29) L'argument de Pi és unilateral no tan sols perquè no considera el baix nivell de vida a què es veia abocada la classe obrera, sinó també perquè no tingué en compte la manca de juridicció que regulés el món del treball de mitjan segle passat.

Havent arribat al govern, els republicans intentaren de racionalitzar el sector industrial tot elaborant una legislació laboral que, entre altres qüestions, fixés l'edat a què podien anar al taller els nens, i, a més, determinés quin havia de ser el seu treball. (30) D'aquesta manera, el govern Pi presentà a les Corts espanyoles, entre altres normatives laborals, la Ley reguladora del trabajo e instrucción de los niños obreros, essent sancionada el 24 de juliol del 1873. (31) La "Ley reguladora", desplegada en onze articles i un de transitori, normativava com i de quina manera podien i havien de treballar els nens. En principi s'establia que els menors de deu anys no podien treballar en cap fàbrica, taller, farga o mina; el treball dels nens menors de tretze anys i el de les nenes menors de catorze no podia excedir les cinc hores diàries. Els que sobrepassaven el límit no podien treballar mai més de vuit hores. L'assistència a l'escola era obligada, almenys durant tres hores al dia, per als nens de nou a tretze anys i per a les nenes de nou a catorze. Així mateix, la llei establia que el control en el compliment de les normes reguladores l'exercirien els Jurats Mixtos integrats per obrers, fabricants, mestres d'escola i metges, presidits pel Jutge municipal. Per acabar-ho de lligar bé, la llei estipulava que en cas de no complir-se allò reglamentat, l'infractor seria penalitzat amb una multa de 125 a 1.250 pessetes. (32)

Si l'Estat hagués hagut de cobrar les 125 o 1.250 pessetes

en concepte de multa per l'incompliment de la llei, s'hauria fet d'or. La intenció era bona, però el defecte que tingué és que no s'arribà a aplicar mai. De fet, hi havia gent que ja s'ho va témer, no tan sols per la imperícia governamental, sinó també per l'egoisme explotador dels patrons. L'únic recurs que sembla encara viable era crear les organitzacions socials que lluitessin legalment per servir el compliment de la llei. (33)

Els temors dels obrers quant a l'incompliment de la legislació no eren debades. Una bona prova és el blasme dels obrers que intervingueren en les sessions de la Comisión de Reformas Sociales, creada l'any 1883 per avaluar les necessitats dels treballadors. A la pregunta 105 de la Información oral y escrita sobre el estado y necesidades de la clase obrera, se'ls preguntava si s'havia acomplert totalment o parcial la llei de 24 de juliol del 1873. (34) Vegem que respongueren els treballadors. El primer exemple és la intervenció del ja citat José Aymat, proper a les intencions que cercava la Comisión presidida per Segismundo Moret. Aymat assenyallava que la llei es complí en part, i que si no fou possible d'aplicar amb més profusió fou a causa del còp d'Estat del general Pavía de gener del 1874: "La ley existe, la ley está en vigor, pero al presente es letra muerta." (35) El segon exemple és el dictamen escrit per l'Asociación del Arte de Imprimir, redactat per Pablo Iglesias, malgrat que hi aparegui la signatura de Matías Gómez Latorre. Per l'Asociación, la llei de 1873 no s'havia complert en cap sentit en la indústria tipogràfica; ans el contrari, l'explotació del treball infantil havia augmentat des d'aleshores:

"El número de aprendices que hay actualmente, y que están en desmedida proporción con el de oficiales, justifica demasiado lo que acabamos de decir."

Per últim, encara podem citar un tercer exemple, la declaració escrita de l'Ateneo de Madrid. L'Ateneo dictaminava que no s'havia acomplert la llei perquè no es podia ni s'havia de complir, ja que era impensable anar contra-corrent al interessos de les classes dominants i als costums establerts per elles:

"(...) no se cumplió ni pudo cumplirse esta (lleí), porque para que así sucediese sería preciso que el trabajador tuviese lo necesario para vivir sin tener que acudir a la limosna que en forma de exiguo jornal pueden aportarle el hijo y la mujer."

Després d'aquesta plantufada, els de l'Ateneo de Madrid aportaven dades sobre el treball infantil a la indústria fabril i manufacturera de Catalunya. Pel que fa a Barcelona expressaven que hi havia més varietat en el salari. En comparança amb el que guanyaven els nens de Reus (d'1.50 a 4 pessetes setmanals els nens de sis a catorze anys, i de catorze en endavant el que menys guanyava tenia un sou de 13 pessetes per setmana), els nens de Barcelona guanyaven una mica més. Tanmateix, a Reus o a Barcelona, la jornada laboral, en comput setmanal, era de 69 hores per als nens més grans de sis anys.

Els testimonis suara transcrits no tan sols deixen al descobert les febleses de l'intervencionisme estatal, sinó que, malgrat els entrebancs polítics, demostra que no s'aconseguí racionalitzar l'àmbit de les relacions laborals. Al cap de vint-i-set anys, la llei Dato no assolí -a pesar que existissin les Juntes Locals de Reformes Socials- eradicar el problema de l'explotació dels infants de la classe obrera (36)

La resolució satisfactòria del problema del treball dels nens i nenes havia d'anar acompanyada d'una reestructuració dels comportaments socials, si més no respecte a l'ensenyament. En el ma-

nifest que ja hem citat de la Unió dels Obrers Manufacturers, s'hi pot llegir la reclamació d'un ensenyament gratuït, obligatori i laic i ben alimentat, ja que és l'única manera d'esbandir la discriminació pel fet de ser pobre. (37) Però ¿quina era la realitat? J. Aymat deia, tot donant resposta a la pregunta de la Comisió sobre si el treball dels infants era compatible o no amb l'assistència d'aquests a les escoles d'instrucció primària, responia que no era incompatible. (38) Segons la Institución Libre de Enseñanza hauria d'haver-hi, d'acord amb la llei de 1857, una escola per cada 2.000 ànimes; però el fet era que no tan sols no hi havia les que la llei exigia, sinó que en mancaven 4.350. Durant el decenni de 1871 a 1880, sempre segons la Institución, només es crearen 1.714 escoles; i no precisament a les províncies riques, sinó a Orense, Oviedo i Burgos, dada que demostra fefaentment que la manca de recursos, la penúria dels Ajuntaments, no és el primer factor ni el més eficaç que s'oposa a la construcció d'escoles. (39) Per contra, deia la Institución, a l'ensenyament privat se n'havien creat 4.114 durant el mateix decenni. A més a més, com que en 1880 existien 6.696 escoles, resulta que en 1870 ja n'hi havia 2.582.

A partir de l'estadística que l'Ajuntament popular de Barcelona trameté a l'Exposició Universal de Viena del 1873, la situació a la capital del Principat, en relació amb les escoles públiques, era la següent:

1 escola superior	
1 escola ampliada	ESCOLES PER A NENS
17 escoles elementals	

És a dir, 19 escoles per a nens, servides per 19 mestres responsables, un per a cadascuna, i 25 auxiliars.

Pel que fa a les escoles per a nenes:

1 escola superior	ESCOLES PER A NENES
17 escoles elementals	

Igualment que a les escoles per a nens, hi havia un mestre responsable, en aquest cas 18 mestres, i 23 auxiliars.

Tanmateix, hi havia 8 escoles de pàrvuls servides per un nombre igual de mestres i 4 auxiliars; a més, és clar, de les persones amb vincle de parentiu que ajudaven els mestres respectius. (40)

D'altra banda, seguint el que diu l'estadística, hi havia una escola per a cecs i sord-muts, amb una dotació de personal de 6 mestres i 6 auxiliars. El nombre total d'alumnes que assistien a les esmentades escoles era el següent:

A la de nens.....	1.779
A la de nenes.....	1.816
A la de pàrvuls.....	908
A les especials (incloent-hi les superiors i l'ampliada de nens).....	393
A la de cecs.....	75
A la de sord-muts.....	45

TOTAL.... 5.016

Malgrat la precarietat de l'estadística espanyola, la direcció general d'Estadística proporcionà unes dades sobre el nombre d'escoles públiques i privades, i dels alumnes que hi assistiren per al quart trimestre de 1870. (41) Recollim ací les dades que afecten Catalunya.

ESCOLA PÚBLICA (NOIS/NOIES)

Províncies	Nombre Escoles	Relació entre Escoles/hab.	Menors de 6 anys	De 6 a 9 anys	Més grans de 9 anys	Total Nois	Total Notes	Total Proporció Alum/hab.	Total Nois-es NOIES	Total Espa- nyol	Proporció			
Barcelona	893	1 per 835	5667	2582	11754	7481	11213	6214	28634	16277	7,82	4,59	44911	6,18
Girona	365	1 per 852	2001	1008	5039	2119	4507	2058	11547	5185	7,41	1,51	16732	5,38
Lleida	634	1 per 496	1901	1341	7478	4448	5917	3071	15296	8860	9,56	6,73	24156	7,68
Tarragona	482	1 per 668	2810	1463	6171	4411	5632	3900	14613	9774	9,11	6,06	24387	7,58
										1,179.034				

Font: "El monitor de primera enseñanza", 5.10.1872 i 23.11.1872

ESCOLA PRIVADA (NOIS/NOIES)

Províncies	Nombre Escoles	Relació entre Escoles/hab.	Menors de 6 anys	De 6 a 9 anys	Més grans de 9 anys	Total Nois	Total Noies	Proporció Alum/hab.	Total Nois-es Espa- nyol	Proporció
Barcelona	443	1 per 1639	2218	7457	3667	13342	11626	3,65	24968	3,44
Girona	130	1 per 2394	706	1217	861	2784	3904	1,78	6688	2,14
Lleida	53	1 per 5935	273	399	316	988	757	0,62	1745	0,55
Tarragona	153	1 per 2104	1239	1330	1219	3788	3892	2,36	7680	2,38
									19.804	

FONT: "El monitor de primera enseñanza", 5.10.1872 i 23.11.1872

2.4. De com es vivia

L'any 1888 se celebrà a Barcelona el Congrés Internacional de Ciències Mèdiques. Al susdit Congrés, Pere García Faria, l'entusiasta seguidor de Cerdà i enginyer en cap de Sanejament de l'Ajuntament de Barcelona, hi presentà una ponència que avaluava l'estat de l'habitatge a Barcelona.

El primer gran problema de les cases barcelonines era l'amuntegament de famílies sobre un mateix solar, cosa que provocava immediatament un augment de la densitat de població que, en no complir les mesures higièniques suficients, inevitablement generava malalties i fins i tot era l'ambient idoni per a l'expandiment d'epidèmies.

Segons una estadística elaborada per G. Codina Colomer, el nombre total d'edificis a Barcelona durant el veintenni 1861-1880 era de 10.939, als quals hi havia 16.316 baixos o botigues i 55.503 habitacions o pisos. La proporció entre el nombre de cases i el d'habitants cal establir-lo en un 22'32% per cada casa, i en un 3'40% per cada pis o botiga. (42) La construcció predominant, sempre parlant només del conjunt barceloní, era aquella que constituïen uns baixos i quatre pisos d'alçària. N'hi havia 3,366. (43)

García Faria assenyalava també que la densitat de població del Casc Antic barceloní era de 29 habitants per casa, que és més del triple de la de Londres i una mica menys del doble de la de Sevilla. Així doncs, Barcelona, ultra eixamplar-se, tenia tendència a anar cap al cel.

L'habitatge típic del Casc Antic, i encara avui en tenim proves fefaents, tenia un aspecte tètric:

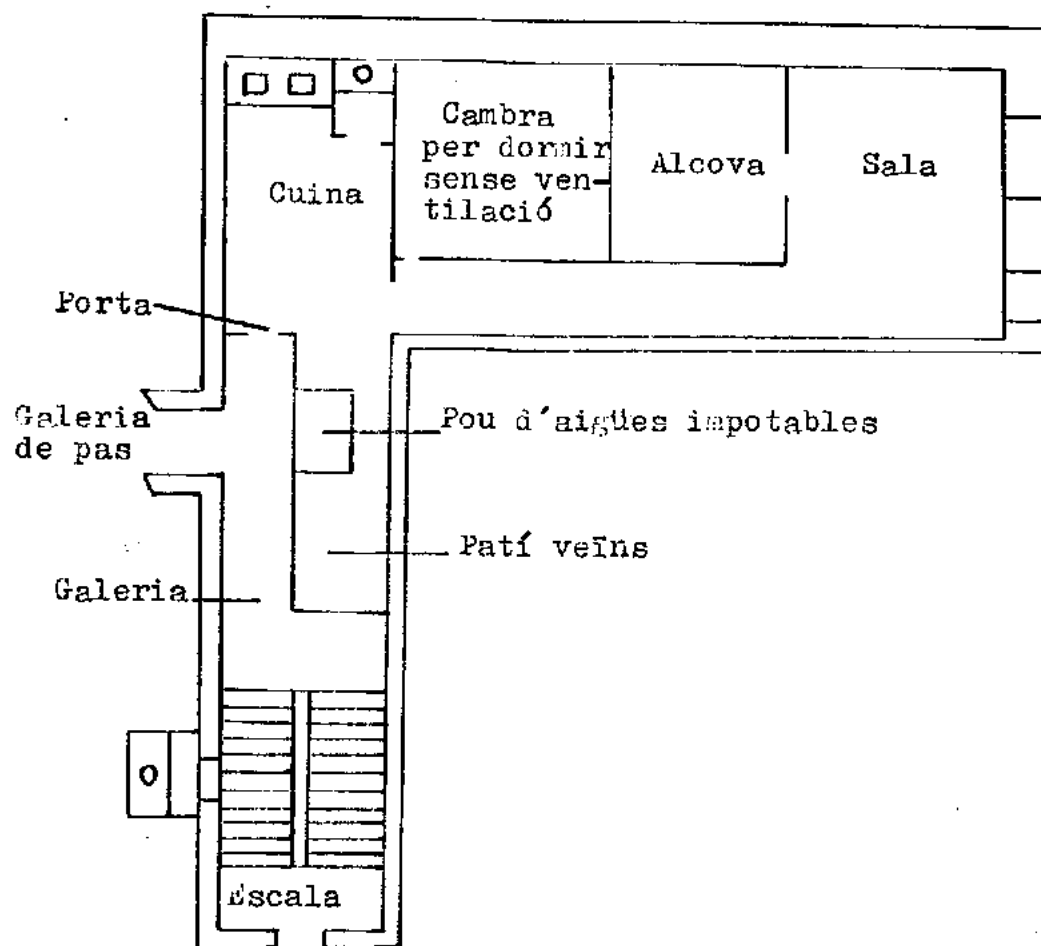
"En muchas de las calles del casco antiguo se nota, que a pesar de su extraordinaria estrechez, las casas son de desmesurada elevación y están formadas por una serie de pisos de mezquina altura, subdivididos en muchos compartimentos que se fraccionan en piezas pequeñísimas, en las cuales el cubo de aire respirable es de todo punto insuficiente para que esta reúna condiciones de tal, y permita el desarrollo de la vida en circunstancias normales.

En el barrio de la Barceloneta, atrozmente castigado por muchas epidemias y entre ellas, por la fiebre amarilla de 1870, las casas eran bajas hasta hace muy pocos años...". (44)

Però no totes les cases tenien el mateix aspecte; les diferències de classe també comptaven en aquest sentit. Ara bé, això no vol dir que la higiene de les classes burgeses fos la més idònia. (45) Les cases obreres no tan sols tenien un sistema de desguàs deficitari, sinó que l'aspecte i els metres quadrats de què disposaven eren paupèrrims. De la porta, d'aspecte rof, s'entrava a un prolongat i estret vetíbul que acabava a l'escala, la qual s'il·luminava amb la llum que deixava entrar un pati reduïdíssim i infecte. Al pati hi ha el dipòsit de les comunes cobert amb una tapa de fusta, cosa que provocava una fortor permanentment desagradable. Pujant per una escala fosca i estreta, s'arribava als replans dels pisos exteriors i interiors, els quals, de vegades, aixoplugaven els nens i els vells d'aquelles famílies que, en no tenir espai ni aire suficient a l'interior dels pisos, sobreixien i hi passaven moltes hores del dia, jugant o treballant. Una vegada s'ha traspassat la porta principal, el panorama no era pas millor. A l'interior del reduït habitatge hi havia diverses habitacions, sempre fosques, de parets brutes de color indefinible, amb una distribució que subdividia les estances fins a un extrem insalubre, amb la intenció de multiplicar el nombre de peces sense tenir en compte les condicions d'habitabilitat. (46).

El mal estat dels habitatges reflecteix, també, una precarie-

PLANTA CORRESPONENT A UN DELS PISOS DEL NÚMERO 3 DEL CARRER
DELS AUSSSELLS DE BARCELONA

FONT: GARCIA FÀRIA, P.: Insalubridad de las viviendas de Barcelon

tat de mitjans molt important. D'aquesta com si diguéssim misèria, sovint en derivava un subarrendament en forma d'habitacions obres per als treballadors per casar; o bé, en casos extrems, per encabir-hi una altra família. (47)

Qui hagi voltat pel Casc Antic actual es deu haver adonat de la poca llum que entra a les cases, sobretot al pisos baixos, cosa que justifica a bastament aquell proverbi italià que diu: "on no hi entra el sol, hi entra el metge".

Per exemplificar el seu discurs, García Faria descriu un pis obrer de 1888, l'any de l'Exposició. (48) El relat és d'una severitat que esgarrifa, i no tan sols per l'ambient insalubre que deixa veure, sinó per l'amuntegament de persones amb un nivell de vida pobríssim. El pitjor del cas, és que no era un exemple excepcional.

A més de l'ambient insalubre de les cases obreres, els treballadors havien de patir fins i tot les males condicions dels tallers on treballaven que, d'altra banda, feien part de l'entorn on ells vivien. (49) No cal dir que els tallers mal acondicionats esdevenien un focus permanent d'insalubritat i propagació de malalties. Per això, els treballadors reclamaven que tots els tallers i fàbriques es construïssin d'acord amb els principis de salut, apartant-ne els que no acomplissin les condicions higièniques suficients. No els mancava raó en dir que la manca d'higiene als establiments on treballaven i la misèria provocava més víctimes que totes les guerres i revolucions que hi poguéssin haver. (50)

Més clar, l'aigua. Els treballadors encara haurien de combatre molt perquè el millorament de les condicions de vida i de treball esdevingués una realitat irreversible.

3. Les burgesies barcelonines

L'etapa que va de 1868 a 1874 veié néixer un gran nombre d'associacions diverses. El sexenni Democràtic possibilità el floriment de l'expressió obrera per mitjà de societats, sindicals i polítiques, i de la premsa. Ara bé, forem descaradament parcials si no diguéssim que la dècada dels seixantes fou, també, un període que donà pas a la consolidació d'associacions, econòmiques i culturals, de les burgesies barcelonines; cosa que, lligada a les commocions polítiques, afavorí un canvi en les perspectives burgeses. No endabades Vicens digué que entre 1838 i 1868 la burgesia catalana assolí un primer moment de plenitud. (51)

Segons que diu Jutglar, l'ímpetu de la burgesia catalana del vuit-cents va quedar definit i plenament mantingut des del 1845. (52) A partir d'aleshores, la burgesia, segura ja de les possibilitats que tenia, no tan sols comptà amb l'oportunitat per a l'acció política, sinó també amb l'empenta ideològica que els intel·lectuals de l'època li oferien. Jutglar afegeix que fins als anys de 1868 i 1869 la burgesia va viure amb el convenciment que el seu destí era indestructible. La carrera cap al poder s'havia encetat i calia, doncs, consolidar-la. En aquest sentit, Izard matisa que la burgesia catalana assumí desvantatjosament la possibilitat de dirigir el procés de modernització econòmica de l'estat espanyol, amb els inconvenients que aquest suposava de cara a dirigir políticament l'Estat, per culpa de les dependències respecte al capital estranger i a l'oligarquia agrària. (53)

Però convé no confondre les coses. D'una banda cal distingir entre la formació o consolidació d'una classe a l'àmbit nacional (diguem-ne el territori geogràfic on radica); i la projecció d'aquesta classe cap a l'Estat, terreny on la burgesia catalana no acabà de quallar mai. La diferenciació que fem ens pot ajudar a analitzar, com diu Casassas Imbert, la contradicció que representà, sobretot a Catalunya, el règim de la Restauració, en el sentit que,

per als burgesos, bo i significant una derrota de l'esperit de modernitat que els havia impulsat a acceptar els primers moments dels Bienni i del Sexenni, s'havia convertit, des d'un principi, en la garantia repressiva contra la resposta d'un doble vessant utòpico-romàntic que extremà els seus efectes en una estructura arcaica i dependent com la catalana. (54)

La burgesia del vuit-cents tingué una sola obsessió: el proteccionisme; i, a partir de la revolució de Setembre, cal afegir-hi el problema religiós i el colonial. A parer nostre, la defensa del proteccionisme reflecteix el doble vessant nacional/estatal de l'actuació burgesa a Catalunya. Per entendre'ns: el vessant nacional podríem cenyir-lo a les ganades de fer del Principat una àrea industrial, concretament de Barcelona, com ho palesa la comunicació que els industrials de Catalunya trameteren a la Reina l'any 1859, fent referència a l'expandiment de la ciutat. Un desig general d'Eixample és allò que li volen fer arribar a la Reina tot anunciant els inconvenients que el marc reduït de les muralles comportava per a la indústria, ja que, com deien ells, era evident que el transport de les matèries primeres d'un lloc a un altre, més o menys distant, augmentava les despeses de la producció, mentre que les condicions més essencials per a la competència industrial eren la perfecció de l'artefacte i la barator del preu. (55)

Es a dir, la burgesia barcelonina, de la qual ací només n'ebossem una tipologia breu i sintètica, no fou una, sinó diverses. Per tant, aquella que procedia d'un ambient mercantil urbà aristocratitzat, però que amb la difusió del vapor i el maquinisme s'esdevé industrial del ferro i del cotó, i que amb l'expandiment urbà obté extraordinaris beneficis, quallà, com deia Vicens, al voltant dels nous capitans d'indústria i de les finances que fan de Barcelona el centre de llurs activitats. (56)

Pel que fa al vessant nacional, Josep Benet i Casimir Martí han escrit que no té res d'estrany que en no existir una política estatal que afavorís la industrialització, la burgesia industrial catalana, en diferenciar-se, es comportés com un grup de pressió, i que davant el el govern de Madrid practiqués una política de setge (ells en diuen razzia), en pretendre assolir els seus objectius. Una política molt diferent de la que feien als altres països industrialitzats les classes de la burgesia industrial, les quals havien aconseguit de feia temps el poder, parcialment o totalment. En aquest sentit, ens sumem a les opinions d'aquells que creuen com a primer objectiu de la burgesia industrial catalana hi havia la defensa del mercat espanyol, el "mercat nacional". (57)

La consciència de pertànyer a un mercat espanyol fou, certament, un argument per intervenir a l'Estat. Però no tan sols això, sinó també esdevingué un argument per unir els interessos socials a una lluita interclassista que vint anys després de l'esfondrament de la primera República, reprengué amb força, encara que amb matisacions ideològiques segons d'on vingués la defensa del proteccionisme. (58) Com deia Valentí Almirall, en una clara advertència als industrials, si continuaven apropiant-se de la qüestió del proteccionisme, només aconseguirien d'empetitir-la, i, a la fi, matar-la. (59)

El segon nivell, l'estatal, de l'actuació burgesa té un bon exemple per a l'època que ara estudiem en la constitució de la Liga Nacional, el 7 de febrer de 1873, a la Llotja de Barcelona, tot just quatre dies abans de ser proclamada la primera República. (60) Obrí l'acte, segons el diari republicà "La independència" del dia següent, el president del Círculo Hispano-Ultramarino, José A. Salom, i, seguidament, un rere l'altre, feren ús de la paraula els diferents oradors a fi d'explicar el motiu de la reunió. El marquès de Ciutadilla, pertanyent a la noblesa catalana,

va dir que a la Liga hi havia representants de totes les classes: de l'agricultura, del comerç, de la indústria, de l'exèrcit, de les ciències i de les arts que protestaven en contra de les reformes endegades pel rei Amadeu. Francesc de Paula Renart, director del setmanari alfonsí "El Paladín", s'explanà des del punt de vista jurídic-social. Ròmul Mascaró, que havia estat governador de Tarragona amb el govern Sagasta, va dir que, en nom de Déu i de la Liga, era contrari a l'esclavatge dels negres, però que condemnava les reformes d'Ultramar ja que només podien conduir a la pèrdua de les colònies. Estanislau Reynals i Rabassa, redactor del "Diario de Barcelona", exposà que la Liga no era de partit, sinó Nacional, defensora de la integritat de la "Pàtria", i que les lligues, com ara aquella, eren necessàries quan hi havia desordre i anarquia; Reynals demanava que les reformes s'adaptessin als interessos materials burgesos. Manuel Duran i Bas, de la Comissió Organitzadora, no va poder assistir a l'acte per malaltia.

Tot i que de la Liga Nacional no en féu part gent tan coneguda com Bosch i Labrús, J.M. Nadal, Illas i Vidal o Ferran Puig, és evident que la burgesia catalana es preocupava d'un afer que si més no els queia lluny. En el sentit geogràfic, és clar, no en l'econòmic. Com deien els del Cercle Republicà Federal, allò que s'havia constituït a la Llotja era la "Liga Negrera".

El que acabem de ressenyar pot semblar una anècdota, però nosaltres, en certa mesura, hi veiem una premonició de l'actitud decididament conservadora i reaccionària que adoptà la burgesia catalana, sobretot a partir del moment en què les reivindicacions obreres desestabilitzaren el seu particular concepte d'ordre i de bon negoci. Mañé i Flaquer és contundent en aquest respecte:

"No negaré que en las clases conservadoras existían preven-
ciones contra la República, y más aun contra los republi-
canos que contra la República. Pero ¿quién tenía la culpa
de que esto sucediera? Vuestras imprudencias, vuestras fan-
farronadas y lo poco escrupulosos que fuísteis en abrir
vuestras filas á todos los desechos de las demás clases y
partidos. ¿Cómo no se habían de mostrar desconfiados y re-
celosos los que teniendo algo que perder, veían que se
armaba á una turba de aventureros, escuma de cárceles y
presidios, y que á su prudencia, á su moralidad y á su
justicia se confiaban la custodia de las vidas, las hacién-
das y la honra de los ciudadanos? ¿Cómo no ver llegar con
prevención aquel día de la gran liquidación, como la era
de los sangrientos castigos y de las impecables vengan-
zas." (61)

La burgesia catalana, especialment la barcelonina, navegà d'un costat a l'altre al ritme dels canvis polítics, obsessionada a no perdre la iniciativa i els privilegis.

Abans hem esmentat, gairebé de passada, que la burgesia barcelonina no era homogènia. El model industrialitzador que seguí Catalunya imposà, de fet, un model social. Així doncs, el retard industrialitzador permeté que les burgesies vinculades a activitats pre-industrials continuessin estentant un fort protagonisme. Eren les burgesies lligades a activitats manufactureres, especuladores del sòl urbà, comercials (de petit o gran comerç), i, finalment, els terratinents. Hi havia, també, una burgesia connectada a les activitats financeres (banca i societats de crèdit), assegurances i els ferrocarrils. I encara n'hi havia una altra, aleshores encara incipient, però que amb la Restauració, com ha dit Jordi Casassas, estava a la base de totes les possibles combinacions polítiques i econòmiques, sostenia governs, inaugurava bancs, campava com volia a la Borsa i gairebé feia i desfeia en una època en què l'escepticisme ideològic de la massa deixava lliure totes les activitats d'un caciquisme d'alta levita. (62) Però abans de campar tan alegrement, hagueren de passar el tràngol de la Primera República. Ferrassaren com un beuratge massa fort.

A partir del moment en què les innovacions econòmico-tècniques afectaren la distribució tradicional de Catalunya, quant a les àrees d'influència econòmica i a l'estratificació de classe, un sector burgès quedà penjat: la petita burgesia. Aquest sector social, fluctuant, fortament intel·lectualitzat, i a punt d'atomitzar-se havia de viure la seva primavera amb l'adveniment de la primera República. És una llàstima que ningú no hagi fet encara la caracterologia, no tan sols política, sinó també com a classe, de la petita burgesia. De segur que se'n podrien extreure conclusions innovadores.

Amb la República de 1873, la petita burgesia intentà de fer la feina de la germana gran; però no aconseguí de reeixir, ja que la seva funcionalitat i l'espòradic protagonisme individualitzat, real amb la Renaixença o en la dinàmica interna dels episodis del 1854, del 1868 i àdhuc del 1873 s'estroncà amb la preeminència del conservadorisme burgès i l'aparició de l'internacionalisme obrer. Una bipolaritat, com assenyala novament Casassas, en què és tan determinant la radicalització de la vida espanyola com les tensions aportades per l'últim quart de segle europeu que inicià la Comuna de París de 1871. (63)

Colchester, agost 1985

NOTES

1. Les vespres republicanes a Barcelona. Creixement urbà i mentalitats públiques. 1868-1874, llegida enguany a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.
2. En relació amb l'endarreriment de la legislació espanyola quant a l'atenció oficial dels problemes obrers, són aclaridores les paraules del president de la Comissió, Segismundo Moret:
"Naciente todavía acá entre nosotros lo que desde hace años es en otros pueblos materia de legislación y privilegiados asuntos de estudio para el Parlamento, bien puede decirse que, exceptuadas la información parlamentaria sobre el estado moral, intelectual y material de las clases trabajadoras, que decretaron las Cortes en 1871, y aparte también de la ley de 24 de julio de 1873, en la cual se condensaron disposiciones cuyo desarrollo exigiría otras leyes cuidadosamente meditadas (por lo que quizá ha quedado ignorada de todo el mundo), apenas ofrece nuestra legislación señales ciertas de aquella solicitud que los poderes públicos deben a la condición del trabajador y a las relaciones entre el capital y el trabajo".
Preámbulo a Comisión para el estudio de las cuestiones que interesan a la mejora ó bienestar de las clases obreras, tanto agrícolas como industriales (Madrid, 1884), p. 1
3. Inclós al llibre La clase obrera a finales del siglo XIX (Madrid, 1973), ps. 41-42
4. En aquest sentit cal veure els diferents programes aprovats per la Unió Manufacturera i la Federació Regional Espanyola. Ja en el Congrés Obrer de Barcelona de 1870, els treballadors palesen la situació que pateixen. Reproduïm les paraules, de dos delegats a fi de veure'n algun exemple:
Bové, dels filadors, jornalers i teixidors mecànics de Barcelona: "Los trabajadores de las clases de vapor de Cataluña estamos esclavizados desde las cinco de la mañana hasta horas avanzadas de la noche. En Reus, por ejemplo, donde se levantan fábricas de primer orden, los trabajadores sufren atrozmente, sujetos a trabajar muchas horas por un escaso jornal (...). En Valls, trabajan las mujeres catorce y quince horas a veces hasta dieciocho horas diarias por ocho reales de jornal (...). En Villanueva, Martorell y Sallent se ha mejorado algo la situación, merced a la constancia de la asociación".
Un altre obrer, Farrés, deia: "Yo soy representante de la clase de vapor de Barcelona, clase triste y lamentable, porque los burgueses han declarado a los hombres inútiles para el trabajo, y les han sustituido por mujeres y niños. Téngase esto en consideración, porque sólo el hombre es útil para el trabajo y no la mujer. Los hombres no sabemos qué hacer, pues que no hemos nacido para robar, sino para trabajar". N'hi hagué d'altres, però les aquí reproduïdes són prou representatives del pensament obrer. Cfr. LORENZO, A.: El proletariado militante (Madrid, 1974), ps. 103-104.

5. Fa referència a l'assemblea del Partit Republicà Federal de 1872 en què Pi i Margall presentà un "Dictamen sobre las bases económico-sociales, para mejorar la condición de las clases jornaleras". El text del Dictamen ha estat reproduït al llibre de Pi: Pensamiento Social, Antología. (Madrid, 1968), ps. 261-270
6. Fa referència a la manifestació socialista celebrada a Reus el 15 de març
 "Las reclamaciones obreras y el programa republicano".
 "La Emancipación", 22.3.1873. Signaven el Manifest Jaume Rosich, Josep Pruneta i Enric Pi
7. Inclòs a l'article "Programa de Reformas", "La Igualdad", 27.5.1873
8. "La Emancipación", 22.2.1873
9. PI I MARGALL, F.: La República de 1873. Apuntes para escribir su historia, (Madrid, 1980), ps. 199-200
10. "A las Cortes". Manifest del consell de la Unió Manufacturera del 5.7.1873, sobre les reformes socials. Reproduït a la "Revista Social", 10.7.1873
11. Per reflexionar sobre la investigació històrica a l'entorn del fet femení, són interessants els treballs de GRAU i BIOSCA, E.: "Algunes reflexions entorn a la investigació de la història de les dones", comunicació presenta a l'"Encontre de treball sobre la història de la dona", Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, juny de 1983. MARTIN-GAMERO, A.: Antología del feminismo, (Madrid, 1975), i NASH, Mary: Mujer, familia y trabajo en España (Barcelona, 1983)
12. IZARD, M.: Industrialización y obrerismo, (Barcelona, 1973) p. 74
13. "El trabajo", "La Revista Social", 14.4.1873
14. "La Revista social", 25.9.1873
15. L'aptitud econòmica de Catalunya (Barcelona, 1983), p. 106
16. La República de 1873. Apuntes para escribir su historia, op. cit. ps. 202-203
17. Discurs llegit al Centre Federal de Madrid el 4.9.1899. Cfr. MOLAS, Isidre: Ideario de Pi i Margall, (Madrid, 1966) p. 89
18. LORENZO, A. op. cit., p.255
19. Ibid. p.256

20. NASH, M., op. cit., p. 42
21. DURAN I BAS, M.; "Sociedades humanas". Discurs inaugural de les sessions de l'Ateneu Barcelonès de 1876. Inclòs al llibre del mateix autor Escritos, segunda serie (Barcelona, 1895), p. 183
22. NASH, M., op. cit., p. 46
23. Llei regularitzant el treball i instrucció dels nens obrers (24 de juliol de 1873); projecte de llei fixant les hores de treball als obrers a les fàbriques de vapor i els tallers (14 de juliol de 1873); i projecte de llei creant els Jurats Mixtos (14 d'agost de 1873)
24. En aquest sentit, és significatiu el que assenyalen R. Aracil i M. Garcia Bonafé sobre els processaments d'onze nens d'edats compreses entre els 12 i els 17 anys, en motiu de les revoltes d'Alcoi en juliol de 1873. "Clase Obrera y revuelta social: la identidad del cantonalismo alcoyano de 1873" a "Estudios de Historia Social", núm. 7 (Madrid, octubre-desembre de 1978), ps. 163-183
25. Higiene industrial ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el gobierno á favor de las clases obreras? (Madrid, 1856), inclòs a Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX (Barcelona, 1984)
26. Higiene del tejedor ó sean medios físicos para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en Hilar y tejer el algodón (Vic, 1858), inclòs a Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX, op. cit., p. 257
27. "El trabajo", "La Revista Social", 14.3.1873
28. "A las Cortes", manifest del Consell de la Unió dels Obrers Manufacturers, reproduït a "La Revista Social", 10.7.1873
29. La República de 1873. Apuntes para escribir su historia, op. cit., p. 202
30. Ibid.
31. D'entre totes les lleis presentades pel govern a fi de regular el sector industrial; aquesta fou l'única que les Corts sancionaren
32. "Diario de Sesiones", 24.7.1873
33. Malgrat la diferència de dates, és la mateixa llei
"Cuestiones sociales", "El Monitor de primera enseñanza", 16.8.1873. L'article va signat amb les inicials A.J.B. que corresponen a Antoni Joan Bastinos, editor i director de la revista
34. Reproduït a La clase obrera española a finales del siglo XIX, op. cit.

35. La clase obrera española a finales del siglo XIX, op. cit, ps. 122, 123 i 228
36. Li dono les gràcies al company Joan del Alcázar per l'aclariment que em va fer en aquest respecte; i per la cessió de l'original mecanografiat d'ALVAREZ, Amparo i ALCAZAR, Joan del: "La Junta Local de Reformas Sociales de Valencia", en curs de publicació.
37. "A las Cortes"
38. La clase obrera española a finales del siglo XIX, op. cit. p. 40
39. Ibid., p. 80, n. 43
40. "El Monitor de la primera enseñanza", 10.4.1873. Totes les dades són extreïdes de la mateixa estadística"
41. Reproduïdes a "El Monitor de primera enseñanza", 5.10.1872 i 23.11.1872
42. COLONER CODINA, G.: Movimiento de la población de Barcelona en el veintenio 1861-1880 (Barcelona, 1883)
Inclou els districtes de la Llotja, Born, Barceloneta, Audiència, Institut, Concepció, Drassanes, Hospital, Universitat i Hostafranc
43. En el cas d'Hostafrancs i de la Barceloneta, la construcció predominant són els baixos: 766 per al primer i 897 per al segon. La resta de districtes són de baixos y quatre pisos o més.
44. El primer carrer barceloní que va patir un cas de febre groga fou el de Jaume Giralt, a l'actual barri de Sant Pere, molt a prop del de Vermell on havia mort una dona contagiada a la Barceloneta. Gran part de les defuncions ocorregudes als carrers de Vermell, de Sitjàs i de Portaferriça havian estat contagis vinguts del Port. Per fer-nos una idea del dany de la febre groga, fem una relació de les morts ocorregudes a Barcelona i a la Barceloneta: c. d'Allada 28; c. de Torredembarra 25; Portal Nou 23; Jaume Giralt 22; c. de Carders 21; c. del Pou de la Figuera 13; c. de la Mercè 11; c. de Sant Jeroni 12; c. de la Blanqueria 11; c. de Gatuellas 9; Mitjà de sant Pere 9; c. dels Metges 9; c. de Montanyas 9; Arc del Teatre 9; passeig de sant Joan 8; c. de la Claveguera 7; c. de Vermell 7; A la Barceloneta: c. Major 35; c. de Sant Telm 28; c. de Sant Miquel 27; c. dels Pescadors 25; c. de Santa Clara 14; c. de Sevilla 13; c. de Sant Francesc 10. A l'Hospital provisional civil 212 i a l'Hospital provisional militar 45 i a l'Hospital de la Santa Creu 5 Tots els carrers afectats són propers al Port, el qual era origen del contagi a partir dels mariners que tornaven de les Antilles. ACADEMIA DE MEDICINA I CIRUGIA DE BARCELONA: Memoria histórico-científica sobre la epidemia de fiebre amarilla sufrida en Barcelona en 1870 (Barcelona, 1872)
- GARCÍA FARIA, P.: Insalubridad de las viviendas de Barcelona (Barcelona, 1890), p. 14

45. Un dels greus problemes de l'Eixample fou, per exemple, el de l'aigua, sobretot per l'existència de pous negres com a forma d'eliminar les aigües fecals i dels desguassos
46. GARCIA FARIA, op. cit., p. 14
47. Les habitacions obreres era el nom que rebien les reduïdíssimes cambres on normalment vivien treballadors encara per casar. De vegades, amb la quota setmanal s'inclouïa l'alimentació
47. L'hemoptisi és l'expectoració de sang a causa de l'hemorràgia dels pulmons
48. GARCIA FARIA, op. cit., p. 15
49. "Existen en varios puntos del termino municipal de Barcelona y especialmente de su casco antiguo, numerosos establecimientos industriales insalubres". Ibid., p. 21
50. "A las Cortes", Consell de la Unió dels Obrers Manufactures. "La Revista Social", 10.7.1873
51. Industrials i polítics (Barcelona, 1980), p. 125
52. Història crítica de la burgesia catalana, (Barcelona, 1972), p. 170
53. Manufactureros, industriales y revolucionarios (Barcelona, 1979), ps. 201 i ss.
54. CASASSAS i IMBERT, J.: "El sector 'intel.lectual-profesional' a Catalunya". "Recerques", núm. 8 (Barcelona, 1978), ps. 105-106.
55. Reproduït a GRAELL, G.: Historia del Fomento del Trabajo Nacional (Barcelona, s.d.), ps. 270-273
56. VICENS VIVES, J., op. cit., p. 126
57. Barcelona a mitjan segle XIX (Barcelona, 1976), ps. 76-77
58. Veiem sinó el text de la convocatòria de la manifestació proteccionista del 24 de juny de 1881: "Barcelonesos, catalans, espanyols tots: Vos convidém, à tots, sense distinció de classes, al acte solmne que's prepara, segurs de alcansar ab la vostra presencia lo concurs necessari. Demostrém ab un acte de virilitat que en la activa Barcelona, se dona un dia de treva à las lluytas políticas quan se tracta de la defensa de la producció y del treball i demostrém que la causa de la protecció interessa igualment al industrial i al obrer, al comerciant i al propietari, al home de lletras y al agricultor; en suma, à tots los elements de la activitat que ansian lo progrés

y la independencia productora de la patria espanyola. Confosos tots en aqueixa grossa manifestació, sigui la del dia 26 de Juny una fetxa memorable en los fastos de la prosperitat nacional y als intents dels lliure-cambistes que invocant principis equivocats y anti-patriòtics, pretenen entregarnos desarmats à la explotació d'altres pobles més prósperos, respongui Barcelona en nom de Catalunya y d'Espanya entera, ab lo sant crit de: ¡Protecció al treball Nacional!

¡Viva la producció espanyola!"

Reproduïda a l'article d'ALMIRALL, V.: "La gran manifestación proteccionista", inclòs al llibre del mateix autor Artículos políticos "Diari Català" 1879-1881, (Barcelona, 1984), ps. 194 i ss.

59. "Los proteccionistas de Llotja", op. cit., p. 164

60. L'estiu de 1872 el govern radical de Ruiz Zorrilla elaborà un projecte de llei d'abolició de l'esclavatge. "Fou en aquest moment que es formà l'amplíssim front antigovernamental de la Lliga Nacional. Gairebé tota la noblesa espanyola i la majoria dels partits polítics -carlins, moderats, unionistes, alfonsins, constitucionals i republicans conservadors- s'uniren contra el govern radical i les seves pretensions abolicionistes. La Lliga Nacional era, de fet, un instrument per tal de desestabilitzar la situació política i portar a un carreró sense sortida el govern, tot i que les heterogènies forces que la formaven tenien uns propòsits a termini mitjà molt diferents. A la comissió directiva de la Lliga a Madrid hi havia els principals dirigents de l'oposició: Cánovas, López de Ayala, Toreno, Moyans, Caballero de Rodas, García Llorente. A Barcelona, encara que la iniciativa de formar la Lliga Nacional fou del Círculo (Hispano Ultramarino, creat el 13.12.1871), també hi participaven importants personalitats representatives de les forces d'oposició". RIQUER, Borja de: "El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al decencís de la Restauració". "Recerques", núm. 11 (Barcelona, 1981), p. 46

61. MARE i FLAQUER, J.: Viaje alrededor de la República. Cartas a Cándido, (Barcelona, 1911), p. 168

62. Són els industrials coneguts a Madrid com a "el grupo catalán": Girona, Güell, Arnús, Ferrer i Vidal, Serra, Muntades, Estruch, Taltavall, Juncadella i Jover i Serra. VICENS VIVES, J., op. cit., p. 128

63. CASASSAS i IMBERT, J., art. cit. p. 109

APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DEL PSEU NACIONAL A CATALUNYA

DURANT LA GUERRA CIVIL

per

Agustí Colomines

Jordi Colomines

Yair Sifnugel

INTRODUCCIÓ

Quan iniciàrem l'elaboració d'aquest estudi que ara presentem érem conscients de la multitud de dificultats que ens esperaven. De bon principi la intencionalitat era més ambiciosa i abarcava un estudi històric més ampli i ensems complex malgrat els obstacles historiogràfics (tot i la gran quantitat de bibliografia existent). D'altra banda, la limitació que imposa la comunicació solament ens permet aportar la presentació d'uns elements per a l'aproximació del fet nacional durant la guerra civil. Tot i així pensem que hi ha una necessitat urgent d'enfocar l'estudi d'aquest tema, rebutjant antics criteris i esclerotitzacions inútils.

hem apuntat, doncs, uns principis generals que han condicionat la tasca iniciada. Ara, aquí, ens agradaria plantejar els sacrificis que, a partir de la concreció del col·loqui, hem hagut de fer.

La pondènciació hauria d'anar acompanyada d'un estudi previ, conceptual i ensems històric del fet nacional. És clar, però, que per a comprendre les distintes concepcions que els corrents ideològicopolítics defensaren i, alhora, quines eren les resultants jurídiques en la relació entre la Catalunya autonòmica i l'Estat espanyol (referint Estat al sentit gramscian d'interacció entre societat civil i societat política), és imprescindible esbrinar quines són, en abstracte, les opcions presentades. No en el terreny de la política quotidiana, sinó en el camp de la teoria i el discurs ideològic. Fer-ho, seria molt extens i mereixeria, al nostre entendre, un altre col·loqui històric.

Si nosaltres hem renunciat a l'intent de fer-ho, cal entendre que no és per deixadesa, sinó que és degut a una necessitat de mantenir un rigor d'investigació i una especificitat, ara obligada.

Apuntarem que el fet de trobar-nos amb unes dades objectives no ha estat el centre fonamental d'exposició, si bé és necessari comprendre la importància de passar d'un mode de producció asiàtic, esclavista o feudal a un mode de producció modern, on l'ascens de la burgesia significà una revolució democràtica i popular que originà, així, la

creació dels primers Estats-nació. Ensens que aquest concepte d'hegemonia burgesa significaria un binomi entre la teoria burgesa i proletària vers les nacions, les pàtries, etc. Durant anys la idea nacionalista burgesa ha estat vinculada al seu interès de classe, de classe dominant i, per tant, supeditada a aquest interès. D'altra banda, amb el desenvolupament dels moviments marxistes més tard aglutinats, alguns d'ells, a l'entorn de la III Internacional toparem, altra volta, amb les posicions típiques d'incomprensió; reflex d'una concepció estatista de la Revolució socialista.

A l'Estat espanyol hi hauríem d'afegir moltes coses, però nosaltres solament assenyalarem que, sota els nostres pressupòsits d'estudi, partim del criteri que la nacionalitat espanyola no existeix, per la simple raó que pensem que una nació no ho és solament pel fet de constituir-se en cos jurídic (en Estat); sinó que ho és per una interacció o lligam entre la base social històrica establerta i un medi geogràfic concret. Base social que haurà de tenir, necessàriament, consciència de classe nacional oprinida. L'Estat espanyol com una realitat jurídica sí que existeix, i no acceptar-ho seria estúpid, el que no vol dir que sociològicament sigui així.

Aquests són uns dels motius pels quals hem centrat l'atenció envers un període crucial i sobre un tema limitat: EL FET NACIONAL A CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL. Sensillament era, en l'etapa republicana, la primera vegada en la història de la Catalunya moderna, que existia una plasmació jurídica de poder polític de la realitat nacional. L'Estatut d'Autonomia assenyalà una nova via d'aproximació. Les dificultats que s'originarien i la mateixa guerra civil no foren degudes a l'atzar, sinó a una lluita constant entre distints interessos de classe on el fet nacional hi era assimilat, comprensiblement, és clar. Ja, José Bergamín, ens diu: "En va tractaríem de sentir i comprendre avui, ara, vivament, vertaderament un món allunyat de l'allotjament històric que el revoluciona" (1). Amb tot també haurem de tenir en compte l'eclèpticisme que assetjà les diverses forces d'esquerra.

Cal també fer un intent per clarificar uns mots (lligats a uns conceptes) que faran entenedor el text i permetran de comprendre l'orientació del treball. Altres vegades, i en Josep Termes en el col.lo-

qui d'historiadors celebrat a Barcelona l'any 1974 ja ho intentava, s'ha iniciat una voluntat d'esclariment sobre la multiplicitat de mots que s'utilitzen en parlar d'una comunitat nacional oprimida. És allò típicament confrontat entre "fet", "qüestió" o "problema nacional".

Josep Termes, en l'esmentat col·loqui, ens deia: "...el fet que ja d'entrada, els historiadors, que ens trobem tots plegats, poc o molt directament o indirectament influïts per una certa terminologia marxista (sense que això vulgui dir necessàriament una militància política del mateix signe), davant dels problemes dels moviments d'afirmació nacional d'entrada ja no saben què dir-ne: si és "problema nacional", o bé "fet nacional", o bé "qüestió nacional" (...). Per exemple, un dels llibrets publicats pel PSU de Catalunya, l'anomena "problema nacional català". És una manera d'enfocar o de donar nom al tema que crec que en principi hauríem d'evitar, perquè si es qualifica la qüestió de "problema" sembla que s'indiqui una qüestió anguniosa, difícil o com malaltissa, que cal liquidar, que cal resoldre per quedar tranquils i contents (...), i que, una volta està resolt, ja no se'n parla més. En aquest sentit, em sembla que seria millor parlar de "fet nacional", o en tot cas de "qüestió nacional" ..." (2)

Nosaltres estaríem d'acord amb J. Termes i parlariem de "fet nacional" com una realitat en la fase de reivindicació nacional en què ens trobem (i l'any 1931-1939 era així).

Abans d'acabar fóra convenient deixar clar d'altres aspectes metodològics emprats. Només direm, doncs, que hem dividit l'estudi en dos períodes força diferenciats entre si.

1. El primer, que aniria des del juliol de 1936 fins al maig de 1937. Període on l'activitat autonòmica estava en un procés real d'ascens, gradual i acopiat a una activitat revolucionària en el camp social.
2. El segon, aniria del maig de 1937 al febrer de 1939 on quedaria exposada la davallada del poder polític adquirit per Catalunya; i això serà així tant per les difficultats internes del normal funcionament polític-administratiu, com per l'actitud de les distintes forces en presència que aconduirien a bloquejar l'activitat plural i decisòria de Catalunya en la política ~~del~~ l'estat. D'altra banda, les difficultats externes

potenciades no solament pel govern central, sinó també per formacions polítiques que tingueren una importància i influència extremades en la política catalana, a través de formacions afins (lligades més o menys a les primeres).

Un altre punt a tenir present (quant a metodologia) és que hi ha hagut una recerca de documents de l'època i una profunda reflexió sobre aquests documents. D'ambdues coses en donen testimoni, quant a la primera, serà possible esbrinar les fonts perquè citem tota la documentació emprada; quant a la segona pot ser constatada al llarg de tot l'estudi, perquè al capdavant, representa el motiu essencial de la comunicació, tot i que potser no és suficient el que hem fet.

Per últim, esmentarem que nosaltres no som partidaris de parcialitzar moments històrics que, en si mateixos, són incomprensibles; novament J. Berganín ens recordarà: "Les revolucions són breus; les contrarevolucions, llargues; tant més llargues com més intenses i ràpides hagin estat les revolucions provocadores" (3). Aquesta postura és la que ens farà entendre l'adveniment de la República espanyola com l'inici d'una etapa històrica.

L'ETAPA DE PLENITUD AUTONÒMICA. DEL JULIOL 1936 AL MAIG 1937

Per Catalunya, l'alçament militar i la posterior revolució va significar establir un canvi radical en les relacions de poder entre l'administració central i el govern autònom, alhora que per a la Generalitat suposaria la recaptació d'un major poder polític. Poder polític que sobrepassava el marc jurídic de l'Estatut d'Autonomia de 1932. En aquest marc jurídic, Catalunya es consagraria com a regió autònoma dins l'Estat espanyol, amb un marge d'actuació força reduït.

La revolució, sorgida originàriament en defensa de la República, comportà per a Catalunya i el seu govern assumir competències que estaven explícitament exposades a l'Estatut i a la Constitució com a funcions que quedaven al marge de la jurisdicció de la Generalitat, per ser d'exclusiva competència del govern central.

Es aquest mateix fet d'aplicar les competències que, per delegació expressa del govern central o per la força dels fets, Catalunya ostentava el que comportaria una nova dinàmica històrica. Nova dinàmica que en Companys qualificaria com que "el sistema confederal s'ha convertit en l'espina dorsal de la resistència i la condició essencial de la victòria ... Espanya federal s'ha convertit en una realitat irrevocable i ara no es tracta més que de reconèixer legalment el fet definitiu" (4). Aquesta és la voluntat d'assolir l'objectiu tantes vegades proclamat, és un intent de contemplar l'autonomia de Catalunya des d'una òptica federal que, al llarg dels anys, ha estat constantment defensada. Així, en l'Estatut de 1931 (anomenat Estatut de Núria), sense que aparagués el mot federació, en el seu article primer, paràgraf primer, diu "Catalunya és un Estat autònom dintre la República espanyola". També en Francesc Lacià, en el moment de proclamar la República Catalana, expressava aquest desig en la frase: "proclamo la República catalana com a Estat integrant de la Federació Ibèrica", i el mateix Lluís Companys quan tornà a proclamar l'Estat català el 6 d'octubre de 1934 de nou expressaria aquest objectiu, en dir: "el Govern que presideixo assumeix totes les facultats del Poder a Catalunya, proclamo l'Estat Català de la República Federal Espanyola". És el combat constant que, d'una forma real, estarà present a la vida política catalana durant el període de juliol del 36 a maig del 37. Rafael Tasis en el seu llibret "La revolució en els Ajuntaments", ens diu: "La Revolució ha donat a Catalunya una amplitud de facultats que depassa, de molt, els límits estrictes de l'autonomia fixada per l'Estatut de 1932. Li ha atribuït funcions i sobirania d'estat en moltes matèries que, com la defensa nacional, havien romàs fora de la seva esfera de jurisdicció. Al costat de la profunda transformació econòmica i social del país, s'opera una reestructuració, que les circumstàncies de cada moment imposen, de les funcions estatals. La Generalitat ha hagut de fer-se càrrec de serveis reservats a l'Estat i que la realitat obliga a atendre directament.

El federalisme predicat per Pi i Margall floreix espontàniament, pel joc normal de la realitat (...) El federalisme, la lliure coordinació de les llibertats nacionals dels pobles peninsulars" (5). Tarrade-

llas en el seu article, publicat a la Humanitat diu: "Catalunya ha tornat a recolzar les seves llibertats, que per nosaltres no delimita ja ni un Estatut ni una constitució (...) però conjuntament amb aquesta actitud sincera i lleial, estic segur que Catalunya també voldria que els nostres ideals polítics i socials s'escampeixin per terres d'Espanya perquè així fos possible que l'endemà de la victòria ens trobéssim tots units en aquella ampla i humana República federativa que ha estat de sempre l'anhel i desig dels catalans" (6). I aquest mateix desig federalista serà expressat per Joan Peiró, de la CNT, en la conferència del dia 23 d'octubre davant els micròfons de la Ràdio CNT-FAI: "I el que aquí interessa és que en la República de tipus socialista o socialitzant siguin acceptades les formulacions federalistes que concedeixen la llibertat dels pobles a regir-se per si mateixos, en el sentit més ampli del concepte" (7). I Andreu Nin, en el discurs pronunciat al Gran Fricte de Barcelona el setembre de 1936, diu: "El problema de Catalunya a-vui està recolt, i ho està, no per la petita burgesia, sinó per la classe treballadora que s'organitza a Catalunya i que, en realitat, actua com un Estat amb plena autonomia" (8).

Aquest nou marc jurídic és orientat a l'entorn de tres punts decisius: 1/ la defensa exterior i l'ordre públic interior, 2/ una nova economia, i 3/ el de ser l'únic poder polític a Catalunya.

Es evident que la revolta militar a Barcelona ha estat derrotada per la intervenció dels centristes, però si bé són majoritaris, també cal tenir en compte que en aquesta victòria hi participaren de forma important les forces d'ordre públic de la Generalitat, a través de les lluites al carrer i mitjançant el pla de defensa de la ciutat elaborat per Escofet, Guarner i Vidal i Jover tots ells de la comissaria d'Ordre Públic, la sortida al carrer de la Guardia Civil per intervenció del Conseller de Governació, J.M. Espanya, i també per la intervenció de militants d'alguns grups obrers.

Allò que es plantejava la CNT, en tenir a les seves mans el control efectiu del carrer, és la necessitat d'imposar la seva opció, el comunisme llibertari; o el d'una col·laboració amb la resta de forces polítiques. García Oliver contempla aquest dilema en aquests termes:

"O el comunisme llibertari, que és igual a la dictadura anarquista; o la democràcia, que significa la col.laboració (9). També César L. Lorenzo manté una afirmació sobre la impossibilitat d'implantar el comunisme llibertari a Catalunya, que hauria provocat la separació de la resta de l'Estat amb la creació d'un Estat català hostilitzat pel capitalisme internacional, i la constitució d'una dictadura anarquista. En aquell moment es plantejaven dues opcions: 1 retirar-se i deixar el poder a mans de la Generalitat, o crear un organisme ampli de lluita popular antifeixista, detentadors del poder real, i un govern autònom que salvés les aparències davant les potències capitalistes (10). Serà sota aquesta perspectiva com es plantejarà l'entrevista entre Companys i la CNT, el dia 20 de juliol (11); en la que s'acorda acceptar que Companys continuï al front de la Generalitat, però al mateix temps es crea un doble poder controlat pels cenetistes: El Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, creat el 21 de juliol i que tindria com a tasca principal la creació de columnes cap el front, la creació de patrulles de control i el proveïment de la població. El CCMA estaria format per tres representants d'Esquerra Republicana de Catalunya, un d'Unió de Rabassaires, tres de la CNT, dos de la FAI, un d'Acció Catalana Republicana, tres d'Unió General de Treballadors (UGT), un del POUM, i amb la creació el 22 de juliol del Partit Socialista Unificat de Catalunya, aquest s'hi incorporaria amb un representant.

Aquesta dualitat de poder subsistirà d'una forma més o menys clara fins a la fi del 1936 i en alguns casos fins als fets de maig de 1937. Aquest ple exercici de l'autonomia que, en moltes ocasions, traspassà els límits de l'Estatut, té com a reflex els Decrets i Ordres següents: Decret de la Presidència de la Generalitat del 21 de juliol de 1936, creant les Milícies ciutadanes de Catalunya. El decret del govern de Madrid del 17 d'agost de 1936 traspasant a la Generalitat els serveis, que, segons l'Art. 8 de l'Estatut, quedaven reservats a l'Estat la policia de fronteres, immigració, emigració, estrangeria, règim d'extradicció "i expulsió i aquells altres de seguretat, qualsevol que sigui el seu caràcter extraregional o supraregional" (12). Creació de la Junta de Se-

jurctat Interior, el 27 de setembre, que reconeix les patrulles de control com a elements d'ordre públic. Una de les seves primeres disposicions era la d'estipular que cada ciutadà, en edat militar, fos posseïdor d'una targeta d'identificació. La creació el 29 de setembre d'una Secció Tècnica o Estat Major per tal de coordinar el front, i que estava adscrit al Departament de Defensa i subordinat a un Consell permanent de Guerra, format per Sandino, Tarradellas, Fàbregas, Comorera i Min. El traspass per decret de la presidència del govern central (21 d'octubre 1936) de tots els serveis públics, "àdhuc suprimint^m allò que calgui l'acció de l'Estat durant les presents circumstàncies" (13). Decret de la Generalitat creant l'Exèrcit de Catalunya el 21 de novembre de 1936, coincidint amb l'atac dels "nacionals" a Madrid. Tots aquests, referents a la defensa exterior i l'ordre públic interior. En el camp de l'economia es va traduir amb la creació de la comissió d'Indústries de Guerra del 7 d'agost; amb la creació del Consell d'Economia de Catalunya, l'11 d'agost de 1936, en el qual es pacta el Pla de Transformació Socialista del País. És un organisme creat a instància de la CNT per dirigir l'economia col·lectivitzada, amb facultats de decisió i coordinació sobre l'economia catalana. El Pla de Transformació Socialista del País consistia:

1. Reglamentació de la producció segons les necessitats del consum;
2. Monopolis del comerç exterior;
3. Col·lectivització de la gran propietat agrària i sindicació obligatòria dels camperols individuals;
4. Devaluació parcial de la propietat urbana, mitjançant impostos i rebuïmes de lloguers;
5. Col·lectivització de les grans indústries, els serveis públics i els transports comunitaris;
6. Confiscació i col·lectivització de les empreses abandonades;
7. Extensió del règim cooperatiu a la distribució de productes;
8. Control sindical obert de les empreses privades;
9. Control obert de les operacions bancàries fins arribar a la nacionalització de la banca;
10. Absorció ràpida dels parats;
11. Supressió dels impostos indirectes i constitució d'un impost únic (14).

Aquest programa va ser assumit pel nou govern de la Generalitat del 26 de setembre de 1936, govern d'unitat popular o primer govern Tarradellas. La creació de la Junta de Comerç Exterior de Catalunya, el 15 d'octubre del 36, i l'establiment de la "contramarca" de Catalunya (15). L'ordre que possibilità obrir una Delegació de l'Oficina de comerç Exterior de la Generalitat a Ginebra, el 22 d'octubre. El Decret de la Generalitat del 27 d'a

gost del 36 intervenint el Banc d'Espanya de Barcelona i el tractat de diverses quantitats a la Tresoreria de la Generalitat. El Decret de col·lectivitzacions i control obrer d'Indústries i comerços del 24 d'octubre, com a síntesi de dues tendències CNT, FAI, FOUM que volia col·lectivitzar les empreses de més de 50 treballadors, i Esquerra Republicana de Catalunya i Partit Socialista Unificat de Catalunya que propugnava que això es fes en les de més de 250, perquè fou el gran capital el que participà més directament en l'alçament. L'acord fou col·lectivitzar les empreses de més de 100 treballadors, però en quedarien excloses les estragères. Finalment els decrets de s'Agaró o Pla Tarradellas dels dies 8, 9 i 12 de gener de 1937. Són 53 disposicions que contempnen una redistribució municipal, bancària i creditícia, així com un règim fiscal per a Catalunya, creant-se, per al seu funcionament, diverses Caines bancàries (16).

Tot i així, fixem-nos en allò que González Casanova ha anomenat la "soberania legal" (17). El decret del 28 d'agost de 1936 pel qual la Generalitat es reclama com a únic organisme per legislar sobre les conquestes obreres, en dir: "En les actuals circumstàncies, l'obra de govern ha de respondre a una unitat de pensament que reculli el sentit econòmic i social de govern i d'acord amb el Consell decreto: solament tindran força d'obligar, en el territori de Catalunya, les disposicions legals que siguin publicades en el "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya Barcelona 28 d'agost de 1936. Lluís Companys". I l'ordre de la Presidència del Consell de la Generalitat, ampliant el decret anterior, que deia: "Les disposicions del govern de la República que apareixen a la "Gaceta de Madrid" i que afecten algun servei radicat a Catalunya o tenen un interès general, acostumaven a ser publicades en el "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya" per a coneixement dels ciutadans i a iniciativa del Departament afectat, obeint l'ordre de 29 de juliol de 1935

Després d'haver entrat en vigència el Decret de 28 d'agost darrer, que disposa que solament tindran força d'obligar en el territori de Catalunya les disposicions legals que siguin publicades al "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya", deixa d'ésser necessària aquella iniciativa del Departament.

Per tant, he resultat:

Article 1. Des d'aquesta data és derogada l'ordre del 29 de juliol de 1935, que encarregava als Departaments de la Generalitat la publicació de les disposicions del Govern de la República que afectaven serveis de llur circumstància.

Article 2. D'ara en endavant no serà publicada al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya cap disposició del Govern de la República sense ordre expressa d'aquesta Presidència. Barcelona, 4 de setembre de 1936. Lluís Companys".

Aquest és un dels fets més importants perquè significà que la Generalitat es convertia en l'únic govern a Catalunya.

Però tot aquest període es caracteritza fonamentalment per una situació d'espontaneïtat i per les complexes relacions entre CNT-FAI-POUM i ACR-ERC-PSUC, i també entre la Generalitat i el govern central.

Si contempen la primera, les relacions entre els distints grups polítics, podem dir que durant el període que va del juliol de 1936 al setembre del mateix any hi ha un clar predomini de la CNT, com a conseqüència de la victòria al carrer sobre els militars; però també perquè es produeix una variació de l'estratègia anarco-sindicalista, que veu en la Generalitat i l'Estat un instrument important per a l'organització de l'economia col·lectivitzada. Companys, però, en la reunió, ja citada, del 26 de juliol es torna a situar com a aliat de la CNT; tornaria a ser el company advocat d'altres temps i, així, preservà l'autoritat, encara que formal, de la Generalitat. És un període determinat per l'intent de revolució proletària i una plenitud autonòmica.

Però el que realment decideix la CNT a participar en el govern de la Generalitat va ser constatar la negativa del govern central a donar crèdits a Catalunya per fer front a les necessitats agreujants de la guerra. El ple de federacions locals i comarcals catalanes celebrat el 24 de setembre de 1936 a Barcelona decideix acceptar l'ingrés de la CNT al govern (18), després de valorar el discurs de Juan P. Fàbregas, delegat de la CNT en el Consell d'Economia, que exposava la pugna constant entre ambdues administracions afirmant que "el govern de Madrid es nega

a auxiliar Catalunya". Mambó Abad de Santillón ho passa en relleu quan diu que, "se'ns deia i repetia sense parar que mentre insistíssim a mantenir-lo [el Comitè de Milícies], és a dir, mentre insistíssim a aferrar el poder popular, no arribarien armes a Catalunya, ni se'ns facilitarien divises per adquirir-les a l'estranger, ni se'ns proporcionarien matèries primes per a la indústria. I, com que perdre la guerra era equivalent a perdre-ho tot, ... deixàrem el Comitè de Milícies per a incorporar-nos al govern de la Generalitat en la Conselleria de Defensa i en altres departaments vitals del govern (19).

Aquests textos deixen traspuar la conflictivitat existent entre el govern central i el de la Generalitat i, a més, que aquesta gran conflictivitat s'estén en l'àmbit polític i formal. Però durant aquest període (juliol 36-maig 37) les forces estarien equilibrades, i es produïria un decantament a favor del govern de Madrid a partir del maig de 1937. És precisament a conseqüència dels fets de maig que Catalunya perdrà tota mena de facultats; però no per retornar a la situació anterior a la guerra, sinó que seran retallades facultats que ja eren de jurisdicció catalana (com, per exemple, l'ordre públic).

És l'enfrontament entre dues posicions: el nacionalisme espanyol i el nacionalisme reivindicatiu català que, a la vegada, representen dues formes de concebre l'estructura política de l'Estat. Aquesta nova dinàmica provocaria fortes reaccions contra Catalunya. (20).

Però aquests enfrontaments no seran, solament, a través d'escrits o discursos, sinó que tindran una repercussió en la política del govern de Madrid, el qual intentarà d'intervenir en la política catalana. Fins als fets de maig, només seran temptatives més o menys reeixides.

A partir dels fets de maig, el govern central anirà reassumint funcions fins aleshores de la Generalitat, i esclata la màxima virulència quan el govern es trasllada de València a Barcelona a les darreries de l'octubre de 1937.

En aquest primer període, cal tenir en compte: 1-La negativa del govern a les gestions fetes per Tarradellas (25 setembre de 1936) per aconseguir el trasllat a Barcelona de l'equip de fabricants de municions situat a Toledo. Equip que, posteriorment, caurà a mans dels "nacionals"

2-L'origencio del primer govern Largo Caballero perquè les tropes catalanes expedicionàries a Mallorca, abandonin la lluita a l'illa i tornin a Barcelona, l'octubre de 1936. 3-La prohibició, del Consell de Ministres del 5 d'abril del 37, d'enviar qualsevol reserva de sal a Catalunya i l'embarcament de sal a Sant Carles de la Ràpita; per haver-se negat, el delegat de la Generalitat a l'empresa, a l'embarc de béns de la "Unión Salinera de España" que, a Catalunya, havia estat col·lectivitzada (21). El decret de militarització, del març del 37, de les milícies obreres alhora que eren dissolts els Consells d'Obrers i soldats, com a mesura per disminuir el poder de la CNT i per crear un exèrcit únic, controlat pel PCE a través dels comissaris de guerra. La creació de la Comissió Reguladora del Comerç Exterior, adscrita al ministeri de comerç, el 29 d'abril, que representaria l'inici de la intervenció estatal en l'economia catalana. I com afer important, que marcà un canvi radical en la situació política de Catalunya, citarem el decret reassumint l'ordre públic, del 4 de maig de 1937, i publicat al Diari oficial el dia 8, i el que transferia les funcions del Departament de Defensa de la Generalitat al cap de la Divisió orgànica de Catalunya, el general pro-comunista Poras, del dia 5 i publicat el 8 de maig de 1937.

El que realment es debat és qui té l'hegemonia política a l'estat. A Catalunya, el poder estava en mans de la CNT i a la resta de l'Estat el poder estava, cada vegada més, en mans del PCE. Sobretot a través dels comissaris de guerra, càrrec de control polític incorporat a l'exèrcit.

A Catalunya, aquesta lluita per l'hegemonia es manifestà de forma complexa. La constant separació entre CNT-FAI-POUM i ERC-ACR-PSUC i les dificultats entre el govern central i el govern autonòmic són dues situacions imbricades i que difícilment es podien superar. És, a la fi, l'enfrontament entre dues estratègies. Per una banda, la revolució, que significava mantenir les conquestes polítiques; o la moderació, que implicava una major coordinació amb l'Estat, sobretot en l'aspecte militar i un reforçament del poder de la Generalitat. Aquestes dues tendències serien encapçalades, fonamentalment, per CNT-POUM i pel PSUC, respectivament. L'ERC vivia una situació ambigua, perquè si bé creia en la neces-

estat de reforçar el govern autònom i consolidar-se, també comprenia que aquesta situació revolucionària l'afavoria.

Durant el període juliol-setembre de 1936 hi ha un doble poder a Catalunya, amb un predomini clar de la CNT. Com ja hem dit abans, els cenetistes es van veure abocats a participar al govern català, primer, i al central, més tard.

Govern que intentaria aglutinar dues branques inconciliables dins el corrent marxista PSUC/FOUM, la petita i mitjana burgesia d'ERC i ACR i, evidentment, la mateixa CNT. Govern que reuniria el poder popular (a causa de la dissolució del Comitè Central de milícies antifascistes) i el poder formal de la Generalitat. Abad de Santillán analitza aquest fet dient: "Sabíem que no era possible triomfar en la revolució si no es triomfava en la guerra, i per la guerra ho sacrificàrem tot. Sacrificàrem la revolució, sense adonar-nos que aquest sacrifici implicava també el sacrifici dels objectius de la guerra" (22). Però aquesta alternativa estratègica ja la posava de manifest la mateixa CNT en l'editorial de "Solidaritat Obrera" del 19 de desembre de 1936: "Hem de confessar amb franquesa que l'insistent adagi "primer guanyar la guerra", ens molesta. Primer guanyar la guerra i la revolució alhora, perquè la guerra i la revolució són consubstancials com el sol i la llum. Aquest és l'eslògan".

El període següent, setembre 1936-maig 1937, es caracteritza per un augment progressiu de les tensions entre ambdós governs; així com també entre les forces polítiques catalanes. El dilema, ja esmentat, revolució/moderació continua estant en primer pla. És la lluita CNT i PSUC; lluita que, malgrat no tenir una expressió clara i diàfana, es mantindrà, sobretot per part del PSUC, en l'intent d'eliminar de les àrees de poder les forces cenetistes. Amb tot, aparentment, el combat se centrava contra el FOUM, i això obligà que aquest fos marginat del govern el 16 de desembre, amb la total passivitat de la CNT que tampoc no veia en el FOUM un aliat de la seva política.

Un altre element a tenir en compte, en aquesta pugna, és la lluita que s'establiria entre ambdós bàndols, per la creació d'un exèrcit únic a la república, la qual sobretot tindria la màxima explosió durant els mesos de febrer i març de 1937. Perquè pel PSUC "la defensa de Catalunya

no pot considerar-se en el marc catret del seu territori, sinó en la defensa i l'alliberament de tot el territori de la República" (23). És la lluita "per la República democràtica i parlamentària... Ara que, quan volen dir República democràtica i parlamentària no juguen a l'equívoc i pensen en la República del 14 d'abril. El 19 de juliol va morir aquella República i ja no es podrà refer així" (24). "...Nosaltres no renunciem a res, i nosaltres tenim a la substància de la nostra acció i de la nostra ideologia, la dictadura del proletariat ... Nosaltres som un país extremadament feble, d'economia pobre, d'economia lligada a la vida internacional. Nosaltres no podem resistir un bloqueig, per petit que sigui. La vida de Catalunya, industrialment, depèn totalment de la importació... I en aquestes condicions, en un país d'economia feble, d'economia lligada a la vida internacional, ¿podem arriscar-nos a una oberta oposició dels països democràtics europeus en contra de la nostra causa?" (25). És aquesta estratègia la que els faria defensar, cada vegada més, la necessitat de consolidar el govern autònom i la necessitat, també, de crear un exèrcit regulat. Així en el Treball de 17 de febrer de 1937 en grans titulars afirmaria: "Tot el poder al govern". El PSUC, en el seu Pla de la Victòria, ho exposarà diàfanament en afirmar en el punt número 1: "Creació ràpida de l'exèrcit popular regulat a Catalunya com a part integrant de l'exèrcit únic de la República" (26). Seguint amb la idea, ja expressada, de no enemistar-se amb les potències europees, proposà moderar, àmpliament, el procés revolucionari i també reestructurar les indústries de guerra.

És evident, doncs, que aquestes dues formes estratègiques conduïren el país a un enfrontament interior. I això és el que va succeir en els fets de maig. És l'explosió violenta i sagnant al carrer. És la submissió de la CNT a l'Estat, la dissolució del POUM, la persecució indiscriminada dels seus militants i l'assassinat del seu dirigent, Andreu Nin. Repressió justificada amb les falses acusacions d'espionatge a favor del feixisme; totes animades per part del PSUC i el PCE que, amb el suport de l'URSS van obligar a dimitir el govern de Largo Caballero per no haver accedit a muntar un judici a l'estil dels processos de Moscou l'agost

de 1936 i gener de 1937, en els quals Stalin va eliminar totes les persones que considerava adversaris particulars sota els ausausos de Trotskistes i col.laboradors de l'Alemanya nazi. L'augment progressiu del poder del PSUC a Catalunya i del PCE a l'Estat. La pèrdua constant de la capacitat de govern per part de la Generalitat, que va iniciar-se amb la reassumpció de l'ordre públic i de la defensa exterior pel govern central. Tot això va tenir una conseqüència clara: la desmoralització d'amplis sectors de la població que no comprenen com es pot establir un lligam entre la lluita en els fronts i la lluita a la rereguarda (27).

EL PERÍODE DE DECADÈNCIA AUTÒNOMICA. DES DEL MAIG DE 1937 AL FEBRER DE 1939

Aquest període, que s'inicia amb els fets de maig, va ser una etapa caracteritzada per la pèrdua constant de poder per la Generalitat a mans del govern de la República, sobretot després de l'orientació que prendria aquest amb el nou govern Negrín sorgit com a conseqüència de la dimissió del govern Largo Caballero. El PCE i els homes del PSOE més pròxims a ell, amb la col.laboració de l'URSS, van enfrontar-se a Largo, i l'obligaren a dimitir.

El nou govern format a l'entorn del tàndem Negrín-Prieto, amb l'exclusió dels representants sindicals, és un intent de relligar les diverses tendències polítiques; hem de tenir present que Negrín és l'home del PSOE pròxim als comunistes i que Prieto representa un altre home del PSOE lligat als republicans i amb un fort prestigi.

Aquest nou govern va seguir l'estratègia política de restaurar la república burgesa, que Largo Caballero ja havia intentat amb l'esperança d'aconseguir l'ajut de les democràcies occidentals.

És un període marcat per la posició hegemònica que van ocupar els comunistes, els quals intentaren conjugar la política interior espanyola amb la política exterior de l'URSS, i cercar així l'aproximació a les democràcies occidentals per tal de fer front a l'Alemanya nazi i a la vègada que pressionaria el govern republicà amb l'entrega de material de

guerra. Però tota la seva col.laboració estava en funció d'aquests objectius. Les democràcies occidentals, principalment França i Gran Bretanya, van portar una política exterior de no enfrontament amb les potències de l'Eix i de cedir terreny mentre això significués l'allunyament de la confrontació armada. Així és com podem entendre el bloqueig internacional a la República i els pactes de Munic, el setembre de 1938, entre França, Gran Bretanya, Alemanya i Itàlia; després de la crisi de Txecoslovàquia.

A Catalunya, aquesta política del govern Negrín es traduirà en una política de moderació i, en algunes ocasions, en l'annul.lació de les formes revolucionàries. És a dir, en aquesta dinàmica és com podem entendre la crisi latent que va existir entre ambdues administracions, crisi que va agreujar-se, l'octubre de 1937, amb el trasllat del govern central de València a Barcelona. El nou govern de la Generalitat, format el 29 de juny de 1937, va continuar a càrrec d'en Josep Tarradellas; però, a poc a poc, i sobretot en els últims mesos de guerra, va passar a mans d'en Joan Comorera. Govern que va ser presentat com una victòria obrera, un govern fidel reflex de la Internacional Comunista que propugnava el Front Popular i un govern que fos semblança del de València. Així, el diari de Sabadell "Vertical", òrgan de la Federació Local d'UGT, va presentar-lo dient: "Per fi el Front Popular. Davant les exigències de la CNT ha estat format el nou govern de Catalunya a base del Front Popular, disposat a col.laborar lleialment amb el govern de la República. Amb tal motiu, tot Catalunya ha demostrat la seva satisfacció envers un govern fidel reflex de l'esperit de les masses, per tal de guanyar la guerra i portar a terme la revolució popular" (28). Però aquest procés de restauració burgesa no solament va tenir com a defensora la gent del PCB-PSUC, sinó que homes com Àngel Pestaña també ho foren. Pestaña, en un míting celebrat al Poliorama de Barcelona, afirmava: "Hem fet odiós el nostre moviment sacrificant molts homes liberals que havien lluitat, durant tota la seva vida, contra la reacció. La revolució alhora que destaca allò més noble de l'home, també ressalta allò més repugnant i cruel d'aquest" (29).

El PSUC en aquest període va propugnar, amb més força que mai, la centralització de l'economia de guerra a la vegada que defensava l'auto-

nomia de Catalunya. Coincidint amb l'allunyament del CNE de tots els centres de poder, en el govern de la Generalitat, en el govern central, amb la dissolució del Consell d'Aragó, per part d'Indalorio Prieto, l'agost de 1937, etc.

Aquest procés d'intervenció de l'Estat a Catalunya té diversos punts de referència, com són: Els ja citats decrets de reassumpció de les competències d'ordre públic interior i la defensa exterior que, amb paraules de Rovira i Virgili, va significar: "Que, en un determinat moment greu, l'Estat central s'encarregui de les funcions d'Ordre Públic no significa el fracàs ni la desqualificació del poder autònom. És una eventualitat prevista en tots els règims d'autonomia federal i subfederal... Així entesa, la intervenció de l'Estat central no representa una humiliació ni una declaració d'incapacitat del país autònom... Men de creure que el govern de la República es mantindrà dins els límits de les seves facultats. I les seves facultats, definides en l'article novè de l'Estatut, no li permeten d'"incautar-se" de les funcions d'Ordre Públic a Catalunya... La il·legalitat que va cometre l'any 1934 el govern Lerroux, no la pot cometre, ni la cometrà segurament, el govern Largo Caballero" (30). L'ordre del govern central, publicada en el Diari Oficial de la Generalitat el dia 14 de maig de 1937, sotmetent el comerç exterior de Catalunya al ministeri de comerç. El 20 de maig de 1937 es va consumir el traspàs de la defensa amb la creació de l'Exèrcit de l'Est, que posà la totalitat de l'organització militar catalana (comandada pel General Pozas) sota les ordres del primer i amb la impossibilitat total que la Generalitat tingués una incidència militar. L'ordre del govern central de 24 de juliol de 1937 creant una Comissió Mixta govern-Generalitat per coordinar la reforma judicial que donaria forma a les situacions de fet que s'havien produït a Catalunya, després del 19 de juliol. Decret del govern central recreant la Junta d'Obres del Port de Barcelona. Junta que havia estat dissolta i substituïda per un organisme propi de la Generalitat; amb la recreació de la Junta, el govern estatal va poder intervenir, de nou, en la seva administració. La creació d'un tribunal especial d'antiespionatge amb seu a Barcelona, el 31 d'agost de 1937 i coincidint amb la creació del SIM (Servicio de Información Militar) a Valèn-

cia. El Parlament català, en la primera sessió després de l'inici de la guerra, el 18 d'agost, va acordar ratificar "la consigna és guanyar la guerra contra el feixisme".

El dia 23 de setembre de 1937 va ser creada pel ministeri de Defensa una comissió mixta per resoldre els problemes que s'havien plantejat amb la creació, per part de la Generalitat, de les Indústries de Guerra. Comissió que va substituir a Catalunya la subsecretaria d'Armament del Ministeri de Defensa, en què era representada la Generalitat. Comissió que va ser dissolta el 23 de gener de 1938 perquè, estant el govern republicà a Barcelona, no calien duplicitats d'organismes. És un pas cap a la liquidació total de la indústria de guerra catalana, l'agost de 1938 (31). El 31 d'octubre de 1937 va ser traslladat a Barcelona el Govern central i l'Alt Estat Major. El seu trasllat s'argumentaria per la necessitat de controlar millor la política de guerra i malgrat haver-hi posicions contràries que ho consideraven un factor de desmoralització.

Amb el trasllat van començar de forma regular els problemes entre ambdós governs, tant a nivell de decisions polítiques, com a nivell de qüestions formalment protocol·làries. Va significar el retorn a la dualitat de poder a Catalunya. Arribada que va ser formalment ben rebuda; així, el diari "Última Hora" a primera plana deia: "Dos governs a Catalunya" i el text afirmava: "La necessitat de guanyar una guerra que ens ha estat imposada ... ens obliga a extreure la nostra solidaritat pública amb el Govern Republicà ... Benvingut sigui el Govern de la República! I que l'esperit català, fet de tenacitat, de ponderació, de provat amor a la llibertat, es faci sentir en el curs de la futura política espanyola" (32). Però les relacions entre ambdues administracions no va ser fàcil, així en Companys, en una carta dirigida al Ministre de la Defensa Nacional, Indalecio Prieto, del 13 de desembre de 1937, exposava amb rotunditat la posició catalana i rebutjava les acusacions que col·locaven Catalunya com la responsable de la mala situació en què estava la indústria de guerra (33). El govern central va dissoldre el Departament de Proveïments de la Generalitat, el 6 de gener de 1938; i l'incorporà a la "Comisión Nacional de Abastecimientos" depenent del Ministeri de Finances i Economia, responsable de proveir la població. El 23 de gener de 1938 va

ser dissolta la Comissió d'Indústries de guerra de Catalunya, que era presidida per en Farranellas, per donar-se "la circumstància, entre altres, d'haver-se establert a Barcelona, amb motiu del tractat del Govern, la sots-secretaria d'Armament, fa necessària l'existència a la dita capital de delegacions seves" (34). Decret que cal contemplar dins l'ofensiva sobre Terol iniciada per la República. En Companys, en la sessió del Parlament català del primer de març, va intentar donar la línia d'actuació de la Generalitat i les seves diferències amb les del govern central que, al contrari de minvar, augmentarien progressivament. També durant el mes de març va ser anul·lat pel govern central el traspàs dels transports a la Generalitat. Així, el 27 d'abril de 1938 el govern Negrín va ordenar la dissolució dels Serveis Elèctrics de Catalunya i el retorn de les instal·lacions als seus antics propietaris.

Tot això va succeir mentre les forces "nacionals" ja havien ocupat, el 27 de març, el primer poble català, havien traspassat la línia del Cinca, que era la defensa fortificada de Catalunya; a més estaven a punt d'ocupar Lleida, el 4 d'abril. Coincidint amb aquestes dates, el General Franco va publicar un decret abolint l'Estatut d'Autonomia. La resposta la va donar Companys en dir: "Tots en peu de guerra, tots hem de fer la guerra, tots hem de donar la vida, si cal, per la guerra, per guanyar la victòria, per l'honor, el deure, la glòria i la vida de Catalunya" (35). I el 7 d'abril "La Humanitat" comenta l'anul·lació de l'Estatut pel govern de Burgos dient: "A Catalunya li correspondrà l'honor altíssim de capgirar el món. El feixisme sucumbirà a Catalunya" (36). Al mateix moment va produir-se una crisi del govern central, provocada pel PCE en atacar durament Prieto com a responsable de la caiguda de Terol: l'avanç de l'exèrcit "nacional" fins a terres catalanes. El 14 d'abril, Catalunya va quedar aïllada de la resta de la zona republicana, en caure Vinars.

Però tota la política duta a terme a través del govern Negrín-Prieto i, més tard, pel govern presidit també per Negrín, del 6 d'abril, va comptar amb l'oposició constant de la CNT, la qual es va negar a admetre la liquidació de les conquestes obreres. Alhora va produir-se un nou en-

frontament polític, però aquest cop entre CNI-LNO i ESUC. Unfrontament que va anar en augment, sobretot en donar el ESUC un suport total al govern central perquè, aquest, centralitzés l'economia de guerra.

Va ser el 16 de juny de 1938 quan Catalunya perdé aquella potestat que anomenàvem "sobirania legal", en desaparèixer el principi normatiu que li va donar un caràcter de plenitud autonòmica. El decret és prou eloqüent per si mateix: "Desaparegudes les circumstàncies que determinaven la promulgació del Decret del Consell Executiu de la Generalitat del 28 d'agost del 1936, d'acord amb el Consell Executiu. Decreto: Article únic. Es derogat el Decret del Consell de la Generalitat de Catalunya del 28 d'agost del 1936 sobre vigència de disposicions en el territori de Catalunya. Lluís Companys" (37). Amb aquest decret acabava el principi d'ésser l'únic poder competent a Catalunya per donar poder legal a totes les conquestes obreres.

Va ser a partir de l'11 d'agost de 1938 que la Generalitat restaria com un ens polític sense poder real. En aquesta data, que va coincidir amb la batalla de l'Ebre, va ser quan el govern central derrotà l'expropiació de les indústries de guerra i el seu traspàs a l'administració republicana. Dins la política exposada per Negrín en el programa del govern d'Unió Nacional dit dels "Tretze punts", de l'1 de maig de 1938 (38) Programa d'organització de la vida espanyola dins una democràcia burgesa, amb la liquidació de la revolució. Va ser un intent d'apropar-se a les democràcies occidentals; a la vegada que va servir com a globus sonda per saber la disponibilitat del govern de Burgos a negociar l'acabament de la Guerra. Va ser la victòria d'aquells qui creien que la guerra havia d'acabar-se amb un pacte. Va ser la victòria de la línia Prieto, Azaña i altres. Sobretot d'Azaña que ho va plantejar clarament en el seu discurs en commemoració del segon aniversari del 19 de juliol, a l'Ajuntament de Barcelona i anomenat de les "tres P" (Pau, Pietat i Perdó) (39) Conjuntament amb aquest decret sobre la indústria havia d'haver-se'n publicat un altre sobre la justícia, que va quedar a la pràctica militaritzada, malgrat que fou el mateix Azaña qui va negar-se a firmar-lo. Aquest fet va provocar la dimissió de Jaume Aguadé d'ERC i Manuel d'Irujo del PNB, per estar-hi en desacord. La premsa governamental i els par-

tats que donaren suport al govern. No s'hi van presentar la crisi ministerial com una simple reorganització del govern. Els ministres dimissionats van ser substituïts per en Josep Mair, del PSUC, i Jonàs Bilbao d'ANB (40).

Va ser en aquest moment quan el PSUC assoliria situar-se com a partit hegemònic a Catalunya, amb en Joan Comorera com a home fort del govern de la Generalitat i amb la participació, per primera vegada, al govern central. D'aquesta manera, l'ERC va haver de conformar-se a fer una política d'oposició al govern central, malgrat que continuaria ocupant llocs de responsabilitat a Catalunya.

El novembre va acabar la batalla de l'Ebre amb l'evacuació de llin. Batalla que va tenir com a conseqüència la desfeta de l'Exèrcit de l'Ebre i de les divisions de l'Exèrcit de l'Est, enviades com a tropes de reforç al front. El 23 de desembre va començar l'ofensiva notoritzada sobre Catalunya, la qual va ser ocupada totalment el 10 de febrer de 1939. (41). Fins l'últim moment van haver-hi problemes entre ambdues administracions. Així, en el moment de passar la frontera les diverses autoritats republicanes, el dia 4 de febrer de 1939, Arana va negar-se a fer-ho al costat d'en Companys i l'Aguirre, perquè el President de la República no podia estar al mateix nivell que els presidents d'uns governs autònoms. ~~XXXX~~.

Amb l'ocupació de les terres catalanes va finir l'experiència autònoma que tants bons resultats, malgrat totes les vicissituds, havia tingut a Catalunya.

APUNTS PER UNES CONCLUSIONS

A mode de conclusions, i després d'haver intentat realitzar una anàlisi minuciosa de la història de Catalunya entre el 19 de juliol de 1936 i el 1939, estem en condicions d'afirmar que, a Catalunya, en aquesta època, va haver-hi una preponderància i vertadera activitat autonòmica. Superadora de l'estret marc jurídic de l'Estatut d'Autonomia i que, fins i tot, va arribar-se a plantejaments de tipus federalistes. Va ser a partir del 19 de juliol de 1936, mentre el moviment obrer, majoritàriament cenetista, tenia el control del poder polític alhora que de l'activitat econòmica; quan hi hagué una plenitud autonòmica a Catalunya. També va ser en aquest període quan es produiria l'aliança entre la classe obrera i la petita i mitjana burgesia. Com una conseqüència d'aquestes aliances s'arribaria a pactar el "Pla de Transformació Socialista del País", a través del Consell d'Economia de Catalunya i en la perspectiva clara de conduir a la nació catalana a un nou règim econòmic. En aquest context el fet nacional es presenta amb tota la seva força, com a producte de la lluita de classes, imbricat en els seus orígens i en les seves conseqüències. El fet nacional no va ser patrimoni de la burgesia, com tampoc ho fou, en tant que fet, del proletariat. La diferència és que mentre la primera utilitzà el fet nacional, el proletariat en fou l'encarnació, és a dir, es proposava -logrant-ho parcialment- de conduir-lo fins a les últimes inferències. Potser s'hauria de tenir present que aquest període va caracteritzar-se per la improvisació, a més de la indubtable audàcia política.

Caldrà aturar-se per observar que la CNT, força sindical preponderant a Catalunya fins el maig de 1937 i que va tenir com a principi d'acció l'apoliticisme, es veié obligada a defensar a un Estat, a unes institucions que sempre havia combatut. I així ho va fer en observar la necessitat de consolidar les conquestes obreres. Justament seria en aquest període quan Catalunya aconseguí les cotes més altes de la seva història moderna.

Però després de les lluites sanguinants, ocorregudes durant els coneguts "fets de maig" i quan fou evident l'ascens polític dels socialistes unificats, dels comunistes; Catalunya va veure com cada vegada més li era retallada la seva capacitat de poder polític. Així doncs, amb la liquidació de les responsabilitats autoadquirides per la Generalitat o delegades pel govern central, va romandre com una fórmula de tipus formal i d'administració subordinada, totalment, almenys, aparentment sense cap iniciativa pròpia.

Es clar que aquest procés històric no pot quedar deslligat del context de guerra civil, però no cal dir que la situació a la rereguarda -de latent guerra civil- tingué una incidència determinant.

El fet nacional va influir de forma decisiva en totes les relacions entre ambdues administracions, entre la Generalitat i el govern central republicà. Al mateix temps va condicionar la política plantejada i realitzada per les diverses forces polítiques de Catalunya.

NOTES

- (1) BERGAMÍN, José: Las horas muertas de la historia, "Historia 16", núm 1, Madrid 1976, pàg 37-41
- (2) TERRES, Josep: Problemas d'interpretació, Col·loqui d'historiadors, Universitat de Barcelona, 1974
- (3) BERGAMÍN, José: Op. cit.
- (4) RAMA, Carlos M.: La crisis española del siglo XX, 3ª edició, F.C.E, Madrid 1976, pàg 281
- (5) TÀSIS MARCA, Rafael: La revolució en els Ajuntaments, Lletra viva, Antecedents i Documents núm 3, Barcelona, 1937, pàg 23
- (6) TARRADELLAS, Josep: Pensem en Catalunya, "La Humanitat" del 14 d'abril de 1937
- (7) PEIRATS, José: La CNT en la revolución española, Ruedo Ibérico, París, 1971, Tomo I pàg 218
- (8) NIN, Andreu: "El proletariado español frente a la revolución en marcha", citat a La Revolución española, Ed. Fontamara, Barcelona, 1978, pàg 213
- (9) PEIRATS, José: Op. cit
- (10) GONZALEZ CASANOVA, J.A: Federalisme i Autonomia a Catalunya (1868-1938), Ed. Curial, Barcelona, 1974, pàg 405, nota 214
- (11) Sobre l'entrecista i la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes veure: De julio a julio, Barcelona, 1937; PEIRATS, J.: Op. cit., pàg 157 ss.
- (12) Decret del govern central del 17 d'agost del 1936
- (13) Decret de la presidencia del govern del 2 d'octubre del 1935
- (14) BRICALL, Josep M.: Política Econòmica de la Generalitat (1936-1939), Ed 62, Barcelona, 1970, pàg 262
- (15) "La Forja" del 2 de novembre del 1936

- (16) La obra narrativa de la Generalitat de Catalunya, El Dia, Madrid, Ed. Iberoamericana, 1937; "La Humanitat" del 20 de gener del 1937; ARTAS VELAZCO, J: La Evolución de la Generalidad, 1931-1933, Barcelona, 1977, pàg 225-226
- (17) GONZALEZ CASANOVA, JA: Op. cit. pàg 410
- (18) ABAD de SANTILLAN, D: Porqué perdimos la guerra; PEIRATS, J.: Op cit, pàg 205
- (19) PEIRATS, José: Op cit. pàg 206
- (20) "La Generalidad funciona insurreccionada contra el gobierno. Mientras dicen

privadamente que las cuestiones catalanistas han pasado a segundo término, que ahora nadie piensa en extremar el catalanismo, la Generalidad asalta servicios y secuestra funciones del Estado, encaminándose a una separación de hecho. Legisla en lo que no le compete, administra lo que no le pertenece. En muchos asaltos contra el Estado toman por escudo a la FAI. Se apoderan del Banco de España para que no se apodere de él la FAI. Se apoderan de las aduanas, de la policía de fronteras, de la dirección de la guerra en Cataluña, etc. Cubiertos con el miserable pretexto de impedir abusos de las sindicales para despojar al Estado, se quejan de que el Estado no les ayuda, y ellos mismos caen prisioneros de la sindical. El gobierno de Cataluña existe de nombre. Las representaciones de los sindicatos en el gobierno significan poco o nada; sus camaradas no les obedecen ni cumplen los acuerdos penosamente elaborados en consejo. Se aprobó el decreto de colectivización de la industria, como parte de una componenda, a cambio de que los sindicatos aceptaran los decretos de movilización y militarización. Se cumple el primero pero no los otros. Cuando el Gobierno de la Generalidad lanzó de una vez cincuenta y ocho decretos, cada uno de los cuales era una transgresión legal no ha obtenido la observancia de ninguno, porque a los sindicatos no les gustan. Con eso disfrutamos la doble ganancia de entrometarse la Generalidad en lo que no le compete y una desobediencia anárquica. Ya se está viendo la repercusión de la guerra. Un país rico, populoso, trabajador, con poder industrial, está como amordazado para la acción militar. Mientras otros se batan y mueren, Cataluña hace política (...)

A los ocho meses de guerra, en Cataluña no han organizado una fuerza útil, después de oponerse a que la organizase y mandase el Gobierno de la República. Ahora que empiezan todos a clamar por un ejército, tocarán las ventajas de haber quemado los registros de movilización, de haber hecho hogueras con los equipos y las monturas, de haber dejado que la FAI se apoderase de los cuarteles y ahuyentase a los reclutas. Los periódicos, e incluso los hombres de

hablan a diario de la revolución y de ganar la guerra. Habl

de que en ella interviene Cataluña no como provincia sino como nación. Como nación neutral, observan algunas. Hablan de la guerra en Ibérica. ¿Ibérica? ¿Eso qué es? Un antiguo país del Egeo... Estando la guerra en Ibérica, pueda tomarse con calma. A este caso, si ganamos, el resultado será que el Estado le deba dinero a Cataluña. Los asuntos catalanes durante la República han suscitado más que ningunos otros la hostilidad de los militares contra el régimen. Durante la guerra, de Cataluña ha salido la peste de la anarquía. Cataluña ha sufrido una fuerza enorme a la resistencia contra los rebeldes y el empuje militar de la República" (AZAÑA, M.: La Vélada de Benicarló, Buenos Aires, 1939, pàg 101-104; PAYNE, Stanley G.: La revolución española, Ed. Ariel, Barcelona, 1972, pàg 290-291

(21) BRICALL, Jm.: Op cit pàg 231

(22) PEIRATS, José: Op. cit. pàg 206

(23) "Treball" del 30 de febrer del 1937: Informe al Comitè Central ampliàt del PSU de Joan Comorera

(24) "Treball" del 2 de febrer del 1937: Informe al Comitè Central ampliàt del PSU de Joan Comorera

(25) "Treball" del 3 de febrer del 1937: Informe al Comitè Central ampliàt del PSU de Joan Comorera

(26) "Treball" del 8 d'abril del 1937

(27) Sobre els fets de Maig: ABAD de SANTILLAN, d. :Op. cit; B. BOLLOTEN: Los portidos de la izquierda y la guerra civil a CARR (ed.): Estudios sobre la república y la guerra civil española, Ariel, Barcelona, 1973, pàg 179-185;

BONAMUSA, Francesc: Els fets de maig del 37, Ed. La Gaia Ciencia-Ed. 62, Barcelona, 1977, col. Documents num 16; HERNANDEZ, Jesús: Yo, ministro de Stalin;

ORUELLS, Manuel: Els fets de Maig. Barcelona 1937, Ed Juventud, Barcelona,

1970; JACKSON, Gabriel: La República española y la guerra civil, Ed. Grijalbo

México 1967, pàg 310 ss.; ORWELL, George: Homenatge a Catalunya, Ariel, Barcelona 1972; PEIRATS, J.: Op cit.; Tomo II, pàg 143; SEMPRUN-MAURA, Carlos:

Revolución y contrarevolución en Catalunya (1936-1937), Ed. Dopesa, Barcelona

1976, pàg 211; TUÑON DE LARA, M.: La España del siglo XX, Ed Laia, Barcelona

1974, Vol III, pàg 673

(28) "Vertical", Sabadell, del 30 de juny del 1937

(29) "Hora Sindicalista", Barcelona, del 29 de maig del 1937

(30) "La Humanitat", Barcelona, del 9 de maig del 1937

(31) BRICALL, Jm.: Op. cit., pàg 291

(32) "Vertical" del 31 d'octubre del 1937

- (32) GONZALEZ, Lluís: PIETA - Per l'últim dia del 12 de juliol de 1937, i altres "COE" num 1, París 1978, pàg 98-99
- (34) Decret del 23 de gener de 1938
- (35) "La Humanitat" del 31 de març del 1938
- (36) "La Humanitat" del 8 d'abril del 1938
- (37) "Diari Oficial De La Generalitat De Catalunya" del 16 de juny del 1938
- (38) "La Vanguardia" de l'1 de maig del 1938; POBLET, Josep M.: Els darrers temps de la Generalitat i la República, Ed Dobesa, Barcelona, 1978, pàg 49 ss.
- (39) POBLET, J m : Op cit, pàg 70-72
- (40) "Treball" del 17 d'agost del 1938; BRICALL, J. M.: Op. cit. pàg 291-292; GONZALEZ CASANOVA, J.A.: Op. cit., pàg 410; PAYNE, Stanley G.: Op. cit., pàg 317 PEIRATS, José: Op. cit., pàg 141 ss.; PI-SUNYER, Carles: La República y la guerra, citat a POBLET, J.M: Op. cit., pàg 59-64
- (41) BENET, Josep: Ocupació de Catalunya per les tropes franquistes, Ed La Gaia Ciencia-Ed 62, Barcelona, 1977, Col. Documents num 19; JACKSON, G.: Op. cit, pàg ³⁷⁴ 241 ss., pàg ~~222~~; PEIRATS, J.: Op. cit. pàg 241 ss., pàg 325-326; POBLET, J.M: Op. cit. pàg 93 ss.; ROVIRA I VIRGILI, A.: Els darrers dies de la Catalunya republicana (Memòries sobre l'èxode català), Ed Curial, Barcelona, 1976; TUÑON DE LARA, M.: Op. cit., pàg 785 ss.

25 ANYS DE CC.OO.: DE MOVIMENT SÒCIO-POLÍTIC A SINDICAT

Jordi Santolària / Agustí Colomines

LA CENTRAL SINDICAL CC.OO., COMISSIONS OBRERES, ES VA CREAR L'ANY 1964 AMB LA DECIDIDA VOLUNTAT DELS COMUNISTES ESPANYOLS DE CREAR UNA ORGANITZACIÓ DE MASSES PLURAL I UNITÀRIA. AQUEST ARTICLE S'APROPA A LA GÈNESI D'AQUEST MOVIMENT SÒCIO-POLÍTIC I A LA SEVA EVOLUCIÓ DURANT LA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA QUE EL PORTARIA A CONSOLIDAR-SE COM UN SINDICAT DE CLASSE.

La història de Comissions Obreres encara està per fer. La història real, volem dir. Aquella història que, més enllà d'observar la política sindical i les discussions internes sobre el model organitzatiu de Comissions, observi, d'una manera preferent, la realitat sociològica d'un moviment que en els darrers vint-i-cinc anys ha estat més que un simple sindicat. És una tasca difícil, d'anys gairebé, però que cal anar fent si és que el que volem és arribar a copsar amb més exactitud per què CC.OO. ha quallat com un moviment socio-polític i una força sindical etsesa arreu i que, a més, rep el suport, majoritari a Catalunya si més no, de molts treballadors, independentment de la seva adscripció ideològica.

Per la nostra part, doncs, sent conscients de la limitació que ens imposa la manca d'estudis sectorials, només volem aportar una colla d'elements per ajudar a elaborar la futura història de les Comissions Obreres en el sentit que acabem d'apuntar.

EL NAIXEMENT DE CC.OO.

Després del fracàs del moviment guerriller comunista i anarquista, els comunistes van iniciar la reconducció de l'estratègia política postbèlica: es va abandonar l'enfrontament radical contra el règim

franquista i, en certa mesura, les formes pròpies de la clandestinitat.

Aquesta nova orientació era definida per la voluntat de crear organitzacions de masses plurals i unitàries. I en l'àmbit sindical, concretament, els comunistes es van esmerçar a trobar formes noves d'aproximació a la realitat i als treballadors, amb l'aprofitament, fins i tot, de les minses possibilitats legals que oferia el franquisme. Certament, «*el Partido comenzó a combinar el trabajo ilegal con el aprovechamiento de las posibilidades legales, no sólo en los sindicatos verticales, sino en todas las organizaciones de masas existentes bajo la dictadura (...) Gracias a la nueva táctica sindical en las elecciones de enlaces de Octubre de 1950 fueron elegidos, sobre todo en Cataluña, muchos comunistas y otros obreros conscientes y combativos*». ¹ D'aquest plantejament, se'n deriven dos fets cabdals per a l'obrerisme de postguerra: en primer lloc, que els comunistes van decidir abandonar l'aparat clandestí d'UGT —que passava, per tant, a mans exclusivament dels socialistes—, i, en segon lloc, que la integració formal a les estructures del verticalisme esdevenia el vehicle per establir contacte amb la base obrera, al mateix temps que, servint-se del sindicat oficial, els obrers comunistes podien anar for-

jant un moviment socio-polític democràtic. Segons el parer dels futurs dirigents de CC.OO., l'experiència sindical de pre-guerra ja no servia en la nova conjuntura: «*La experiencia de los cuarenta y cincuenta fue mostrando la incapacidad, en condiciones de fascismo, de organizar masivamente a la clase obrera en organizaciones sindicales clandestinas. Por eso ni la UGT ni la CNT lograron consolidarse y crecer*». ² L'any 1967, Santiago Carrillo afirmava que ja en el 1948 el PCE s'havia adonat «*que en las condiciones del franquismo era imposible tratar de poner en pie "sindicatos clandestinos" eficaces; que los llamados "sindicatos clandestinos" no podían ser más que un doble estrecho y raquítico, sin arraigo en las masas, de los grupos políticos que los alentaban*». ³ Calia, doncs, en el marc d'aquesta nova orientació, anar més enllà i organitzar comissions de treballadors a les empreses perquè la lluita sindical dins del verticalisme fos realment efectiva. Encara que de forma balbucient, els comunistes començaven a entendre que la nova estratègia havia de tenir una traducció pràctica que permetés l'estabilització organitzativa. Tal com pintava el panorama, era clar que no ho aconseguirien amb els paràmetres ortodoxos marxistes sobre l'organització de la classe obrera. L'organització rígida, cen-

tralizada i dirigida per una minoria, era més aviat un destorb que els comunistes volien superar ràpidament. La mateixa realitat va acabar per imposar un pragmatisme que, a la llarga, va triomfar. D'aquesta estabilització organitzativa del moviment de masses de base, en sorgirien les CC.OO., que no eren, com deia Santiago Carrillo, ni un comitè d'enllaç ni una taula rodona, sinó que havien de ser, segons l'estratègia comunista, un

moviment autònom i unitari, amb objectius propis i un funcionament intern democràtic.⁴

LA CONSOLIDACIÓ D'UN MOVIMENT DE MASSES SINDICAL

En aquest sentit, el naixement de CC.OO. s'ha interpretat de maneres ben diferents segons qui l'hagi analitzat. Tomàs Chicharro, ex-membre del FOC (Front Obrer de

Catalunya) i posteriorment militant del PSUC i que va ser, també, membre de la direcció de la CONC, és taxatiu. La seva opinió és que els comunistes no van intervenir d'una manera tan determinant com es diu en el naixement del moviment: «El que jo dic és que el Partit en aquell moment [dècada dels seixanta] no tenia una política sindical.» Aquesta constatació és, al seu entendre, la raó per la qual es fa evident l'autonomia

del moviment respecte al PSUC. López Bulla, per contra, va més enllà en afirmar que el PSUC no tan sols no tenia política sindical sinó que Comissions era víctima d'aquesta indefinició i que, per tant, anava a remolc dels comunistes, fins i tot en l'aspecte organitzatiu. Dues interpretacions que són ben diferents, encara que es pugui creure el contrari, i que són, per tant, divergents quant al paper dels comunistes en la creació de CC.OO. i, és clar, en la direcció del moviment sindical.

No es tracta de decantar-se per una posició o l'altra, perquè en totes dues interpretacions s'hi amagava un rerafons de veritat. La nova estratègia comunista descartava l'organització tancada, elitista i ultrarígida dels primers anys de la Dictadura i, per tant, exigia l'aparició d'una fórmula nova: l'autonomia del militant comunista per interpretar i aplicar en el seu lloc de treball la política del partit. Però, d'altra banda, la praxi del militant es fonamentava en una anàlisi errònia de la direcció de l'exterior sobre la situació política espanyola, cosa que els obligava a anunciar, dia sí, dia també, la caiguda de la Dictadura.

Al nostre parer, en el naixement de CC.OO. hi havia una contradicció evident entre el pragmatisme del militant a l'interior, aferrat a la realitat —sindical, en aquest cas—, i els somnis de la direcció a l'exterior, que no eren res més que elucubracions polítiques que no tenien en compte el sindicalisme real i que, a més, confonien els desigs amb la realitat. Àngel Abad, membre de la direcció clandestina de CC.OO., deia, en un col·loqui celebrat a Barcelona el 1981, que el naixement de Comissions estava profundament polititzat, ja que *«todo nuestro horizonte y perspectiva nos orientaba a la lucha política. Era el nuestro un movimiento obrero que sólo subsidiariamente se planteaba problemas económicos»*. Per la seva banda, López Bulla sentenciava, en el marc d'aquest mateix col·loqui, que els membres de CC.OO. es dedicaven a fer més una acció de carrer que no pas febril: *«La acción sindical que hubo en el nacimiento de CC.OO. signifi-*

*ca una involución respecto a los planteamientos sindicales de épocas anteriores (concretamente del 1953 al 58 en Barcelona).»*⁵

En què consistia aquesta involució? Doncs en el fet que la progressiva estructuració i l'acció de Comissions responien més als interessos dels comunistes que a una apreciació exacta de les necessitats sindicals del moment. I això es va reflectir, per exemple, en l'estructura organitzativa de Comissions. CC.OO. naixia, si més no a Catalunya, seguint el model organitzatiu del PSUC —territorial i no federatiu o de ram— i reproduïa l'organització de base —de localitat i de comarca— dels comunistes catalans. Sobre aquesta decisió, també hi insistia Paco Frutos en el col·loqui abans esmentat: a Madrid les CC.OO. van posar-se en marxa lligades al conveni provincial, mentre que a Barcelona la territorialitat predominava per damunt de la sectorialitat.

La manera com s'havia d'organitzar Comissions ha provocat una llarga polèmica en el seu si des que van néixer fins avui. I els observadors de fora no l'han copsat del tot. Només un exemple: la constitució de la CONC el 1966 ha estat interpretada sempre erròniament perquè s'ha oblidat aquesta premissa. Huertas Claveria, en aquest respecte, considera que l'aprovació en la Coordinadora Local de Barcelona de CC.OO. del programa que defensaven els militants del FOC «va determinar que el PSUC potenciés la creació de la Coordinadora (sic) Nacional de Catalunya (CONC) per a intentar superar l'arraconament que patia a la Local de Barcelona». Aquesta interpretació, diguem-ne, «foquista» no encaixa amb l'exposada per Pere Ysàs i Carme Molinero recentment, també errònia, que considera la creació de la CONC com «la culminació natural del procés d'organització de les CC.OO.»⁶ Una tesi més lògica és la de Cipriano García, el padri de la CONC —i, com a tal, li va posar nom—, qui reconeix que la constitució de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya responia a les necessitats de les organitzacions comarcals, però també a la necessitat de la

direcció del PSUC de tenir una direcció sindical homònima d'àmbit català en comptes de persistir en una agrupació multiforme de comissions obreres de localitat i comarca.⁷ Ara bé, tal com reconeixia Gregori López Raimundo en l'informe presentat al II Congrés del PSUC de l'agost del 1965, en els llocs on ja hi havia Comissió Obrera, aquesta no representava més que una part dels obrers.⁸ Cosa que Comissions no era capaç de reconèixer sempre.

Això no obstant, la debilitat organitzativa de CC.OO. no impedia el reconeixement públic del moviment per part d'un sector de l'empresariat català (és ben conegut el cas de Pere Duran Farell) i dels organismes sindicals internacionals. L'Organització Internacional del Treball (OIT), el 1969, va elaborar un informe sobre la situació laboral i sindical a l'Estat espanyol en què es pot interpretar aquest reconeixement. Al mateix temps, l'informe definia allò que, al seu entendre, diferenciava l'acció de CC.OO. de la d'UGT i de la CNT: *«en ciertas empresas medianas o pequeñas tales representantes [els de Comissions] llegaron a entablar verdaderas negociaciones con los patronos»*, cosa que els altres moviments sindicals no feien sempre. D'aquesta manera, CC.OO. a poc a poc assumia un paper central com a moviment de masses de resistència al franquisme i, també, de representació dels treballadors. Un fet, aquest, que és cabdal per entendre per què CC.OO. va esdevenir, a les acaballes del règim, l'organització amb més capacitat de convocatòria de masses.

LA CONTINUÏTAT DE CC.OO. I LA TRANSFORMACIÓ EN SINDICAT DE CLASSE

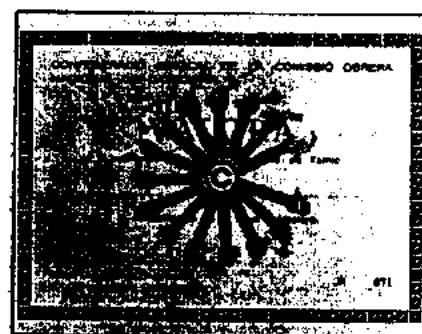
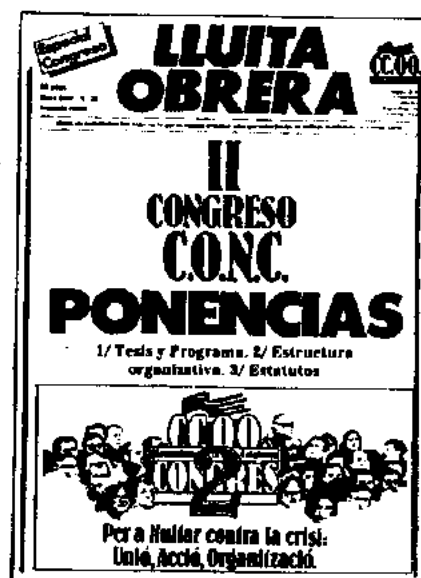
El 1975, després del triomf de les candidatures anomenades «unitària, obrera i democràtica» en les eleccions sindicals, s'enceta en l'interior de CC.OO. una de les polèmiques més intenses del començament de la transició.⁹ Una polèmica, tanmateix, que reflectia el constant estira i arronsa entre CC.OO. i el PSUC i, així mateix, reflectia dues posicions sobre com

havia de ser en endavant l'organització del sindicalisme del futur. Una discussió que havia tingut un precedent l'any 1972 quan les Comissions Obreres de Catalunya i Andalusia van mantenir el criteri de presentar-se a les eleccions sindicals, contràriament al que defensaven, per exemple, Euskadi, Navarra i Astúries, els nuclis més importants de la resta de l'Estat —que s'hi mostraven inicialment en contra. A la fi, l'estratègia de la CONC es va imposar arreu. Que el criteri defensat per la CONC triomfés, va permetre, el 1975, en convocar-se unes altres eleccions, d'estalviar-se de repetir novament la discussió.¹⁰

L'èxit obtingut per les candidatures de CC.OO., que en alguns llocs tenien el suport d'USO, va ser la pedra de toc del debat intern dins del PSUC i el PCE en relació amb l'orientació sindical que calia emprendre a partir d'aquell moment. Isidor Boix i Manuel Pujades, del comitè executiu del PSUC i assessor laboral respectivament, van deduir d'aquella esclatant experiència que *«los trabajadores han hecho del proceso electoral un momento de reflexión sobre el tipo de sindicato que necesitan para defender y obtener sus reivindicaciones más inmediatas. Y esta reflexión, escrita en sus programas, junto con la práctica sindical de masas que han desarrollado, tiene un claro denominador común: la formación de candidaturas unitarias y democráticas. Por el momento se ha llegado hasta este punto en la elaboración de masas sobre el sindicalismo de clase: debe ser unitario.(...) Unitario en su composición de corrientes sindicales distintas y conscientes; pero también de las corrientes aún inconscientes, no manifestadas todavía (...) Unitario porque cristaliza un proceso, un acuerdo de masas y sólo subsidiariamente el acuerdo entre grupos políticos o corrientes sindicales (...) Unitario por su capacidad de integración y síntesis de las corrientes sindicales (...) Se camina hacia la intensa colaboración entre todos los enlaces sindicales, incluidos los no pertenecientes a la candidatura unitaria, incluidos los enlaces vacilantes entre los trabajadores y la patronal (...) la configuración*

*de la unidad real, es decir, la que responde al momento presente y no a perfeccionismos idealistas».*¹¹ Aquest unitarisme a ultrança partint de l'OSE volia dir, a la pràctica, la dissolució del moviment de CC.OO. i de les seves estructures dirigents dins del nou sindicat unitari que havia de crear-se des de les UTT de l'Organització Sindical Espanyola. El tàndem Boix-Pujades, polemitzava, a més, amb la posició sindical sostinguda pels partits —que no vol dir res més que el PSUC—, bo i considerant-la un fre per a la unitat real. Eren contundents: *«el partidismo más o menos infantil se ha manifestado ya en algunos casos aislados: expresión de tendencias insanas entre algunas vanguardias que convendrá superar (...) a lo largo del proceso de construcción del sindicato unitario».*¹² La rèplica dirigida a aquesta posició dissolvent de Boix i Pujades no es va fer esperar. Aprofitant la presentació del llibre de Nicolás Sartorius *El resurgir del movimiento obrero*, Marcelino Camacho i el mateix Sartorius van contestar amb tota rotunditat aquelles tesis: CC.OO. havia de continuar existint.¹³ Una posició, d'altra banda, que havia estat defensada des del principi per Josep M. Rodríguez Rovira i Cipriano García, ambdós de la permanent de la CONC. «Liquidacionisme», pels uns; «unitarisme», pels altres. La veritat és que aquesta polèmica posava de manifest dues concepcions diferents de l'acció de masses, que, en el cas Boix-Pujades, recordava bastant les tesis frontopopulistes dels anys trenta, i palesava també que no es tenia gaire en compte com, per què i amb el patronatge de qui havien nascut les CC.OO. a Catalunya. De fet, el camí que volien encetar Boix-Pujades es basava en les anàlisis político-sindicals que els antics militants de «Bandera Roja» volien imposar en el si del PSUC des del seu ingrés el 1974, i que, segons que sembla, tenien el beneplàcit del secretari general del PCE, Santiago Carrillo.¹⁴ De l'altra part, la reacció dels dirigents sindicals del PSUC de tota la vida —avui és fàcil de veure-ho— era més aviat esquerranista i determinada pels anys de

De dalt a baix, portada de *Lluita Obrera* de l'any 1980; valor d'aportació d'ajut econòmic a la CONC de l'any 1976; i cartell del primer congrés de CC.OO. celebrat el mes de maig de 1978.

clandestinitat. La política fixada per la direcció del comunisme català era molt clara en aquest sentit: «Aquesta concepció liquidacionista de Comissions Obreres —deia un article atribuït a Gegrório López Raimundo del gener de 1976— neix de la falsa idea que en els actuals sindicats legals s'ha produït "un canvi de qualitat a través del procés de les eleccions sindicals", la qual cosa comporta una falsificació evident de la realitat. Perquè, si és veritat que a les darreres eleccions han triomfat milers de càrrecs sindicals honorats —i això ha significat un èxit sensacional de l'orientació i del treball de Comissions Obreres—, no ho és menys que les estructures superiors de l'Organització Sindical Espanyola continuen essent feixistes, que les estructures estatals també ho són i que trencar aquestes estructures és una condició perquè s'esdevingui aquest pretès canvi de qualitat en els sindicats.

«Aquest error fonamental porta en Boix a defensar, en el moviment obrer, una orientació legalista, que mitifica la negociació amb la patronal (...) i menysvalora o oblida el paper principal que, ara com abans, juga en la lluita obrera la pressió dels treballadors mitjançant vagues, baix rendiment, manifestacions, etc.»¹⁵ A continuació carregava contra els càrrecs sindicals que defensaven el pacte social i la negociació de la crisi, «típiques [posicions] del desacreditat sindicalisme reformista europeu».

Si bé és cert que la resolució de la polèmica anterior va comportar la separació d'Isidor Boix dels càrrecs del PSUC, l'esperit de la seva tesi unitarista va calar en el si de CC.OO.: en vuit mesos, del setembre de 1975 al juliol de 1976, que és quan es va celebrar la reunió constitutiva de l'Asamblea de Comisiones Obreras de España, es va passar de considerar que no era possible la unitat sindical en el si

de les UTT a predicar des de tots els sectors de CC.OO. la unitat sindical mitjançant la convocatòria d'un Congrés Sindical Constituent, recuperant un enunciat que formalment ja s'havia apuntat des del 1966.¹⁶

L'elaboració unitarista sindical, amb CC.OO. com a centre, ja s'havia fet explícita fins i tot el març de 1973 en un document de la Permanent de la CONC. Per a la Permanent, doncs, tots els sindicats d'oposició, però molt especialment USO i UGT, tenien un lloc a ocupar en el si de CC.OO., «y no solamente como una corriente más, sino incluso conservando su propia independencia y personalidad como tales organizaciones clandestinas».¹⁷ És a dir, CC.OO. apostava per un model sindical que recollís el pensament obrer progressista —cristià, socialista i comunista— en una sola organització que, des del 1964 en endavant, deien, havia tingut vocació unitària.

Maldar per la integració del socialisme, el català almenys, en el moviment de Comissions no era tan descabellat com avui es pot creure, ja que el Moviment Socialista de Catalunya, que dirigien Joan Raventós, Raimon Obiols, Isidre Molas i Alfred Clemente (que després va militar al PSUC i més tard al PCC per reincorporar-se de nou al PSUC), tenia com a opció sindical les CC.OO. Els documents del MSC són ben explícits a l'hora de declarar el seu suport a la lluita reivindicativa de CC.OO. i, concretament, al moviment: «Son las CC.OO. la forma organizativa más idónea, hoy por hoy, de que nos dotamos los trabajadores para luchar contra la explotación total de nuestra clase.» És més, l'abril de 1974, els plantejaments del Moviment Socialista no divergien gaire de l'estratègia sindical que defensava el corrent més clàssic de dirigents del PSUC: «El hacer la crítica en este sentido [que CC.OO. esdevingués l'estructura clandestina de la CNS], no significa que optemos por una estructura organizativa de partido rígida, que acabe siendo un corsé político que nos impida avanzar en todos los frentes de lucha en la empresa, en el ramo, etc., pero sí optamos por el mantenimiento clan-

CATALUNYA/AFILIACIÓ				
	AFILIATS	COTITZANTS	ASSALARIATS	% AFILIATS
1978 ¹	439.165	325.000	1.771.060	25,27
1979 ²	350.719	204.504	1.765.686	19,86
1981/83 ³	—	65.187	—	—
1984 ⁴	—	58.366	1.320.487	—
1985	—	64.080 ⁷	1.383.600	—
1986	—	57.210 ⁷	1.426.000	—
1987	—	61.410 ⁷	1.493.000	—
1988 ⁵	99.947	61.200 ⁷	1.539.000	6,7
1989 ⁶	104.902	72.500 ⁸	1.647.900	—

1. Gabinet tècnic de la CONC, «Informe de l'afiliació a CC.OO. de Catalunya. I Congrés.» Maig 1978.

2. «Informe de la secretaria d'Organització de la CONC.» Gener 1979.

3. Dades dels fulls de cotització per al càlcul de delegats que havien d'assistir al III Congrés de la CONC. Març 1983.

4. *Idem* IV Congrés. Maig 1987.

5. «Datos de afiliación. Resumen de la secretaria de Organización de la CONC.» Gener 1988.

6. «Informe de la situación de las secciones sindicales de Catalunya.» Secretaria d'Organització de la CONC. 16-11-1989. Segons aquest informe, d'un total de 104.902 afiliats, i d'aquestes, 317 tenien secció sindical i 97 només una pre-secció. Això vol dir que Comissions tenia 414 nuclis sindicals en alguna de les 477 empreses de més de 250 treballadors que hi ha a Catalunya.

7. «Informe de la secretaria de Finanzas y administración de la CONC al Consell Nacional», gener 1989.

8. *Ibid.*, març 1990.

ELECCIONS DE DELEGATS (EN %) A CATALUNYA I ESPANYA						
	CC.OO.		UGT		NO AFILIATS	
	CATALUNYA	ESPANYA	CATALUNYA	ESPANYA	CATALUNYA	ESPANYA
1978	42	34	17	21	34	18
1980	36	30	26	29	28	15
1982	38	33	30	36	25	12
1986	41	34	36	40	12	7

Font: Elaboració pròpia.

Imatge d'una assemblea clandestina del sindicat de Les Planes.

destino de la estructura organizativa de las CC.OO.»¹⁸

De totes maneres, aquesta voluntat unitària de comunistes i socialistes catalans, ultra les divergències quant a les formes i als ritmes, segurament va fracassar per una alta dosi d'aquell «idealisme» que Boix atribuïa a tot intent d'encetar un procés unitari fora de les UTT. Però també pel fet de no tenir en compte que la UGT apostava clarament per la seva consolidació i, de retop, per la de les diferents organitzacions sindicals democràtiques existents. La resolució aprovada pel XXX Congrés de la UGT, celebrat l'abril del 1976, no podia induir ningú a engany: «*La UGT podrá establecer alianzas sindicales con aquellas fuerzas obreras que propugnen la ruptura y la libertad sindical. La alternativa que propone la UGT al resto de las organizaciones obreras es la Coordinación Obrera, con un llamamiento a las mismas para que abandonen la CNS.*»¹⁹ Davant d'això, els comunistes van

insistir a continuar pel camí encetat el 1952, convençuts de la seva força i de la raó que els assistia. A Catalunya, per exemple, on la UGT no era res, ja hem dit que els socialistes aleshores de més pes havien fet l'opció de CC.OO. Però el 1977, quan el Partit Socialista de Catalunya-Congrés (continuador de l'esperit del MSC) iniciava el procés

de fusió amb la FSC del PSOE, aquell suport socialista desapareix. Aleshores, sota la pressió ugetista i espanyola del PSOE, els socialistes catalans van abandonar CC.OO. per passar-se amb armes i bagatges a la UGT.

Certament, doncs, s'ha de proclamar que l'estratègia sindical d'UGT de consolidar els sindicats democràtics amb marques ideològiques diferents va triomfar plenament sobre el programa unitari de Comissions. Davant de la nova correlació de forces, la Coordinadora de Comisiones Obreras de España va decidir transformar-se en Sindicat de classe. Això passava el mes de

setembre del 1976.²⁰ La constitució, l'octubre del 1976, de la Coordinadora d'Organitzacions Sindicals (COS), que a Catalunya agrupava la CONC, USO, UGT, CNT i SOC i que només va durar uns quants mesos, va ser la constatació final que la unitat sindical orgànica, per molt respectuosa que volgués ser amb la personalitat de cada sindicat, no tenia futur. L'estratègia de la UGT, per tant, és clar que s'obria camí, paral·lelament al fet que les tesis del PSOE sobre la reforma democràtica també esdevenien majoritàries.

La COS, malgrat el seu caràcter unitari, era només un succedani de la unitat desitjada, que si bé responia a una part de les expectatives unitàries de CC.OO., el que sembla clar és que només va ser un instrument conjuntural a mans d'UGT i, és clar, també de CC.OO. És més que significatiu que la COS centrés tota la seva existència en la convocatòria de la vaga general del 12 de novembre de 1976 contra la refor-

Un aspecte de l'acte de boicot celebrat pel sindicat Vertical al Price de Barcelona l'any 1972. A sota, celebració del 1 de maig de l'any 1977 als carrers de Barcelona, i cartell clandestí editat amb motiu de la vaga del Baix Llobregat de l'any 1974.

ma Suárez, dies abans de celebrar-se el Referèndum sobre la Llei de Reforma Política, encara que, formalment, la convocatòria havia estat feta per manifestar el desacord amb les mesures econòmiques del govern. La COS, tanmateix, naixia morta, perquè la UGT tenia molt clar un model sindical que no preveia organismes unitaris de base a les empreses ni tampoc entre les organitzacions sindicals democràtiques, malgrat les proclames de coordinació sindical que llançava. «Dejar de lado a la COS», deia Luis Fuertes, secretari general de la UGT de Catalunya, a la reunió de la COS del 27 d'octubre de 1976, bo i defensant que la COS centrés la seva tasca només en la jornada de vaga general en contra de les mesures econòmiques.²¹ Però és que CC.OO. no tenia, ja, la iniciativa sindical, i encara menys quan va ser palès que la vaga havia estat un desastre i la reforma política suarista s'imposava plenament. Aquest fet, doncs, va actuar de reforç per a aquell corrent de dirigents comunistes que creien inevitable la transformació de CC.OO. en un sindicat amb tots els ets i uts. Al capdavant, cap de les dues estratègies sindicals manifestades en el si del PSUC des de 1975 no van aconseguir d'imposar els seus criteris a les altres forces obreres, tot i que CC.OO. era encara el moviment sindical majoritari a Catalunya i, també, a l'Estat.

Els primers paràgrafs de *L'Avantprojecte d'Estatuts i Programa de la Confederació Sindical de Comissions Obreres* són una demostració evident del ràpid canvi d'estratègia que havia hagut d'adoptar CC.OO.:²² de passar a reclamar la unitat sindical, mitjançant un congrés sindical constituent i l'establiment de coordinadores sindicals a l'estil de la COS, a justificar, *a posteriori*, la creació de la Confederació Sindical per tres factors que ben poc abans negava i que no s'ajustaven gaire a la realitat: «Tres factors determinen la seva aparició: el caràcter antiobrer del Sindicat Vertical; el buit sindical produït per la progressiva desaparició dels Sindicats obrers històrics, conseqüència, entre altres causes, de la repressió, i la cons-

ciència sentida pels treballadors i expressada en multitud de lluites, grans i petites —malgrat les dificultats d'aquells anys—, que era necessari alliberar-se de la brutal explotació a què estaven sotmesos i reorganitzar el moviment obrer sindical per fer més eficaç aquesta lluita i l'oposició als sindicats i a la Dictadura. El mateix desenvolupament econòmic i els problemes que se'n derivaven impulsaren l'aparició de Comissions Obreres.» La legalització d'UGT, CC.OO., USO, SOC i ELA-STV el 28 d'abril de 1977 confirmava la pluralitat sindical i, per tant, l'inici d'una nova etapa del moviment obrer que bandejava la unitat i, contràriament al que s'ha dit, era la confirmació plena de la divisió sindical.²³ Una divisió sindical que va ser el resultat d'allò que López Bulla apuntava el 1977: que el sindicalisme no podia subsistir amb la ingerència constant de les contradiccions entre els partits i el moviment sindical, que en aquell moment ja era de les centrals sindicals: «Por ello es fundamental, en primer lugar, que algunos partidos abandonen el método de la correa de transmisión...»²⁴ Advertiment que anava dirigit al PTE i l'ORT, però que, s'entén, hauria pogut fer extensiu al PSOE, el PCE i el PSUC. CC.OO., per la seva banda, va aconseguir que el Reial Decret sobre «Elecció de Representants dels Treballadors en l'Empresa» del 6 de desembre de 1977 tingués l'esperit del model sindical que feia temps que defensava: que els comitès d'empresa fossin la instància que ostentés la representació obrera. I això, en detriment de les seccions sindicals, que era l'opció d'UGT, en concordança amb el plantejament de mantenir sindicats tintats ideològicament. No hi havia unitat sindical, però era clar que s'asseguraven àmbits per a la unitat dels treballadors. En aquest sentit, si més no, el model sindical de CC.OO. va acabar per imposar-se per la base.

ELS COMITÈS D'EMPRESA

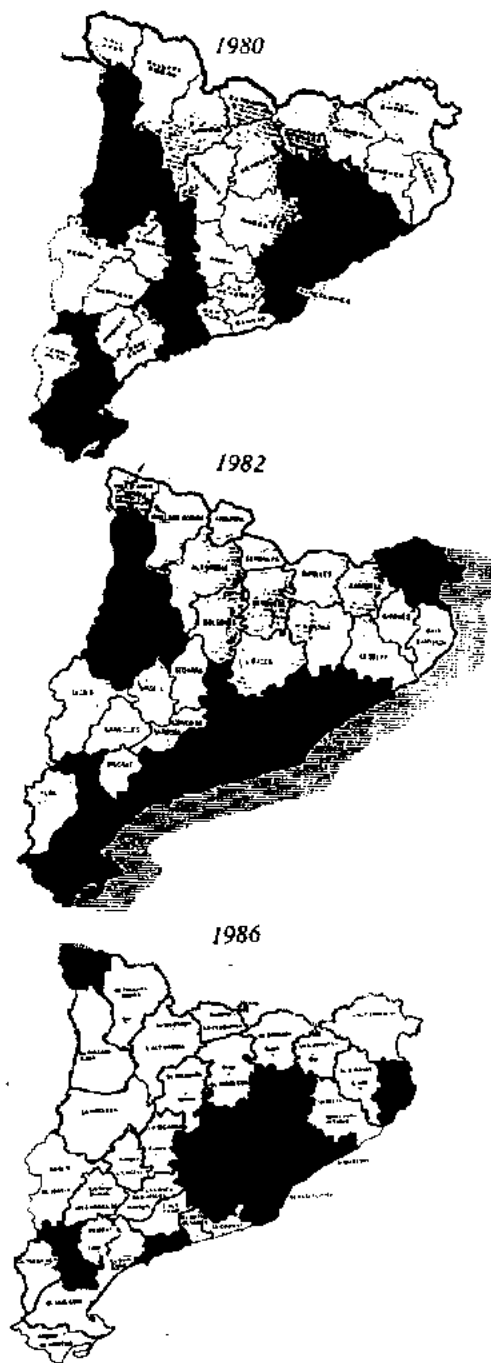
Ara bé, que la representació de base dels treballadors fos unitària, per mitjà d'un sistema electoral

proporcional reglamentat per l'administració, no vol dir que el model sindical unitari reivindicat per CC.OO. tingués el mateix disseny en àmbits superiors a l'empresa. Segons el Reial Decret de l'any 1977 que hem esmentat més amunt, la capacitat contractual en l'empresa és a mans dels delegats dels treballadors, mentre que més enllà de l'empresa ho és dels sindicats. I aquesta aparent contradicció va ser el resultat de molts pactes avui difícils de provar. No és gens forassenyat, però, d'entreure-hi la voluntat d'UCD —aleshores al govern— d'afavorir l'opció dels comunistes a l'empresa i la del PSOE a nivell general per debilitar la unitat d'esquerres i evitar, així, una unitat sindical real i plena. De totes maneres, la que en sortia més debilitada, de la implantació d'aquest model mixt, era la UGT, amb menys afiliació i, com es va observar a les eleccions sindicals de 1978, amb un nombre menor de delegats que CC.OO., cosa que ja anava bé als ucedistes. Sigui com sigui, aquest model sindical mixt s'ha consolidat al llarg dels anys de democràcia, tant electoralment com a nivell d'afiliació. Cosa que, pel que fa a la correspondència CC.OO.-comunistes, no ha estat així ni de bon tros: CC.OO. ha obtingut un suport electoral que ha anat en augment (i, per contra, ha disminuït la seva afiliació), mentre que els comunistes han perdut cada vegada més la seva base electoral i militant. Per entendre correctament aquest fenomen, és necessari tenir ben present que CC.OO. no ha estat ni un moviment ni un sindicat homogeni arreu de l'Estat; el que vol dir que l'estructuració, la implantació i el suport electoral són realment autònoms del grau d'incidència social dels comunistes i varien segons la geografia. Si bé a Catalunya s'ha mantingut sempre, des de 1978 fins ara, com a primera força sindical, a Espanya, a partir de 1982 —data del triomf electoral del PSOE—, la UGT va obtenir la majoria sindical (vegeu quadre annex). Per això mateix, caldria avançar molt més en l'anàlisi de la relació entre vot polític i vot sindical, a Catalunya i a Espanya, per esbrinar per què la UGT va acon-

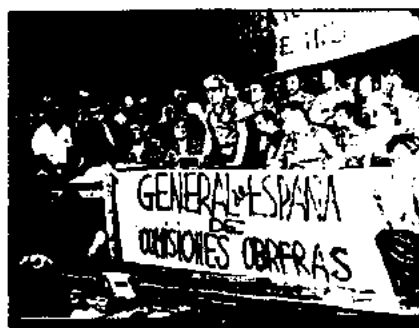
seguir d'arrossegar l'efecte polític a l'àmbit sindical d'Espanya i, en canvi, a Catalunya no.²⁵ Malgrat el risc d'equivocar-nos, ens veiem amb cor d'apuntar tres hipòtesis de treball per entendre aquesta doble singularitat a Catalunya. En primer lloc, que si hom vol explicar-se l'arrelament de CC.OO. com a moviment politico-sindical majoritari cal no menystenir el fet que, en el passat, una opció semblant (la CNT) va ser la primera força sindical de Catalunya. En segon lloc, que és més que provat que el cos social català avui es diferencia de la resta de l'Estat en tots els processos electorals que s'hi donen: europees, generals, autonòmiques, municipals i, per què no?, sindicals. Només el cas d'una altra nacionalitat històrica, Euskadi, té semblances —encara que divergents— amb el cas català: ELA-STV, el sindicat proper al PNB, és la primera força sindical, així com LAB, proper a HB, és la segona força sindical a Guipúscoa (dades del 1986).²⁶ I, en tercer lloc, que les CC.OO. de Catalunya han tingut des que van crear-se un caràcter nacional que no tenen les CC.OO. d'Euskadi o les de Galícia i que, a més, han intentat ser molt curoses a l'hora de preservar l'organització tradicional dels treballadors catalans i l'esperit catalanista d'un poble que ha reivindicat sempre el ple autogovern. Per exemple, quan CC.OO. reclama la transferència a la Generalitat de les competències en matèria de treball, ho fa tant pel seu caràcter de sindicat de classe com, i això és molt important per fer-se càrrec del seu liderat, pel seu caràcter de sindicat nacional.

Si ens centrem en Catalunya, és important observar també si aquest suport majoritari a les eleccions s'adiu al nombre d'afiliats de Comissions. D'entrada, cal fer notar que l'evolució de l'afiliació ha tendit a minvar: en dotze anys (1978-1990) s'ha passat de 439.165 a 107.621 afiliats, paral·lelament a l'aprofundiment de la crisi econòmica i a la mutació de la condició laboral dels treballadors —economia submergida, autònoms, eventualitat, emigració, etc. Això vol dir que del 25% dels treballadors

MAPA ELECTORAL:
Representativitat sindical

Presència de CC.OO. com a primera central sindical els anys 1980, 1982 i 1986 a les comarques catalanes (en negre). L'any 1980: l'Osona, la Selva, el Vallès, el Maresme, el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Pallars Jussà, la Noguera, la Segarra, la Conca de Barberà, l'Alt Camp, el Tarragonès, la Ribera d'Ebre, el Baix Ebre i el Montsià; l'any 1982 s'hi afegeixen el Baix Camp, l'Alt Penedès, l'Anoia i l'Alt Empordà, mentre que deixen de formar-ne part la Selva, la Conca de Barberà i la Segarra. Finalment, el 1986 va ser la primera sindical al Baix Empordà, l'Osona, el Bages, l'Anoia, el Vallès Occidental i Oriental, el Baix Llobregat, l'Alt Penedès, el Tarragonès, la Ribera d'Ebre i la Vall d'Aran.

De dalt a baix, aspecte de la SEAT durant la vaga de l'any 1971; manifestació en repulsa pels atemptats del carrer Atocha a Madrid l'any 1977; i Assemblea General de CC.OO. presidida per Marcelino Camacho l'any 1976.

assalariats de Catalunya que estaven afiliats a CC.OO. l'any 1978, es va passar al 5% el 1987, tal com reconeixien els documents del IV Congrés de la CONC, que es va celebrar a Barcelona aquell darrer any.²⁷ Tanmateix, la baixa afiliació sindical superava amb escreix l'afiliació dels partits. Segons el professor Joan Botella, el 1977 —l'any més pletòric quant a afiliació als partits polítics— aquesta mena d'afiliació no superava el 2% de la població de Catalunya.²⁸ Posteriorment, Pilar Bravo i C. Ortiz Corulla indicaven que l'any 1982 a Catalunya el cens de militants era de 42.365 (el 0,98 del cens electoral català).²⁹

Els números parlen per si mateixos: posar en dubte la representació sindical en un model mixt com el que regeix a l'Estat espanyol és fer volar coloms, sobretot si tenim en compte la debilitat organitzativa dels partits i que la participació a les eleccions sindicals del 1986 va ser, si més no a Catalunya, de gairebé el 60% en les empreses de més de cinquanta treballadors. Si es considera, a més, que les empreses d'un a cinc treballadors no fan eleccions sindicals, la relació representants-treballadors augmenta.

LA VAGA GENERAL: UNA ESTRATÈGIA DE CC.OO. I ELS COMUNISTES

CC.OO. ha aportat al sindicalisme espanyol de postguerra un vessant sòcio-polític que recolza en dos peus: per una banda, en la profunda convicció que, en moments de tensió i manca de diàleg, la mobilització dels treballadors és l'única manera de fer valer les seves demandes, i, per l'altra, en la política dels comunistes que, d'aquesta manera, contrarestaven el baix suport electoral.

En tretze anys (de l'11 de desembre de 1975 al 14 de desembre de 1988), CC.OO. va convocar cinc vagues generals, de resultats més aviat pobres, menys la darrera, la del 14 de desembre. La primera vaga general de vint-i-quatre hores que va convocar la CONC va ser l'11 de desembre de 1975 en contra de la congelació salarial, per l'amnistia, la llibertat i la democràcia. Una vaga política com a resposta a

la mort del dictador, però que tenia com a esfer a una reivindicació laboral. Va tenir una incidència mínima: 32.000 vaguistes segons l'agència Cifra, 100.000 segons *Treball*, portaveu del PSUC.³⁰ El 12 de novembre de 1976, la Coordinadora d'Organitzacions Sindicals (COS), com hem dit abans, va convocar una vaga en contra del Referèndum per a la Reforma Política: 500.000 vaguistes, segons les centrals convocants. Amb motiu del cop d'Estat del 23 de febrer de 1981, la CONC va llançar una nova convocatòria de vaga general, que va obtenir una resposta desigual. La posició contrària de Comissions a la Llei de Reforma de les Pensions del 1985 va portar el sindicat a convocar una altra vaga general de vint-i-quatre hores que, segons la secretaria d'organització de la CONC, va aplegar 371.000 treballadors catalans que s'havien compromès a seguir-la en assemblees prèvies. I, finalment, la vaga del 14 de desembre de 1988 contra el Pla d'Ocupació Juvenil i per la negociació d'una nova política econòmica del govern, que van convocar totes les centrals sindicals. L'èxit d'aquesta convocatòria va ser rutilant: 1.000.000 de vaguistes a Catalunya.

Com veiem, les diferents convocatòries van obtenir un ressò ben diferent. ¿Cal atribuir a la participació d'UGT l'èxit de la vaga del 14-D en detriment de la baixa incidència de les altres convocatòries? Si fos així, ¿per què la convocatòria del 1976, unitària també, no va assolir d'arreglar tanta gent? Unes qüestions difícils de resoldre, però que mostren ben clarament que CC.OO., tot i ser el sindicat majoritari a Catalunya (en afiliació i electorat) i també a l'Estat fins al 1982, no va assolir gairebé mai de tirar endavant l'estratègia que fonamentava el seu caràcter sòcio-polític. Tal vegada, però, l'estratègia marcada pels comunistes i per l'estructura sindical duia plom a les ales a conseqüència de no haver aconseguit de veritat la unitat de les organitzacions sindicals, malgrat que el model unitari de base, propi de CC.OO., és avui dia el sistema de representació dels treballadors espanyols. ◀

NOTES

1. D. Ibárruri, M. Azcárate, L. Balaguera, A. Cerdón, I. Falcón i J. Sandoval, *Historia del Partido Comunista de España*, Polònia, Varsòvia, 1960.
2. Escuela de Formación Sindical de la CONC, *Temas básicos*, CONC, Barcelona, 1981, p.15.
3. «Nuevos enfoques a problemas de hoy», dins *Después de Franco ¿qué?*, FCP, Mèxic, 1969, p. 159.
4. *Op. cit.*, p. 172.
5. «Comissions Obreres 1968-69: Repressió i crisi (1a. part). Debat», *Quaderns*, núm. 1, Centre de Treball i Documentació, Barcelona, 1981, pp. 89-122.
6. *Obrers a Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1982, p. 344, i DD.AA., *Comissions Obreres de Catalunya 1964-1989*, Empíries, Barcelona, 1989, p. 57, respectivament.
7. En relació amb la controvèrsia FOC-PSUC, Cipriano García afirma que, certament, «las posiciones de los militantes de la JOC y del FOC significaban un estancamiento permanente a las acciones propugnadas por el PSUC». Conversa amb Cipriano García. 1-5-1977 i 13-3-1990.
8. «Les Comissions Obreres i les accions reivindicatives dels treballadors», *Escrits*, Generalitat/Ajuntament de Barcelona/Nous Horitzons, Barcelona, 1988.
9. La importància d'aquestes eleccions queda reflectida en els resultats per rams de la província de Barcelona que ens proporciona Manel Ludevid citant fonts oficials de l'OSE:

Rams	% independents + candidatures democràtiques
Activitats diverses	64
Sanitat	65
Alimentació	53
Aigua, gas i electricitat	72
Banca	36
Construcció	24
Ensenyament	34
Metall	48
Pell	52
Assegurances	30
Tèxtil	56
Transports	27

«Barcelona: retroceso del inmovilismo», *GDS*, núm. 54, novembre 1975.

10. En aquest sentit, són interessants, les opinions d'un dels protagonistes de

tot aquest procés: Cipriano García, «El model Terrassa», dins DD.AA., *La nostra utopia. PSUC: 50 anys d'història de Catalunya*, Planeta, Barcelona, 1986, pp. 35-47.

11. *Conversaciones sindicales con dirigentes obreros*, Avance, Barcelona, 1975, pp. 102-103.

12. M. Pujades i I. Boix, «El salto adelante en la ocupación democrática de los sindicatos», *GDS*, núm. 55, desembre 1975.

13. DD.AA., *Marcelino Camacho y el debate de CC.OO.*, Laia, «Cuadernos Primero de Mayo», núm. 1, juny 1976. Vegeu també *Tele-Expres*, 17-12-1975.

14. Conversa amb Cipriano García, 13-3-1990.

15. «Comissions Obreres, sí», article sense signar aparegut a *Treball*, núm. 432, 5-1-1976.

16. Així es pot veure a *Documentos básicos de CC.OO.*, Delegación exterior de CC.OO., París, 1970; i, també, a J. Ariza, *Comisiones Obreras*, Avance, Barcelona, 1976.

17. «Por la unidad del Movimiento Obrero», inclòs a l'annex primer del llibre de F. Ibáñez Rozas i M.A. Zamora Antón, *CC.OO. Diez años de lucha (1966-1976)*, U.S. de CC.OO. d'Aragó, Saragossa, 1987, pp. 447-463.

18. «Sobre el aprovechamiento de las posibilidades legales en la lucha del Movimiento Obrero». Article aparegut a *Company*, òrgan del comitè de Barcelona del MSC, any III, núm. 3, abril 1974, pp. 9-13. Sobre la posició socialista en relació amb les CC.OO. vegeu, també, el número extraordinari del juliol de 1974 de *Marxa*, òrgan central del Moviment Socialista de Catalunya, dedicat a l'anàlisi de la vaga general del Baix Llobregat d'aquell any.

19. *Realidades*, núm. 7, 23-29 d'abril de 1976.

20. *Tele/Expres*, 4-9-1976.

21. Notes de la reunió del 27-10-1976 entre CONC-USO-UGT-CNT-SOC. Arxiu de CC.OO.

22. Fem referència a la quarta edició del 1977, «Introducció», p. 5.

23. L'any 1977 Cipriano García afirmava: «El punto de partida del debate es la existencia de la pluralidad sindical, aunque pluralidad sindical no quiere decir necesariamente división sindical.» «Diez Años de Lucha de la Comisión Obrera Nacional de Cataluña», dins DD.AA., *Sindicalismo en Cataluña*, Mayoría, Madrid, 1977, p. 28.

24. «Apuntes sobre la unidad sindical», dins DD.AA., *Sindicalismo en Catalunya*, *op. cit.*, p. 36.

25. Per ara, malgrat que no respon a les preguntes que caldria fer-se, el Centre de Investigaciones Sociológicas va fer l'estudi més important que ens permet trobar pistes en aquest sentit. «Estudio sociológico sobre las orientaciones, actitudes y demandas sindicales de los trabajadores españoles», *Estudio núm. 15*, Instituto IDES, Madrid, març 1989.

26. Dades extreïtes de J. Estivill i J.M. de la Hoz, *La cultura política dels*

trabajadores a Catalunya. Estudi sobre les eleccions sindicals (1944-1987), Fundació Bofill/Edicions de la Magrana, Barcelona, 1988, p. 168.

27. «IV Congrés. Documentos aprovados», *Lluita Obrera*, núm. 87, gener 1989, p. 28.

28. J. Botella, «Elementos del sistema de partidos de la Cataluña actual», *Papers. Revista de sociologia*, núm. 21, Universitat Autònoma de Barcelona, 1984, pp. 27-45.

29. «Muchos votantes, pocos afiliados», *El País*, 14-10-1984.

30. *GDS*, núm. 54, desembre 1975 i *Treball*, núm. 427, desembre 1975, respectivament.

JORDI SANTOLÀRIA

Ex-membre del secretariat de la CONC

AGUSTÍ COLOMINES

Membre del Centre per a la Investigació dels Moviments Socials de la UB.

CRONOLOGIA

1964

20 de novembre de 1964: Assemblea a l'església de Sant Medir de Barcelona que aprova la creació de CC.OO. *Comisión Obrera*, primera publicació.

1965

Desembre: II Congrés del PSUC. G. López Raimundo, secretari general.

1966

Constitució de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya.

Setembre: Eleccions sindicals a l'OSE amb triomf de les candidatures de CC.OO.

1967

Febrer: CC.OO., declarades il·legals.

1970

Gener: es dissol el FOC.

Vagues de Harry Walker i la Maquinista.

Manifestacions a Barcelona contra el procés de Burgos.

1971

Vaga a SEAT. Mor per trets de la policia Antonio Ruiz Villalba, treballador de SEAT.

1972

Membres de CC.OO. boicotegen un acte del sindicat vertical al Price de Barcelona amb motiu del primer de maig.

1973

Abril: Vaga a la Tèrmica del Besòs. Manuel Fernández Márquez mor per trets de la policia.

Maig: L'Assemblea de Catalunya convoca una concentració a Sant Cugat per celebrar el primer de maig.

Setembre: Eleccions municipals a Barcelona. Destitució del candidat popular per Nou Barris Rodríguez Ocaña malgrat haver guanyat.

Desembre: el dia 20 s'inicia el «Procés 1.001» als dirigents de CC.OO. Els dirigents catalans van assumir la coordinació de Comissions a Espanya. El mateix dia mor en atemptat Carrero Blanco.

1974

Març: Execució de Salvador Puig Antich, anarquista del MIL.

Juliol: Vaga General al Baix Llobregat. Paren empreses com Pegaso, Inter, ELSA, Letona, Solvay, SEAT, etc.

Novembre: Fundació de la Unió de Pagosos.

1975

Eleccions sindicals a l'OSE en què triomfen les candidatures unitàries i democràtiques impulsades per CC.OO.

Setembre: Són condemnats a mort quatre militants del FRAP i un d'ETA.

Novembre: Mor el dictador.

1976

Febrer: Manifestacions a Barcelona demanant «Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia».

Novembre: La Coordinadora d'Organitzacions Sindicals convoca una vaga general contra la Llei de Reforma Política de Suárez.

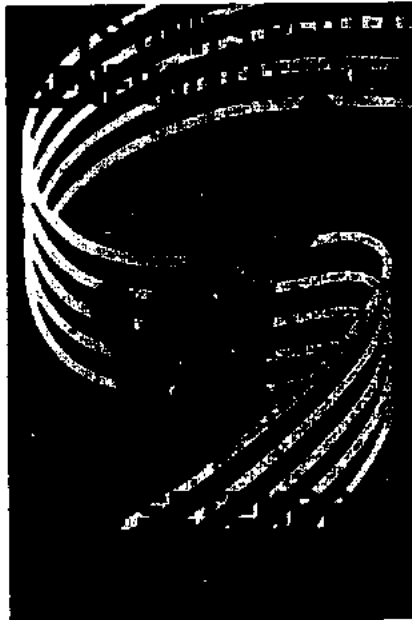
1977

Maig: CC.OO. convoca la celebració del primer de Maig al càmping «La Tortuga Ligera» de Castelldefels.

Abril: Legalització dels sindicats democràtics.

Octubre: El dia 3 es legalitza la CONC. El Palau d'Esports de Barcelona acull el primer gran míting de Comissions.

Octubre: IV Congrés del PSUC: Antoni Gutiérrez, secretari general.

1978

Primer congrés de la CONC: J.L. López Bulla, secretari general.

Jornada d'Acció Sindical convocada per la Confederació Europea de Sindicats.

Vaga a SEAT contra l'expedient de regulació.

1979

Manifestació a Barcelona contra l'Estatut dels Treballadors convocada per CC.OO. i UGT.

Primera Conferència Nacional de CC.OO. per analitzar la crisi econòmica i l'atur.

1980

Celebració del II Congrés de la CONC: J.L. López Bulla, secretari general.

CC.OO. de Catalunya guanya per segona vegada les eleccions sindicals.

1981

Febrer: Vaga general convocada per CC.OO. en resposta al Cop d'Estat.

Marxa contra l'atur al Baix Llobregat.

V Congrés del PSUC: Francesc Frutos, secretari general.

1982

Marxa de treballadors des del Bages i el Vallès Occidental cap a Barcelona en defensa dels llocs de treball.

CC.OO. torna a guanyar per tercera vegada les eleccions sindicals celebrades a Catalunya.

Expulsió del corrent ortodox del PSUC. VI Congrés del PSUC: Antoni Gutiérrez, secretari general.

1984

Celebració del III Congrés de la CONC: J.L. López Bulla, secretari general.

Manifestació de sindicats i municipis contra la decisió del govern de la Generalitat de suprimir les partides destinades als plans d'ocupació.

1985

CC.OO. convoca una vaga general contra el pla de pensions del govern del PSOE.

VII Congrés PSUC: Antoni Gutiérrez, secretari general.

1986

CC.OO. de Catalunya obté per quarta vegada la victòria en les eleccions sindicals.

Amb el lema «Units per avançar i ser molts més», CC.OO. celebra el IV Congrés: J.L. López Bulla, secretari general.

Després del fracàs electoral de la Unió de l'Esquerra Catalana, el Comitè Central del PSUC destitueix Antoni Gutiérrez i nomena Rafael Ribó secretari general.

1987

Febrer: Constitució d'Iniciativa per Catalunya.

1988

Desembre: Vaga general unitària contra el PEJ del govern PSOE. J.L. López Bulla i Justo Domínguez, secretaris generals de CC.OO. i UGT respectivament, encapçalen la multitudinària manifestació de Barcelona.

Per primera vegada se celebra una assemblea conjunta de delegats de CC.OO. i UGT en suport a la lluita del ram de la construcció.

«Barcelona '92, ciutat de pau»: Jornades Internacionals organitzades per la Unió de Barcelona de CC.OO.

1989

Elaboració conjunta d'UGT i CC.OO. de la «Proposta Sindical Prioritària», base per a la negociació de la política econòmica amb el govern del PSOE.

Una esquerra al govern dels mandarins

El 1985, en el marc d'uns anomenats *Encuentros en Madrid* que organitzà la Fundació de Investigaciones Marxistas, Antonio Elorza, historiador i aleshores conegut militant de PCE, plantejà que en la dècada actual som davant la desintegració de la "intelligentsia" d'esquerra (2). En aquest sentit, Elorza explicà una paradoxa que li havia fet notar Pierre Vilar. En síntesi, és el següent: Cap als anys seixanta, quan el capitalisme floria, ningú no pensava en una crisi i tot s'encaïnava cap al millor en el millor dels mons, la intel·ligència europea semblava lliurar-se a la perspectiva de la revolució i a la supressió a curt termini del sistema capitalista. Per contra, apuntava encara Vilar, quan la crisi econòmica desfà aquella il·lusió del capitalisme autorregulat i apareix de nou la desocupació de milions d'homes i dones, la misèria i fins i tot el risc de guerra generalitzada, l'intel·lectual deixa de ser utòpic i en alguns casos passa a predicar sense embuts el contrari: la fi de la revolució i el conformisme amb l'ordre establert. Tendeix, així mateix, a recloure's en la vida privada i a tenir com a activitats preferents, per exemple, la gastronomia. Vilar acabava el seu raonament amb una certa violència: podem dir que som davant d'un intel·lectual castrat en la seva perspectiva de praxi, però cebat com a recompensa al fet d'haver esdevingut agent d'adequació a la crisi i al seu sistema de poder.

He volgut començar la meua intervenció en aquestencontre sobre el poble i el poder local en una nació sense estat amb la paradoxa que assenyalava Vilar perquè, de fet, s'adiu força a allò que és la primera part de la ponència. No patiu, però; no pretenc posar-me a analitzar la naturalesa de per què es dona al nostre món aquesta paradoxa. No és el lloc ni el moment, encara que un dia haurem de plantejar-nos-ho, sobretot perquè l'esquerra, les forces de progrés, tenen responsabilitats de govern als municipis, a les autonomies i a l'administració central. Però, a més, la paradoxa vilariana té per a nosaltres, els historiadors, una significança superior, ja que sembla provat que l'historiador ha deixat de ser arreu un personatge clau i necessari en la societat de finals de segle XX. M'explicaré.

Jacques Le Goff, fent una reflexió de caràcter general, apunta que el segle XIX ha estat la centúria dels historiadors, perquè a redós de l'estructuració de les nacions en un sentit modern, els historiadors obtingueren un protagonisme ideològic importantíssim, si més no com a exegestes de l'esperit nacional (3). Però des de mitjans del segle XX és obvi que l'han deixat de tenir, ja que el protagonisme ha passat a mans d'una altra mena d'intel·lectuals, més «tècnics», que participen del poder transnacional i dominen professionalment els mass-media.

Aplicant aquesta anàlisi a la nostra geografia, crec

que la historiografia catalana del segle passat, que encara tenia les arrels en la vella necessitat de refer el país després de la derrota del 1714, tingué una certa sincronització, com han dit Ramon Grau i Marina López, amb els estudis històrics europeus i, per tant, arrossegava el mateix esperit romàntic quant a la defensa de la nació pròpia o, almenys, de l'essència pàtria (4). Ara bé, com ens recorda Eva Serra, cal, també, que analitzem aquesta historiografia a partir del que és una disfunció evident, aquella que es dona entre l'estat que es reclamava i la nació que es reivindicava. Sobretot, perquè és imprescindible esbrinar si la historiografia decimonònica catalana actuava en termes nacionals o bé en termes subalterns respecte a Espanya (5). Però aquest és un debat que s'allunya massa d'allò que vull explicar aquí i, per tant, només l'apunto com a reflexió contextual.

Les especials circumstàncies polítiques que han condicionat el desenvolupament històric del País Valencià i Catalunya, és clar que han afavorit la pervivència del nacionalisme (més evident en el darrer cas i més soferta en el primer). Segurament, el fet que pervisqués la reivindicació nacionalista ha estat la causa que ha fet que molts historiadors hagin mantingut el seu prestigi com a ideòlegs de la nació, en l'àmbit polític i social, fins a la mort de Franco. Del 1977 ençà, però, el panorama historiogràfic ha canviat força. Ultra patir el decentrament intel·lectual estès arreu, nacionalment, a l'interior, ja no són imprescindibles i han passat a tenir un paper de segon ordre. I encara més, alguns d'aquells historiadors que esbombaven el seu pancatalanisme amb molta rauxa, avui ja han assumit, conscientment o inconscientment, el seny que els aboca a Espanya com a nació pròpia, com a referent i dependència teòrica. I no vull dir amb això que els historiadors siguin més calculables que altres sectors intel·lectuals de l'abandó d'una reconstrucció nacional que integri nord i sud en un collectiu també ha arrelat el possibilisme que domina la política i la disbauxa conceptual que emmascara la ideologia. No ens ha d'estranyar, per tant, que els historiadors valencians i catalans, si més no les «oficials», comencin a sentir els efectes d'una certa inhibició orgànica respecte a la vindicació d'una nació catalana sobirana del tot.

Però és que tal vegada la nova etapa política encetada després de la promulgació de l'Estatut, ha fet possible que després de tants anys d'historicisme triomfés el sentiment que «el passat ja no està de moda». Certament, el passat ja no està de moda com a eina per comprendre el present ni tampoc, com pretenia ingenuament Ortega y Gasset a *La rebelión de las masas*, per saber què és el que cal evitar en el futur. En certa mesura, doncs, no l'erren del tot aquells que pregonen que avui la historiografia, en general, però particularment la catalana, viu una situació crítica en la me-

sura que no acaba de trobar el lloc que li correspon en una societat que s'encamina cap a la creació d'estructures supranacionals.

És difícil resumir d'un cop, d'una manera intel·ligible, sense els tòpics maniqueus de sempre, quins són els indicadors que ens permeten parlar d'una situació de trànsit de la historiografia catalana actual. A mi em sembla que, d'entrada, hom s'adona que un bon nombre d'investigadors (i fins i tot algun de no tan jove) tenen, com si diguéssim, una clara debilitat teòrico-metodològica. I això és, ja, un mal averany. És possible que aquest fenomen sigui el resultat de l'empatx teoricista d'altres èpoques (no gaire llunyanes, tanmateix), però també pot ser que sigui el resultat de la ineficàcia educativa que aboca els joves llicenciats als estudis del cas desarmats teòricament, amb una bibliografia desfasada i pesada i amb la història com a estri cognoscitiu que, alhora, serveixi d'arma de transformació de la realitat present. La historiografia, però, no fa res més que reflectir, crec que dramàticament, una crisi político-ideològica superior que viu la civilització de finals de segle.

Ara bé, fóra del tot injust atribuir el mal pas que viu avui la historiografia tan sols a fenòmens externs. El dogmatisme de certs pressupòsits esquerrans i, per tant, la manca d'imaginació, hi ha contribuït molt. Tal vegada, per sortir del forat en què vivim, calgui anar confeccionant una fèrria autocrítica de tota la parafernàlia marxista de manual, la cotilla de guix que no ens ha permès avançar en la comprensió aprofundida i realment original dels fenòmens històrics. Diguin el que diguin els qui voldrien que fos d'una altra manera, aquesta és la tendència que es veu en molts defensors acèrrims del marxisme com a mètode d'explicació causal de la realitat. Cal una autocrítica, doncs, que comenci per esbrinar si, en aquesta conjetura, és tan adequat com deïem el vell model que incita els historiadors a adquirir un compromís polític basat en l'acció que bandegi la crítica radical dels aspectes més nocius i continuistes de la societat neoliberal. Ben entès, que escurça la funció crítica de l'intel·lectual. En aquest sentit, de moment, el desconcert és més que notable personalment, però, els meus dubtes m'empenyen a voler debatre aquí allò que formulà Josep Fontana mesos enrera a «Ciència Històrica i consciència nacional»: «que no és segur que els (combats) del futur no s'hagin de continuar preparant damunt la base de la reflexió crítica sobre nosaltres mateixos, la nostra identitat i les possibilitats de projecció cap al futur que s'obren des del nostre present, que són els elements amb els quals treballa l'historiador» (6).

Com ja he assenyalat en començar, del 1977 ençà l'esquerra tradicional ha anat abandonant els valors ètico-morals que li eren propis. Això no fóra ni bo ni dolent, si no fos que l'orfanesa no s'ha resolt propiciant una altra sèrie de valors més adequats a la realitat democràtica posfranquista, al desenvolupament tecnològic i a les transformacions de la societat civil. Els valors de progrés, pel fet de no tenir idees noves,

d'ancorar-se en l'ortodoxia, reculen davant la represa del cos doctrinal —permeteu-me que empri una expressió estrident— liberal burgès, uns valors, però, tot s'ha de dir, que són més dirigibles que abans perquè ara duen el folre d'un reclam que sempre agrada: l'esplendor personal, l'eficàcia en la gestió i la modernitat en l'actitud. És, cal reconèixer-ho, un discurs atractiu, que té la virtut d'esdevenir punt de referència per a la societat occidental contemporània i, a poc a poc, fins i tot de l'oriental. En aquest terreny, és possible que la civilització finisecular tendeixi a harmonitzar les cultures i les nacions i la manera d'organitzar políticament cada bloc. Mentrestant l'esquerra, si més no l'esquerra comunista, preocupada a discutir sobre ortodoxies, no ha sabut elaborar un discurs alternatiu que no partís, indefugiblement, de l'octubre gloriós o bé del miratge suec desenrotllador, aplicat mecànicament al sud per la via italiana. D'altres, però, nominalment d'esquerres, han optat per fer dreuera i passar a engrossir els rengles liberals, en versió socio-liberal, augurant la fi de la classe obrera i l'emersió dels «agents socials» com un dubtós eufemisme de classe. Crec, per tant, que vivim una era en què la ideologia del capitalisme monopolista és hegemònica i triomfant. I, a més, segons que sembla, l'única possible.

A parer meu, els qui diuen, a més de tot això, que la crisi de la historiografia catalana té la seva arrel en la manca d'un projecte polític estructurat dels historiadors, posen damunt la taula un altre fenomen cabdal: l'eclecticisme, en el pitjor sentit del mot, de l'historiador que voldria ser considerat només com un documentalista. En un article aparegut el 1987, Agustí Alcoberro feia un repàs al pensament historiogràfic català del segle XX (7). En aquest article, Alcoberro destaca, precisament, el tradicional compromís polític de l'historiador i l'adscripció d'aquest en un corrent de pensament determinat. Per exemple, de Ferran Soldevila i de Rovira i Virgili assenyala que ambdós escriuen des d'un franc patriotisme. Per a ells, el poble era una unitat que com a tal protagonitzava els grans esdeveniments històrics. Rovira, continua Alcoberro, arribà a la història des de la política i des de la publicística. En gran mesura fou un autodidacta. D'extracció humil, i de tradició republicana federal, s'escarrassà a conjuminar el nacionalisme democràtic d'arrel italiana amb la tradició federal catalana. Pi i Margall, Almirall i Mancini foren els seus mestres. Pel que fa a Soldevila, Alcoberro diu que, contràriament, arribà a la història des dels seus estudis universitaris. Soldevila partia d'uns plantejaments més conservadors, més pròxims a la Lliga. Fins aquí, doncs, dos exemples de l'anomenada escola romàntica. Més endavant, Alcoberro analitza la figura de Jaume Vicens Vives, del qual destaca, d'entrada, que tothom ha acabat intentant de vindicar-lo: «Jordi Pujol ha afirmat repetidament el mestratge de l'historiador en la seva acció política. El Psu, des de *Nous Horitzons*, l'ha situat al bell mig de la soca de l'arrel del marxisme català. I fins i tot un xicot que malda per ser l'intel·lectual orgànic del nou règim (fa referència a Josep Maria Colomer), l'ha presentat com l'ideòleg de l'espanyolisme mili-

tant." Com podem veure, és fàcil i rendible vindicar Vicens, ja que ha esdevingut un mite més, dels molts que tenim, de la galeria de catalans universals. Al capdavall, això és ben cert, els joves, i, insisteixo, no tan joves, historiadors d'avui en dia que pateixen la sequera d'idees noves, creuen que és eficaç girar el cap enrera cercant el coixí on recolzar-se per elaborar una concepció historiogràfica moderna i científicament compatible amb les tendències europees en auge. Josep Maria Muñoz i Lloret, que també participa en aquest seminari i que prepara una tesi sobre Vicens, potser podrà aprofundir més i millor en aquest sentit quan encetem el debat. De moment, però, és just recordar-ho, no oblidem que Vicens Vives definí, tal com diu Josep Termes, un autèntic projecte historiogràfic al servei de la burgesia. No va poder estar-se, com ningú, diu Termes, de tenir el seu propi projecte polític. I aquest no era altre que la catalanització d'Espanya, que l'intent de modernització de les anquilosades estructures peninsulars des de la perifèria (8). Vicens va morir prematurament el 1960, d'aleshores ençà una sèrie d'historiadors, tots ells ja madurs i que arribaren a la plenitud en la dècada dels seixanta, han esdevingut els seus deixebles. El que passa és que, seguint el mateix joc que acabo d'explicar sobre la disparitat de vindicadors, aquests deixebles mantenen posicions molt diferents i fins i tot contraposades. Al principi, però, la majoria es formaren en la crítica a la vella escola romàntica, començaren a conèixer Pierre Vilar i, amb ell, el mètode d'anàlisi marxista. Algun dia, com reclama Alcoverro, caldrà analitzar aquesta historiografia en els seus encerts i en les seves misèries. Per mi, que sigui aviat i amb justícia.

No crec convenient anar més enllà en la meua exposició. Només vull posar de manifest que les últimes discussions historiogràfiques que han mantingut aquest grup d'historiadors palesen, i ho dic sense violència, una certa davallada de vulgaritat, perquè, a la fi, ha resultat ser més una picabaralla d'amics i coneguts que no pas un debat madur i transcendent per la comunitat d'historiadors. Des d'aquell Col·loqui d'Historiadors que se celebrà a Barcelona el 1974, en què un grapat d'historiadors del País Valencià, la Catalunya del Nord, les Illes i el Principat pretenien d'establir un intercanvi d'idees entorn del moviment obrer, el nacionalisme català, les transformacions agràries i la industrialització, fins al debat que organitzà el Centre de Treball i Documentació el 1982 sobre la tasca de l'historiador, el llistó s'ha situat molt avall (9). Una cosa semblant passà, tot i l'interès del debat, amb la famosa polèmica dels mites, més sorollosa que efectiva (10). I pel que fa als historiadors més joves, la insuficiència, malgrat el mèrit i l'èxit de la convocatòria, dels resultats de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans ens hauria de crear un cert desassossec. Esperem que les segones jornades aconseguixin de centrar la discussió en unes preocupacions historiogràfiques reals, cosa que ha d'ajudar-nos a superar la imatge que aquests encontres són una manera de publicar ràpidament les dèries de cadascú (11). És difícil, tanmateix, avaluar per què els historiadors

demostren tant de desconcert. O si més no, a mi em resulta difícil. Per això, només donaré uns quants elements que, crec, tanmateix, són importants.

Cap als anys seixanta, el nucli d'historiadors aleshores de més pes (Fontana, Termes, Garrabou, Izard i d'altres), formaven una colla homogènia des del punt de vista polític en la mesura que s'articulaven a redós del Psu i, sobretot, de la revista "Nous Horitzons". N'hi havia, però, encara que pocs, com ara Eva Serra, Fèlix Cucurull o bé Alfons Cucó o fins i tot Ernest Lluch. Tots plegats tenien la mateixa voluntat: treballar com a historiadors, però, alhora, assumir un compromís polític en contra de la Dictadura. La radicalitat d'aquest plantejament cal emmarcar-la, evidentment, en el context d'excepcionalitat que vivia el país, el qual menà molts intel·lectuals a l'acció política, fent costat, sobretot, als comunistes. Avui, per sort, la Dictadura ha desaparegut i, per tant, les circumstàncies han canviat del tot. El que ens ha de preocupar no és tant la dissolució dels diferents grups d'historiadors vinculats a una o una altra opció política concreta com el fet que molts d'ells han anat estovant el seu esperit crític i les ganes d'innovar, que són les tasques pròpies de tot intel·lectual. ¿Què ha passat, per tant, amb aquells historiadors aleshores notòriament d'esquerreres? En Josep Termes, un dels protagonistes destacats d'aquella època, ex-Psuc i que actualment sosté posicions, diguem-ne, centristes netament nacionalistes, valora el món dels historiadors d'adès i ara amb una certa gràcia crítica: "Aquest món (el dels historiadors) es configura com un món d'esquerreres, amb una mentalitat d'esquerreres, amb una mitologia d'esquerreres, amb uns tics d'anàlisi històrica, política i cultural molt dins de les mods de l'esquerra. Això durà molt. Pràcticament vint anys. Des del 56/57 fins com a mínim la mort de Franco. Això vol dir que s'han creat uns tics que fan que la immensa majoria dels intel·lectuals amb vocació política, s'hagin creat dins d'aquest món de ressonàncies esquerranes. Durant tota la clandestinitat hi ha una confusió entre polític i intel·lectual, i després cal dissociar-ho (...). Per tant (en arribar la democràcia) hi ha una decantació en la qual uns passen a fer de classe política i uns altres continuen d'intel·lectuals. Es produeix un tall, una separació molt estranya i molt delicada. No ha estat un equívoc, que en el camp de l'esquerra ens porten a no exercir una funció que em sembla fonamental, que és la funció crítica (...)" (12). Tal vegada no siguin tots els intel·lectuals d'esquerra els que l'han perduda, la funció crítica. Aquesta, però, no és la qüestió a dilucidar, el preocupant és que a mesura que el sentit crític minva, hom s'oblida també de la necessitat de canviar les coses, que ha de ser l'objectiu de tot individu d'esquerreres. Que els historiadors hagin esdevingut com el ram de vetes-i-fils —seguint l'enginyosa *boutade* d'en Termes—, és més el resultat de les renúncies en favor del "pragmatisme" que no pas del fet de ser més o menys provocadors. De vegades sembla com si haguéssim assolit "el millor en el millor dels móns possibles", com assegurava Leibniz, socialment i nacionalment. I, és clar, no és veritat, malgrat gaudir d'una situació més

avantatjosa ara que no pas abans. Eva Serra, sempre tan aguda, ha fet una diagnosi que em sembla encertadíssima: "Hi ha una crisi de l'historiador, o de la historiografia, per a aquelles persones que pensaven que fer història era participar en un projecte polític i, per tant, actualment es troben fora de joc (...). L'article (vol dir el de Barceló-Da Cal-Riquer) fa una anàlisi del que ha estat la historiografia fins ara, però no es compromet en què ens pertoca de fer. En aquests moments i en aquest país, no hi ha projecte nacional, i la historiografia reflecteix aquest fet (...). Estic totalment d'acord (continua Serra) que la historiografia està mancada d'una anàlisi seriosa sobre la relació nació/Estat. Això potser respon al fet que possiblement no tenim aquest projecte nacional in mente, i el que ens preocupa és com ens integrem en aquest Estat i no com ens el traiem de sobre." (13) És un dictamen rotund, potser discutible, però a la llum de la poca dinàmica intel·lectual dels nostres dies, de la manca de controvèrsies profitoses o d'iniciatives de recerca realment innovadores com hi ha en altres països de la nostra àrea, és lícit atorgar-li una bona part de raó a aquest plantejament. A més, aquí s'ha extès el costum que els grans projectes historiogràfics es fan al servei de les institucions — locals i nacionals —, condicionats pel poder i els grups polítics que el detenen. I no és que em sembli malament que les institucions paguin — que d'altra banda només paguen quan controlen políticament el projecte —, sinó que no crec que la historiografia avanci a cop de mil·lenaris, de llibres commemoratius d'una o altra exposició universal, de congressos inútils o de cursos de propaganda, que és el que es fa actualment.

Als anys seixanta i setanta tothom, o gairebé tothom, però sobretot els historiadors, acceptava la noció de Països Catalans, avui en desús. I ja que aquest és un encontre d'historiadors valencians i catalans, convé de repassar la relació entre els col·lectius d'ambdues comunitats.

Vicens Vives contribuï indirectament, a la tasca feixuga i tenaç de mantenir el contacte entre les diferents terres de parla catalana. Per exemple, incità a valencians i mallorquins a dur a terme un exercici de reflexió semblant al que ell havia fet a *Notícia de Catalunya*. Fruit d'aquest impuls són les obres de Joan Fuster *Nosaltres els valencians*, que ja fa vint-i-cinc anys que l'escrigué, i *Els mallorquins*, de Josep Melià, que té vint anys. Tres obres, doncs, que partien del lligam dels autors a la seva terra i que transcendien l'àmbit regionalista per recuperar una consciència col·lectiva natural, anticentralista per intenció i antiromàntica pel mètode i les pretensions. Fou, no hi ha dubte, un bon punt d'arrancada per al retrobament harmònic de les diferents sensibilitats d'un mateix país. Avui, tanmateix, la política interior i exterior són el principal obstacle per cloure el retrobament i fins i tot per desitjar-lo d'una manera teòrica.

Pel que fa, doncs, a la relació entre els historiadors de les dues comunitats aquí representades, l'arribada del professor Reglà a la Facultat de Filosofia i Lletres

de València el 1959 fou paradigmàtica. Com ja havia fet Vicens a Catalunya, Joan Reglà s'adonà de la necessitat d'estimular els estudis sobre la història valenciana i de contribuir a la represa de la memòria col·lectiva després de l'ensulsiada de la guerra. Reglà, com també ho havia fet Vicens, agrupà al seu voltant una colla de joves historiadors que admiraven la seva gran categoria intel·lectual i apreciaven el seu compromís cívic. Persones com Emília Salvador, Sebastià García Martínez, Manuel Ardit, Vicent Martínez Santos, Carme Pérez Aparicio, Ernest Belenguier, Ricard García Càrcel, Josep Maria Palop, Eugeni Ciscar, Dámaso de Lario, Rafael Benítez, Telesforo Hernández, Lluís Guia, etcètera (14). Historiadors de significació molt diversa, d'evolució molt dispar i fins i tot contradictòria, però que llavors formaven el planter historiogràfic valencià amb unes conviccions nacionals força definides i punyents. La relació entre el País Valencià i Catalunya s'aprofundí encara més amb l'arribada d'Emili Giralt a la càtedra d'Història Contemporània, que ocupà del 1964 al 1971, i que fou el màxim impulsor del I Congrés d'Història del País Valencià. Al seu voltant també s'hi aplegaren un seguit de joves historiadors, alguns dels quals, com Rafael Aracil, més tard féu el salt a Barcelona, acompanyant Giralt en el seu retorn. Josep Fontana, per la seva banda, accedí a la càtedra d'Història Econòmica a València el 1974. Més tard, entre el 1980 i el 1983, Ramon Garrabou féu estada a València, on impartí classes d'història econòmica i durant la qual escrigué *Un fals dilema. Modernitat o endarreriment de l'agricultura valenciana, 1850/1900*. Amb ells dos s'acabà de consumir la relació, iniciada amb Giralt, entre els anomenats deixebles de Vicens i la historiografia valenciana.

Avui, la relació entre historiadors valencians i catalans no és ni de bon tros tan intensa. Pensem fins i tot, per citar un exemple, en l'espai que dediquen les revistes més o menys especialitzades a temes valencians, encara que, cal dir-ho, sembla que tenen la voluntat d'anar canviant. Hi ha, no obstant això, si més no en les noves generacions, una incomunicació aberrant que, lentament, es trenca per la voluntat dels historiadors d'avantguarda que treballen en centres locals i comarcals. Per mi, un dels millors exemples és aquest projecte costós i engrescador que s'anomena "Afers. Fulls de recerca i pensament", revista nascuda a Catarroja de la mà de Sebastià García Martínez, Antoni López i Quiles i Vicent S. Olmos i Tamarit, que manté en funcionament dos consells de redacció, un a València i un altre a Barcelona, i que vol anar més enllà del localisme a l'ús per engegar una iniciativa cultural d'altura que tingui com a referent tot el país i aplegui totes les disciplines humanístiques possibles. Pel que fa a la resta, em penso que els imperatius polítics contraris a la noció de Països Catalans han qual·lats en una mena de cofoisme que manté cada ovel·la al seu corral.

No volia anar tan lluny, però és que les dificultats de la historiografia d'aquest moment tenen una forta repercussió en els joves historiadors que, com nosaltres, accediren a la professió en començar el període

democràtic. La nova saba que aquests historiadors havien d'infiltrar a la historiografia ha perdut la brúixola, mentre que aquella vella arrel esquerrana de la historiografia dels seixanta s'ha esllanguit molt de pressa. El problema rau a saber si els joves historiadors sabran assumir les responsabilitats polítiques a les quals, necessàriament, han de comprometre-s'hi si volen que la història sigui alguna cosa més que una rondalla per fer passar l'estona. Ara com ara, el que es nota d'entrada és la disgregació, que no és el fruit de les naturals discrepàncies entre uns i altres, sinó que és la conseqüència d'una manera de fer història, per dir-ho en termes agressius, sense objectius, feble teòricament, antiga pel que fa als mètodes, políticament ambigua i localista. O, per dir-ho de la manera de Núria Sales, una de les historiadores més originals i crítiques del nostre país, uns historiadors que no saben alternar un treball d'àmbit molt reduït amb investigacions de més abast —que exigeixen altres lectures i enfocaments— i que sovint es llancen a elucubracions inútils (15). Ha arribat fins aquí una tendència, palesa també en altres països, que consisteix a primar els "descobriments". El rebuig a l'ortodòxia, al xarampió teoricista, ha provocat que molts dels joves historiadors menystinguin les abstraccions i descurin la precisió contextual i textual de les seves investigacions d'historiadors quan topen amb dificultats conceptuals, cerquen instintivament els fets i, en comptes de malmetre el temps en especulacions filosòfiques, s'estimen més anar per feina (16). Aquesta tendència, que com es veu és de caràcter general, al nostre país és una manifestació més de la insuficient introspecció dels historiadors joves sobre el seu treball. Alerta, però, a caure en la tendència contrària, és a dir, a proposar remetre-ho tot a la teoria, a la creació de models. De moment, sincerament no crec que aquest sigui avui un perill per a la nova generació.

Per acabar la primera part de la meua intervenció, m'agradaria esbossar unes petites i apressades conclusions. A parer meu és important mantenir, perquè és patrimoni dels historiadors, que la història ha de tendir a fer realitat el diàleg entre els esdeveniments del passat i les metes del futur que sobresurten progressivament. I, també, en un sentit més general, que el compromís de l'intel·lectual signifiqui restablir en aquells que tenen mitjans per estudiar i saber, el deure d'estudiar i saber. O per dir-ho més planerament, que els nous historiadors s'esforcin a comprendre les societats passades sense recórrer a les evidències una mica rovellades, ja, dels vells teòrics de la societat. I nacionalment, cal que l'historiador eviti el conjunturalisme que avui és l'Estat de les Autonomies que pot donar peu a una historiografia regionalista o regional, molt respectuosa amb l'ordenament constitucional del 1978, però que pot empènyer a què la història esdevingui una arma legitimadora més de l'Estat tal com s'organitza en el moment present (17). De sumar-nos-hi, els historiadors no ajudaríem, com reclamava Fontana en el seu article, a preservar el llegat fet de consciència de la nostra pròpia personalitat, d'orgull de la nostra identitat i de coneixement del fet que aquesta

consciència i aquell orgull ens exigien de continuar sent creatius i innovadors.

NOTES

(1) Aquest article és la primera part de la ponència que vaig presentar, amb el títol "Algunes consideracions sobre la història local, avui", a l'encontre *Poble i poder local en una nació sense estat*, que se celebrà als locals dels CEHI de Barcelona el juliol de 1987. Hi participaren Anna Aguado, Joan Alcàzar, Agustí Alcoberro, Jaume Barrull, Salvador Calatayud, Evarist Caselles, Antoni Furió, Encarna García Monerri, Antoni Gavaldà, Albert Girona, Antoni López i Quiles, Manuel Martí, Andreu Mayayo, Josep Ma. Muñoz i Lloret, Vicent S. Olmos, Xavier Pedrals, Anaclet Pons, Joaquim Ma. Puigvert, Maria Cruz Romeo i Justo Serna. He volgut conservar l'estil oral de l'escrit i les referències al context de l'encontre, però hi he modificat algun argument per fer-lo més entenedor i, a més, he actualitzat les citacions.

(2) "Estado, sociedad y cultura" a *Encuentros en Madrid*. FIM. Madrid, 1986, ps. 58-59.

(3) Maiello, F.: *Jacques Le Goff. Entrevista sobre la historia*. Edicions Alfons el Magnànim, València, 1988.

(4) "Historiografia" dins *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*. Edicions 62, Barcelona, 1979.

(5) "Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents", "Revista de Catalunya", núm. 26, Barcelona, 1989.

(6) "L'Avenç", núm. 100, Barcelona, 1987.

(7) "El pensament historiogràfic català del segle XX" a *El pensament a Catalunya / 1*. El Llamp, Barcelona, 1987, ps. 25-34.

(8) "Història obrera i catalanisme creador, conversa amb Josep Termes", "L'Avenç", núm. 70, Barcelona, 1984.

(9) Al Col·loqui d'Historiadors hi participaren, entre altres, Alfons Cucó, Rafael Aracil, Joan Meyer, Alicia Marçet, Jordi Estivill, Pere Gabriel, Casimir Martí, Emili Giralt, Josep Termes i Isidre Moles. En el debat sobre la tasca de l'historiador hi prengueren part Miquel Barceló, Jordi Casassas, Ramon Garrabou, Miquel Izard, Borja de Riquer, Eva Serra, Josep Termes i Enric Ucelay Da Cal. Vegeu, DD.AA. "Col·loqui d'Historiadors" a "Estudios de Historia social", núm. 1, Madrid 1977 i DD.AA. "Debat sobre la tasca de l'historiador, avui". "L'Avenç", núm. 67, Barcelona, 1984.

(10) Vegeu l'article de Miquel Barceló, Borja de Riquer i Enric Ucelay Da Cal, "Sobre historiografia catalana", "L'Avenç", núm. 50, Barcelona, 1982.

(11) L'any passat se celebraren les Segones Jornades de Joves Historiadors i Historiadores, les quals tingueren una repercussió ínfima i, a més, l'assistència, tot i el bon nombre d'inscrits que presentaven una comunicació, fou molt i molt escassa. Es una llàstima, però aquest fet demostra que hom té més ganes de publicar que de debatre.

(12) "Història obrera i catalanisme...", art. cit.

(13) "Debat sobre la tasca...", art. cit.

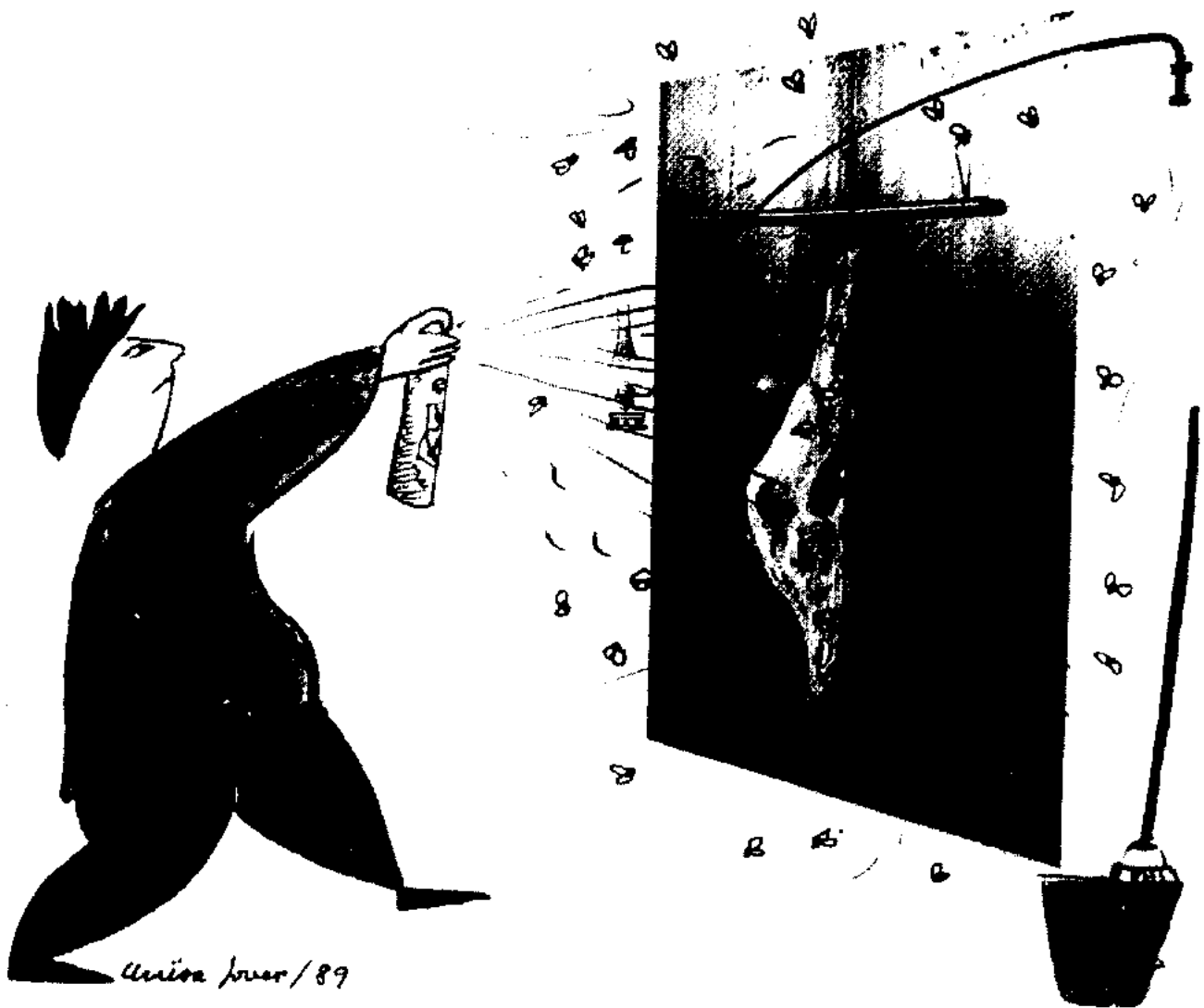
(14) Pérez Aparicio, D. "La projecció de Jaume Vicens Vives al País Valencià", "Saó", núm. 82, València, 1985.

(15) Núria Sales, que viu a París, té una sèrie d'articles a "L'Avenç" que són molt útils epistemològicament. A més, tenen la virtut de ser de fàcil i amena lectura.

(16) *Història popular i teoria socialista*, Editorial Crítica, Barcelona, 1984, ps. 48-70.

(17) Vegeu una reflexió en aquest sentit d'Eva Serra a "La funció de l'historiador ara i aquí", "L'Avenç", núm. 52, Barcelona, 1982.

Agustí Colomines i Companys

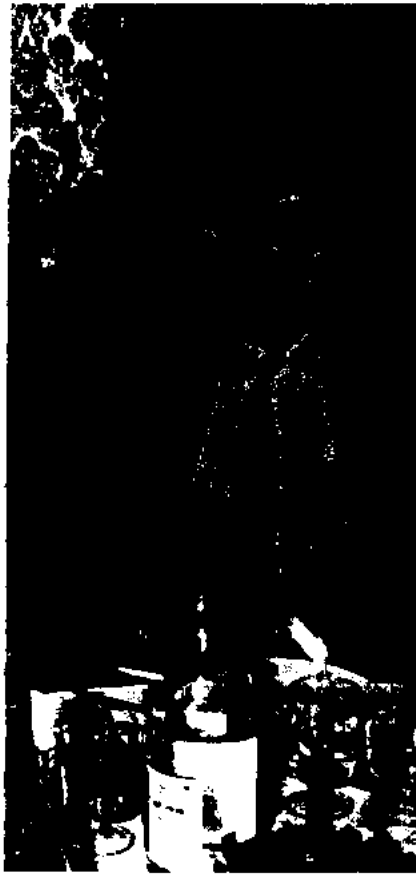
Unió Jover / 89

PASSEJAR

SOMNIS CATARROGINS PER A MI SOL

Agustí Colomines i Companys*

Fa cinc anys, desconeixia el camí que m'havia de portar a Catarroja. De menut, a l'escola del carrer dels Madrazo de Barcelona, al barri de Sant Gervasi, només m'havien ensenyat on era l'Albufera, encara que ningú no en féu notar que parlar del llac de l'albufera era una redundància tant bèstia com dir el colomar dels coloms. Al mapa de l'escola no recorde que hi sortira Catarroja ni tampoc Silla ni Albal, ni cap dels pobles de la comarca. De fet, no recorde que el mapa encartonat de l'aula que feia cantonada amb el carrer d'Aribau indicara les comarques del País. Però, és clar, tampoc no hi eren senyalades ni el Barcelonès ni el Maresme ni la Conca de Barberà, més properes a uns xiquets del cap-i-casal de Catalunya. Res de res, només s'hi ressaltaven les línies negres de les centralitzadores províncies i prou. La senyoreta Pilar, una mestra mitjanament jove i d'antecedents catalanistes, de tant en tant espolssegava una cartolina descolorida que havia publicat l'editorial Seix-Barral en aprovar-se el mapa comarcal dissenyat per Pau Vila. Llavors sí, amb els porticons de les finestres tancats i el llum elèctric encés, la senyoreta Pilar ens parlava de les comarques, com de tantes altres coses severament prohibides. Amb la mateixa emoció que per Nadal ens explicava contes de Dickens, la mestra anava desgranant els noms i les tradicions d'unes comarques que, més endavant, vaig saber que no eren tan naturals com això. Tant se val, aleshores era una manera fantàstica de viatjar del pupitre estant cap a una Catalunya rica i plena, com deia un himne que de vegades cantava el meu pare i pel qual el meu avi havia patit presó. El que aquella mestra agosarada no ens va dir mai —potser ho trobava excessiu o potser només reflectia un cop més la descurança dels catalans vers el sud— és que l'organit-

Agustí Colomines i Companys

zació comarcal també era tradicional al País Valencià. I d'aquesta manera, doncs, em vaig perdre la possibilitat de viatjar mentalment i en somnis cap a uns indrets dels quals avui no me'n sé estar: La Plana, el Camp de Morvedre, La Ribera baixa i alta, la Safor i les dues Marines o la Vall d'Albaida. I l'Horta, nord i sud, i dins la sud: l'Horta-Albufera.

Des que vaig començar a escriure el llibre *Catarroja 1936/39: Insurgent i Administrada*, que l'Ajuntament em va premiar el 1986, l'Horta-Albufera ha estat per a mi un somni constant, un camí secret que adés i ara freqüentement sovint perquè, tal vegada, i no sense un cert masoquisme, l'enganxifós Ponent, calent com una mala cosa, em

resulte agradable a la pell, orgullosa de sentir a frec l'abrupta ventada, que és més explícita que la cartografia. O és possible que les maneres senzilles dels amics m'hagen fet veure el poble i el llac amb uns ulls menys naufrags. No ho sé. L'únic ver és que la humanitat i la saviesa d'uns homes, ja vells, però no vençuts, que no escatimaren hores per fer-me entendre els anys trenta i els seus ideals solidaris, són difícils d'oblidar sense pena: la veu grossa i decidida d'en Salvador Peris, la generositat i l'alegria d'en Juli Garcia Alapont, la severitat precisa d'en Ricard Ruiz Català o bé la naturalitat i la fermesa d'en Joan Alapont no són un miratge infantil provocat per la misèria repressiva. Com tampoc no ho són les llargues converses amb Domènec Raga a la plaça Vella ni les fatigoses i instructives caminades amb en Vicent Olmos i la Rosa Muñoz, perseguits per uns mosquits assassins com no hi ha. Ni les hores esplèndides que em proporcionà Cristòfor Aguado, de Picassent, però arrelat al poble a través de l'Institut, perquè, a propòsit d'*Administrador i administrats* d'Olmos i López i Quiles, m'explanés a pler sobre el parlar i el viure de la Catarroja del sis-cents. Són, si de cas, una realitat de figures que, amb el temps, han esdevingut nodriment i valor d'aquella meua ànima que, sí, és veritat, va néixer a Barcelona, però que al carrer del Llavador, prop del port de Catarroja, sempre hi té un llit parat.

Em serviré, finalment, d'uns versos de Carles Riba per definir allò que avui ja és per a mi Catarroja: «Tota la vida/ et veuré com sorgires/ de tu mateixa,/ nua i nova com l'alba/ i vera com un somni».

* Historiador. Premi d'Investigació Històrica «Benvingut Oliver». Autor del llibre *Catarroja 1936/39: Insurgent i administrada*. Membre del Consell de redacció d'*Afers* (Catarroja).

sem que encara queda un llarg camí d'arxiu per recórrer.

Aquest punt ens conduï, inevitablement a tractar en el seminari la problemàtica metodològica relacionada amb les fonts. A parer de B. Vincent, el problema bàsic rau en la seua fiabilitat. D'aquesta manera, els censos de tipus parroquial són poques més vàlids, ja que no tenen el caràcter fiscal dels altres censos nominals. En aquest sentit va valorar la metodologia i els resultats de les investigacions sobre les famílies de Benimaclet en el Set-cents el professor José Manuel Pérez García, utilitzant les llistes del compliment pasqual de l'esmentada parròquia. Això no obstant, apuntà els diferents problemes de validesa que comporta el treball amb fonts parroquials a l'hora d'intentar la reconstrucció de famílies. Sobre això pensem que, seguint una rigorosa metodologia, els marges de fiabilitat poden arribar a ser elevats, com així ho demostren els treballs de J. M. Pérez García. A parer de B. Vincent allò decisiu és una exigent crítica de les fonts, essent cada vegada més necessari la consideració de fonts alternatives, que caldrà confrontar per tal de corregir els possibles falsejaments o ocultacions i completar-ne la informació. Relacionat amb la problemàtica de les fonts, tornà a aparèixer al seminari el tema dels «dependents» i la proposta de revisar el concepte de «servei domèstic», partint d'una anàlisi de la seua funció al si familiar i dels seus lligams amb el cap de família.

En definitiva, vam considerar les possibilitats que ens ofereixen diversos

tipus de fonts i, finalment, B. Vincent va plantejar la seua preocupació per tal d'estudiar també altres elements de sociabilitat com ara el barri o les relacions dels grups familiars amb la comunitat.

El darrer dia del seminari estigué dedicat al tema de la família morisca. El professor Vincent ens presentà un avanç de les seues darreres investigacions sobre els moriscos de Carlet i Benimodo, utilitzant uns quaderns de confessions de moriscos davant la Inquisició, realitzats arran d'un Edicte de Gràcia de 1574, que inclouen també unes poques confessions de moriscos de Benimaclet. La informació que presenta el document és rica i variada; pel que fa als aspectes familiars que n'ha pogut extreure, ens trobem amb una precorç edat per al primer matrimoni — 18 anys i un mes a Carlet; 16 anys i 8 mesos a Benimodo. La mediana de fills per parella era de 3,15 i sembla possible que tingueren més fills que la població cristiana, malgrat la seua elevada mortalitat. Una altra dada que corrobora aquest fet és el baixíssim índex de celibat, tant per a homes com per a dones. El matrimoni era la pauta, donant-se a més a més una «utilització òptima de la fecunditat». El nivell d'endogàmia era molt elevat — la qual cosa no és estranya, essent una minoria ètnica —, tant racialment com geogràficament. Pel que fa a les estructures matrimonials era prou corrent el matrimoni entre cosins o els «dobles casaments», en relació a la importància del llinatge i els estrets lligams de la parentela i la solidaritat veïnal. El

nombre de fills il·legítims era prou alt; això no obstant, les declaracions podien ocultar que efectivament estaven casats, però «a la morisca», o es tractava de possibles casos de poligàmia no declarada. Finalment, una dada interessant és que les dones no sabien romans, contràriament als homes. Això ens indica que la llengua familiar seua essent l'àrab i que les dones feien el paper de transmissores de la seua cultura.

En definitiva, assistirem a un seminari que va abordar un dels temes més nous de la historiografia actual. Malgrat això, el nivell de discussió que hauria pogut suscitar un tema tan complex i fascinant com és ara el de la història de la família, no fou tan ric com es podia esperar, a causa principalment de l'escassetat d'especialistes i d'investigacions sobre el tema. Pel que fa al País Valencià, la història de la família encara està per fer.

Estrella Garrido

NACIONALISME VERSUS CENTRALISME. *Orígenes del Nacionalismo en la España contemporánea. Los casos vasco i catalán.* (El Escorial, 21-25 d'agost 1989).

Aquest estiu, a redós del monastir de El Escorial, la Universitat Complutense ha tomat a organitzar els seus tradicio-

nals *Cursos de verano*, amb més mitjans i més expectació que mai. D'entre tots els cursos, n'hi ha hagut un que paga la pena comentar.

Del 21 al 25 d'agost, doncs, s'hi celebrà el curs *Orígenes del Nacionalismo en la España contemporánea. Los casos vasco y catalán*, dirigit pel professor José María Jover i coordinat per dos subdirectors: el catedràtic de la Complutense i estudiós del corrent modernista català, Vicente Cacho, i el director de la Biblioteca Nacional, Juan Pablo Fusi, conegut especialista en història basca. La voluntat dels organitzadors en celebrar aquest seminari era donar elements per indagar els motius que presidiren la gestació i el desenvolupament del nacionalisme basc i català; circumscrit, en aquest darrer cas, al Principat.

L'estructura de l'encontre ha estat, des del meu punt de vista, excessivament rígida i compartimentada, ja que les dues primeres conferències foren plantejades com una introducció (?) que havia de fer llum sobre els grans trets del nacionalisme espanyol dels segles XIX i XX; les vuit següents es referien al nacionalisme català i les nou restants al nacionalisme basc. D'aquesta manera, a més de començar per un tema més aviat impracticable i il·liscadís, la comparança entre els dos casos gairebé s'esvai del tot pel fet que els dos blocs havien estat fatalment separats. Això deixant de banda la dispersitat de la selecció d'historiadors en un cas i en l'altre, cosa que també va condicionar el desenvolupament del curs. Ja en parlarem.

Com he dit en començar, les dues primeres conferències volien ser una introducció al nacionalisme espanyol. Així doncs, José María Jover centrà la seua

intervenció, *Coordenadas históricas del nacionalismo liberal español, 1854-1885*, en l'anàlisi d'allò que anomena liberalisme espanyol conser-vador i nacionalista, que havia d'afiorir amb la revolució del 1854 per la reactivació de l'optimisme patrioter de les classes mitjanes espanyoles amb l'intervencionisme militar al nord d'Àfrica, Mèxic i La Espanya i que, més endavant, durant la dècada 1875-1885, seguint l'ideari de Cánovas del Castillo, propugnava una política de recolliment il·lat —contràriament al que defensaven França i Itàlia—, per fer front a l'expansió de germànics i anglo-saxons. Només Moret, cap al 1887, intentaria trencar aquella dinàmica imposada pel canovisme. Andrés de Blas, catedràtic de Ciència Política, reflectint les tesis exposades a *Cuadernos y Debates* (núm 15, 1989, *Centro de Estudios Aspectos del nacionalismo español en el siglo XX*). Una conferència que, malgrat l'espanyolisme evident, no va provocar gaire polèmica, però les tesis de la qual són força dubtoses, històricament mal encaixades i amb uns apriorismes ideològics massa evidents. D'entrada, el conferenciant va començar per afirmar que la nació és alguna cosa més que una entitat ètnico-cultural, ja que, al seu entendre, la nació és una manera de fer més fàcil la vida de l'Estat, deixant anar que el nacionalisme havia d'estar al servei de l'Estat. Per tant, la diferència entre nació política i nació cultural no existeix perquè es fa servir la identificació Nació igual a Estat constituït, seguint els canons imposats per la Revolució Francesa. Per De Blas, que la societat espanyola no hagi reclamat mai aquesta mena de nacionalisme no vol dir que no existeixi, sinó que no en té neces-

sitat, ja que l'Estat a Espanya no ha estat problemàtic històricament. A mi em sembla que aquestes afirmacions són més un desig que una realitat al món finisecular espanyol. Per contra del que diu De Blas, crec que la manca d'unes empreses imperials no tan sols no dificultaren l'aparició del nacionalisme espanyol, sinó que en comptes de projectar-lo cap a enfora serviren per reforçar l'antiga aspiració dels diferents governs de fer de l'Estat espanyol una nació única i harmonitzada. En aquest sentit, doncs, parlar de nacionalisme espanyol és el més encertat, perquè el nacionalisme d'Estat esdevé un principi nacionalitzador per a aquells que es resisteixen a la castellanització. Però si hom vol fer creure que el nacionalisme espanyol és la suma de les diverses tradicions nacionals —basca, gallega o catalana— en una idea comuna d'Espanya, la veritat és que la tesi és irracional i falsa, encara que la burgesia catalana, per exemple, propugnés la consolidació d'un mercat nacional espanyol. I és falsa perquè només cal llegir les Bases de Manresa del 1892 per adonar-se de la imprudència d'aquesta afirmació. De Blas recolza els seus arguments en l'anàlisi i la defensa del pensament d'Ortega, Unamuno i Azaña, que són, com tothom sap, uns bons representants del principi nacionalitzador espanyol castellàntzant.

De l'exposició del cas català, se n'encarregaren vuit prestigiosos professors. Josep Termes, catedràtic d'Història Contemporània, que desplegà amb l'humor i la ironia de sempre la seva coneguda tesi mitjançant la qual s'oposa a l'estructuralisme marxista, avui una mica tronat, que identifica catalanisme amb revolució burgesa. Termes, doncs, va plantejar la relació existent entre l'apari-

ció i pervivència del nacionalisme i la consolidació d'un catalanisme fill, com assenyalaria Rovira i Virgili, de diferents tradicions: carlina, federal, floralèsca i burgesa, però que recolzava en les classes populars catalanes. Jordi Nadal, catedràtic d'Història Econòmica, combinà sàviament tesis pròpies amb les de Jaume Torres per demostrar que vol dir allò de Catalunya: fàbrica d'Espanya. Des del temps en què l'exportació d'aiguardent representà un esperó per al flo-reixement de l'economia catalana fins a la frustració que provocà la manca de carbó com a font energètica, el model industrialitzador català tingué un bàtec, un ritme, propi i, és clar, diferent del de la resta de la península. Borja de Riquer, catedràtic d'Història Contemporània, va exposar el comportament de la burgesia en 1898, 1917 i 1939, tres anys cabdals per a la seva història, i intentà de donar raons de per què l'aparició del catalanisme conservador significà, de fet, la ruptura de certs sectors burgesos amb el bipartidisme, encara que allò no volia dir que transgredissin els marges del sistema iniciat el 1876 ni que abandonessin l'opció monàrquica. Amb el temps, sobretot durant la 2ª República, l'homonogeneïtat de la burgesia catalanista que s'agrupava al voltant de la Lliga es desferia amb l'aparició de nous partits. El mal-lorqui Román Piña, catedràtic d'Història del Dret, tingué una de les intervencions més fluïxes, amb plantejaments romàntics, difícils de defensar avui, sobre la relació entre la defensa del dret públic català i el nacionalisme. El catedràtic de Llengua i Literatura catalanes Joaquim Molas s'encarregà d'explicar què és la literatura catalana i quines són les seves fronteres. Per Molas, la literatura catalana és aquella escrita en català, però al

mateix temps cal crear una casuística —de la qual esbossà els grans trets— que ens permeti saber què fer amb els autors bilingües —en àrab, hebreu o castellà— i els monolingües en castellà que pertanyen a la cultura catalana. Modest Prats, professor de Filologia Catalana i autor, juntament amb M. Nadal, d'una molt bona *Història de la Llengua Catalana*, va fer descobrir als participants en el curs, i, també, a més d'un conferenciant, l'agressió que històricament ha patit la llengua. Una exposició, doncs, contundent i rigorosa sobre el camí cap a la normalització lingüística. Isidre Molas, catedràtic de Dret Constitucional, centrà la seva intervenció en els orígens teòrics del catalanisme polític, els dos antecedents del qual serien el catolicisme monàrquic de Balmes i el republicanisme federal de Pi i Margall. Per fi, el professor castellà Vicente Cacho Vuj exposà quin ha estat històricament el projecte d'Espanya en el nacionalisme català. Segons Cacho, a mesura que el catalanisme aprofundia la seva teoria interna, més i millor fructificava el seu projecte espanyol, el qual recolzava en l'acceptació del parlamentarisme i el multipartidisme.

Unes ratlles més amunt he dit que la selecció de conferencians bascos i catalans havia estat molt dispar i fins i tot contradictòria. Ho he dit perquè si bé els professors catalans eren de tendències diverses, però en tots els casos el catalanisme era evident, el cas dels bascos era ben a l'inrevés. De basquistes, pràcticament només n'hi havia un parell: Gregorio Monreal, catedràtic d'Història del Dret (*Las provincias vascas*) i el *Reino de Navarra en el Antiguo Régimen*), i un ambigu Enrique Knörr, professor de Lingüística Basca (*La leyenda*

vaska en el discurso nacionalista). La resta, Miguel Artola, de la Real Academia de la Historia (*El marco estatal de los nacionalismos i El problema foral en el siglo XIX*); Jon Juaristi, professor de Literatura Contemporània (*Mito e historia en el País Vasco*); Javier Corcuera, professor de Diet Constitucional (*El primer nacionalismo vasco, Sabino Arana*); Fernando García de Cortázar, catedràtic d'Història Contemporània (*Iglesia i nacionalismo*); Antonio Elorza, catedràtic d'Història del Pensament i Moviments Socials i Polítics (*Autonomía, independencia y nacionalismo*) i el ja esmentat Juan Pablo Fusi, feren propòsit de fe de tot el contrari. Fins al punt, per exemple, que l'exdirigent del PCE Antonio Elorza va començar la seva conferència intentant d'explicar per què no s'havia integrat a Euzkadiako Ezkerra: per la revelació que tingué en la comissió d'enllaç PCE-EE quan un dels representants d'EE només va voler parlar en euzkera. O bé, la carregada del jesuïta García de Cortázar contra el que ell considerava la debilitat de la jerarquia eclesiàstica basca en relació al terrorisme, que massa sovint identificà com l'únic nacionalisme existent a Euzkadi. Per tant, la intervenció dels investigadors bascos, tres dels quals (Artola, Elorza i Fusi) viuen a Madrid, estigué condicionada per la real fractura que avui suporta la societat basca. Gairebé totes les intervencions, i en això sí que recordaven polèmiques que també s'han donat a Catalunya (feliçment ja superades), tenien per objecte ressaltar el component mític del nacionalisme, l'etnocentrisme d'Arana i una certa espanyolitat dels bascos per allò de la desvinculació el 1234 d'Alaba, Guipúscoa i la seynoria de Biscaia del regne navarrés i

l'aproximació a Castella, i el fet que al 1515 Ferran II el Catòlic els incorporés definitivament a la corona castellana via herència catalano-aragonesa. Als segles XIX i XX, l'espanyolització d'Euzkadi tingué com a agent un cert obrerisme, concretament el PSOE, que, com deia Pablo Iglesias a Facundo Pérezagua —fundador de l'Agrupació Socialista de Bilbao el 1886 i, anys després, del PC—, tenia més feina a fer al País Basc que a Catalunya, que és on ell volia anar. Possiblement, la millor conferència, d'entre les nou que serviren els bascos, fou la que pronuncià Juan Pablo Fusi (*Nacionalismo y movimiento obrero en el País Vasco*). Les conclusions són, en aquest sentit, força aclaridores: 1. El dualisme STV/UGT va dividir la societat basca. 2. La presència del STV demostra que el nacionalisme tenia un caràcter interclassista que el socialisme basc no va saber copsar. 3. El socialisme s'allunyà de fet nacional basc com a resultat d'una ètica de la solidaritat. 4. L'error del socialisme basc fou identificar el nacionalisme amb un grup i 5. el socialisme basc s'assembla als partits laboristes escocès i gal·les, que evidentment no han estat mai nacionalistes. Cinc conclusions que, a més de rectificar algunes de les tesis sostingudes per Fusi no fa gaire, ajuden a explicar moltes de les coses que passen avui a Euzkadi.

Malgrat els déficits, i, és clar, també els encerts, sempre reconforta veure una colla de professors que, passant-se la petaca del tabac en les vellutades butaques de l'Hotel Felipe II, unànimament proclamen davant un auditori recelós que som una nació, tal vegada mil·lenària.

Agustí Colomines i Companys

VI UNIVERSITAT D'ESTIU DE GANDIA; «REVOLUCIONS?» (Gandia, setembre 1989).

Parlar de «revolucions», avui, pot esdevenir una estupidesa. Sobretot si es vol fer des de l'experiència viscuda i no des de la commemoració, gairebé necròfilla, que esdevé un mostrar de feits i idees definitivament passats. Bastant la 6a. UEG sobre aquest motiu no era quelcom gratuït sinó una opció gairebé malintencionada que seria inevitablement incòmoda per a certs entorns polítics: no gaire oportú (malgrat el retallatament sonat aniversari de la Revolució Francesa). En tot cas, passat de moda. Malgrat tot, cal dir-ho, s'ha de reconèixer la valentia de les institucions organitzadores en «permetre» i assumir un plantejament que, al capdavant, no busca altra cosa que la creació d'un espai de llibertat.

El títol feia un inevitable flaire a maig del 68 i a transició política espanyola. Hom podia témer, d'un altre costat, una còmoda mort de la idea revolucionària precisament a través de la seua anàlisi —estudi— celebració. Malgrat tot, el projecte anà endavant: qualsevol risc pagava la pena, vista la possibilitat d'encarar-se al fenomen revolucionari sense preconcepcions: amb la llibertat d'alternatives que implica el títol, no debades amb interrogant, en minúscula i plural.

Aquesta edició de la UEG, en bona mida, ens conduïx també a referir-nos a un projecte interromput —a les darreries del s. XX— per un temporal que posava en evidència la precarietat de les

infraestructures existents i provocava, en gran mesura, una èpica lluita contra els elements més que no una trobada concentrada en els seus objectius propis.

Amb tot, la primera setmana de setembre s'havia corregut ja un camí que no podia esgotar-se amb un simple tall físic: restaven testimoni escrits, gravats i viscuts d'allò que es va fer o va restar pendent. Ben prompte es posava dempeus un nou projecte per acabar amb una mínima dignitat el que s'havia encetat sense poder tancar-se amb el *tempus* i el ritme escaients: el necessari per a dur a unes reflexions i unes valoracions finals: a una catalització d'esforços que havien de surar i intercomunicar-se.

La conferència inaugural (i encetem allò que som capaços de contar), a càrrec d'Antonio Hespanha, professor d'Història del Dret a la Universitat de Lisboa, va tenir dues virtuts importants: primerament, la d'ésser intel·lectualment valenta i estimulante. En segon lloc, la didàctica i gràcia de la correponent exposició. S'aconseguia així un doble objectiu: la comunicació amb un públic ampli i divers alhora que un emmarcament i una motivació per a la discussió de les sessions posteriors.

Amb el motiu central de «Revolució e mudança social», Hespanha, després d'un repàs de la idea de revolució en el pensament polític tradicional (aquesta resultava impossible, accidental i en tot cas, negativa), entrà sense por en la realitat i la crisi dels conceptes propis del vuit-cents: la revolució com a quelcom global, instantani, volgut,

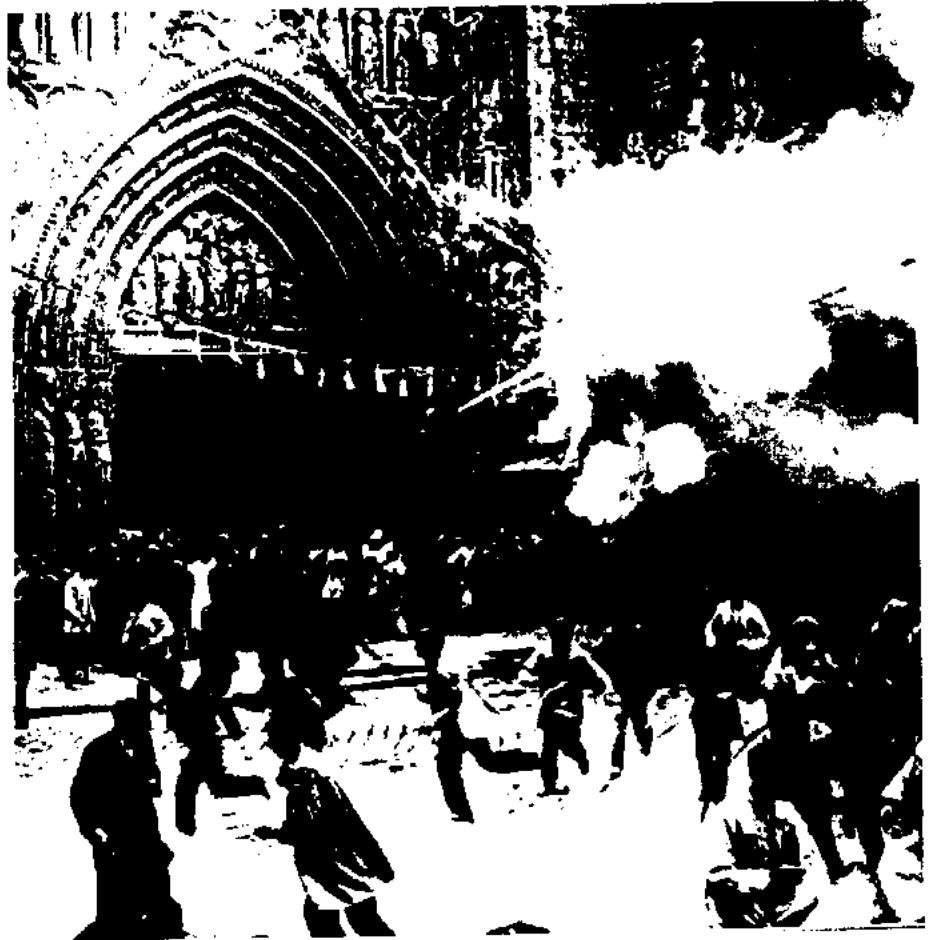
UN ESPAI PER A LA HISTÒRIA LOCAL

JOAN ALCÀZAR / MANUEL CERDÀ / AGUSTÍ COLOMINES / ANTONI FURIÓ / FERRAN GARCIA-OLIVER / ANTONI LÓPEZ

Els dies 7, 8, 9 i 10 de novembre va tenir lloc a València el Col·loqui Internacional d'Història Local «L'Espai Viscut». Organitzat per la Diputació i la Universitat valencianes, «L'Espai Viscut» va reunir, per discutir alguns aspectes metodològics de la història local, historiadors com Núria Sales, Paulino Iradiel, Pedro Ruiz, Kevin Schurer, Guy Bois, John Foster, James Casey o Giovanni Levi.

En aquest article, els coordinadors del col·loqui exposen les premisses conceptuals amb què van organitzar «L'Espai Viscut», i un primer balanç de la confrontació d'idees allí discutides.

En una sala plena d'historiadors, si es demana –com va fer el professor Kevin Schurer a València durant el Col·loqui Internacional d'Història Local «L'Espai Viscut»– que alcin la mà aquells que es considerin membres del gremi, és possible que tothom s'hi avingui sense gaires problemes, un cop vençudes les resistències inicials, davant l'interrogant massiu i públic. Però si se'ls demana que l'alcin –com també va fer el professor britànic– els qui es reclamin historiadors locals, el grau d'entusiasme serà considerablement menor i, ben probablement, les adhesions, sino nul·les, seran escasses. Assumint que el joc de fer preguntes sorprenents a l'auditori que ens escolta és una *boutade* perquè crea una bona dosi d'incomoditat en els interpellats davant la intromissió sobtada en qüestions inti-

mes, al capdavant haurem de convenir que la reacció de la concurrència reflecteix la desconfiança que suscita un qualificatiu amarat encara de connotacions pejoratives.

Ara per ara, som lluny del consens unànime sobre la virtualitat de la història local; això és un fet, començant fins i tot pel mateix nom, malgrat que sovint se'n cantin les excel·lències –amb una certa condescendència, val a dir. I hi ha, també, prevenció, si no un rebuig manifest, davant els resultats cognoscitius aportats fins ara. Més encara: el dubte sobre la viabilitat de la història local en alguna ocasió ha anat acompanyat de la denún-

cia de la utilització política que se n'ha fet. Fa dos anys Santos Julià advertia contra el que anomenava l'obsessió localista, que, unida al proteccionisme oficial d'un seguit d'institucions públiques que veuen i pretenen treure una rendibilitat primària a la història local, desviava el treball dels investigadors cap al pitjor dels particularismes. Sorprès, i també molest, pel feix d'estudis locals que inunden les vitrines de novetats de les llibreries, l'historiador madrileny conclouia amb un esclafit de pessimisme: «*Dentro de poco, investigar la historia del barrio resultará más rentable, con vistas a una eventual publicación, que dedicar el esfuerzo a algún asunto de*

L'espai viscut

COL·LOQUI INTERNACIONAL D'HISTÒRIA LOCAL

interés universal. Heus ací la clau del problema: a la història local, localista per definició i de poc interès, li manca vocació universal, universalista.

HISTÒRIA DELS POBLES

És possible que, d'entrada, ens enfrontem amb una qüestió de noms. El terme «història local», poc precís i sense excessives reflexions, ha estat força polisèmic entre nosaltres, alhora que ha servit per encabir en un mateix calaix experiències historiogràfiques força heterogènies i, ben sovint, contradictòries. Per exemple, en el Col·loqui de València Paulino Iradiel assenyalava que la traducció correcta de la *Local History* britànica no hauria de ser «història local», massaliteral i equívoca en el nostre àmbit, sinó un terme més fidel com és ara «història dels pobles» o «història dels llogarrets». És a dir, la història que, en les nostres latituds, ha acreditat tantes generacions de voluntariosos i benemèrits erudits, oficialment recompensats amb el títol de cronistes del lloc. Una tradició secular d'estudis locals que també s'ha donat en altres països del continent, però que no ha esdevingut un obstacle per al desenvolupament d'una nova, diferent i renovadora història local. A França, per citar un cas, la preferència per l'espai comarcal com a marc d'observació que propugnava l'escola d'*Annales*, sota la influència de la geografia de Vidal de la Blanche; o bé la vindicació de la territorialitat per a l'estudi de les experiències de la classe obrera, com fa Yves Lequin, no té res a veure amb les *sociétés savantes* vuitcentistes, les quals, des d'una perspectiva nostàlgica i reaccionària, s'enfrontaven, en el camp de batalla de la història, a l'Estat centralitzat i jacobí. Avui tothom sap que aquestes societats són completament residuals. El mateix passa a Itàlia, sempre tan atenta al disseny, fins i tot el terminològic, on s'ha encunyat un terme nou, *microstoria*, que estalvia tota mena d'identificació amb les confraries locals on s'apleguen els defensors i publicistes de la *storia patria*, l'equivalent dels nostres cronistes.

Ara bé, reduir la discussió que ha generat, i encara genera, la història local a una qüestió de noms és amagar el cap sota

València, 7, 8, 9 i 10, novembre, 1988

l'ala. D'història local, se n'ha fet i se'n fa seguint uns camins conceptuals i metodològics ben diversos. Tot i que afortunadament, a hores d'ara, la tendència està canviant, val a dir que una bona part dels qui fins ara anomenàvem, per entendre'ns, historiadors locals, han privilegiat, més sovint del que convindria, una via de recerca que, prenent cercar sentit als canvis en el caràcter de la seva ciutat o el seu poble mitjançant el capbussament en el passat, s'ha acontentat amb la presentació sumària de dades exhumades dels arxius, amb bagatel·les curioses de la via quotidiana i amb un cert volum d'informació geogràfico-etnogràfica del lloc. Però, com ha assenyalat Núria Sales, «bo o dolent, útil i inútil, floable o condem-

nable, l'erudit local d'antic model ha passat a la història, o hi va passant». Això vol dir que, amb el temps i amb la incorporació de noves generacions d'historiadors, la història local, les investigacions que s'aixopluguen sota aquesta denominació, ha anat connectant amb les últimes tendències historiogràfiques que tenen com a objectiu explicar com i per què han esdevingut determinats processos històrics en l'àmbit local i el sentit que han tingut en el conjunt nacional. «La història profunda», com l'anomena Domínguez Ortiz, que presta atenció a la investigació demogràfica, econòmica, a les preocupacions materials de la gent i a la vida, bo i cercant informació entre els petits arxius: registres parroquials, docu-

mentació municipal, protocols notarial, arxius patrimonials i d'empreses, etc. I, també, nous mètodes d'aproximació a la realitat estudiada: les fonts orals, l'arqueologia industrial i els tallers de recerca (un exemple dels quals és el de Maçanet de la Selva).

És evident que la densitat històrica d'un territori, el fet que contingui esdeveniments i processos en poc espai, propicia la proliferació del estudis locals. Seguint allò que exposa Joaquim Nadal a *Quaderns del Cercle* (Girona, 1985), l'origen, formació i evolució dels dominis, dels patrimonis, la localització de les colònies industrials, els masos, les col·lectivitats agràries, etc., són, entre molts altres, alguns exemples del teixit històric policèntric que, cada vegada més, configura la història local actual. Tanmateix, l'anàlisi d'aquesta densitat només tindrà sentit i serà viable quan ens permeti d'arribar a una millor comprensió global de la història sense extravagàncies extemporànies.

Tampoc no podem negligir una altra consideració ben evident, distorsionadora fins i tot, que lliga amb l'eclosió dels estudis locals denunciada per Santos Julià: la història local està de moda. Deixant de banda que la monografia local s'hagi convertit en una sortida factible per a les darreres promocions de joves llicenciats, aquest «estar de moda» pot ser el fruit d'una desvaloració de la disciplina històrica com a eina de transfor-

mació social. La perplexitat que ocasiona en molts historiadors la constatació d'aquesta pèrdua de valor i, també, la necessitat de superar-la té com a resultat un efecte doble i contradictori. En primer lloc, el fet que la història local, la recerca local, esdevé una manera de fer història privilegiada, ja que ofereix a l'historiador un munt de possibilitats interessants davant d'una realitat historiogràfica com la nostra, que durant molts anys ha descuidat tot el que no fos allò que podríem denominar «història general» en el sentit més negatiu i eteri de les accepcions. En segon lloc, i aquest és l'efecte roí de la perplexitat que esmentem, la història local s'ha convertit, de vegades, en un refugi còmode, sovint ben recompensat, ja que ha permès singularitzar els particularismes fins a esdevenir absurdament indiscutibles, marcats de tota validesa intersubjectiva, i, massa freqüentment —com ha ressaltat Ucelay de Calen al ludir a la història patriòtica— ha procurat justificar el passat més que no pas explicar-lo o interrogar-lo.

L'ESPAI VISCUT

En la convocatòria que vam fer del Col·loqui Internacional d'Història Local, expressàvem el ferm convenciment que la història local, en la mesura que ens aproxima a una realitat social viscuda i,

així mateix, a una manera de fer peculiar, uns costums i unes tradicions, a unes tensions, un consens i a una representació mental d'una època esdevinguda en un espai determinat —que supera la noció geogràfica del terme—, és una manera justa, democràtica o participativa, tant se val, i fins i tot subversiva d'indagar i avaluar el passat comunitari. L'espai viscut, doncs, és la història del territori on els individus exerceixen la seva influència i, també, la història d'aquests mateixos individus; cosa que ens permetrà de descobrir-hi una realitat multiforme, allunyada de les divagacions esotèriques en ús, que tingui un valor significatiu per a la comprensió històrica. O, per dir-ho amb la rotunditat amb què ho va formular el malaguanyat Xavier Fàbregas: «Una estadística de la producció llanera a Catalunya durant el segle XIX, o un estudi de la nostra davallada demogràfica al segle XIV expliquen molt menys que l'impacte que han causat entre nosaltres la gloriosa expedició dels almogàvers a Orient i la no menys gloriosa conquesta de la Copa del Rei per part del Barçà». Així doncs, conèixer el passat vol dir il·luminar les obtusitats mentals de la gent i fer-se una idea d'allò que els habitants d'un territori pensaven d'ells mateixos. I això, en història, sigui quin sigui l'adjectiu que l'acompanyi, és important. Finalment, cal esmentar l'eterna polèmica sobre la relació entre local i general.

Un aspecte de l'acte inaugural del Col·loqui amb Manuel Cerdà, Isabel Morant, vicedirectora de la Universitat, Ricard Blasco, president de la Diputació de València, i l'historiadora Núria Sales. (Fotografia: Gil Carles).

L'espai viscut

COL·LOQUI INTERNACIONAL D'HISTÒRIA LOCAL

Acte de la clausura amb Isabel Morant, Manuel Cerdà, Joan Bravo i Agustí Colomines.

Totes dues proposicions són part, a parer nostre, d'una mateixa anàlisi i cal que l'historiador local sàpiga establir-ne la relació justa i equilibrada. Contraposar local a general, com si la investigació en detall hagués de portar-nos més llum, és, senzillament, un error injustificat. Convé, doncs, inserir l'anàlisi local en un context més ampli, però, al mateix temps, convé que també avaluem l'impacte que tenen els esdeveniments locals sobre el context general. Ben probablement només podrem actuar així emprant el mètode comparatiu, tal com reclamen Pedro Rulzi i Núria Sales: enfrontant els resultats provisionals de les investigacions locals amb altres estudis locals d'altres llocs i de temps diversos. Confrontació que ens permetrà de formular-nos nous interrogants, ratificarà eventuais especificitats o bé demostrarà que el que creïem específic no ho era. I aquest vaivé dialèctic ens menarà a formular-nos més interrogants, nous angles de visió i la reformulació de les pròpies conclusions.

Darrerament, ha fet fortuna aquella metàfora que va plantejar E.J. Hobsbawm, segons la qual no hi ha diferències substancials en servir-se d'un telescopi o bé d'un microscopi a l'hora d'acarar l'anàlisi històrica, si es convé que estudia les mateixes coses. És cert, però cal tenir en compte que tal vegada a través del telescopi veurem una estrella i a través del microscopi el virus immunodepressor, però ni el telescopi ens explicarà per què s'ha format aquella estrella ni el microscopi les causes que han fet possible l'aparició d'aquell virus. Això vol dir que el debat sobre si la història local és aquella que atén l'àmbit reduït, però que metodològicament és idèntica a la història general, no és res més que un fals dilema. La història local —com també la d'un abast

més ampli— ha de superar l'estigma de l'espai limitat per imposar un enfocament de treball distint i nou que atengui la problematització de nous temes i que, indubtablement, permeti un major aprofundiment en el coneixement del temps passat.

Posem un cas força conegut que ens permeti exemplificar el que hem dit. En estudiar l'expansió de Barcelona com a ciutat industrial, és necessari situar-nos cap a mitjan segle XIX, que és quan s'hi van instal·lar algunes fàbriques (Nuevo Vulcano), es van crear entitats financeres (Banc de Barcelona) i s'hi van inaugurar noves vies de transport (línia fèrria Barcelona-Mataró). Com a conseqüència d'aquest, diguem-ne, envolt, la burgesia barcelonina es va adonar de les possibilitats urbanes de Barcelona, i, també, de les seves possibilitats com a classe, per a la qual cosa necessitava saltar les muralles. No cal dir que aquest procés va ser definit i condicionat, d'una banda, per la política del govern conservador de Madrid —que va acceptar l'annexió dels pobles dels afores de la muralla (Gràcia, Sants, Sant Martí de Provençals, les Corts, etc.) com a compensació a l'augment de l'impost de consum que havia de sufragar les despeses que ocasionava la guerra colonial—; i, d'altra banda, també va ser condicionat per la burgesia barcelonina que, de tot plegat, en va obtenir un bon benefici: el finançament d'una guerra que la beneficiava, aconseguir que aquest finançament anés a càrrec de les classes més pobres i, per fi, aconseguir l'annexió dels municipis del pla de Barcelona. L'annexió, doncs, no era tan sols un acte urbanístic inocu, sinó que comportava força implicacions polítiques, econòmiques i socials que van haver d'afectar la morfologia de Barcelona, el model de

ciutat centralitzadora dels antics municipis del pla, la noció de ciutadania, la presència política de certs grups, l'especulació, i, ja posteriorment, la segregació social en barris perifèrics i gairebé d'autoconstrucció.

A través d'aquest llarg exemple, hem volgut posar de manifest que la discussió que esmentàvem abans sobre les diferències conceptuals i metodològiques entre la història local i la història general és sobrerera, com també ho és reduir la història local a les investigacions que estudien un àmbit petit —de poble, de comarca, o de comtat. La nostra opinió és que no es tracta d'esbrinar quin àmbit correspon a la història local, sinó de sospesar els temes que ha de tractar, de com els estudiem i des de quina perspectiva perquè tinguin com a efecte plantejar els problemes que han viscut les societats passades i, alhora, el canemàs comú a diverses societats d'un mateix àmbit cultural i en un estadi de desenvolupament semblant. Potser aleshores, parafrasejant Pavese, la gent que passa tindrà un sentit.

Aquesta manera de «fer història» no és una característica peculiar nostra, sinó que, amb denominacions semblants o distintes, també es dona a Itàlia, França, Gran Bretanya i fins i tot a Llatinoamèrica. En el Col·loqui de València hem tractat de posar en comú aquestes experiències i de debatre'n la seva viabilitat futura. Comparar la història que es fa arreu no pot estar subjecte a l'existència de fronteres, i encara menys quan ací tot just comencem a definir què volem dir quan parlem d'història local. Esperem, però, que aquesta iniciativa no esdevingui un esforç aïllat, sinó que signifiqui l'inici d'una discussió fructífera i envigoridora per a la història i els historiadors.

munícacions de les Jornades, els organitzadors volíem proporcionar aquella saba nova que tothom reclama per a la historiografia catalana, sobretot quan no estàvem gaire convençuts que el món dels historiadors gaudís de bona salut. Per tant, nosaltres hem servit al públic quasi una setantena de noms de gent jove que treballa en història i que, majoritàriament, ho fa per primera vegada. Per això, estic d'acord que les iniciatives dels joves historiadors s'observin amb ulls crítics i fins i tot amb lupa, però em sembla desafortunat que es menystinguin o es deixi caure que són poca cosa.

El mal de la ressenya que comentem és que al·ludeix tot just a allò que no hi ha en el llibre, oblidant el contingut real de les gairebé cinc-centes pàgines que segueixen la coberta. I això és injust. Tanmateix, és possible que la complexitat d'un llibre tan heterogeni com el present en faci molt difícil la correcta valoració. Arribats en aquest punt, convé aclarir una altra qüestió. *Joves historiadors*, en contra del que diu el ressenyador, no és sinònim «dels qui es volen presentar com a crítics i poc lligats a cap estructura fossilitzadora». Els joves historiadors, malauradament, no han estat formats en un ambient crític, de crítica radical i això es veu en el fet que acaben reproduint els tics dels historiadors, diguem-ne *establerts*. Per a mi, doncs, encara que no m'agradi, el més normal és que hom trobi a faltar judicis dissidents en aquest llibre, llevat del manifest-conclusió, que, si bé té raó el ressenyador en

dir que no és original —tot i que jo hauria afegit que tampoc no ho són els déficits universitaris i institucionals que denuncia—, és un crit d'auxili dels joves historiadors que senten estrangular el seu anhel de treballar com a investigadors, si més no amb els mateixos recursos que els *establerts*. A més, ser crític i radical no és patrimoni dels joves historiadors, sinó que és una manera d'entendre la història, la professió i la societat.

Per acabar, una observació més. Ja que la universitat viu una situació més aviat galdosa, un exponent de la qual és la manca de publicacions, cosa que no passa enlloc del món, era encertat, i encara ho és, que els joves historiadors cerquessin canals per a comunicar-se bo i trobant fórmules estimulants. En fi, calia fer un pas endavant amb ànsia, iniciar contactes amb investigadors afins i bastir noves iniciatives, ara ja més específiques i menys monumentals. En aquest respecte, enguany s'ha celebrat el seminari *Poble i poder local en una nació sense estat*, que ha aplegat historiadors del País Valencià i de Catalunya, com ja havia passat a les Jornades del 1984 i seguint una tradició, que els *establerts* han anat perdent, que tenia com a motiu debatre l'estat de la història local dels Països Catalans.

Aquest és el camí que inauguren les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans i la publicació del llibre. Això també s'havia d'haver mesurat.

ACUSTI COLOMINES I COMPANYYS

Ra
bar
Ca
Sele
Bibl

R
Ja
L
T
Bi

I
A
i

de les biblioteques, en la qual les observacions sobre el preu dels llibres són molt pobres, ja que haurem d'esperar als segles posteriors per trobar-ne referències més o menys sovintejades, sobre aquest aspecte. A la València estudiada, les biblioteques eren fonamentalment d'especialistes, si bé hi trobem tota una sèrie d'obres que reflecteixen les inclinacions espontànies dels lectors: la literatura espiritual (sobretot els llibres d'hores, el *Cartoixa* i Eximienis), els manuals de gramàtica i diccionaris, els grans clàssics de l'Antiguitat — Ciceró, Ovidi i Aristòtil principalment — i la literatura de diversió del més ample espectre.

El llibre de Berger acaba amb un seccionament amb quadres de tot tipus —distribució de les publicacions per llengües i matèries, dels impressors i llocs ubicats a la ciutat—, un llarg apèndix documental dividit en vuit epígrafs diversos, constituït i existida d'existències de les llibreries, societats comercials formades per llibrers o impressors, contractes d'edició, contractes d'aprenentatge, materials dels professionals del llibre, testaments i llibres de la *Taxa Reial* i una àmplia bibliografia.

Còm a conclusió, podem dir que Philippe Berger ha estat molt valent en emprendre tot sol aquesta difícil tasca, que hauria exigida la dedicació conjunta de tot un equip interdisciplinari. Per això, crec que el lector ha de ser benivol amb els defectes que hi pugui trobar, ja que una persona no pot ser especialista en tot. Aquesta asseveració està fonamentada, a més, en el convenciment que el llibre en conjunt és útil

i equilibrat, amb una aclaparadora aportació documental, la major part de la qual està molt ben treballada i interpretada. Només gosaria assenyalar-ne dues objeccions, que no han d'emborronar la indubtable qualitat de l'obra ressenyada. La primera, la referència a l'incomplet coneixement de la València del Renaixement manifestat en alguns aspectes, principalment en referir-se a la realitat científica i a certs aspectes de la dinàmica gremial. La segona, afecta els coneixedors de l'obra de Philippe Berger, per als quals aquest llibre aporta poques novetats. Tal afirmació no s'ha de prendre com una crítica, sinó que més aviat és una qualitat, ja que vol dir que l'autor va saber publicar els avanços de la seua tesi amb dades fiables que li permetrien proposar una sèrie de tesis, que al llibre han estat confirmades amb una documentació més abundant. D'altra banda, familiaritzats amb un cert costum molt estès entre alguns historiadors, d'oferir les seues memòries de doctorat en un seguit d'articles que, després eren reunits en una monografia, ens agrada enfrontar-nos a un treball realment elaborat, que presenta un munt de dades no incloses als articles i organitzades de forma modèlica. Recapitulant, *Llibre y lectura en la València del Renacimiento* és una obra important de la historiografia recent dedicada a l'evolució de la societat valenciana a l'època moderna i imprescindible per a tot aquell interessat en aquest món tan apassionant que constitueix la història del llibre.

Itaki Lafuente

Ressenyes Culturals

33

L'ÀMBIT LOCAL DINS LA RECERCA HISTÒRICA.

El mes de juliol de 1987, el Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) de la Universitat de Barcelona i la revista *Afers*, *Fulls de recerca i pensament*, de Catarroja, convocaren un encounter de treball entre historiadors del País Valencià i Catalunya sota el títol *Poble i poder local en una nació sense Estat*. Hi acudiren una vintena d'estudiosos de les diferents branques de la història i que, d'una manera o una altra, havien estat treballant en qualsevol aspecte relatiu a la història local.

1

En concebre el disseny del que havia de ser aquest encounter, semblava

clar que no volem repetir allò que s'havia fet a les III Jornades d'Estudis Històrics Locals, convocades per l'Institut d'Estudis Balearics l'any 1983, a les quals Ignasi Terrades presentà la coneguda ponència «La història de les estructures i la història de la vida. Reflexions sobre les formes de relacionar la història local i la història general», ni, tampoc, duplicar el cicle de conferències que, amb el títol de «Reflexions metodològiques entorn de la història local», convocà el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Cirona pel novembre de 1984, amb la participació de Josep Fontana, Enric Ucelay Da Cal i Josep M.ª Fradera. Calia anar més lluny, ja que en els tres darrers anys el boom dels estudis locals ha estat monumental.

De totes maneres, hi havia, encara, raons de caire personal — sempre n'hi ha que ens empenyien a interessar-nos pels aspectes epistemològics i metodològics de la història local: la tasca com a investigadors locals dels qui després constituïrem la comissió organitzadora de l'encontre. Precisament, doncs, aquesta tasca investigadora en terres valencianes féu que un dia coincidísim Antoni López i Quiles, Vicent S. Olmos i Tamarit — ambdós modernistes i responsables d'*Afers*—, Joan Alcazar i Garrido — professor de la Universitat de València i contemporaneïsta acèrrim — i jo mateix — contemporaneïsta i professor d'història a Barcelona. Tots quatre, junt amb el suec Antoni Furió — director de la revista *Quadrans de Sueca*, medievalista i professor de la Universitat de València — i el montblanquí Andreu Mayayo i Artaç — contemporaneïsta i becari de la Universitat de Barcelona —, assumírem la responsabilitat de convocar l'encontre, amb el suport amabilíssim i efectiu de Jordi Planes i Jaume Barriol, ambdós del CEHI.

El títol de l'encontre, *Poble i poder local en una nació sense Estat* era, i continua essent, provocador i fins i tot discutible, i a dir dels qui no han qüestionat mai l'Estat espanyol establert, una gran besiesa. Amb tot, no es tractava de discutir sobre el fet nacional català, seguint la via oberta l'any 1974 pel Col·loqui d'Historiadors que se celebrà a Barcelona, sinó de valorar, entre altres coses, si l'Estat de les Autònoms, derivat de la Constitució de

1978, ha obert la porta al discurs legitimador d'un estatisme neo-centralista espanyol que, conscientment o inconscient, complau a certs sectors d'historiadors esquerrans que fins ara el rebutjaven. Al nostre entendre, doncs, calia valorar si la proliferació d'històries locals responia a un nou plantejament historiogràfic o bé tan sols reflectia la necessitat política del poder d'endinyar-nos l'invent del *café para todos*. En aquest sentit, però, cal reconèixer que els participants en l'encontre, la gran majoria d'ells si més no, no saberen, o no volgueren (?), discutir-ho, malgrat la insistència dels tres ponents que l'àmbit local és un bon espai per esbrinar la lògica d'un procés desnacionalitzador que afecta els valencians i catalans com a poble, com a poble nació, i no com a suma de casos particulars.

Així doncs, a poc a poc anàrem defintint allò que volíem discutir durant aquells dies. Finalment, l'encontre es desenvolupà a l'entorn de tres ponències, les quals serviren d'introducció a la sessió de treball corresponent en què, a més, s'hi discutien els *papers* de cada participant. Les ponències, que s'exposaren en un ordre invers a l'acció: «Reflexions sobre la història local, l'historiador i les fonts»; Antoni López i Quiles: «De l'Estat al municipi. Algunes consideracions sobre la nostra història local»; i Agustí Colomines i Companys: «Algunes consideracions sobre la història local, avui». El que preteníem, doncs, era discutir sobre les diferents concepcions de la història lo-

cal, la metodologia i les fonts. Una mica era donar la versió valenciano-catalana del congrés que organitzà la Universitat de Bolonya el 1982.

II

La ponència d'Antoni Furió és dividida en dos grans blocs. El primer bloc conté unes interessants consideracions a propòsit de les virtualitats de la història local, de la seva formulació com a reproducció del discurs històric imperant o hegemònic i, ahora, de la seva capacitat de decodificació i de subversió d'aquest mateix discurs. Això vol dir, que Furió ens proposa reflexionar sobre el caràcter novèdís i, per què no, estimulador del procés de conscienciació nacional del nostre país que té la nova història local, contraposada a la història «oficial» i vuitcentista conreada per historiadors de formació acadèmica. Vol dir, també, reflexionar sobre la influència que encara tenen els models antics, massa rebregats i no gens innocuos políticament, sobre els joves historiadors. Una supeditació que fins i tot és palesa en els aspectes més mínims de la investigació: «Triar — diu Furió — com a marc analític — i, encara, explicar-nu — la província — com de la mateixa manera, si escollim la comarca — contribueix a legitimar aquesta demarcació territorial, a racionalitzar-la i omplir-la d'un sentit i acceptació que potser no tenien. Obviament, la qüestió és la mateixa si el marc és regional, nacional o estatal. La càrrega ideològica és subjaçent ja en aquesta tria». L'observació de Furió, que sovint el comú dels historiadors no

es plantejgen i fins i tot desprecien per veure-hi un no-sé-qué provincial, el porta a demanar que hom trenqui amb el projecte historiogràfic regionalista, d'inspiració burgesa i tradicional, impulsat per instàncies polítiques desvirtuades de legitimitació. No obstant això, aquesta, diguem-ne, dificultat no ha de suposar cap renúncia per part nostra a la necessària història nacional. Com, tampoc, no ens ha de fer creure que la història local és una simple delimitació geogràfica. Ben al contrari, els estudis locals són, han de ser, l'anàlisi d'un procés històric que ha de superar el llogarret, el barri o la ciutat. És a dir, que la història local, tal com diu Furió, no-més és possible abastant un horitzó regional — comarcal en el nostre cas — que integri i reculli una vivència comuna, un espai viscut comú, localment agrupat, com a base de recerca dirigida a proporcionar resultats per a tota la nació. Aquest ideal comarcal, tanmateix, convé no dogmatitzar-lo; perquè, sovint, com ha escrit Núria Sales, les nostres comarques naturals no són tant com això.

Per tot el que acabo de dir, Furió creu, seguint les orientacions assenyalades per Ignasi Terrades, que haurem d'avançar a resoldre si la història local preten analitzar exhaustivament una comunitat singularitzada i fer-ne un inventari o bé el que vol és estudiar casos concrets per esbrinar o comprovar determinades qüestions de tipus teòric. Dues concepcions ben oposades, certament, però que avui es presenten sola el mateix nom d'història local. Resoldre aquest dilema, i Furió

s'inclina per la segona opció, només és possible si abans resollem quina és la funció social de l'historiador com a investigador i com a subjecte que participa del projecte de transformació de les classes populars.

El segon bloc de la ponència se centra en la qüestió de les fonts, del material més o menys homogeni que hom pot escriure, de les sèries documentals disponibles als arxius locals i «del seu aprofitament globalitzat o sectorialitzat». Per a Furió, la història local no és una qüestió de fonts, com tampoc no n'és la història general, sinó que l'important en història, local o no, és saber plantejar problemes, interrogar-se, i tot seguit donar-ne les solucions historiogràfiques i interpretatives més encertades. En aquest respecte, Furió, com els altres dos ponents, tingueren molt present l'article de F. Furet «De L'historic-recit à l'historic-probleme» del 1982.

Ara bé, atesa la delimitació de l'entorn al poble i el poder local, la ponència atén tres aspectes concrets. En primer lloc, examina la configuració de la comunitat, el paisatge com a espai de vida i les bases demogràfiques i econòmiques. Això és: la individualització de la comunitat seguint una lògica cronològica i no extemporània, que tingui en compte la realitat viscuda a través de documentació municipal, cadastres, llicències d'obres, expedients de les comunitats de llauradors i ramaders, canbres agràries o sindicats de reg i, també, emprant l'arqueologia — incoherent-hi la industrial — o bé el Registre Civil i els censos estadístics per

a les èpoques més contemporànies i els registres eclesiàstics de temps més antics. Tal vegada, s'hi podrien afegir les memòries de les conselleries de sanitat i higiene o els informes de les acadèmies de ciències mèdiques, les memòries dels diferents serveis municipals, els pressupostos municipals o fins i tot les novel·les populars, molt notables al segle passat. En segon lloc s'analiza el poder local en un sentit ampli, o sigui l'estructura del poder polític i del poder econòmic, els organismes institucionals, la correlació de força dels grups polítics locals, la configuració de les elits locals, la cultura popular i la cultura del poder, etcètera. En tercer lloc, finalment, s'observa la relació del poder local, l'«autonomia» local respecte a l'ordenament jurídic-polític, el grau de dependència o bé de submissió. O el que és el mateix, veure a través de documentació local o supralocal de quina manera el local participa de les construccions polítiques superiors, extra-locales, i en quina mesura n'és afectada com a poder autònom.

A Antoni López i Quiles se li demana una ponència difícil de conrear i, així mateix, arriscada. L'abast del tema, breument dit, és escatir quina història cal fer per aproximar-nos al coneixement del poble i el poder local. Com a premissa general, López i Quiles en proposa una de prou vàlida: «que tota o la major part de la història total' és susceptible d'ésser estudiada a la llum de la història local (...) No tots els temes, ni de la mateixa manera, però sí molts». Es una solució bàsica, gairebé elemental, però que no

tolhom aplica. Aquest planteig parteix del convenciment que la història local no és una història particular, del «menut», del singular, sinó que la seva importància rau en què contribueix al món del saber historiogràfic general.

Diu això, la ponència deriva cap a la preocupació del ponent sobre si la presència estatal homogeneïtzadora darrunt el poble ha estat eficaç o no. Escatir-ho, se'ns diu, és una de les feines de l'historiador local. Per tant, l'investigador cal que esbrini quines són les matrius privatives del govern dels municipis al llarg de la història i com ha afectat el comportament del poder municipal la modificació d'aquestes competències, tant en termes de reducció com d'ampliació, ja que sovint l'augment de competències ha comportat un increment paral·lel del poder de l'Estat. La pressió estatal, doncs, i els seus procediments són el punt d'arrancada en tota reflexió sobre el poble i el poder local en un cas tan específic com el nostre, perquè es tractaria de saber si el municipi és la primera o una de les primeres vies de penetració de l'Estat en les nacions que vol sotmetre.

Abans de passar a veure les possibilitats que ofereix la recerca pròpiament local, López i Quiles planteja la conveniència de parlar esment en «un seguit d'institucions que ultrapasen les competències de l'entitat dels Consells i Ajuntament, però que no són directament classificables dins el concepte d'administració central — tot i que hi depenguen —, sinó que constitueixen instruments de l'Estat per prolongar més eficaçment la seua actuació a la pe-

rièria». Fa referència, doncs, a aquestes institucions intermèdies, supramunicipals, que han actuat històricament amb voluntat unificadora i centralitzadora: governacions, vegueries o juntes, corregiments, les diputacions provincials i fins i tot, a l'època moderna, el Consell d'Aragó. Són institucions de control, d'execució al servei del poder encara molt llunyà del municipi. Més proper a aquest hi ha poders supramunicipals que també convé d'indagar: les diferents dominatures, sigui quina sigui la forma adoptada en cada moment històric, «per dalt» i «per baix», com ho enuncia Antoni López. ¿Què significa aquest «per dalt» i «per baix»? Doncs bé, que cal que els estudis locals no desestimïn la relació dels senyor, l'església o l'oligarquia urbana amb el poder estatal i, contràriament, que tampoc no deixin de veure la relació d'aquells amb els seus «dominis», ja que, sovint, els seus interessos han actuat en detriment dels locals. Noblesa, clergat i oligarques urbans han de ser observades des del punt de vista de la seva capacitat operativa sobre el poble i els municipis.

Una vegada s'ha acabat aquesta llarga i elaborada proposició del ponent, és hora de passar a veure el municipi, l'organització interna del municipi, per escatir-ne la quantitat i la qualitat de les seves competències com a govern municipal i la relació del poder local amb el poble governat, del poble «omnes administrat», per ser més exactes. La qual cosa ens ha de permetre d'avaluar l'actuació del govern municipal en totes les vessants, internament —

corruptel·les, nepotismes i incompetències— i externament, en relació amb el poble i la identificació d'aquest amb els administradors.

A primer cop d'ull, pot semblar que Antoni López identifiqui poder local amb govern municipal. Ell ho nega explícitament, però, per a mi, hi insisteix massa, en el municipi. El poder local no és tan sols l'autoritat municipal, hi ha altres «autoritats» que caminen al costat del govern municipal, de vegades, barrejades amb aquest, com ara el clergues, els procuradors i els notaris, els advocats i els metges, els síndics i els mestres d'escola, que constitueixen una bona «pluricitat» local i afermen el domini de les classes superiors. L'autoritat, ens diu molt encertadament el ponent, és l'expressió política dels grups hegemònics locals; però l'autoritat no sempre és poder, el qual rau directament en mans de les oligarquies. S'han de conèixer, per tant, els procediments de diferenciació social mitjançant els quals s'hi pot accedir, els sistemes de manteniment d'aquests estatus i les lluites d'hegemonia, les relacions amb el govern municipal i els problemes de relació entre el bloc hegemònic i el govern municipal.

I per acabar, el poble. Un poble «sempre subaltern i dependent», considerat com un conjunt de ciutadans que, malgrat no ser un bloc homogeni ni quant al funcionament ni quant a la composició, fa també de poder local a través d'organismes d'enquadrament social: gremis, ateneus, casinos, cooperatives laborals, sindicats obrers, associacions professionals o, tot simple-

ment, a través del rumor. Unes institucions que han tingut la seva importància en tant que no tan sols recullen un component social, sinó que són una font que genera una cultura pròpia, un sistema de valors jeràrquic que regula l'economia moral» popular.

A mi em petocca de fer la ponència inicial i, per això mateix, perquè era la inicial, acordarem que fos la més teòrica. La primera part de la ponència posa de relleu que avui les dificultats, no puc estatviar-me la paraula crisi, de la historiografia valenciana i catalana tenen una forta repercussió sobre els joves historiadors, molts dels quals s'han refugiat en la història local. Conseqüència d'aquest fet, la nova generació d'historiadors locals ha perdut, en termes generals —potser massa generals—, la brúixola, la necessària connexió i la continuïtat amb la vella arrel esquerrana dels historiadors dels seixanta. No és un «delecte», per ser justos, que afecti tan sols els joves historiadors; però, tanmateix, no deixa de ser cert. ¿Per què passa això? Perquè, a parer meu, els joves historiadors no han sabut assumir les responsabilitats polítiques a què, urgentment, havien de comprometre's: «Ara per ara —deia— el que es nota és el retorn del positivisme de via estreta i la disgregació, que no és el resultat de les naturals discrepàncies entre uns i altres, sinó que és la conseqüència d'una manera de fer història, per dir-ho en termes agressius, sense objectius, feble teòricament, antiga pel que fa als mètodes i políticament ambigua». En l'encontre, i sento haver de reconèixer-

ho, aquest fet s'hi palesa grotescament en algun dels participants.

Per cloure el balanç sobre la historiografia actual feia esment d'una paradoxa que ha fet notar Pierre Vilar i que, en resum, diu el següent: als anys seixanta, quan el capitalisme florí, ningú no pensava en una crisi de l'*intelligentsia* d'esquerra i tot s'encaminava cap al millor en el millor dels móns, la *intelligentsia* europea semblava lliurar-se a la perspectiva de la revolució, a la supressió a curt termini del sistema capitalista. Per contra, continua la paradoxa de Vilar, quan la crisi econòmica desllà aquella il·lusió del capitalisme autòregulat i apareix de nou la desocupació de milions d'homes i dones, la misèria i fins i tot el risc de guerra generalitzada, l'intel·lectual deixa de ser utòpic i transformador i en alguns casos passa a predicar el contrari: la fi de la revolució i el contornisme amb l'ordre establert. Tendeix, això mateix, a recloure's en la vida privada i a tenir com a activitats preferents, per exemple, la gastronomia. La paradoxa de Vilar, que em sembla encertadíssima, convé ampliar-la per al cas valencià i català, perquè tinc el presentiment que passa una cosa semblant amb els seus intel·lectuals respecte al fet nacional, ja que l'estratisme espanyol, ja sigui en versió regionalista de dreta, ja sigui en versió federalista d'esquerra, s'ha anat imposant per mitjà de la consolidació de l'Estat de les Autonomies. I en bona mesura ha estat possible perquè l'historiador es-tà mancat d'un projecte polític nacional, del compromís polític amb la na-

ció pròpia, com denunciava algun dels historiadors que participaren en el debat sobre la tasca de l'historiador que organitzà el Centre de Treball i Documentació el 1982. L'article de M. Barceló, Borja de Riquer i E. Ucelay Da Cal, que publicà *L'Avenc* aquell mateix any («Sobre historiografia catalana»), si bé feia una anàlisi del que havia estat la historiografia catalana fins aleshores, és clar que anava coix del mateix peu: de la manca d'una anàlisi seriosa sobre la relació nació/Estat que, tal vegada, responia a la manca d'un projecte nacional català renovat. La història local ha caigut, en un cert sentit, en el mateix parany i, el que és pitjor, ha assumit com a intocable el model estatista i d'organització territorial estatal i, dins les Comunitats Autònomes, ha assumit també com a vàlida la vella distribució comarcal que, històricament, no és aplicable a totes les èpoques. L'Estat de les Autonomies, i ja ho he apuntat en parlar de les dues ponències anteriors, pot donar pas a una historiografia regionalista o regional, respectuosa amb la legalitat constitucional, però que tindrà com a repercussió que la historiografia sigui menys combativa i resti integrada als interessos de l'Estat burgès.

Una mena d'estat de la qüestió sobre com ha estat definida fins ara la història local obria la segona part de la ponència. Em servia de quatre exemples: el que deia Joaquim Nadal deu anys enrere en un article que aparegué a les pàgines de *L'Avenc* («Els problemes de la història local»); l'opinió de l'aleshores director d'aquesta revista,

Ferran Mascarell, que és de l'any 1982 («Avui, la història local»); la llarga ponència d'Ignasi Terrades a les Jornades d'Estudis Històrics Locals que he citat al començament de l'article i, per fi, la ponència d'Andreu Mayayo a les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans del 1984 («Història local i Història total»). No pretencia de trobar una fórmula màgica, perfecta i acabada, sinó que el que em preocupava era ressaltar que «fer història», per exemple local, vol dir fer més que «història de...»; vol dir aspirar a construir una història *integral, total*, per dir-ho amb un mot estandaritzat, del cosmos estudiant. No crec que la història local, per contra del que creuen molts historiadors, hagi de ser una prova d'autenticitat de la història general. Al capdavant, prenent un concepte enunciat per Eric J. Hobsbawm, no hi ha res de nou en la decisió de contemplar a través d'un microscopi, en comptes de fer-ho a través d'un telescopi, mentre hom admeti que estudia el mateix univers. No voldria induir a engany, però; ja que no crec que la història local sigui igual a microhistòria. Si de cas, com diu López i Quiles, són dues maneres analogues de treballar la història. Anàloga, però no igual.

Certament, sóc conscient que avui la majoria de treballs d'història local no assolixen l'objectiu d'esdevenir un microcosmos on és possible d'aplicar-hi la història total tan defensada i desitjada; sobretot perquè, sovint, aquests treballs només narren el que va passar i no ens expliquen el que va passar en el context del que hauria pogut passar.

Es evident, però, que això significaria que hom entén la història com el resultat de l'observació dels contraris, de premisses contràries, mitjançant un procediment lògic deductiu en què la major part del sil·logisme és evident, però la menor (i, per tant, la conclusió) només probable. Aquesta manera de raonar és, al meu entendre, la més convenient en història local, en tant que partim d'un marc de referència històric general (la part més evident com deia més amunt) hom arriba a formular les hipòtesis i conclusions (la part menor), que no són provades fins que no s'acaba la investigació. El que es pretén és confeigir una història social que tingui present els sentiments, els costums, els valors, el mecanisme d'hegemonia, etcètera, dins un àmbit local.

A redós del discurs sobre les diferents maneres de concebre la història local, calia, finalment, indicar què entenem per poder local, així, partint del concepte general que diu que la preponderància d'un grup social es manifesta de dues maneres distintes —en forma de dominació i en forma de dirrecció intel·lectual i moral—; el poder local, com també el poder estatal, és l'expressió del domini propi d'un grup destinat a crear les condicions favorables per a la gran expansió del grup o grups hegemònics, els quals han de superar una sèrie d'equilibris, de compromisos inestables entre els diferents interessos socials. D'aquesta manera, l'hegemonia és una forma de poder, de domini, com també ho és la direcció intel·lectual i moral, encara que, de ve-

gades, no tingui a les mans l'autoritat efectiva del govern municipal, nacional o estatal.

III

La relació de comunicacions presntades, per sessions, i seguint una ordre nació alfabètica és la següent:

Primera sessió

1. Agustí Alcoberro: «Història local, investigació històrica i ensenyament mitjà».
2. Evarist Caselles i Monjo: «Caracterització del grup dominant als municipis rurals del País Valencià en el pas dels segles XVIII al XVIII».
3. Albert Cirona i Albuixech: «Història nacional, Història popular i Història local: Relleus obligades per a un debat necessari».
4. Vicent S. Olmos i Tamarit: «Poder, govern municipal i administració local. El País Valencià rural durant l'època moderna».
5. Xavier Pedrals: «La construcció de la Història local al Principat. Una perspectiva històrica».

Segona sessió

1. Joan Alcazar i Carrido: «La guerra i el lament davant la crisi agrària de la Guerra Civil».
2. Jaume Barrull: «Societat rural: organització política i poder municipal. (Les comarques de Lleida durant la II República)».
3. Encarna García Moneris: «La separació de intendències y correjimientos: Una consecuencia olvidada y necesaria de los molinos de 1766».

da y necesaria de los molinos de 1766».

4. Antoni Gavaldà i Torrents: «Societats agràries catalanes: consideracions sobre alguns canvis de l'abir (segle XIX) a l'avui (segle XX)».
5. Manuel Martí: «Trenta anys de política municipal a Castelló de la Plana: L'època del republicanisme federal (1868-1898)».
6. Andreu Mayayo i Artaç: «Cacics, capellans, rabassaires, xatarderes, llerrateris i Guardies Civils».
7. Josep M. Muñoz i Lloret: «Història local, Història nacional. El cas de Terrassa i els orígens de la industrialització a Catalunya».
8. Anaclel Pons: «Desamortització i centralització. Les finances municipals i la qüestió dels propis a les comarques centrals del País Valencià».
9. Justo Serna Alonso: «La producció de culpabilitat. Un exemple de criminalització social en València a mediadors del segle XIX».

Tercera sessió

1. Anna Aguado i M. Cruz Romero: «Administración central y respuestas locales: El interrogatorio de 1802».
2. Salvador Catalunya i Ciner: «El reg i la Història local al País Valencià: Consideracions metodològiques».
3. Joaquim M. Puigvert i Solà: «Els eclesiàstics catalans i la Història local (1875-1948)».

PIERRE VILAR I LA HISTÒRIA DE CATALUNYA

B-4

Acaba de sortir el primer dels vuit volums que componen un treball col·lectiu sobre la *Història de Catalunya*, dirigit per Pierre Vilar, coordinat per Josep Termes i editat per Edicions 62.

o fa gaire temps el professor Vilar escrivia que «fer història de...» no era tan sols «fer història...», sinó que equivalia a reconèixer l'evolució d'una comunitat al llarg del temps, en un marc espacial i institucional definit, i que assolís o no una personalitat conscient. En aquest sentit, «fer història de...» és menys resoldre els problemes de la comunitat que plantejar-los. És, continuava dient Vilar, esforçar-se a abordar les qüestions més dures, aquelles l'actualitat de les quals encara està encesa, no amagant-ne les contradiccions ni negant o ometent els horrors, sinó observant els mecanismes que els desencadenen —sense insultar els actors—, cosa que no exclou el judici. Vilar raonava així en preguntar-se si

podem fer història d'un país sense simpatia. La resposta és òbvia. Pierre Vilar ha fet història de Catalunya amb simpatia i, com diu ell amb amor.

Tal vegada sigui aquesta la raó que l'ha empès a dirigir una nova *Història de Catalunya*, coordinada pel doctor Josep Termes, i que Edicions 62 s'encarregarà d'editar en vuit volums, luxosament dissenyats. De moment, ja n'ha sortit el primer, que ha anat a càrrec del prehistoriador Joan Maluquer de Motes, amb la col·laboració d'Anna Maria Rauret. Comprèn, doncs, la prehistòria i l'edat antiga fins al segle III.

Aquest recular fins a arribar a la prehistòria respon a la voluntat dels responsables del projecte de combinar la història dels qui un dia poblaren el que avui anomenem Catalunya amb la història del país català, vertebrat ja com a nació. Després del primer lliurament, seguiran *El procés de feudalització (s. III-XII)*, de Josep Maria Salrach; *L'expansió baix-medieval (s. XIII-XV)*, de Carme Batlle; *Els segles de la decadència (1500-1787)*, de Núria Sales; *La fi de l'Antic règim i la industrialització (1787-1868)*, de Josep Fontana; *De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, de Josep Termes; *El franquisme i la transició democràtica (1939-1975)*, de Borja de Riquer i Joan B. Culla. Per acabar amb un volum d'anexos que inclourà una col·lecció de monografies i estudis, la majoria de difícil accés, que han representat tombants decisius en la historiografia catalana. Fins aquí, doncs, el contingut d'aquesta monumental obra que l'octogenari Pierre Vilar tutela amb una mena de responsabilitat moral que ja queda reflectida en el pròleg amb què arrenca el primer

volum —carregat de l'habitual profunditat vilariana per enumerar problemàtiques—, i que tindrà continuïtat en els pròlegs als altres volums. En ells, Vilar pretén esbossar el balanç de les expectatives creades.

Quin sentit té avui plantejar-se un esforç com el que comenten? Per a Vilar és clar que des de fa un quart de segle els diferents historiadors «han precisat i examinat els fonaments concrets del nostre saber sobre el passat català (...) Periòdicament, s'imposen les puntualitzacions». Així doncs, la nova *Història de Catalunya* és, en primer lloc, un exercici d'arrebossat de la historiografia catalana, encara massa nostàlgica del mestratge de Vicens i Vives. Els responsables de fer realitat l'arrebossada tenen rere seu un bagatge que els avala prou, el que vol dir que només cal esperar que reïxin en l'intent de fer efectiu allò que he apuntat adés que deia Vilar en relació amb el que significava «fer història de...»

És un lloc comú entre els historiadors dir que l'historiador veu i interroga el passat amb els ulls del present, els d'ell mateix. Al meu entendre, aquest ha de ser el valor més interessant que haurà de tenir el projecte endegat. Sobretot avui dia, en què la historiografia catalana no acaba de trobar el seu lloc en el procés de redreçament nacional. Més urgent encara quan el passat no interessa els polítics i la política la interpreten els economistes, la fan els advocats i la justifiquen els filòsofs. Fa un parell d'anys, Josep Termes deia que l'historiador no és *ningú*, sinó que és com el ram de vetes-i-fils, és a dir que té molt poc paper en la societat contemporània. I si de cas en té algun, és el d'element crític, un element que es preocupa pel passat bo i fent possible que no es perdi la memòria històrica. Un diagnòstic encertat, però si s'accepta com a desitjable aboca els historiadors a la marginació en el procés social cap al futur. La nova historiografia catalana cal que faci història de Catalunya tenint present i com a objectiu un projecte nacional de cara a la vertebració de la nació catalana. Això no ha de voler dir donar peixet a les filosofies lleugeres i les legitimacions ingènues, molt allunyades del fet objectiu i el coneixement científic de la història.

Esperem que la *Història de Catalunya* que ara comença a veure la llum faci bona una breu i profitosa afirmació que fa temps enuncia el professor Vilar: «Hom troba allò que cerca».

Pierre Vilar ha dirigit aquesta *Història de Catalunya* en vuit volums.

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

NÚMERO 12 • DESEMBRE 1987

B-5

País Valencià: De la història general a la història local

Certament, la història local no és nova al País Valencià; des de finals del segle passat i, en certa manera, vinculada a la Renaixença, han proliferat les monografies locals a càrrec dels benemèrits cronistes de la localitat. Una tradició historiogràfica paral·lela i al marge de la història acadèmica que es manufacturava a la Universitat. Si aquesta tenia unes preocupacions de caire més «positiu» i «científic», aquella suposava una major voluntat de divulgació i, alhora, d'exaltació d'un passat municipal gloriós. Això no obstant, cal reconèixer i valorar la seua aportació a la recerca historiogràfica amb l'exhumació documental i la localització arxivística d'unes fonts que en molts casos han desaparegut. En conseqüència, constitueix ella mateixa una eina útil per a l'historiador actual.

A hores d'ara, però, hom concep la història local des de postulats ben diferents. El caràcter crític i rigorós que caracteritza la renovació epistemològica i metodològica propugnada per les noves fornades d'historiadors, l'ha resituada dins una perspectiva més acadèmica, per bé que les excepcions no són escasses. L'àmbit local és un espai historiable que permet la conjuminació de diverses perspectives en l'observació i, alhora, proporciona una explicació històrica més completa, més «sintètica» i, per tant, més satisfactòria. Tanmateix, el caràcter novedós d'aquesta recepció i implantació a les especialitats «cronològiques» clàssiques, dificulta un balanç homogeni de la producció i en diversifica els resultats.

És així que els tres «estats de la qüestió» que componen el present dossier sobre la història local al País Valencià —que, d'altra banda, es fa present per primera vegada a les pàgines de *L'Avenc*, almenys considerat d'una manera global, i que exigiria una major atenció en el futur per part d'aquesta revista— recullen, en la seua heterogeneïtat, aquella diversitat a què hem alludit. Pel que fa a la història medieval, un àmbit ben propici per al desenvolupament de la història local —pel major grau d'«autonomia» de la comunitat local i per l'ampliació del camp temàtic que permet un espai plurisecular—, la reflexió ha pretès fer un repàs a la tradició historiogràfica, des de les seues vinculacions amb el regene-

racionisme fins a la circumscripció del «motiu» medieval en uns termes més justos i acadèmics que, d'altra banda, possibilitaren l'endegament d'una història local depurada. La menor dedicació de la historiografia clàssica a l'època moderna duu la reflexió per un recorregut a través dels diferents àmbits temàtics que suava s'hi han ocupat; així, els grans referents socials, econòmics, polítics i culturals hi són compilats en l'apretada síntesi de les pàgines que se n'ocupen. La contemporaneïtat més estricta ha estat a l'origen del tercer dels articles, amb una ullada, obligadament generalitzadora, a les aportacions dels darrers anys.

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYS

Director: Joan Fuster Sobrepera **Cap de Redacció:** Jordi Barrachina. **Consell de Redacció:** Joaquim Albareda, Jordi Andreu, Joan Camós, Xavier Dupré, Ferran Ibáñez, Miquel Gutierrez, Andreu Mayayo, Xavier Pedraís, Jordi Romeu, Antoni Simón, Lina Ubero. **Assessorament lingüístic:** Àngels Prats **Disseny gràfic:** Josep Ramon Gómez, Pilar Villuendas. **Maquetació:** Miquel Herre.
DIPUTACIÓ DE BARCELONA / L'AVENÇ

TRES REVISTES LOCALS VALENCIANES I LA GUERRA CIVIL

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYS

La proliferació de revistes locals és un fenomen destacadíssim al País Valencià. N'hi ha a Alaquas (*Quaderns d'Investigació*), Benicarló (*Butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat*), Llíria (*Lauro*), Pego (*Quaderns de Cultura*), Torrent (*Torrents*), Xàtiva (*Papers de la Costera*) i altres que em deixo. Al feix de revistes que acabo d'esmentar cal afegir tres noms més, que convé singularitzar. Aquestes revistes són: *Afers* (Catarroja), *Quaderns* (Sueca) i *Ullal* (Gandia). Totes tres nasqueren a redós del moviment valencianista d'esquerra de la darrereria dels setanta i al caliu de les reunions científiques comarcals i locals, força reeixides i dinàmiques. Recordem sinó la I Assemblea d'Història de la Ribera del 1980 o bé el I Simpòsium d'Història de l'Horta-Albufera, que fou l'origen d'*Afers*.

Com sempre passa en aquesta mena de projectes, és clar que no rutllen si no tenen enrebre seu una ànima que els empenyi. Així

doncs, el tàndem format pels professors Antoni Furió i Josepa Cortes és el responsable de *Quaderns*, els quals tenen cura també de l'important Arxiu Municipal de Sueca. Ferran Garcia, medievalista i professor també a la Universitat de València és el director d'*Ullal*, que de fet és la revista del Centre d'Estudis i Investigacions comarcals Alfons el Vell de La Safor. El número 1, del febrer de 1982, no porta la capçalera actual, ja que la revista aleshores s'anomenava *Guaita*. I, per fi, *Afers*, el director de la qual és Manuel Ardit, professor d'història moderna, que substituï el desaparegut Sebastià Garcia Martínez, fundador d'una revista que conduï sàviament i que fou professor valencià a la Universitat de Múrcia. De totes maneres, no podem entendre l'existència d'*Afers* sense fer esment de la tenaç parella que formen Vicent S. Olmos i Antoni López, ambdós especialitzats en el segle XVII i que són una mena d'activistes culturals de l'Horta-Albufera.

La commemoració del cinquantenari de la guerra d'Espanya ha fet que aquestes tres revistes aprofitessin l'avinentsa per traure a la llum un número especial. En el cas de *Quaderns* (núm. 8, 1986) i *Afers* (núm. 3, 1986), monogràfic i en el d'*Ullal* (núm. 10, 1986) en forma de dossier, que cal sumar a un altre anterior confeccionat la primavera de 1983 (núm. 3). A fi de ressenyar el contingut dels articles que s'hi inclouen, els he agrupat per temes, indicant-hi entre parèntesis la revista que els acull.

HISTORIOGRAFIA

Albert Girona: «**La historiografia valenciana de la guerra civil: un estat de la qüestió**» (ULLAL). L'autor fa un repàs a la historiografia sobre la guerra quant a les fonts, les característiques i els objectius dels treballs, alhora que ens serveix una cronologia de les publicacions i de l'interès pel tema. Com que arran de l'aniversari han aparegut al mercat valencià nous títols, és clar que n'hi manquen.

Pelai Pagès: «**La Guerra civil espanyola, cinquanta anys després. Assaig d'aproximació bibliogràfica**». (AFERS) És una visió minuciosa de la

producció bibliogràfica, que ultrapassa l'àmbit valencià.

ARTICLES TEÒRICS

Jesús E. Alonso i Eduard Frascuet: «**Notes al voltant de la guerra civil espanyola i el concepte de revolució**» (ULLAL). Els autors analitzen el tractament del terme *revolució* en la historiografia liberal anglosaxona i la de caràcter llibertari que ha estudiat la guerra. Partint de la diferenciació leninista entre *revolució* i *situació revolucionària*, conclouen que la guerra és encara avui mitificada perquè continua plantejant-se que s'hi donà una vertadera revolució social, quan segons ells no passà d'una situació revolucionària.

Agustí Colomines i Companys: «**Una qüestió d'honor? Notes breus sobre l'esquerra revolucionària i el fet nacional durant la segona República**» (AFERS). L'article reivindica l'arreglament de l'anarco-sindicalisme i de l'heterodox POUM en defensa del fet nacional, assumit, per contra del que fa la burgesia, com una expressió més de la lluita de classes, de tal manera que l'esquerra revolucionària propugnarà, durant la República i la contesa, l'autonomia dels pobles ibèrics i fins i tot el dret a l'autodeterminació.

QÜESTIONS MUNICIPALS

Albert Girona: «**Hisenda i Guerra civil: Algunes consideracions sobre la incidència de la contesa en la fiscalitat i en les finances municipals valencianes (1936-1939)**» (AFERS). A través de l'ús dels fons de la Delegació d'Hisenda de València, conservats a l'Arxiu del Regne, es traça una aproximació al problema de les exaccions a la capital del Tàrrida —presidida per la indisciplina fiscal— i, en acabant, resumeix les característiques generals de la gestió dels Consells municipals, prèvia consideració de les finances municipals dels pobles menuts, com ara Xaragall, Benaixeve, Benaguasil, i dels grans: Gandia, Cullera, Xàtiva, Catarroja, Alzira, Algemesí.

Albert Girona: «**La política municipal de Sueca durant la guerra civil (1936-1939)**» (QUADERNS). Examina la formació del Consell Municipal Popular de Sueca a partir de la lectura de les actes municipals. N'avalua els èxits i els fracassos de la gestió, i la composició.

afers

fulls de recerca i pensament

Especial Guerra Civil

QÜESTIÓ AGRÀRIA

Vicent Abad: «Els fonaments ideològics del control de l'economia citrícola: el CLUEA (1936-1937)» (AFERS). Analitza els fonaments ideològics del CLUEA amb documentació procedent de l'arxiu de Salamanca i amb revistes com *La Voz de la CLUEA*, *Colectivismo i CLUEA*. Uns fonaments arrelats en el col·lectivisme agrari, per concloure amb la indicació del caràcter reformista més que no revolucionari d'aquell projecte de transformació de les estructures de l'economia taronjaira valenciana.

Rafael Aracil i Màrius Garcia Bonafé: «El problema de la terra a Sueca» (QUADERNS). De fet és un antic article, que data del 1974, que observa la situació del camp suecà servint-se del que deia l'«Acta de constitució de la Comisión Administradora de Agricultores del Termino Municipal de Sueca».

Aurora Bosch: «La reforma agrària durant la Guerra civil» (QUADERNS). És una actualització del tema a partir de la documentació privada de la família Garcia Messeger, l'inspirador i principal artífex de la reforma agrària, molt ric en projectes en els quals és possible resseguir les diverses redaccions, mecanografiades i autògrafes.

Joan A. Iborra: «El Muntó de Silla, una experiència de col·lectivitat agrària al País Valencià» (AFERS). Servint-se de documentació del CLUEA, l'autor analitza el desenvolupament d'una col·lectivitat agrària al País Valencià, concretament de la comarca de l'Horta-Albufera.

MOVIMENTS POLÍTICO-SOCIALS

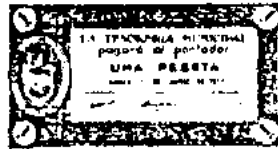
Joan del Alcàzar: «Apunts sobre l'actitud comunista a Sueca durant la Guerra civil» (QUADERNS). És una reconstrucció, a partir de les fonts orals, de l'actuació del Partit Comunista, inicialment marginal en el concert polític suecà, però que adquirí més tard un fort protagonisme.

Cristina Carbonell i Salvador Calataud: «Socialistes i republicana» (QUADERNS). Els autors reconstrueixen el perfil del republicanisme i el socialisme present a Sueca des dels seus inicis, sobretot analitzant la revista *Mosaico*, que del juliol de 1936 en endavant esdevingué l'òrgan d'expressió de les JSU.

Manuel Chusi: «La dreta camuflada: Sueca, 1931-1939» (QUADERNS). A partir de les abundoses

QUADERNS DE SUECA

VIII

solicituds d'ingrés a Falange una vegada s'acabà la guerra, l'autor intenta quantificar i esbossar el «camuflatge» en partits o sindicats d'esquerra, per raons de supervivència o bé per oportunisme, d'elements de la dreta suecana.

Ismael Saz: «El Sueco, una aproximació a l'estudi de la dreta a Sueca durant la II República» (QUADERNS). L'autor analitza els editorials i els articles d'opinió d'aquesta publicació, la majoria dels quals anaven signats pel canonge de la Seu de València don Eneas Olmos Canalda, en què s'hi veu la trajectòria ideològica del conservadorisme local, especialment del catolicisme social.

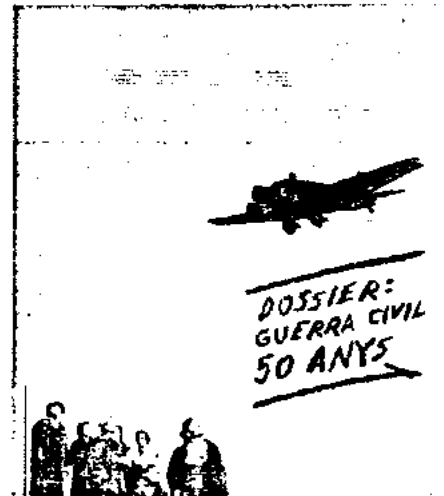
ASPECTES CULTURALS

Sebastià Garcia i Vicent L. Salaver: «L'ocupació de la Universitat de València el 1939 pel quintacolumnista Manuel Batlle, catedràtic de Múrcia» (AFERS). La vespra de l'entrada victoriosa de les tropes franquistes, Manuel Batlle, irromp en el Rectorat amb diverses escamots, per depositar les autoritats acadèmiques i automenar-se Rector en nom del «Partido Nacional de España». Cosa que significa l'inici d'una etapa de depuracions i repressió que culminà amb l'assassinat de l'ex-Rector Joan Peset i Alexandre.

Maria Ferrandía Mancebo: «La participació dels estudiants en la guerra civil. I. Les publicacions» (AFERS). Aquest article versa sobre la participació dels estudiants en les publicacions aparegudes arran de la guerra. Emparament-se en els testimoniatges orals i, a més, estudiant les característiques formals, el contingut i la significació de la premsa juvenívola —especialment la universitària—, l'autora fa una radiografia de la participació dels estudiants en els fets bèl·lics. Hi apareixen noms avui conegudíssims: Gonçal Castelló, Ricard Blasco, Juan Gil-Albert, Ricard Muñoz Suay, Antoni Armengod, Angel Gads, Renau, Pérez Contel, Ballester, Enrique Tierno Galván, Jose Lain, Emili Gómez Nadal, etcètera, que escriviien a «Nueva Cultura», *Nosaltres* o «Renovación».

VIOLÈNCIA I REPRESSIÓ

Joan J. Adrià: «De la guerra civil a la postguerra civil: contribució a l'estudi de la repressió

franquista» (AFERS). En aquest article s'estudia el cost de la repressió franquista al Camp de Túria, de manera especial de la Fobla, Benaguasil i la mateixa Llíria. Tot això, embotellat d'unes reflexions metodològiques sobre com s'han de fer aquesta mena d'estudis, encara primerencs al País Valencià.

Vicent Gabarda: «un aspecte de la repressió franquista: els afusellaments de Paterna» (AFERS). L'autor s'ocupa del problema global de les pèrdues humanes durant la contesa, per passar a reflexionar sobre la metodologia a emprar en estudiar la repressió tot propugnant la utilització del Registre Civil, secció de defuncions, com a únic mitjà per aconseguir una quantificació adient i altres dades del més gran interès, com ara noms, edats, professions i origen geogràfic dels afusellats. 2238 sentències de mort, executades a Paterna del 3 d'abril de 1939 al 10 de novembre de 1956, és el balanç escurador d'un dels aspectes de la repressió de Franco.

J. Daniel Simeon i Riera: «La cultura popular i el terror revolucionari de 1936: el cas de la ciutat de Llíria» (AFERS). Aplicant la conceptualització explicativa de les revoltes populars esgrimida per G. Rude, l'autor enquadra el terror revolucionari com a manifestació espontània dels qui, immersos en una cultura tradicional d'encuny agrari, trobaren en el caos que provocà la insurrecció una conjuntura irreplicable per abatere els enemics de classe.

DIVERSOS

Eladi Mainar: «Els ports de València i Gandia, via d'arribada de les armes republicanes» (AFERS). Emprant informació secreta del «War Office» britànic, l'autor estudia les xifres i les característiques del material bèl·lic desembarcat al Grau fins a mitjan 1937 i després a Gandia, material que procedia tant de la Unió Soviètica com del mercat negre.

Eladi Mainar i Maria Josep Folguera: «Història oral de la guerra civil a Simat de Valldigna» (ULLA). És un breu repàs als esdeveniments ocorreguts en aquest poblet, els quals han estat reconstruïts per mitjà de les entrevistes, ja que la documentació escrita és molt minsa i calia recórrer a les dades que encara reté la memòria popular.

Conèixer la guerra espanyola, per comprendre-la bé

B-8

Els resultats del congrés 50 anys (1936-1986). València, capital de la República, celebrat a València el passat mes d'abril per commemorar el cinquantenari de l'inici de la guerra civil espanyola, donen peu a l'autor d'aquest article a qüestionar la utilitat de totes aquelles reunions i textos escrits destinats únicament a commemorar i reivindicar la necessitat de tenir com a objectiu principal la revisió del tema a tractar.

Agustí Colomines

Generalment tothom sap què és un congrés, ben entès que és un acte social de repercussió més o menys audible. N'hi ha, però, que s'organitzen com a pretext d'una commemoració o a l'inrevés tant se val. Aquest és el cas del que se celebrà a València sota el lema: «50 anys (1936-1986). València, capital de la República».

¿Valia la pena convocar una magna trobada només per recordar l'inici de la confrontació bèl·lica dels anys trenta? De moment podem apuntar opinions ben diverses a favor i en contra. Hi ha qui creu que, atès l'allau de públic, ha estat prou haver demostrat tenir encara capacitat de mobilització. Els més donats a l'escepticisme, en això dels congressos, no entenen per què es convocà tant de gent per discutir una sèrie de llocs comuns de la historiografia sobre la contesa. Tot amb tot, els organitzadors del Congrés trobaren un bon motiu per acollir mig miler de persones durant una setmana: que la capital del Túria fou també una vegada capital de la República. És possible que, d'entrada, l'excusa fos bona. Això no obstant, i a pesar que és evident allò que diu Vilar sobre que el que preocupava els valencians era si exportarien taronges o no, no crec que tingui sentit convocar un congrés per commemorar o

rar o bé glosar aquella sotragada del juliol de 1936, després de cinquanta anys de mal discutir-ne el significat.

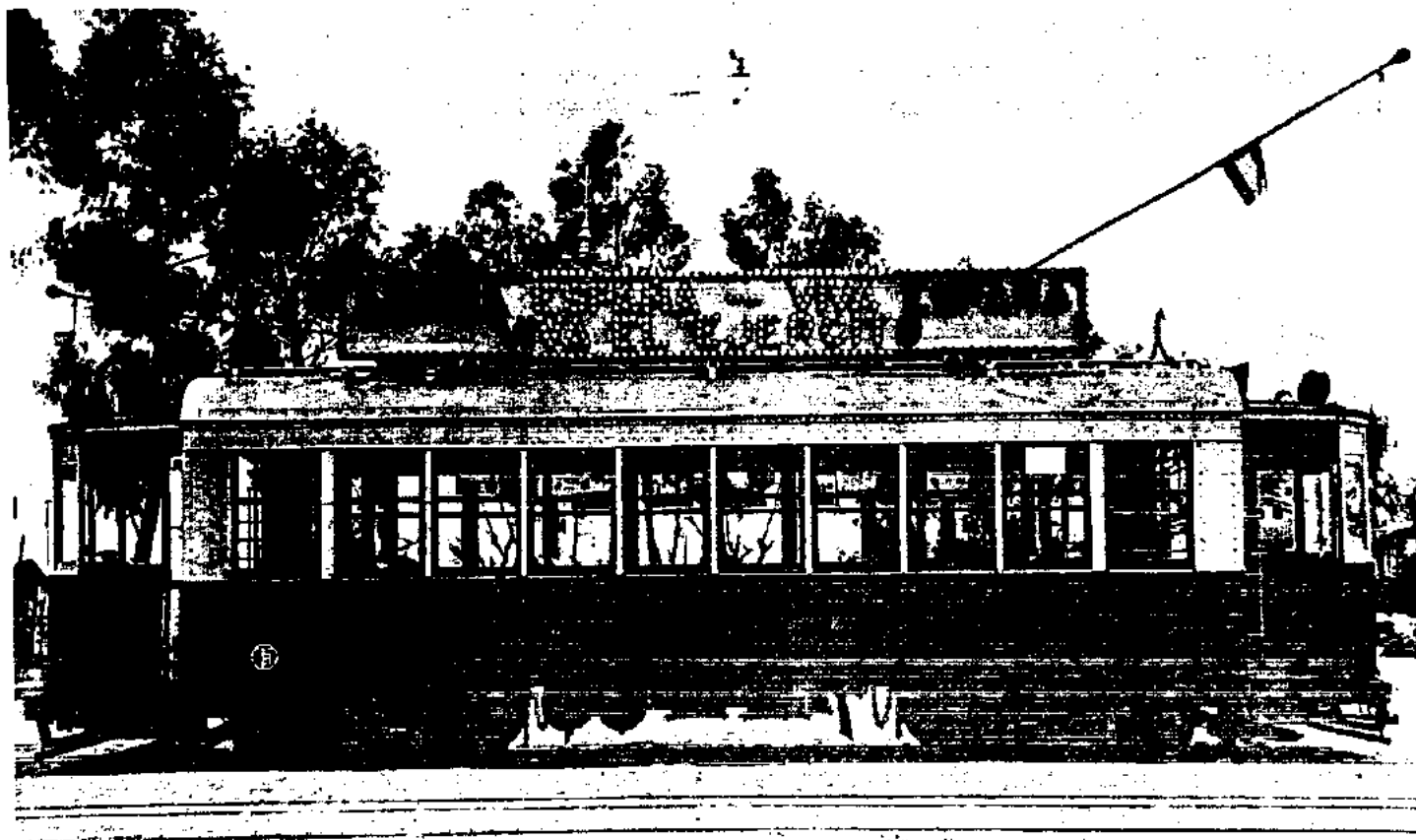
Estudiar la guerra civil espanyola al cap de mig segle, i havent-hi tanta bibliografia com hi ha, requereix que hom reformuli els camps d'estudi i els mètodes de treball. Al meu entendre, per tant, evocar els anys de guerra, només evocar-los, és ara com ara ineficax. La coartada de la capitalitat republicana de València fou, en aquest sentit, una trampa, àdhuc per als organitzadors.

Les tres sessions del Congrés foren un recital de solistes asseguts l'un al costat de l'altre. Predominaven els espanyols (Viñas, Fusi, Aróstegui, Cabrera, Santos Juliá, García Delgado, Tuñón de Lara, Elorza, Martín Aceña, Bizcarrondo); seguits dels estrangers (Vilar, Malefakis, Frazer, Ellwood) i, per fi, una reduïdíssima representació del Principat (Fontana i Cardona). Els del País, els que tractaven el cas valencià, foren absorbits pel maremàgnum d'estrelles que enraonaven sobre el cas general, si no madrileny, de la guerra.

En la presentació del llibre *España bajo el franquismo* (Crítica), que recull una mostra dels treballs presents, l'any 1984, al Col·loqui que tocant al tema organitzà el departament d'Història Contemporània de la Facul-

tat de València, Josep Fontana s'alegrejava que els valencians haguessin pogut demostrar per segona vegada la seva capacitat de convocària. Deixant de banda que Fontana oblidà que no eren els mateixos els qui organitzaven el Col·loqui sobre el Franquisme i els qui han organitzat el Congrés sobre la capitalitat, i que oblidà també que els primers no van rebre el suport institucional dels segons; no crec, com ha quedat dit, que fos aquest l'objectiu a assolir. I si de cas es tractava de fer grans conferències, podien haver-ne fet un cicle estalviant-se la pompositat d'un congrés.

Ara bé, retornant a la pregunta del començament: ¿Calia convocar el Congrés? Per commemorar no, ja ho he dit, per revisar sí. Tot congrés ha de portar un avanç. Posem un exemple. L'any 1979, el CEHI-FIEHS convocà el primer Col·loqui internacional sobre la guerra civil espanyola. L'importat d'aquella trobada fou que per primera vegada es reuniren a l'interior, concretament a Barcelona, investigadors i protagonistes de la guerra. Aquest fou el seu èxit. El segon Col·loqui, en principi previst per l'octubre, ja no pot tenir el mateix significat que el primer, perquè, seguint el camí de la racionalitat, l'hauria de superar en profunditat i en abast temàtic. A la vista de l'estat de les investigacions, és

de dolre que sovint encara es parli en general de la guerra oblidant, com s'ha fet a València, els aspectes *regionals* i *espirituals* que estaven a la base del conflicte espanyol dels trenta. En bé de tots, confiem que ni el col·loqui de Barcelona ni l'encontre «Historia y Memoria de la Guerra civil» que prepara la Sociedad de Estudios de la Guerra Civil y del Franquisme (SEGUEF) a Salamanca abonaran el mal vicí d'organitzar congressos com a festivals.

La República i la política actual: una polèmica

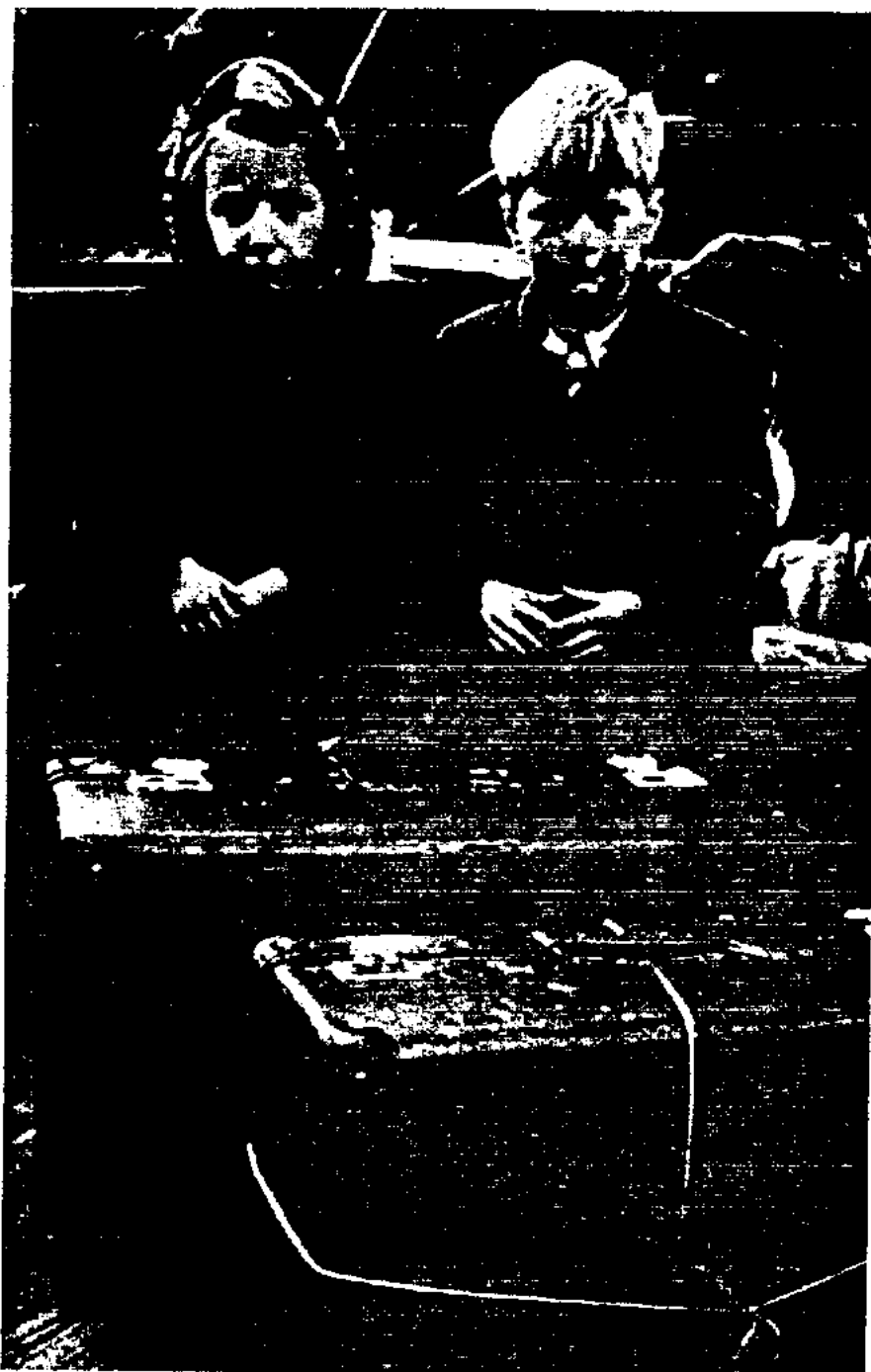
El substanciós d'una commemoració és la intenció dels que la promouen. Tots els historiadors progressistes saben que no s'ha de fer història al servei del poder, encara que el poder sigui roig, si més no perquè és lleig i inútil. Teresa Carnero i Jordi Palafox, els coordinadors del Congrés de València, han conclòs que el gran error de la República fou

debadades negar que la República sucumbí o, si voleu, fracassà. El cas és, com sempre, comprendre'n el perquè. I aquí és on comença l'embolic.

En el número extra de la *Cartelera Turia* dedicat a la República, Jordi Palafox escrivia: «*A punto de cumplirse el medio siglo del inicio de la sublevación contra el régimen constitucional que dio origen al enfrentamiento civil más sangriento de la historia europea del siglo XX, caben pocas dudas de que éste debe ser valorado fundamentalmente como un fracaso. Fracaso, sobre todo, de la capacidad de convivencia de los ciudadanos de España y fracaso, también, de los defensores de la libertad y el progreso en articular un proyecto político que consolidara a ambos en el seno de la sociedad española y en conseguir una defensa efectiva y organizada contra los que, con más medios y ningún respeto a la vida humana, se coaligaron contra ellos.*» Em sembla un argument massa recargolat per explicar les causes de la guerra civil. D'altra banda, il·lacions d'aquesta mena podríem aplicar-les a qualsevol època, en circumstàncies semblants, perquè són intemporals i, a més a més, tòpiques. L'octubre de 1982 hi hagué qui s'afanyà a esbombar-ne tantes com en volguen Palafox, per tant, no fa història.

sinó que pretén desviar l'atenció bo i estimulante determinismes que justifiquin la política present negant-li el pa i la sal a la política republicana, innegablement frustrada. A veure si després de tants d'anys resultarà que la incapacitat d'endegar una política de renovació, tant si reïx com si no, explicarà el comportament antidemocràtic dels militars sublevats pel juliol de 1936. Mal encàrrec els fariem, als qui volguessin sublevar-se avui.

Caro Baroja ha escrit que l'historiador, a pesar d'estar condicionat pel poder i d'haver de conviure amb ell, ha de tendir a pensar lliurement, sense pressions econòmiques, sense coaccions socials que l'emordassin i el posin al servei, precisament, del poder. O, referint-nos a l'ocasió valenciana, allò que escriu Inés Ruiz de Lihori: «*Con ideas como éstas, con afirmaciones como las de J. Palafox, se elaboran eslóganes, usualmente vacíos de contenido, pero no se recuperan hechos de nuestra historia común.*» (*Cartelera Turia*, I. 160). Azaña, que fou un pessimista angoixós, va descriure les causes del fracàs republicà citant elements de política interior espanyola (l'aixecament militar) i d'ordre internacional. Com deia ell, ambdós eren imprescindibles per dir els motius de l'ensulsiada, «*de suerte*

que faltando una, la otra no habria sido bastante para desencadenar tanta calamidad.» (*Causas de la guerra de España*) No és que vulgui aclaparar el lector amb cites bibliogràfiques, però sí que vull donar-li entenedent que és un pèl arriscat afirmar, perquè no es coneix res que així ho indiqui, que la causa del «fracàs» de la República s'hagi d'encolomar a la mateixa República.

S'ha escrit més que no voldriem que la història serveixi per comprendre el present; en tot cas és fals que serveixi per provar l'eficàcia d'una política present. En acabat d'escriure l'última frase, se'm fa avinent allò de la farsa que escrivia Marx referint-se a la repetició de la història.

aplicar-ho per al nostre cas. A l'inrevés, és clar.

Em sabria greu escampar el desànim en relació a la celebració. El cinquantenari de la guerra i el fet mateix de la capitalitat de València han esdevingut també un estímul per mostrar l'artefacte antifeixista i avançada de la fe republicana. Entre les moltes iniciatives que s'han emprés, al marge del Congrés, cal esmentar primer una esplèndida exposició muntada al saló principal de la Llotja. Manuel Aznar, comissari de l'exposició i professor de literatura a la Universitat Autònoma de Barcelona, valencià de naixença, em deia que a la mostra no s'hi ha escatimat res. A dir ventat que és cert. Estava dividida en àrees restric-

tives, per raons pedagògiques, amb una documentació molt ben seleccionada i representativa dels partits i de les prioritats fixades per la conjuntura; textos que introduïen els temes i n'explicaven el desenvolupament. La distribució de l'exposició es féu al voltant d'un tramvia, a l'interior del qual passaven vídeos. És clar, doncs, que es tractava d'una iniciativa original, acuradament distribuïda, amb força documentació i que seguia en tot el possible la seqüència històrica.

L'exposició ha estat fidel a la història fins i tot en el banderam. Vull dir que hi vaig veure per primer cop la bandera de la República. Per molt que hi hagi qui no li agradi, no s'hi val amagar la tricolor, que fou l'estel republicà. Les circumstàncies polítiques d'ara no ens han de fer avergonyir d'una bandera històrica i, perquè no dir-ho, heroica. La gosadia de l'exposició, després de l'escàndol del cartell, inofensiu, de Rafael Alberti, és haver situat les coses al seu lloc. Cal agrair-els-ho.

Polèmiques absurdes a part, no vull acabar sense esmentar l'esforç editorial per oferir una quinzena de títols de temàtica republicana. Faig esment, només, de dos d'ells. El primer, *Guerra i Revolució al País Valencià* (Tres i Quatre), és una versió de la tesi doctoral d'Albert Girona. Després del llibre d'Aurora Bosch sobre les col·lectivitzacions agràries, A. Girona arrodoneix el panorama estudiant les col·lectivitzacions industrials bo i ensumant l'atmosfera enardida que les envoltà. De debò que és una obra de molt bella factura.

El segon llibre, *València 1936-1937. Una ciutat en guerra*, d'Agustí Safon i Josep Daniel Simeon, és fruit d'una beca convocada per l'Ajuntament de València per reconstruir la història de la ciutat mitjançant la premsa. Els autors, dos joves historiadors, han demostrat a bastament que mereixien la beca. Sobretot perquè no s'han limitat a fer un catàleg de penòdics i revistes, sinó que han volgut presentar-nos, i diria que ho han aconseguit, una història quotidiana de València, de la València de la guerra. Han fet una història tot pensant-la.

LA IDEA D'HISTÒRIA I LA IDEA DE NACIÓ CATALANA

B-9

Confesso d'entrada que de totes les conferències del cicle Segones Reflexions Crítiques sobre la Cultura Catalana, només he assistit a la darrera, de Josep M. Solé i Sabaté, que tenia com a tema la Història i Catalunya en el moment present.

A parer meu, tot i que celebro el to refrescant i crític de la conferència, en parlar de la història i la Catalunya d'avui, l'optimisme és precipitat. I injustificat. M'explicaré. Solé i Sabaté enunciat davant de sis-centes persones una sèrie de veritats que calia dir; per exemple: que és necessari que Catalunya assoleixi un lloc, culturalment parlant, en el món, o, si més no, que el sàpiga trobar, i que ara com ara som molt lluny d'heure. Però, ateses les circumstàncies, dir això no és suficient perquè, com ha escrit Pierre Vilar, per fer efectiu el redreçament nacional cal verificar, desplegar diria jo, la conjunció del fet cultural i del fet polític. Aquesta mancança és el defecte més palès de la proposta de Solé i Sabaté. Al meu entendre, la tímidesa política traïcionà les veritats anunciades amb valentia.

Tanmateix, com dic, Solé i Sabaté insinuà elements de reflexió força interessants. En primer lloc, l'afirmació contundent que la Generalitat, com a institució d'autogovern, està, o hauria d'estar, per damunt del vaivé electoral dels partits que lluiten per fer-se amb el control del govern. És una idea sana, políticament responsable, catalanista, i no gens atesa pels polítics actuals que, per fer-se la guitza, menystenen l'únic element jurídic-polític que ens identifica com a realitat nacional diferenciada. Per això crec que hauria estat millor avançar en l'avaluació i la crítica d'aquesta situació. L'historiador no tan sols estudia la realitat social, és a dir, la reacció dels homes i dels sistemes socials davant les variacions conjunturals, sinó que ha

d'orientar l'especulació cap a la pràctica social. Sobretot en un país que encara espera alliberar-se nacionalment. Si partim de l'acord que la nació és una realitat social que té continuïtat històrica a través del poble, és clar que la consciència nacional, la percepció que el poble té d'aquesta realitat depèn de la informació, de la idea d'història, de què disposa a l'entorn dels elements constitutius de la nació i del paper polític que ha d'assumir la nació. La idea d'història, entesa com la recerca dels elements estables de llarga durada que fan possible la identificació dels individus com a grup nacional, deixant de banda mites i llegendes, és urgent definir-la. En aquest sentit, Catalunya és encara ara una nació invertebrada políticament i nacionalment, perquè ens manca un projecte nacional que integri tot el poble, allunyat del regionalisme i del, per entendre'ns, espanyolisme. L'independentisme, que no és res més que fonamentalisme sentimental, tampoc no és una solució.

Pot semblar que divago. No ho crec, ja que tot projecte cultural, elaborat per historiadors, per filòsofs o bé per matemàtics, ha de tenir present que el redreçament cultural només és possible enunciant alhora un projecte polític que sigui capaç d'integrar el poble a la cultura nacional i, amb ella, a la nació. Per a mi, doncs, la proposta de Josep M. Solé i Sabaté és tèbia i tímida quant a la política. La catalanitat de la llengua i de la cultura de la costa est peninsular no la discuteix ningú, llevat dels feixistes, però la realitat nacional del territori català ja ho és més, de discutida. Això vol dir que si a gairebé set anys d'Estatut d'Autonomia encara cal defensar el que és obvi, no cal dir que l'ordre existent avui és massa estret. L'analista social, l'historiador en aquest cas, no s'ha d'estar de dir-ho. Com tampoc ha d'amanegar que bona part de la culpa la té el partit del Govern de la Generalitat i l'oposició socialista que té com a alternativa la plena integració de Catalunya a Espanya. Clar i ras. Del que dic, Solé i Sabaté, se n'ha adonat prou bé, encara que no ho formulés d'aquesta manera, però el que no veig tan clar és que ho tingüés en compte.

Això no obstant, fóra ingenu creure que la força legitimadora se situa en l'àmbit de la filosofia política. La idea nacional s'ha de realitzar mitjançant la pràctica política, la mobilització política per a constituir un veritable catalanisme popular d'alliberament nacional. I si dic que la proposta de Solé és, en aquest respecte, insuficient, és perquè és burocràtica, gairebé administrativa, i excessivament confiada amb les institucions i el marc jurídic-polític actual. No pretenc dir que res del que tenim no sigui vàlid, però no hi ha dubte que l'afany de portar a terme només les reformes que hom creu immediatament prac-

ticables, tan de moda, ha fet mol de mal a l'estructuració de Catalunya com a nació plenament constituïda.

De moment, per acabar, faig meves les paraules de Joan Fuster pronunciades en unes altres reflexions crítiques: «Aci, i entre nosaltres, només és "nacional" allò que abra-

ça tots els Països Catalans. Que cada "regionalisme" hagi de passar per les baquetes del seu entorn particularista és una altra cosa, i cadascú farem el que podrem. Però, per a tots els catalans, per a tots els catalanoparlants, només hi ha una resolució clara: facin versos o novel·les,

quadres o escultures, música o història, economia o urbanisme, política o política, la disjuntiva final és aquesta. O Països Catalans o "regionalisme" en el mal sentit de la paraula». Més clar, l'aigua.

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYYS

XAVIER BRU DE SALA: «POETA» CONTRA L'INDEPENDENTISME

Era Bandera Roja, com tants d'altres botiflers anticatalans i ens sorprèn amb les seves declaracions a l'Avui del 15 de novembre de 1986, quan el mestre en gai saber diu: «L'independentisme és conseqüència de la incertesa i és un error. És desitjable però irrealitzable. A Europa, les fronteres només han canviat amb guerres de veritat, de manera que l'independentisme fóra el desitjable, però no hi ha cap mena de possibilitat. No cal, doncs, que ens enganyem».

Ja hem vist el que opina l'ex-maoista de Bandera Roja, canviat a la burrocràcia institucional; potser els canvis de casa, ara el noi viu molt cèntric, el fan tornar anti allò que havia defensat (dels altres canvis no

en parlarem, ja que defensem la vida privada de les persones) Ah! però el marrec Xavier va ser també militant del PSAN, mare de déu, senyor! qui l'ha vist i qui el veu, ara a defensar l'ordre, després de Mao, i la unitat dels Països Catalans. Però tranquils que el poble sap qui són els seus amics i els seus enemics i, a ells, als botiflers, els dedique versos com els que reproduïm d'una antologia clandestina dita *Les flors del Mall* atribuïda a Carles Bau de l'Aire. Vinga nois, rieu una estona que tenim una culla de versos dedicats a un nou candidat a Eugeni d'Ors o a Carles Sentsis.

CLAUSTRE RIU I SÀNCHEZ

Al mestre en gall saber

(simplement sonet)

*Encara, Bru, ens ressonen a l'oïda
els fèids esgarips dels rodolins
amb què has hagut, sens dama ni padrins,
el premi prim de la floral parida.*

*Que aquest país és pròdig en muntanyes
i, encara més, en bons escaladors,
ho dius amb els teus versos, quan escanyes,
del saber gai, els pobres trobadors.*

*Vet aquí, doncs, que amb cranpons i motxilla,
i decidit a atènyer els alts cimals
de la immortalitat —els Jochs Florals!—,*

*puges, ardit, i guanyes l'englantina
i cinquanta mil duros, cosa fina,
car ets, de formes, Brut, com una guilla.*

Al marrec

(epigrama)

*Permet-me, Xavier,
una llicència indeguda.
Cap inconvenient?
Molt bé!
De tèxtil, n'esborro l'accent
i en faig una paraula aguda.
Veuràs per què:
has de saber,*

La fi fatal

(profecia)

*Primfila, Brut, que avui no estic de filis
i ja estic tip de la ferum que fas,
car no hi ha tuf que ofengui més el nas
com el teu fil, la fi del qual treu bilis.*

*Fila, doncs, prim perquè, ni que et depilis
ets més filòs que un filòsof de pas
i mai no hauràs, amb el teu trist tris-tras,
res més que fel, per més que ara t'enfilis.*

*Si tu mateix et portes la pancarta,
si ets tan estult que et creus que vals per mil,
la teva fi (no pas la del teu fil)*

*serà fatal (i no vull alarmar-te).
Per això et dic cesurant a la quarta,
deixa el fil Brut, no se't tornés manil!*

*poeta,
que en un país la indústria cabdal
del qual
era la de la samarreta,
un títol com La fi del fil,
més que no pas poesia,
sembla que ens anuncia
la crisi del sector «textil».*

A. Alcoberro/A. Colomines/A. Mayayo

Unes jornades sobre el present i el passat, per al futur

B-12

Generalment, els congressos d'historiadors —es diguin com es vulguin: jornades, conferències, debats— serveixen perquè els inscrits es trobin (la qual cosa ja és en si mateixa un bon motiu), es comuniquin els diversos àmbits d'estudi personals o col·lectius —en aquest món tan parcel·lat i minifundista que és el nostre—, i debatint aquells aspectes que requereixin una revisió i un aprofundiment conjunt. Al nostre país —als Països Catalans— se n'han fet uns quants en els darrers anys. No sempre han estat prou reeixits, i de vegades n'hem sortit tots plegats amb una certa impressió d'haver perdut el temps; d'haver retrobat, certament, companys de carrera o professors de les diverses universitats, d'haver fet petar una bona estona la xerrada, però de no haver aprofundit suficientment en els àmbits d'estudi plantejats. Creiem sincerament que aquest no ha estat el cas d'aquestes Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans.

Les Jornades, celebrades el mes d'octubre a Barcelona, s'havien d'inscriure, a parer nostre, en el marc més ampli de tres grans problemes, que vénen a ser les neures que avui ens afecten com a col·lectiu:

—d'una banda, la situació al present de la historiografia, i el que podríem anomenar les perspectives de futur. No es tractava només de qüestionar el migrat marc d'investigació que han estat fins ara les universitats (o el de divulgació: instituts, escoles de Formació Professional...), sinó també de revisar els enfocaments historiogràfics usats fins avui. A un quart de segle de la mort de Jaume Vicens i Vives, el mestre invocat repetidament pels historiadors de la generació que a hores d'ara ocupa la majoria de places d'ensenyament universitari, calia revisar les seves línies de treball

renovadores, i introduïren noves vies d'anàlisi i d'interpretació del nostre passat col·lectiu, avui haurien de començar a ser superades. I en aquest sentit calia que ens plantejàssim les limitacions metodològiques —carregades d'ideologia— d'uniques visions economicistes de la nostra historiografia recent, i que obríssim noves vies, que autènticament ens permetessin d'avançar vers una història social —vers una història de la societat— entesa com a història total. I això, a parer nostre, no voldria dir només obrir nous camps d'anàlisi, com darrerament s'ha fet (la història de les dones, de les mentalitats col·lectives, dels poders fàctics, de la marginació, o tants altres), sinó de plantejar un enfocament qualitativament nou a l'hora d'entendre el passat —i, per tant, el present— de la societat. En el nostre cas, calia que ens plantejàssim també la necessitat d'avançar sense embuts vers una història nacional, que abraçés la totalitat del país —de les seves àrees geogràfiques i de les seves múltiples realitats socials—, i que qüestionés —aquesta és, si més no, la nostra

opinió— el marc dels estats burgesos espanyol i francès (de la seva construcció i dels seus mecanismes de submissió i d'integració).

—però és obvi— i darrerament una obra de Josep Fontana així ho ha subratllat— que tota historiografia s'emmarca en un projecte polític més ampli. I avui cal dir clarament que el nostre país està mancat de projectes polítics autènticament alliberadors, que els que existeixen no ens agraden, i que, contràriament a la línia d'acomodament i de funcionarització, que duria a una història aseptica, higiènica i desmobilitadora, els joves historiadors tenim, com a científics socials l'obligació peremptòria de du-la ja nostra. Si l'historiador català dels anys seixanta i setanta fou un intel·lectual profundament compromès amb un projecte rupturista, nacional i popular, avui, davant el fracàs d'aquesta opció, els joves historiadors hem d'evitar la via fàcil d'integració a l'estat i hem de contribuir a la construcció d'una història nova que serveixi de base per a un nou projecte renacionalitzador i progressista.

—finalment, i amb uns lligams més clars del que aparentment pugui semblar amb els punts anteriors, les darreres promocions universitàries vivim problemes greus en l'àmbit professional. L'atur o el treball en marcs diferents dels que havien triat com a futur laboral són un mal lamentablement habitual entre molts llicenciats universitaris, que assoleix uns nivells desproporcionadament alarmants en el cas dels historiadors. Les simples dades sociològiques recollides entre els assistents a les Jornades —més d'un 40 % d'aturats i més d'un 20 % de gent que treballa en feines que no tenen res a veure amb la història— són prou significatives, i a elles ens remetem, sense comentaris. Creiem, en aquest sentit, que l'atur dels joves historiadors va

indissolublement lligat a la massificació universitària i a una escala de valors socials, que prima les ciències considerades «útils» en un procés de tecnificació, i que menysprea la formació integral i la capacitat d'educar individus crítics, subjectes agents del present.

Obviament, els problemes que acabem d'esmentar no podien ser resolts en unes Jornades. Però sí que ens sembla clar que els joves historiadors catalans, com a col·lectiu, havíem de dir-hi la nostra. D'entrada —cas de l'atur i de la manca de sortides professionals—, perquè som els qui més directament els patim. I en segon lloc —pel que fa als altres punts—, perquè arribem a l'hora dels nostres primers treballs historiogràfics sense arrossegar el llast de les frustracions, de les picabaralles més o menys mesquines i dels lligams amb les vies d'anàlisi utilitzades fins ara, perquè som, en definitiva, gats més o menys nous, amb tots els inconvenients i avantatges que produeix la poca experiència i el no tancament de mures.

I en aquest sentit, creiem que les Jornades han significat un èxit discret, però, a parer nostre, suficientment encoratjador. El fet que ens hàgim trobat més de dos-cents llicenciats o estudiants dels darrers cursos de les Universitats del Principat i del País Valencià constitueix per si sol un punt inequívocament positiu. La disposició de participació, de debat i d'encoratjament dels assistents així ho reblaren. La serietat de l'organització i del desenvolupament de les activitats programades ho corroboraren també. El bon nivell mitjà de les comunicacions —que aviat seran publicades— indubiablement hi contribuï. I finalment, el fet que tots plegats ens poséssim d'acord en un manifest suggerent i renovador (que els lectors de *L'Avenç* ja coneixen), acabà de donar a les Jornades el to reivindicatiu i d'avanç que els corresponia.

Creiem que aquest darrer aspecte —el del manifest— és especialment remarcable. No deixa de ser un símptoma de bona salut col·lectiva el fet que més de dos-cents joves historiadors catalans arribéssim conjuntament a un seguit de conclusions: la necessitat d'un

el buit existent, l'exigència de millors canals per a la investigació —de la Universitat als arxius locals, de les institucions autonòmiques a les municipals i privades—, que trenqui amb l'apatia que s'arrossega de temps enrere —anàvem a dir «de sempre», perquè els períodes de renovació han estat lamentablement excepcionals—, la necessitat de la crítica pública com a millor manera d'avançar i de trencar la dinàmica asfixiant de les capelletes; la definitiva catalanització de l'ensenyament de la història a tots nivells, que requereix no solament l'ús exclusiu del català, sinó també la utilització de continguts inequívocament lligats al nostre país; i l'exigència de sortides professionals en el terreny de la història per a tots els qui hem triat aquesta disciplina com la nostra forma de viure i de servir el país.

Però aquestes Jornades només han estat un primer pas en el desbrossament del paper que avui pertoca als joves historiadors i dels nous reptes de la ciència històrica. I no podríem, per tant, convertir aquest comentari de la trobada en una visió satisfeta i còfoista del seu desenvolupament. Creiem que també és important de fer notar les limitacions de les Jornades, perquè són prou representatives de les mancances i els problemes que avui viu la nostra historiografia.

D'una banda, ha de quedar clar que les Jornades no s'obrien a un projecte historiogràfic —i polític— més o menys homogeni. El punt de confluència de tots plegats era fonamentalment la nostra edat o, si ho volem dir d'una altra manera, la nostra minsa experiència. I, en aquest sentit, podem constatar que, malgrat l'ampla coincidència en el manifest final, s'hi han pogut veure, més o menys explícitament, parers contraposats en temes tan transcendents com l'àmbit d'estudi —Catalunya, Països Catalans, Espanya—, o la valoració dels treballs historiogràfics del darrer quart de segle, o en aspectes més o menys simptomàtics com el paper dels mites en la historiografia i en l'acció quotidiana (notem en aquest sentit la interessant intervenció de Josep M. Delgado que, tot comentant el tema de la no participació dels catalans al descobriment d'Amèrica, féu notar la interrelació entre la desmitificació de determinades

visions historiogràfiques tradicionals i opcions ideològiques, sovint més reaccionàries i perilloses encara que les que podríem trobar rere el manteniment del mite).

D'altra banda, el debat de les comissions, malgrat el bon nivell general, provà en algunes ocasions el desconcert i —per què no?— la immaduresa amb què els joves historiadors ens enfrontem als problemes de la historiografia. La tendència a abocar-hi els problemes personals, la manca d'una perspectiva globalitzadora, tragueren profunditat a alguns debats. Sovint mancà també un aprofundiment en la crítica de les visions historiogràfiques més a l'ús avui en dia (aquest aspecte era per exemple gairebé inexistent en les comunicacions, tot i que se'n podien trobar elements suggeridors en algunes ponències). Nosaltres creiem que això va lligat a la inestabilitat laboral de molts companys, i al desig consegüent de no entrar en conflicte amb els qui avui manegen, a diversos nivells, les trames del món acadèmic (i que, per cert, salvant alguna excepció honorosa, no feren acte de presència a la trobada).

Finalment, les Jornades copsaren els desnivells historiogràfics entre cada un dels Països Catalans. L'absència d'historiadors de la Catalunya Nord, la presentació tot just d'una comunicació de les Illes, i la constatació per part de tots dels diferents graus de desenvolupament historiogràfic del Principat i el País Valencià són aspectes simptomàtics, a remarcar.

La constitució en la sessió de cloenda de dues coordinadores de joves historiadors —al Principat i al País Valencià—, i l'intercanvi d'adreces i experiències entre companys que treballaven aspectes semblants és un punt més a considerar entre els aspectes positius. És, d'altra banda, el que pot garantir que esforços com aquest no caiguin en el buit i que les Jornades siguin un primer pas d'un camí fructífer, i sens dubte engrescador.

Creiem, modestament, que els joves historiadors catalans hem entrat pel bon camí, per l'únic possible per avançar en els terrenys de la investigació i de la reivindicació: el del debat i la coordinació.

L'important, ara, és no abandonar-lo.

PER QUÈ PARLEM D'HISTÒRIA?

(a propòsit de les primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans)

S'ha dit que la missió de l'historiador és empènyer els límits de la història cap als de la vida de les persones. Una afirmació, però, que a la pràctica només defensa un molt reduït nombre de professionals: els qui entenem la història com una manera de treballar per a la transformació de la societat. Si avui fèssim una enquesta entre l'estament acadèmic —que té fama de progressista—, gairebé el 90% definiria la història emprant una definició semblant a la transcrita més amunt. Però, fóra de veritat el plantejament? No. I no ho seria perquè l'academicisme, la comoditat que proporciona el treball assegurat, l'anar fent, etcètera, s'ha apoderat de molts intel·lectuals, de les universitats i de fora d'elles. Al nostre entendre, de la crítica al conformisme de la dreta —i del fracàs consegüent— n'ha derivat l'aparició d'un conformisme, diguem-ne d'esqueres, que s'ha acomodat a la situació de reflux. Els historiadors d'esquerra, aquells que en altres èpoques pretenien de canviar les coses, ja han desaparegut, o, si més no, callen i s'arrosseguen per les facultats sense fer soroll, amb l'autosatisfacció d'haver assolit l'anhelada estabilitat laboral (i qui no ho ha aconseguit se sent incòmode i arraconat contra les cordes). A algú li pot semblar exagerada la darrera sentència; a parer nostre, no ho és, perquè si fèssim un repàs, amb noms i cognoms, de la intel·lectual-

tat del país, veuríem les dues tendències actuals: els qui s'han convertit al poder acadèmic d'avui, i els qui han cercat l'aixopluc polític com a via per a subsistir com a «analistes» i «pensadors» oficials del poder estatal, nacional o local. I hi ha gent que s'ha transvestit tant, que és del tot incommensurable.

En aquest context es va plantejar la iniciativa de celebrar unes Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans, les quals varen tenir lloc a Barcelona els dies 4, 5 i 6 d'octubre d'enguany. Les Jornades aconseguiren d'aplegar més de dos-cents joves historiadors i estudiants de segon cicle. El primer que cal constatar és el fet d'haver reunit un nombre tan important de joves a fi de posar en comú llurs experiències i expressar, també, il·lur voluntat de fer coses i prendre partit davant el passat i el present dels Països Catalans.

L'important, tanmateix, és que amb la celebració de les Jornades s'ha vist que és possible obrir un procés de discussió entre les noves generacions d'historiadors, les quals són al marge de l'academicisme, sigui de dreta, sigui d'esquerra, i sovint treballen amb el handicap de l'oposició de l'academicisme mateix; fins i tot, essent marginats dels canals normals —massa posseïts— d'investigació i transmissió científica. Les Jornades, doncs, han estat un intent de posar en marxa una història feta des de la base; amb un

comportament, si més no, de base. No volem dir que el fet de ser joves ens doni carta de naturalesa com a renovadors de la historiografia del país, però és evident que hi ha més historiadors joves disposats a posar-se al servei de l'acció i al canvi que no de «velles», alguns d'ells totalment esclerotitzats a la càtedra atorgada fa vint anys.

Amb les Jornades hem pogut copsar, també, que aquest intent renovador de la història només és possible si va indissolublement lligat a l'elaboració d'un nou projecte polític i cultural, que superi les mediocritats, els conformismes i els cofoismes actuals, i que plantegi seriosament la renacionalització definitiva dels Països Catalans i l'alliberament individual i col·lectiu. Un projecte que hem de construir entre tots, i en el qual, sens dubte, els joves historiadors hi hem de dir la nostra.

Som conscients que les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans no han resolt res. Però també ens sembla modestament que, per primera vegada, un bon nombre de joves historiadors hem fet el possible perquè, ja des d'ara, encetem tots plegats la singladura per rompre la burocràcia i els buròcrates de la història.

AGUSTI ALCOBERRO
AGUSTI COLOMINES

Agusti Alcoberro és catedràtic de Geografia i Història a l'IB Investigador Blanxart de Terrassa.

Agusti Colomines és professor de Geografia i Història de BUP a l'escola Isabel de Villena d'Esplugues de Llobregat.

- Connexió entre les universitats, la FP i el BUP a fi de difondre la recerca recent.
- 4. Funcions dels centres de recerca i investigació
- La Universitat
- Mètodes d'ensenyament
- Serveis: Biblioteques, centres d'informàtica, etcètera
- Gestió democràtica de l'ensenyament
- Comissions de control per a la contractació del personal ensenyant i investigador.
- 5. Relacions interuniversitàries
- Plans d'estudi
- Planificació conjunta de la recerca i la investigació a les universitats d'un mateix districte universitari
- Difusió de les investigacions (tesines i tesis) de les universitats.
- 6. Informatització dels centres d'ensenyament i de recursos

- Millorament i nova creació de centres informàtics
- Afavorir la utilització dels recursos mecànics que tenen les universitats.
- 7. Modernització dels arxius i altres centres dipositaris dels fons documental català
- Avaluació i sistematització de la documentació disponible en arxius espanyols i estrangers sobre els afers catalans
- Política arxivística que afavoreixi la investigació: millorament dels serveis i les prestacions
- Connexió entre les biblioteques i els arxius del país a fi d'afavorir a l'investigador la localització i accés a la documentació.
- 8. Difusió de la investigació que es fa
- Política institucional quant a la difusió de la investigació (edició de fullets i llibres, etcètera).

B-14

La història no es crea, es refà

AGUSTI COLONINES I COMPANYYS

En el moment que ens ha tocat de viure, que és de crisi i, per tant, d'esgotament d'un model social, costa molt de no caure en el parany d'embombar que la història, com a disciplina científica, es troba en crisi. No, diguem-ho d'entrada: la història no es troba en crisi. Si de cas, ha perdut la capacitat d'esdevenir l'instrument d'anàlisi que en una conjuntura política crítica li atorgaren en el passat una part de la comunitat d'historiadors. Això no obstant, durant els darrers mesos hem pogut presentar i llegir polèmiques de tota mena entre els historiadors i afins sobre no se sap quines coses. La conclusió primera que cal extreure'n és que, *malgré leur*, els qui semblen patir una crisi són els historiadors, que al capdavall són els qui van començar tot el festival. Els historiadors, tal com s'entenia sota el franquisme, ja no són el que eren; perquè la conjuntura crítica ha passat i, segons que es demostra, no han sabut adaptar-se a les noves circumstàncies.

La història no és una ciència exacta, cosa que vol dir que, de la mateixa manera que intenta servir per a l'anàlisi social del present, rep les influències històriques i polítiques d'aquest. Ho diem no com d'una crítica, sinó com a constatació d'una realitat prou evident. Un exemple: l'entrenou dels mites, dels quals deu anys entera no parlava ningú. I això que ja hi eren. Segona conclusió, doncs, derivada de la primera: els historiadors viuen la crisi amb impotència perquè són la base de la crisi mateixa; si més no, en part, ja que com a crítics i analistes socials han perdut pisto-nada.

L'any 1935, Vicens Vives —una mica iral—, enmig d'esperances historiogràfiques sobre la seva catalanitat que Rovira i Virgili gosà po-

El mes d'octubre d'aquest any, els dies 4, 5 i 6, se celebraran unes Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans al Centre Cívic de les colxeres de Sant. Agustí Colomines justifica en el present article la seva oportunitat, així com la necessitat d'una revisió crítica de la nostra historiografia. Colomines planteja que, en moments de crisi com el present, totes les concepcions culturals en són reflex i també que les concepcions sobre el passat no en queden immunes.

sar en dubte, li va dir allò que "ja historiografia catalana és un camp d'esbarzer i gatósos que assequen els peus arbrissos sans que hi han nascut". És a dir que la cosa ve de lluny. Si èitem la polèmica entre els dos honorats senyors és per fer veure que al llarg del temps s'han produït uns cicles de substitució en la historiografia catalana, dels quals, lògicament, ha florit una nova manera d'entendre la missió que pertoca a l'historiador i a la història en la societat coetània. És endebades insistir que Vicens fou a la Catalunya de la dècada dels cinquanta, l'empenta que s'avorí el casvi de rumb de la historiografia del país. Ara, però, a la darreria del segle XX, potser cal esmenar l'herència, perquè és ineficax o

—ja se sap— entre uns i altres.

cap a un nou concepte de l'anàlisi social i, és clar, dels professionals que l'han de fer. L'historiador se serveix d'uns instruments, té els seus mètodes, però no és un tècnic. Molts historiadors d'avui, si es vol com a reacció, cerquen d'esdevenir professionals de la història, tècnics preciosos del detestible, sense adonar-se que el col·lectiu objectiu, verax, de la història està subjecte a la dialectica entre la teoria i la praxica. Si alguna cosa hem d'aprendre del passat, i dels hàbits de la historiografia dels últims 50 anys, és precisament que el contacte amb el present és el que obliga a revisar les antigues interpretacions. Com també la posició de l'historiador davant la societat en què viu. Per això nosaltres també hem fet notra una màxima que ve de lluny: "La història no es crea, es refà".

Cap a una nova revisió

En aquest camí és on s'insereix la proposta de celebració de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans. Sense pretensions forassenyades, però amb la ferma convicció que cal avançar

Agustí Colomines i Companyys és membre de la comissió organitzadora de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans.

B-15

SOBREVIVIR

A propósito de la cultura y la política en Catalunya.

—AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYS—

La publicación en nuestro número de marzo de un breve artículo de Mireia Serra sobre la compleja cuestión de la situación cultural de Cataluña ha originado la recepción en esta revista de numerosas cartas y comentarios. Iniciamos con este artículo la publicación de algunos de los materiales recibidos con la intención de profundizar en una polémica que, aunque ya vieja, permanece intensamente viva.

Se afirma que en este mundo ya no estamos en el crecimiento, estamos en la excrecencia, en una sociedad sin control, desmesurada, que continúa creciendo sin poder medir cuáles son sus límites. Lo lei en un artículo de Jean Baudrillard, y aún decía más, comparaba la hipertelia de la sociedad actual con la metástasis cancerosa. La pérdida de la regla de juego orgánico es lo que provoca que un determinado conjunto de células pueda manifestar su vitalidad incontenente y mortífera, desobedecer, en cierto modo, las propias órdenes genéticas y, en vez de desarrollarse según un esquema organizado, proliferar hasta el infinito. Una vez mi padre me dijo que la vida, el cuerpo humano, es un conjunto de circuitos que transportan los líquidos que embellecerán y lubricarán nuestra maquinaria, incluso el cerebro. La muerte, según su teoría, proviene de cuando uno de estos circuitos se rompe u obstruye el paso de los líquidos milagrosos. Terrible, ¿verdad? Pues así es la cultura: una célula que se reproduce, y cuando lo hace en desorden, alterada, cumpliendo esa metástasis maligna, se torna un cáncer como una catedral. Lo mismo que ocurre con nuestro cuerpo, que ciertamente funciona y se desgasta y a veces es genial y a menudo es absurdo, la cultura cumple su cometido diario de la cultura cumple su cometido diario de la cosmovisión, aunque sea breve. Sin embargo, el cuerpo y la cultura, cuando se rompen, sólo permiten un único final: su fallecimiento. La cuestión a dilucidar es si uno se muere por desgaste natural o, sin más, se le quita de en medio. A las culturas minoritarias les sucede algo semejante: cabe preguntarse si se mueren de inanición o bien se las amordaza.

Cuando asistí a las "Reflexions crítiques sobre la cultura catalana", supuse que la pretensión de la Generalitat era la de potenciar el debate sobre la situación actual y pasada de la cultura catalana y sus perspectivas. De todo ello algo me quedó muy claro, que la cultura de Catalunya, como proclamó Josep Termes, debe sobrevivir. Es la misma fórmula que Fernando Savater aplica a los pueblos y a las gentes cuando argumenta que el sufrimiento empeora a esas gentes y a esos pueblos. Y no existe mayor padecimiento que aquél que surge de la intimidad, de lo transpolítico, en suma, de lo cultural. Al fin y al cabo, la cultura forma parte del magma más denso que la humanidad posee: los atributos, los valores que se transmiten de generación en generación. Por ejemplo, si un escritor madrileño se jacta de los nuevos jóvenes nacionalistas españoles, y los hay, está intentándonos decir que es maravilloso que haya llegado la hora de mantenerse firme para plantarle cara al transmundismo

aprovechado de los EE.UU. La defensa de lo nacional, de los valores patrios, se opone a la integración por asimilación agresiva. A todo el mundo le va a parecer estupendo que así se haga. Digo todo lo dicho, porque no acierto a comprender que aquello que se considera justo para algo que parece universal, no pueda serlo también para la cultura catalana, que está mucho más cerca. A nadie le gusta que le coarten, cualquiera puede estar de acuerdo que lo mínimo que una cultura puede desear es ser normal.

Cuando se habla de cultura se tiene la fea costumbre de olvidar que es lo que entendemos por cultura. En mi caso, tomo por buena la definición que dio Joan Fuster en las "Reflexions". La Cultura -dijo- es un sistema de referen-

cias. Lo fundamental, ciertamente, es fijar cuáles son las referencias, cómo se unen y cómo se transmiten a la ciudadanía. Vayamos por partes.

Definamos primero lo último. La unión de los cabos sueltos de un sistema de comprensión sólo es posible realizarla a través del lenguaje, la transmisión del lenguaje es el idioma. De tal modo, el idioma pertenece y fundamenta la comunicación cultural del circuito, reducido o extenso, tanto da, de referencias. Definamos ahora, a qué llamamos referencias. ¿Quién duda del factor/marca cultural de la tradición? Si un español o un latinoamericano se burla de los trescientos millones del programa televisivo, no es porque ponga en duda que ése sea el número de castellano-parlantes sino porque tiene la certe-

ESTAT
ORDRE
NACIONAL
AUTONOMIA
ESPIRITU
CERVANTES
PRADICION
PRIVILEGIO
LECTURA
CENTRALISME
SEHA
GUALDAD
WENGUA
INDEPENDENCIA
CENTRALISME
Patria
Cultura
RODRONDA
Valle Inclá
Himno
Normalizac
Centralisme
Cultura
Lluita
TIRAN
Estat
Comunicacion
Española
Burguesista
Lluita
Pais
Comunicacion
Estat

RABAZO
 ESTAT TULL
 POMPEU
 INMIGRANTES
 FABRICA
 SOLIDARIDAD
 EL CULTURABLE
 COSTUM
 A Sentiment
 de Seny
 Antoridada
 LENGUA Comunicació
 COMARCAS SUPERVIVENCIA
 ORDREAS Lengua
 GOVERNANT
 POBLE FAMILIA
 TRADICION PARTICIPACION
 HINNO
 CULTURA BILINGUIME
 PLENA REIMEN
 PAISOS CATALANS
 LO BLANC
 HIZACIO
 ENSEÑANZA
 LENGUA
 COMPENSIÓN

za de que las tradiciones culturales no son las mismas en un lugar o en otro. La perspectiva histórica de una cultura minoritaria es muy importante a la hora de valorar el hecho cultural, interno y externo, del individuo en sí y en colectivo. Dos culturas en un mismo territorio, y sin que una de ellas cuente con el Estado, es muy difícil que puedan convivir. La convivencia pacífica no puede existir, ya que no creo que ningún colectivo humano permita que se le disminuya, política o culturalmente. Una cultura amenazada por otro sistema de referencias no respeta el propio, se halla en el tránsito hacia la muerte. Pero si consigue reaccionar puede ser despiadada, debe ser despiadada, con los obstáculos que dificultan su recuperación.

En definitiva, el idioma en todo país bien constituido refleja un elemento fenomenológico de dicha comunidad. Por el mismo argumento, yo me voy a sentir tan catalán en Barcelona como en Calcuta. Otra cosa es, y lo creo lógico, que si yo viviese en la Unión India me integrara en una de sus múltiples comunidades y aprendiera a hablar el támil o el telegu o el bengalí. Lo uno no quita lo otro. Espero que nadie sea tan ignorante de atribuirme connotaciones racistas en lo que digo. Lo que separa una comunidad de otra son el idioma y las costumbres, bien claro en el caso extremo de la Unión India, pero que me parecen tan evidentes como la que pueda tener yo con cualquier malagueño o vasco, pongamos por caso. O si se quiere, al revés, tan corta como pueda

tenerla con un francés. La integración, que no asimilación (éso lo dejo para mis hijos nacidos en Calcuta, por ejemplo), no es sólo sumergirse en las referencias culturales o aprenderse el calendario de fiestas tradicionales del país donde se vive, es también, y muy importante, la integración lingüística.

Por último una cuestión geográfica. En un viaje que realicé por tierras del País Valencià, me di cuenta de lo importante que es que te encuentres a alguien que hable tu mismo idioma. Pasa lo mismo que cuando estás en Londres y encuentras a alguien que es de tu tierra: inmediatamente le das valor a la nacionalidad. Pues bien, en el viaje valenciano tuve la sensación -arrinconando el caso de Valencià capital- de estar como en casa. Me ocurrió lo mismo que me puede ocurrir cuando viajo por las tierras catalanas que no conozco: sé que son mi mismo suelo porque les hablaré y comprenderán lo que les digo, puesto que hablamos con los mismos signos. Alcoi fue para mí una ciudad tan lejana como pueda serlo Cadaqués, sólo que una está al sur y la otra al norte de Barcelona. Lo que digo viene a cuento del abasto geográfico de lo cultural. Todo el mundo sabe de la aportación del valenciano Joanot Matorell (que se lo pregunten a Vargas Llosa que tiene un libro sobre Tirant lo Blanc), o del mallorquín Lluïl, así como del catalán Bernat Metge a la cultura catalana. Para la cultura catalana solamente existe un marco nacional admisible: los Països Catalans.

Evidentemente no todos los problemas que afectan a la cultura catalana son de orden político, o de su relación con la cultura de la inmigración, pero para que subsista como cultura nacional es de vida o muerte dar un vuelco a la situación actual. En la reconstrucción cultural no caben pactos: o se está o no se está por la recuperación de la cultura nacional, de lo que se deduce la reconstrucción de la nación. Se puede argüir, en contra de mi discurso, que todo nacionalismo es malo. Me remito a lo dicho en el caso de los jóvenes españoles: la reivindicación nacionalista tiene siempre su lado malo, imperialista, pero al mismo tiempo posee unos límites justos que deben ser asumidos y, como no, controlados. Estarán conmigo si digo que de patria, como de madre, sólo hay una. Lo demás, con perdón, es querer esquivar el bulto.

Como dijera Termes en las "Reflexions", yo también me niego a ser condenado a muerte. Cuando me decía mi padre que la muerte era la ruptura de los vasos comunicantes, añadía: para reconstituir lo deteriorado nos queda la cirugía y, a ser posible, la extirpación del cáncer. Al menos, sobrevivir.

Que bell que corre el riu en el seu llit

DD.AA. *L'escenari històric del Xúquer*. Actes de la IV Assemblea d'història de la Ribera. L'Alcúdia 1986. Edició a cura d'Antoni Furió i Albert Girona. Edicions de l'Ajuntament de l'Alcúdia, 1988. 198 pàgs.

Les actes de la IV Assemblea d'Història de la Ribera, celebrades a l'Alcúdia el 1986, duen un ritol exquisit i suggerents ensem: l'escenari Històric del Xúquer. Sí, com s'ha escrit, el riu, tots els rius són aigua visible, exposada al sol i a la mirada dels homes, també és cert que el riu, en aquest cas el Xúquer, pot esdevenir el fil conductor, com apuntava Concha Domingo Pérez en la seva ponència («El Xúquer y la Ribera: introducción geográfica»), per analitzar la configuració d'un paisatge profundament humanitzat, que té vida en el riu mateix, de Sumacàcer fins on desguassa a mar, prop de Cullera. Però allò que més sorprèn el visitant és l'esplèndida xarxa hidrològica de la Ribera que formen, junt a altres rius menors, el Sallent, l'Albaida, el Verd i el Magre, afluents del Xúquer; una creu d'aigua dolça de gairebé cinc-cents quilòmetres. I la gent de la vall baixa i la de la zona deltaica, prop de l'Albufera, s'atreglera a la vora dels marges del riu o dels seus afluents en més de quaranta nuclis poblats, que donen vida a la creu aquosa. En llegir: «*La riba argilosa del riu més pròxim de qualsevol població, certs punts del curs d'una sèquia o els mateixos assuts, esdevenen llocs d'esplai on es dona l'improvisat ritual del bany estiuenç*» («Paisatge del Xúquer»), he recordat els versos d'Ungaretti evocant els rius. ¡Quina relíquia en una urna d'aigua! Ben a prop, les antigues moreres i els tarongers.

Una hipòtesi molt interessant que sura al llarg de tot el llibre, amb més o menys insistència, és aquella que apunta la necessitat d'esbrinar quin ha estat el paper del riu en la distribució del poblament o, si de cas, delimitar-ne millor el valiment. El que sembla que està clar és la influència que ha tingut la coneguda torrencialitat de la xarxa hidrològica en la configuració de la Ribera. Una torrencialitat, per cert, que ha provocat desgràcies personals i ecològiques ben preocupants.

La tensió entre el camp i la ciutat, ben viva històricament, ha desfigurat el paisatge i l'ordenament espacial del poblament. I la capital, València, ha esdevingut un pol d'atracció fortíssim, despoblant les

zones rurals, com ara la Ribera. Que el 50% dels municipis actuals no superin els 3.000 habitants i que només quatre estiguin per sobre els 20.000, ja és prou significatiu de la macrocefàlia valenciana i el desenvolupament econòmic desigual de les comarques riberenques, ben minso darrerament, com en tot el País. Ara bé, el fet que el País Valencià sigui un territori petit i relativament poc poblat, ha permès que pervisquessin, com apunta Agustín Rubio Vela («El abastecimiento cerealista de una gran urbe bajomedieval»), amb totes les prevencions que calgui, atesa la distància cronològica, les relacions econòmiques entre València i el gran terapaís rural. Això sí, subordinant els interessos i les necessitats dels llocs fora terme als de la capital. Tanmateix, avaluar històricament la població urbana, semiurbana o rural és força complicat. Potser, seguint el que diu Vicent Terol i Grau («La població de la Ribera del Xúquer el 1845, segons P. Madoz»), «*la qüestió radica fonamentalment a posar límits a cadascun d'aquests tres tipus de població, ja que el quantitatiu no sempre és totalment satisfactori, i el qualitatiu té la dificultat que no disposem de la proporció o nombre total de treballadors per a cada sector econòmic*».

En el passat, a la Ribera, vorejant el riu, hi conviueren cristians i moros, com a tot el País, de vegades separats, de vegades barrejats, fins que vingué allò de l'expulsió dels moriscos (que no *fugida*, com pretenen fer-nos creure els fonamentalistes cristians d'avui), decretada per Felip III. I aquesta expulsió, que sempre ens havien explicat que fou molt negativa per a l'agricultura valenciana, sembla ser que a la Ribera, segons que diu Manuel Ardit («Transformacions agràries en la Ribera del Xúquer —segles XVI-XVIII—»), prenent l'exemple del marquesat de Llombai, s'hi veu un comportament ben distint: «*...el cas d'Alfarb i, en menor mesura, també el de Corbera, apunten clarament una desmitificació de les conseqüències catastròfiques de l'expulsió dels moriscos, i molts altres indicadors mostren el mateix*». O sigui, que pels verals on corre el Xúquer, els intents d'explicar la davallada agrària valenciana del sis-cents a partir dels decrets d'expulsió, sembla que cal posar-los en quarantena. Ben al contrari: «*El cas alfarbí suggereix també que l'eliminació de la població morisca endarrerida suprimí un obstacle que s'oposava a una reordenació del parcel·lari i a la introducció de nous conreus*». Certa o no certa, és evi-

dent que la hipòtesi d'Ardit —que ja havia enunciat a «Expulsió dels moriscos i creixement agrari valencià» («Afers, fulls de recerca i pensament», núm. 5/6)—, és arriscada, provocativa i raonable.

I l'aigua del Xúquer que alimenta totes les sèquies importants, defineix, també, una sèrie d'arquitectures de servei que controlen el domini de l'aigua: assuts, casetes de fesa, rolls, dantells, boqueres, derramadors, etcètera; o que salven els accidents del terreny: aqüeductes, sifons, ponts, passarel·les i altres coses. («El Paisatge del Xúquer»). Al seu costat, com a mostra que la industrialització també ha arribat per aquells indrets, els molins i almàsseres i les antigues fàbriques de paper o de llum, avui ja en desús.

Hom pensa, aleshores, en la gent que per travessar el riu havia d'emprendre el camí del pont de pedra o el del mal pas, i amb els camins locals, veïnals, violentats per l'esquema de comunicacions radial, centralista, introduït en l'època del rei Carles III, que ara tothom lloa. Un esquema, per cert, que tingué com a efecte el trencament, com diuen els autors de la comunicació, del model «espontani» que venia a configurar una xarxa viària funcional en forma de malla, si bé apostil·len, es féu «d'una manera dolça i, en certa manera, positiva per la seua capacitat de jerarquització dintre del mateix model».

No cal que m'allargassi més, tan sols dir que el conjunt de ponències i comunicacions aplegades en aquest recull, posen de manifest la riquesa documental i temàtica («Una bibliografia de Marquesat: Fonts per a l'estudi», «Constitució i evolució d'un patrimoni eclesiàstic: el monestir de la Murtra d'Alzira», «Analfabetisme i ensenyament a Carcaixent en l'any 1915», entre altres) de la història de la Ribera. Una història que cal anar escrutant, pensant i refent amb voluntat renovadora. Al meu entendre, l'*Escenari Històric del Xúquer* és un exemple reixit d'aquella història local que cal anar bastint pacientment i amb rigor. De moment, però, convé que s'acompleixi el que reclama Joan Fuster en el seu introït: que els treballs de les Assemblees II i III, encara inèdits, siguin publicats prompte. La bona factura de la iniciativa i la delicadesa estètica d'aquest llibre, ho reclamen.

Pedagogia ambiental, educació profilàctica

JAUME SUREDA NEGRE, Manual de Pedagogia ambiental. *Eliseu Climent, Ed./Consorci Universitat d'Edicions, «Col·lecció Universitària», 1. València, 1988, 286 pàgs.*

Ens ha tocat de viure una societat tecnològica, i aquesta tecnològització vulnera en molts sentits els més elementals principis de la supervivència a causa de l'abús en la utilització dels recursos naturals planetaris. Sembla que hem arribat al punt d'inflexió en què perilla la capacitat de regeneració de la naturalesa. Els avanços en el coneixement científic-tecnològic, estimulats pels sectors econòmics dominants i protegits pels governs d'arreu del món, serveixen per a engegar tota una mena d'investigacions i progressos que comencen —ja han començat a notar-se els resultats— a causar el major desastre ecològic provocat per l'home que ha conegut la història del planeta Terra. Inimaginable i, potser, no mesurable pel que fa a alguns dels efectes, com ara els causats per la utilització de l'energia nuclear a pesar dels desastres esdevinguts —coneguts o no tant coneguts— i amagats, quan ha estat possible, o minimitzats els seus efectes per multinacionals i governs (Txornòbil, Ascó, Cofrents, etc.) i que han augmentat els índexs de radioactivitat arreu del planeta; els derivats de la utilització industrial de gasos nocius per a la capa protectora d'ozó amb què l'exposició als rajos gamma repercutirà negativament en la vida del planeta.

És en aquest panorama que surt l'interès per veure l'educació a la llum d'un nou punt de vista; el de la preocupació que tots aquests avanços provoquen. És evident que a causa de la degradació del medi ambient que patim s'ha fet necessària la

defensa, que com sempre ha de començar per l'ensenyament, per la pedagogia. I la pedagogia ecològica és, en paraules del professor A. J. Colom Canyellas, prologuista de l'obra presentada, «la Pedagogia del nostre temps... l'alternativa que, en el nostre temps i l'actual moment cultural, ha treballat en contra del pensament oficialitzador del discurs tecnològic».

Així, doncs, un manual obert on l'alumne pot seguir el model adaptant-lo tant com crega convenient al seu interès i investigació particular; estructurat en cinc unitats didàctiques que arpleguen els aspectes instrumentals i contextualitzadors (unitats 1 i 2); l'educació ambiental i la urbana i rural (3 i 4) i, finalment, l'entorn físic i l'educació (5). No menys important és ressaltar el fet d'aquesta iniciativa editorial que posa en contacte les nostres universitats. Una Pedagogia ambiental, enfront del discurs del poder que cal posar en pràctica el més aviat possible.

Miquel Rosselló

Per no parlar d'oida

SOCIOLINGÜÍSTICA I LLENGUA CATALANA. Diversos autors. Editorial Empúries. Biblioteca Universal. Barcelona, 1988. 235 pàgines.

És prou conegut que als Països Catalans l'interès per la llengua pròpia no és proporcional a l'interès que hi tenen en altres comunitats lingüístiques; sense anar més lluny, a l'àrea espanyola. El passat, el present i el futur del català és una disciplina en la qual molta gent, sovint sense els coneixements científics necessaris, s'hi veu capaç de treure el nas i dir-hi la seva. Les causes són òbvies: el català fa desenes d'anys que es troba en una situació delicada, amb alts i baixos, i a vegades a punt de morir. Els catalanoparlants, o si més no una porció elevada d'ells, n'han pres consciència. I en parlen, ho discuteixen i elaboren plans per la millora del malalt.

Sociolingüística i llengua catalana és un llibre col·lectiu en el qual els autors, vuit en total, estudien el passat, el present i el futur del català amb criteris «rigorosos i objectius, és a dir, científics», com afirmen els coordinadors Albert Bastardas i Josep Soler. Han volgut, doncs, fugir de «declaracions entusiastes d'afirmació nacional, fàcilment comprensibles en tractar els temes lingüístics al nostre país, donats els esdeveniments pels quals la comunitat lingüística catalana ha hagut de passar i l'ambigua situació actual».

La perspectiva sociolingüística és la que ha servit per enfocar tots els treballs, convençuts que aquesta disciplina serveix molt més que la filologia tradicional o la lingüística *chomskyana* per explicar la reproducció o l'extinció de les llengües. Els treballs són, per tant, interdisciplinaris dins de les ciències socials. Els condicionants socio-culturals, polítics i econòmics hi són presents per analitzar la situació de la llengua. Els autors citen Lluís Vicent Aracil com a sociolingüista català que ha contribuït decisivament a l'extensió d'aquesta disciplina.

El llibre constitueix una valuosa aportació al coneixement de la llengua catalana i el con-

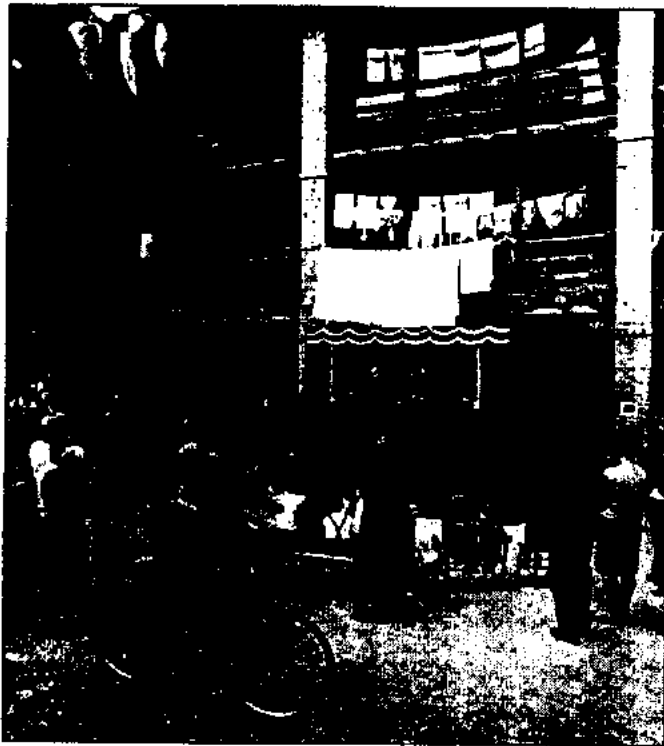
text en què es desenvolupa. S'afegeix, doncs, als llibres que han sorgit sobre la matèria els últims anys, alguns dels quals han creat polèmica oberta fins i tot amb repercussions als mitjans de comunicació. Aquest no en crearà, de polèmica, tot i que serà discutit entre els cercles científics relacionats amb la lingüística. Serà analitzat, per damunt d'altres consideracions, com una sistematització de qüestions ben candents per a la llengua catalana (minorització, immigració, bilingüisme, comportaments lingüístics, estandardització), de les quals es parla normalment d'oida.

Albert Viladot

Hi és perquè ja hi era

LLUÍS SALA-MOLINS. De rege. De libertate. *Éditors du Moustouf. París, 1988. 137 pàgs.*

Lluís Sala-Molins, filòsof, catedràtic de la Sorbona de París i membre destacat de la Convenció per la independència de Catalunya, és, segons sembla, un assagista audaç i polèmic. Ja fa temps vam poder llegir *Sodoma. A l'alba de la filosofia del dret* (Llibres a l'abast, 190), un llibre força rebregat per certs especialistes i, més recentment, *Le Code Noir* sobre l'esclavisme a França, que ha provocat devessalls de tinta agredolça. Ara, just quan s'ha celebrat la segona Convenció per la independència de Catalunya, ens lliura un nou llibre que porta per títol *De rege. De libertate*, que es distribueix per aquests verals, però que ha estat editat a París per una editorial del tot enigmàtica. És un text relativament curt, encara que punyent i enrevessat, mitjançant el qual l'autor es despatxa de gust contra l'ordenament constitucional de l'estat espanyol contemporani, la naturalesa de la monarquia borbònica —la restauració de la qual arranca de la monarquia

limitada i autoritària imposada per Franco—, el concepte de sobirania i la subjugació de les diferents nacions que s'hi apliquen. És clar que l'originalitat del llibre no és ben bé el que diu —encara que també, perquè els intel·lectuals d'aquest país no tenen per costum fer rebentades d'aquesta mena—, sinó com ho diu. Sota una paràbola refinada de política-ficció, Sala-Molins reprèn el model de filosofia política pamfletària que tan bons i divertits exemples havia donat en el passat. La situació d'Espanya (Gotolàndia) i de Catalunya (Tetramània) dels darrers deu anys, com també la submissió dels súbdits-quasi-ciudadans a l'ordre jurídic-institucional són trinxats sense remei. Per a Sala-Molins el mal primicer és que ni Gotolàndia ni Tetramània pogueren exercir la lliure determinació —ni quant a la forma d'estat ni quant al lligam entre els dos països— perquè el rei (l'Olegari IX Staffa) ja hi era d'abans, ni tampoc la plena sobirania com a poble. Però és que, com diu el mateix autor: «a Gotolàndia, país de llibertat i de progrés, la persona del rei és un tabú». Com també ho són la Constitució —que fins i tot s'ha beatificat amb un dia de festa anual— i l'Estat de les Autonomies, nafra i invent

conjuntural, que ara com ara ha esdevingut inamovible per voluntat expressa de la Cort.

De rege. De libertate és, no hi ha dubte, un llibre provocador, antimonàrquic, republicà, per tant, independentista i, certament, romàntic. Ara bé, malgrat les justes diatribes que conté, crec que convé aturar-se a pensar per què Sala-Molins, independentista com sembla ser, no parla que en tot aquest procés els ciutadans del sud, els insulars i els pirinencs han estat esqueixats dels principotins i entre ells. Com també cal reflexionar si la via empresa, que em sembla elitista i poc eficaç, és la millor manera d'endegar un moviment independentista alternatiu, democràtic, de masses i real.

Agustí Colomines i Companys

El sabor de l'aventura

PRUDENCI I AURORA BERTRANA. *L'illa perduda. Pòrtic Aventures, mím. 6.* Barcelona, 1988. 152 pàgs. 750 ptes.

Si sortíssiu del port de Papeete, als mars del Sud, rumb a una illa perduda per a fer-hi arribar provisions indis-

pensables per a la supervivència dels seus habitants; si, després de mil i un tràfecs, abastéssiu un paradís de vida regalada, ¿la veu de la consciència us permetria de quedar-vos-hi i d'oblidar-vos de l'illa perduda i dels seus familiars habitants?

L'Eduard Veller, personatge prototípic a l'estil dels aventurers creats per Joseph Conrad, va a raure en aquesta disjuntiva. És el protagonista de *L'illa perduda* (1935), un possible cas únic dins la narrativa catalana si deixem de banda *La ciutat de la por* (1930), de Joan Crepi, també publicada per Pòrtic.

Es tracta d'una novel·la escrita a quatre mans per pare i filla, Prudenci i Aurora Bertrana. Del primer (1867-1941), tothom coneix, entre d'altres obres, el seu *Josafat*. De la segona (1899-1974), cal remarcar-ne l'afany viatger que la va dur a la Polinèsia, on va conèixer Zane Grey i va recollir materials per als relats *Paradisos oceànics* (1930) i *Peikea, princesa canibal* (1934). *L'illa perduda* és la seva primera novel·la.

Prudenci Bertrana sempre havia desaprobat la carrera literària de la seva filla. Finalment, però, va claudicar i el seu suport va consolidar-se en aquesta estreta col·laboració.

Ell va escriure'n, aproximadament, la primera meitat, presentant i caracteritzant els personatges i aportant-hi el seu sentit de la justícia i de la revolta contra la fal·làcia. Ella va ocupar-se'n de la resta, narrant la història a partir del desembarcament i encabint-hi el tema de la lluita de l'home contra el destí i la natura. Val la pena de destacar el lèxic que hi emprèn: riquíssim, sobretot, pel que fa al vocabulari mariner i a la descripció de la natura.

Es tracta d'una pedra més que cal incorporar a totes les altres mostres de narrativa marino-aventurera que confegeixen part del sòlid edifici del gènere d'aventures. En definitiva, una lectura que tots els amants del gènere, i de la literatura en general, assaboriran fins a la darrera pàgina.

Montserrat Milian Batista

El segell de Greene

GRAHAM GREENE, Monsenyor Quixot. Traducció de Lluís Nonell. Edicions Proa. A tot Vent. Barcelona, 1988. 185 pàgines. 1.300 pessetes.

Són molts els mèrits que es reconeixen a Cervantes, però entre tots en podríem destacar el d'haver convertit un personatge anacrònic i grotesc en símbol de la condició de l'home modern i en arquetip de la condició humana. Aquest Quixot, fet des de la intel·ligència, l'humor i l'amor, s'enfronta a un món desgavellat i injust amb la ingènua pretensió de transformar-lo. Com el Monsenyor Quixot de Greene, un descendent d'Alonso Quijano que viu dins una societat en crisis —canviant i esperançada (l'obra està ambientada en la transició espanyola)—, tot cercant la perfecció a través de la fe. La perfecció que neix de la tolerància; la fe que aquí, i contra tot pronòstic, genera el dubte. I en aquesta dialèctica que parteix de la tolerància i el dubte se sustenta el llibre: en la voluntat de no humiliar el contrincant i en la possibilitat de trobar punts de contacte per poder accedir a la realitat, per comprendre l'home prescindint de rigideses ideològiques, dogmàtiques o morals, per comprendre l'home amb tendresa.

Graham Greene segueix molt lliurement l'esquema cervantí: el protagonista, un sacerdot senzill i moderadament culte que exerceix el seu ministeri al Toboso i s'alimenta de lectures piadoses, es veu obligat a emprendre un accidentat viatge, a cavall del seu vell Seat 600 dit Rocinante i acompanyat d'un ex-batlle pragmàtic i comunista a qui anomena Sancho; viatge que acabarà el dia de la seva mort en un monestir on convergeixen el passat i el present, la raó i la religió, la realitat i la ficció. Però, encara que l'escriptor s'ha servit de la ironia i de l'aventura (l'aventura 'el discurs, en aquest cas); i ha otat els personatges principals —distints i complementaris hora— de prou atractiu; en-

cara que tot sembla apuntar cap a una bona novel·la, el nostre autor no ha aconseguit escriure un llibre rodó: perquè hi ha un excés de disquisicions que difuminen la història, perquè l'acció perd el ritme, perquè la idea que vertebra el text —la defensa de la dissidència i la marginació— apareix un tant confusa enmig d'una argumentació dèbil i dispersa. Malgrat tot, *Monsenyor Quixot* té l'interès que li confereix el segell de Greene, el segell d'un home que ha fet de l'escriptura el seu ofici.

Anna M. Gil

Les cartes d'una vexació

MANUEL CARRASCO I FORMIGUERA: Cartes de la presó. Edició i pròleg a cura d'Hilari Raguier. Pub. Abadia de Montserrat. Col. Gra de blat, 72. Barcelona, 1988. 219 pàgs.

El primer que sorprèn d'aquest llibre és el fet que les cartes són escrites en castellà. Una sorpresa ingènua, és clar, ja que no podia ser d'altra manera tenint en compte d'on provenien, el penal de Burgos, i l'època que foren escrites, 1937/1938, quan els franquistes dominaven una bona part del territori peninsular. Ràpidament, però, la sorpresa inicial es torna ràbia perquè un s'adona que la lògica de la repressió franquista no s'aturava en l'empresonament o la mort, si-

nó que anava més enllà, a la destrucció dels fonaments de l'individu, de la idiosincràsia. I això, com en altres casos, és el que intentà amb el dirigent demòcrata-cristià i nacionalista català Manuel Carrasco i Formiguera.

Carrasco fou un polític important de la primera meitat del s. XX, especialment atzarós a Catalunya i a Espanya. Nasqué a Barcelona el 1890, la dècada de la crisi agrària, la seva activitat política el portà a participar a l'Ajuntament de Barcelona com a regidor el 1920 i en el pacte de Sant Sebastià del 1930 que conduí a la proclamació de la segona república. En l'etapa republicana fou conseller de la Generalitat i diputat a les Corts Constituents. Quant a les opcions partidàries, Carrasco i Formiguera milità a la Lliga i quan se'n separà, esdevingué un dels fundadors d'aquell partit més aviat d'intel·lectuals que s'anomenava

sortir de Catalunya Carrasco junt amb la seva família en direcció a Euskadi. En el viatge per mar, tots plegats foren capturats per les forces de Franco. A partir d'aquell moment, març de 1937, s'inicià el drama personal de Carrasco, d'empresonament, consell de guerra i condemna a mort, ben palès en l'epistolari. El llibre reproduïx una setantena de les dues-centes seixanta cartes escrites des del penal a la muller i els fills, les quals sovint són colpidores, de vegades tendres i de vegades, també, desesperades i desesperants. No és poden comentar, s'han de llegir per fer-se una idea d'aquest drama, que és un dels molts drames que provocà la contesa i la repressió franquista.

A més de les cartes, que han estat seleccionades per Hilari Raguier, el qual té publicada una biografia de Carrasco (*Divendres de Passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formi-*

Acció Catalana. Finalment, ingressà a la Unió Democràtica de Catalunya. Com podem observar, la vida de Carrasco i Formiguera fou políticament dilatada i persistent. Ara bé, el que cal destacar és que en una època de tant de trasbals i de predomini de les tendències autoritàries de dreta, ell optà per contribuir a construir un espai de centre-dreta democràtic i nacionalista. Ben segur que aquest fou el motiu pel qual hagué de patir la persecució dels dos bàndols en lluita durant la guerra d'Espanya.

La intransigència de certs sectors de la Revolució obligà el president Companys a fer

guera), del 1984, inclou dos apèndixs. El primer comprèn testimoniatges de l'afusellament (el del mossèn que l'assistí i el d'un company de presó) i dues cartes trameses des de Bilbao a Josep Tarradellas, aleshores conseller de Finances de la Generalitat i amb el qual Carrasco havia elaborat el llibre *La política financera de la Generalitat durant la revolució i la guerra* (1956). El segon apèndix reproduïx un fragment del *Diari de presó* que Carrasco va escriure entre el 1923 i el 1924 quan fou condemnat a sis mesos i un dia per unes caricatures publicades al seu diari *L'Estevet* que representaven

uns militars muntats a cavall però d'esquena al sentit de la marxa de l'animal; una paròdia, per tant, de l'actuació de l'exèrcit espanyol al Marroc.

Manuel Carrasco i Formiguera fou afusellat a Burgos el 9 d'abril de 1938 al crit de «Visca Catalunya Lliure. Jesús... Jesús... Jesús». Els dos motius centrals de la seva vida.

Agustí Colomines i Companys

Sense dopatge

FRANCESC TRABAL. ¿Quo vadis, Sánchez?, *Quaderns Crema*, «Mínima de butxaca, 35», Barcelona, 1988. 850 pàgs.

¿Quo vadis, Sánchez?

és la tercera de les set novel·les que va escriure Francesc Trabal (Sabadell, 1899-Santiago de Xile, 1957). L'editorial Quaderns Crema l'ha reeditat a la col·lecció «Mínima de butxaca», tal com anteriorment ho havia fet amb altres tres novel·les. Així mateix, la present edició incorpora els dibuixos de Valentí Castanyes que originàriament van il·lustrar el llibre a l'edició de 1931.

La novel·la segueix les desventures de Sánchez, un treballador tèxtil que a la fàbrica evoca «la duresa realista dels esclaus lligats als rem» de *Ben-Hur* i que gràcies a un colp de sort pot entrar als clubs distingits i relacionar-se amb les noies del tennis vestides amb les fal·dilles blanques, que havien fet sospirar el Sánchez. Els seus ideals de convertir-se en *sportsman* i cavaller semblen poder-se aconseguir, però més sovint farà el paper de *clown* que no el de *gentleman*.

El llibre transmet una visió càustica del tema de l'ascens social, amb la mirada, gairebé documental, d'una càmera cinematogràfica. L'autor, però, salta en un moment del document a la ficció més irreal, i quan la història deriva cap al tedi, amb un colp de timó, li reintegra tota l'emoció.

El to irònic i de paròdia, l'enginy de Trabal per resoldre situacions d'una manera delirant i la gràcia del seu estil són presents en aquesta novel·la com en tota l'obra treballada, malgrat la feblesa de la trama que s'explica. El món de l'es-

port i la vida de societat dels fel·lçons anys vint hi són satiritzats, donant-nos una visió divertida i crítica de l'eufòria que es vivia en aquests cercles. Les peripècies del protagonista, a la recerca de l'esport que més li convé i que l'ha de permetre triomfar, són per al lector d'avui, i encara més en els temps olímpics que corren, d'una lectura fresquíssima.

Carles Singla

Literatura màgica

TAHAR BEN JELLOUN. *La nit sagrada.* Traducció de Joan Casas. Premi Goncourt 1987. Edicions 62. Col. El Balanci. Barcelona, abril 1988. 154 pàgs.

La nit sagrada és, per dir-ho així, la segona part de *L'enfant de sable* (que no ha estat traduïda al català —inexplicablement—, però que podeu trobar en castellà a Ediciones Península), i ha estat guardonada a França amb el prestigiós premi Goncourt, l'any darrer. És, com dic, la continuació d'un relat anterior i, tot i que funciona perfectament com a novel·la independent, seria una llàstima perdre's la primera part. *La nit sagrada* reprèn el tema que ocupava *L'enfant de sable*, la vida d'una noia educada com un noi i de qui s'ha ocultat el seu veritable sexe per salvar l'honor i l'herència d'una casa amb set filles, en un món on tenir filles és una maledicció i una crueltat del destí. Amb tot, les diferències entre tots dos llibres són notables. No faré aquí un comentari comparat, però val la pena esmentar algunes de les divergències.

La primera part és un relat explicat per diversos narradors, amb diferents versions dels fets, amb l'estil fresc i moralitzant de la literatura oral. Tahar Ben Jelloun, originari de Fes, ambienta les narracions en les places públiques de diverses ciutats marroquines, al més pur estil dels narradors de Djema el Fna, la tan estimada plaça de Goytisoio, a Marràqueix. La segona part de la història, la que en realitat ens ocupa, està construïda de forma més lineal, recollint també la tradició oral, però aquesta vegada hi ha gai-

rebé només un sol narrador, que és precisament el protagonista del relat. I és així com ens assabentem dels fets *reals* i de les parts que en *L'enfant de sable* restaven fosques, inacabades, i que ens havien deixat a la boca aquell regust àcid de voler saber més.

Els nostres desitjos s'acompleixen. Però això és més que un fet. És un símbol. *La nit sagrada* no és qualsevol nit. És la vint-i-setena nit del ramadà, el més del dejuni musulmà i la festa nocturna, la *lailat al-kadr*, la nit en què l'Akorà va dava-

tel·lectualitat a la sensibilitat i la complexitat femenines, conformant un ésser extremadament viu, reflexiu i savi. Les aventures i desventures que correrà estaran marcades pel seu coneixement ambivalent dels mons femení i masculí.

La nit sagrada és un relat estelat de nits. Els somnis són tan importants com les vigílies. Alguns són premonitors, d'altres, no. Però tots plegats dibuixen una personalitat aclaparadora, punyent i enormement atractiva: la personalitat de la protagonista.

llar a la terra i li va ser revelat a Mahoma. És una nit amara de pregueres i desitjos, la nit misteriosa del destí, en què la felicitat regna fins a l'alba. El poble li atribueix fets meravellosos: el perdó dels pecats, la fixació del destí de cadascú per a l'any següent, l'atorgament dels desitjos, i l'entrada directa al Paradís per a qui muira aquella mateixa nit. El pare de la protagonista, l'autor del terrible desdoblament de personalitat d'aquesta i, potser, qui provoca totes les seves desgràcies, mor precisament aquesta nit, al costat del seu fill/filla. Els desitjos de tots dos són oposats, però s'acompliran igualment. Ell ha salvat l'honor i l'herència amb aquella farsa i ella podrà ser ja la dona que malda per brollar d'entre els seus vestits masculins. El desig i el reconeixement del seu cos la faran entrar en el món del seu sexe, però d'una manera estranya. L'educació rebuda era l'adreçada a un noi, de manera que unirà la cultura i la in-

Un dels valors més importants de Tahar Ben Jelloun és haver sabut copsar tan bé el món i els sentiments de les dones. Provenint d'un país on les dones són considerades elements de fertilitat i servitud, sense cap concessió als seus possibles desitjos, no deixa de resultar curiosa, per bé que lloable, la seva crítica a aquesta segregació sexual, però, i sobretot, la seva comprensió del món femení.

La nit sagrada és, a més, una forma molt distreta d'acostarnos a una cultura tan interessant com la musulmana i a un país que, bé que occidentalitzat com és el Marroc, conserva moltes de les seves tradicions ancestrals.

L'excel·lent traducció de Joan Casas ens permet gaudir d'un llibre no només ben escrit, sinó també màgic i simbòlic alhora que gens complicat. Tot una lliçó de com interessar i distreure a través de la bona literatura.

Natàlia Díez i Ruiz de los Paños

EL LLIBRE DE LA SETMANA

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYS

La sensatesa del cronista

ALBERT VILADOT I PRESAS: Catalunya, història d'un maniqueisme. Col·lecció *Avui*. Editorial Pòrtic. Barcelona, 1988. 203 pàgs.

de març de 1987 fins al desembre del mateix any. Aquesta tasca setmanal de Viladot fou, a més, guardonada amb el pre-

tarisme; prepotència; enfrontament institucional; són expressions habituals entre la classe política que ensenyarien al foraster una situació falsa.

Aquesta situació és fruit, segons l'autor, de la bipolarització que s'ha produït entre dos partits o coalicions polítiques, Convergència i Unió i PSC (PSC-PSOE) i al fet que hom vol fer creure que ja n'hi ha prou amb aquestes dues expressions partidàries. Tot plegat, conclou Viladot, ha provocat la incorporació a la cultura —mot a continuació del qual col·loca un interrogant— política catalana d'una gran dosi de maniqueisme. Aquesta és, doncs, la tesi que sura al llarg dels tres agrupaments amb què han estat disposats els articles («La confrontació», entre els partits i les institucions; «Forces polítiques»; «Fenòmens socials», fent esment a la creació de clubs d'opinió, el debat ideològic que generen, el terrorisme i la qüestió de la llengua).

Tothom sap que la doctrina que subjau sota la religió fundada per Mani a Pèrsia és el dualisme radical entre el principi del bé i del mal. A la Catalunya d'avui, els polítics només fan que reproduir aquest dualisme radical, cosa que condueix a voler fer creure al ciutadà que l'opció pròpia, la convergent per exemple, és la bona i la de l'adversari, la socialista, el mal, i a l'inrevés. Sembla com si es tractés de convulsionar l'opinió pública amb una falsa història d'arcàngels i dimonis, de desqualificacions forassenyades, de falsedats i de molt d'avorriment. Convergents i socialistes, a força d'enfrontaments i males cares, han creat una manera de fer política a Catalunya estèril, sectària i que no respon a les necessitats reals i fins i tot angoixants del ciutadà, d'altra

banda no gaire polititzat i desmobilitzat del tot, però que no es xucla el dit. L'espectacle dels polítics catalans, servint-se dels mitjans de comunicació, consisteix a agredir-se gairebé personalment, a figurar corrupcions de l'adversari i un llarg etcètera que m'estalvio, però que Viladot analitza acuradament. El resultat, i no podia ser d'una altra manera, és l'allunyament de la societat civil respecte de la política oficial. L'alt percentatge d'abstencionistes a les darreres eleccions autonòmiques n'és, em sembla, una prova fefaent. El problema és, per tant, la manera de fer política, d'entendre la política que tenen els polítics i *adlèters*, com diu Viladot. Posem un exemple recent: ¿A qui interessa que certs mitjans de comunicació esbombin que un conseller de la Generalitat és un ex-franquista o un membre de l'Opus Dei? És com si els afectats es dediquessin a avalotar el personal perquè al govern de Madrid hi ha un ex-seguidor d'Orti Bordás o bé que en la junta de fundadors d'un diari que s'edita a Barcelona hi ha trànsfuges polítics amb un passat franquista esborrat de colp. Tot plegat no interessa a ningú, només als polítics que amb una salsa romesco tan forta es creuen que donaran gust a un plat insípid.

Viladot ho expressa molt bé. El comportament dels polítics catalans és massa visceral, la crítica no té mesura i l'autoocrítica ja no figura al manual d'urbanitat per a senyories i altres càrrecs institucionals. El maniqueisme o, com l'anomena Lorés, el caïnisme és una pràctica iniciàtica que, és clar, exclou la societat civil de la cosa pública i situa els periodistes honests fora de joc. Viladot, sortosament, és, abans que res, un cronista, un home, sensat. [ ]

Albert Viladot vist per Silvano Ferrari.

Albert Viladot i Presas és un periodista que ha col·laborat en nombroses publicacions setmanals i que, al mateix temps, intervé en el periodisme àudio-visual dirigint el *Telenotícies Nit* i el programa *A debat de TV3*. A més, és aficionat a la història, cosa que ha fructificat en la publicació d'articles i llibres, un dels quals, *Nacionalisme i premsa clandestina (1939-1951)*, ja vaig ressenyar en aquesta secció. Per tant, el perfil biogràfic d'aquest periodista demostra que som davant d'alguna cosa més que un gasetiller.

Cada dilluns al diari *Avui*, Albert Viladot publica un article sota l'epígraf de «La Clau». El present llibre és un recull dels articles apareguts des del mes

mi periodístic *Avui* també d'aquell any. Santiago Ramentol i Jaume Lorés, un com a periodista i l'altre com a políticòleg, n'han confegit uns pròlegs, que resumeixen l'actitud professional i política de Viladot, força interessants.

En l'article inèdit, anomenat, precisament, «Catalunya: història d'un maniqueisme», escrit l'agost de 1987, Viladot defineix a bastament l'essència del seu pensament polític-periodístic. En síntesi, i em serveixo dels seus mots, diu el següent: A Catalunya hi ha una mena de dramatisme generalitzat entre la classe política i acòlits que ha acabat per imposar-se als mitjans de comunicació i altres plataformes de creació d'opinió. Manca de diàleg, autori-

EL LLIBRE DE LA SETMANA

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYS

El traç d'una època

ALBERT MANENT: *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics. Col·lecció El Dofl. Edicions Destino. Barcelona, 1988, 270 pàgs.*

Albert Manent vist per Silvano Ferrari.

Moltes vegades un fa com la gent gran: s'oblida del que passà ahir i, per contra, recorda amb tota mena de detalls allò que s'esdevingué, per exemple, setanta anys abans. Dic això perquè, a parer meu, del franquisme, se'n parla poc i malament, com si la premsa que tenim per oblidar-ne les seqüeles hagués d'anar acompanyada del silenci més absurd. Per això és bo que els que visqueren aquella època ens expliquin tot allò que recorden. *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics* és un d'aquests llibres que poden servir als historiadors del franquisme per comprendre la mentalitat i la manera de fer de l'avantguarda,

sempre reduïda, que s'oposava a Franco.

Amb aquest nou llibre, doncs, que fou guardonat amb

el premi Josep Pla de l'any passat, Albert Manent reprèn la seva particular reflexió sobre el franquisme a través dels retrats literaris, com ja havia fet abans amb les pàgines que complementaven el dietari polític que publicà l'octubre de 1986 amb el títol *El molí de l'ombra*. Aleshores ens serví nou retrats de personatges destacats dels moviments de resistència (Ametlla, Benet, Nadal, Pujol, Ridruejo, mossèn Sanabre, Tassis, Triadú i Vicens i Vives), perquè «amb tots vaig col·laborar estretament des de la meua funció de segon o tercer terme, que tant em plau». L'art de la memòria, que era palès en aquell llibre, torna a aparèixer

a *Solc de les hores* amb més força encara, perquè, com diu Manent, hi ha un desig premeditat de diluir o de repartir els seus records tot presentant figures d'amics o de mestres i fins i tot d'algun estrany que ell conegué en aquell temps. D'aquesta manera, Manent fa la semblança de vint-i-un personatges i un col·lectiu (la secció d'internacional de *La Vanguardia*, que defineix com una àgora lliure) amb una tècnica literària viva, concisa i amena i que, en certa mesura, configuren, també, una mena de relat autobiogràfic. Manent, per tant, fa de notari d'una època tot cercant de transmetre als joves d'ara (i tanmateix el paternalisme d'una part del pròleg sobrava) el que en diu la memòria real d'un «intent sense embuts de genocidi». Cal tenir en compte, però, que Manent només parla dels seus, en el bon sentit de l'expressió; o sigui de la gent amb qui mantingué una relació més o menys intensa i políticament afí. Són, per dir-ho a la manera de Castellet, els seus escenaris de la memòria, fragmentaris és clar, que un dia caldrà completar amb altres visions provinents d'altres àmbits presents en la lluita clandestina i de resistència.

El conjunt de personatges que retrata Manent és, malgrat tot, molt heterogeni. Hi trobem, per citar-ne unes quantes, les semblances —que sovint sembla que hagin estat escrites aïlladament, si més no per les anècdotes i els aclariments repetits— de l'activíssim Esteve Albert, cofundador amb Josep Benet de les *Edicions de Negra Nit*; el mecenes J. B. Cendrós, que impulsà la creació d'Omnium Cultural junt amb Millet, Carulla, Riera i Sala i Vallvé i Creus, rics empre-

saris com ell; Ramon Fabregat, que des de l'exili estant fundà les revistes *Pont Blau* i *Xaloc* i un minúscul Partit Socialista Català; el mític Pere Figuera, el qual envoltaven gent que avui sosté ideologies ben diferents, com són ara Jordi Pujol i Joan Reventós; el J. V. Foix pastisser i una mica entremaliat; el Joan Fuster jove dels temps que integrava el nucli de l'aleshores catalanista Xavier Casp o el corresponçal de *Le Monde*, José Antonio Novais, el qual exercí d'altaveu exterior de l'oposició democràtica de l'interior. Dos casos una mica esperpèntics, almenys pel que explica Manent, són Francesc Galí —que no tenia cap mena de relació amb els Galí famosos—, falangista ell i poeta que escrivia versos en català i Antoni López Moreno, membre del SIM, la semblança del qual em sembla una mica fora de lloc perquè desentona de la resta, a pesar que fos ell qui intervingué a favor de Manent i l'actual professor Joaquim Molas quan tingueren la mala pensada d'anar a l'enterrament de Josep Pous i Pagès —cap de l'oposició catalana— vestits amb l'uniforme de sergent de les Milícies Universitàries.

En uns moments en què arre-la la moda dels estudis sobre la quotidianitat, la vida privada i/o les relacions intrafamiliars, llibres com *Solc de les hores* esdevenen un bon material de base per a comprendre la mentalitat d'abans d'ara, com diria Guansé, malgrat el sedàs que signifiquen els anys passats i l'autor mateix. El que convé és anar elaborant una història del franquisme i de la resistència que vagi més enllà dels treballs existents, molts d'ells, em sembla, excessivament periodístics.

Oliveres de cara a la vellesa

LALI CISTARÉ. *Ja no queden oliveres.* Col·lecció *El Balanç*, 203. Edicions 62, Barcelona 1988, 160 pàgs. 1.000 ptes.

Anar passant fulls de *Ja no queden oliveres* és una tasca de senzilla simplicitat. Co-

mençar per les primeres, on hi ha la narració que dona títol al conjunt, i anar fins a les cent-quaranta-nou que té l'exemplar. En elles, Lali Cistaré s'emporta el lector a fer un recorregut desigual pels temes objecte de les seves reflexions, de les seves pors. El que ressalta, en primer grau, és la tendència de l'autora a preocupar-se a bastament per la situació marginal dels vells, del seu univers d'aspecte inconnex i esbossadament ingenu. Fa la impressió que Lali Cistaré temi amb intensitat aquest període de la vida humana, i, d'aquí, l'intent de desglossar-lo mitjançant les ficcions que, al respecte, conformen l'eix temàtic del llibre. No hi falten les descripcions externes de la senilitat, sobretot en l'aspecte de l'envelliment del cos, de la disminució de les facultats físiques, ni la relació dels tics psicològics a què els avis ens tenen acostumats. Un intent d'immiscir-se en la cúspide de l'edat humana per a extreure'n les raons d'una realitat que li és aliena en el temps, però no en les preocupacions.

En *Ja no queden oliveres*, hi ha, no obstant, l'altra cara de la moneda: el fet de la joventut i la seva innegable manifestació,

el sexe. I, dins de l'apreciació que del sexe fa l'autora, cal remarcar-hi la dificultat de trobar un model de relació satisfactori, que atorga la soledat a la persona, i la por. I la vellesa aguaita. Però aquest esquema no acaba de reïxir, les narracions no conformen, al llarg del llibre, un cercle temàtic consistent. Sembla que els contes es dispersin, inclús dins de la ma-

teixa estructura, i vagin apuntant aspectes que no s'acaben de resoldre. Raó per la qual, *Ja no queden oliveres* es queda a mig camí entre la intenció de Lali Cistaré de reflectir una realitat amarga i inexorable, i la cristallització en uns contes mancats de l'esclat necessari per a esdevenir una unitat closa d'expressió en si mateixos.

Ferran Vidal

Quatre poetes de fi de segle

JOSEP MANUEL BLASCO: *Teoria del desamor.* AJELC-Mall, Barcelona, 1988. 88 pàgs. 530 ptes.
PAU JOAN HERNÁNDEZ: *Joc de daus.* Columna, Barcelona, 1988. 72 pàgs. 800 ptes.
LLUÍS CALVO: *Veinatge d'hores.* AJELC-Mall, Barcelona, 1987. 64 pàgs. 330 ptes.
JORDI PARRAMON: *Dotze cançons amb tornada.* El llamp, Barcelona, 1987. 78 pàgs. 900 ptes.

Josep Manuel Blasco (Elx, 1961) ha estat durant la seva trajectòria un dels autors que ha dedicat més estrofes a glossar l'intimisme i els poemes d'amor. *Teoria del desamor* és fins ara el conjunt on millor re-

crea, utilitzant la reiteració obsessiva, relacions quotidianes on l'amor és la millor excusa per a improvisar poemes o tal com ell ho defineix: «Tornaré a falsificar més Sant Valentins imprevisibles», un mica entre els poemes-consigna de mestres de la poesia amorosa moderna com Ernesto Cardenal. Blasco es mou dins d'un evident realisme urbà impregnat d'una certa ironia, sempre amb un to on l'emoció domina. Aconseguir el tot per mitjà de la senzillesa és l'objectiu prioritari de Blasco, la necessitat de transmetre l'univers sensorial de les estacions, els flirts ocasionals, l'estat d'enamorament com a protagonista. Entre la ingenuïtat sentimental i la claredat, la seva poesia es perfila des d'aquesta doble agilitat.

Pau Joan Hernández (Barcelona, 1967), ens ofereix un magnífic recull de versos sota el suggerent títol de *Joc de daus*. Guanyador de la darrera edició del premi Martí i Dot, el llibre d'Hernández és una lliçó poètica des de molts aspectes, sobretot pel que fa a la utilització del llenguatge, la condensació de l'essència i del to i del ritme que conjuga el temps, dins d'un tractament de l'espai adient. Quotidià com la majoria dels pactes joves, Hernández es defineix com un novel·lista que escriu poemes, però tots els que hem llegit els seus poemes coincidim en la perfecció i la maduresa d'un escriptor que sense entrar en exageracions, amb vint anys escriu d'una manera sorprenent, estructurant poemes pensant en el conjunt, donant una imatge formal ben acurada i compilant dins d'un suposat atzar un nexa comú, un motiu per arrodonir uns poemes alligadorats per als amants de la ciència poètica. Pau Joan Hernández mou els seus daus barrejant elegància i estil i entre tot això és capaç d'introduir declaracions que més d'un polític o periodista agressiu hauria de llegir.

Com Blasco i Hernández, Lluís Calvo (Saragossa, 1963) combina la seva poesia urbana amb una cura excel·lent del temps i de l'espai. Amb la ciutat de Barcelona com a fons, el poeta utilitza a *Veinatge d'hores* la metàfora, la metonímia i

la paradoxa, per obrir-se a elements visuals de la quotidianitat, monòlegs de l'absurd vital o efervescència de moments concrets. Guanyador de l'últim premi Amadeu Oller, *Veinatge d'hores* és un interessant recull d'un poeta en alça.

Gran coneixedor de la poesia, des de la trobadoresca fins a la contemporània, Jordi Parramon i Blasco (Barcelona, 1956), publica el seu tercer llibre de poemes *Dotze cançons amb tornada*. Parramon ha aprofitat el seu domini del vers medieval per a compensar la seva pròpia poesia.

Conformant una lírica d'experimentació d'una variant diguem-ne dir clàssica, Parramon maneja una temàtica al·legòrica, eròtica i sensorial. El poeta, tal com assenyala Anton M. Espadaler al próleg, aconsegueix l'essència poètica amb l'obtenció d'harmonia a través de l'explicació exacta dels instruments adequats a la poesia. Poeta de contrast, d'una estètica entre la luxúria i la lubricitat, les seves composicions demostren tenir diferents lectures. Aquestes *Dotze cançons amb tornada* són exemple d'elaboració i d'un estat empíric, lliure.

David Castillo Buils

...Com ara plouen figures

JOSEP TERMES. *De la Revolució de setembre a la fi de la guerra civil (1868-1939).* dins *Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar. Vol. VI, Edicions 62, Barcelona, 1987. 455 pàgs. 5.830 ptes.*

Des de les pàgines de *La Vanguardia*, l'historiador del Psc-Psoe Jaume Sobrequés i Callicó encetava la crítica del llibre que tot seguit comentaré amb un títol prou significatiu: «La nueva historiografía romántica catalana». Cap al final del seu escrit, Sobrequés especulava sobre si Josep Termes no en seria avui un dels poes impulsors. Certament, Termes és una veu solitària, però com que Sobrequés —que coordinà la continuació de la història de Catalunya que Rovira i Virgili havia escrit fins al segle XVII— no ar-

gumenta ni poc ni molt això de la represa de la historiografia romàntica, em sembla que és una afirmació arriscada amb la qual no se sap ben bé què vol dir.

Josep Termes és un historiador compromès amb Catalunya que, ideològicament, cal situar en una mena de catalanisme, com si diguéssim, socialdemocrata en un país, per cert, en què aquest corrent és més aviat escàs, malgrat que tothom se'n reclamí. L'any 1965 publicà un llibre que impactà els historiadors socials (*Anarquismo y sindicalismo en España. La primera Internacional (1864-1881)*); al cap de nou anys presentà una ponència («El nacionalisme català: per una nova interpretació») al primer col·loqui d'historiadors on abocà bona part del seu pensament quant a la recerca sobre la història del catalanisme i esperonà el debat teòric polemitzant amb visions poc acurades, de dreta i d'esquerra; disset anys més tard de l'aparició del seu primer llibre dissertà a l'entorn de «La immi-

el comportament de la gent, del poble. En aquest sentit, doncs, Termes ha atiat un foc que pot titllar-se de moltes coses, però que, a parer meu, no és precisament el de la història romàntica.

El darrer llibre de Termes es divideix en sis parts: «El Sexenni democràtic (1868-1873)»; «La Restauració (1875-1898)»; «El predomini de la Lliga Regionalista (1898-1917)»; «La crisi del 1917 i l'esfondrament del sistema (1917-1931)»; «La República, la Generalitat i l'autonomia (1931-1936)» i «La guerra civil (1936-1939)». Al llarg dels sis apartats, Termes planteja afirmacions polèmiques, de vegades amb fortuna, de vegades no tant. La meua opinió és que els capítols centrals són els més interessants, perquè l'autor dialoga amb altres historiadors que han escrit llibres valuosos. Aquest és el cas, per dir-ne un, de Joan B. Culla, del qual Termes rectifica la hipòtesi que diu que Lerroux pogué arrelar a Catalunya perquè hi havia una base raonable que podia

tes. Pel que fa a la guerra del 1936-39, crec que s'ha deixat portar per la moda dels recomptes i de les sèries de morts i bombardeigs. Una moda, tot sigui dit, que, com ens recorda Albert Manent, no és tan original si tenim present que l'any 1946 Ferran Cuito publicà «Quants morts costà la guerra civil», on revisava la mitologia de les xifres sobre el cost humà de la guerra.

Agustí Colomines i Companya

Els condemnats de la terra

WILLIAM MURDOCH: La fam al món. Edicions de la Magrana. Col·lecció Alliberament, 24. Barcelona, 1988. 92 pàgs. 980 ptes.

Els anomenats països en vies de desenvolupament —eufemisme que no amaga sinó la realitat d'uns països subdesenvolupats on la fam i la misèria estan a l'ordre del dia— ho tenen bastant difícil. Amb unes classes dominants depreudores, amb uns règims polítics autoritaris, amb una economia arruinada (o quasi), amb una demografia galopant, amb uns recursos alimentaris insuficients, i amb uns ajuts internacionals d'allò més interessats i miserables aquest països tenen un futur francament problemàtic. I, per coronar el pastís, sembla que el deteriorament del medi ambient i les tesis dels límits del creixement poden limitar molt seriosament les possibilitats de desenvolupament d'aquests països en vies de desenvolupament.

Malgrat tot, aquests països no sembla que estiguin definitivament condemnats a un infern de pobresa, misèria i subdesenvolupament crònic i patològic. La solució és encara possible. Això és, almenys, el que creu William Murdoch en *La fam al món*, llibre que recull els dos darrers capítols d'un treball —*The Poverty of Nations The Political Economy of Hungry and Population*— que ja es pot considerar un clàssic del tema.

¿Què proposa Murdoch? ¿Quina és la solució per a aquests països? El nostre autor, en poques paraules, proposa una estratègia integrada de de-

desenvolupament que sigui igualitària i tingui una dinàmica pròpia. Aquesta estratègia es caracteritza per una agricultura d'alts rendiments que utilitzi mà d'obra abundant, per la utilització d'una tecnologia intermèdia que mobilitzi matèries i capacitats locals, i per un desenvolupament industrial *extrovertit* orientat a la producció d'articles manufacturats destinats a l'exportació. D'aquesta manera, conclou Murdoch, els països en vies de desenvolupament podran sortir del pou en què avui es troben, i podran endegar un procés de creixement i desenvolupament que pot acabar amb la fam i la misèria que avui plana sobre els països del Tercer Món.

Ara bé, i perquè això «funcioni», es necessita la cooperació internacional. I aquí és on sorgeixen els problemes: ¿Com aconseguir que els països industrialitzats s'obrin als productes dels països en vies de desenvolupament? ¿Com garantir que les superpotències deixin en pau aquests països que intenten desenvolupar-se al seu aire? ¿Com contrarestar els efectes nocius i econòmicament desestabilitzadors de les multinacionals? I, d'altra banda, ¿quines són les capes o classes socials que han de tirar endavant aquest projecte de reestructuració general del Tercer Món? Moltes preguntes i massa incògnites. Una cosa, però, està prou clara: si aquesta alternativa —o una altra de semblant— fracassa, els condemnats de la terra ho continuaran sent per molt de temps.

Miquel Porta Perales

gració a Catalunya: política i cultura» en el marc de les primeres Reflexions crítiques sobre la cultura catalana. En tots aquests treballs, i en altres que no cito —que tampoc no són gaires, ja que no és un autor molt prolíx—, i en aquest nou llibre de la *Història de Catalunya*, Termes ha anat servint-nos la raó central de les seves preocupacions historiogràfiques. Això és, que la història del catalanisme s'ha plantejat amb una metodologia no adequada, ja que s'ha donat prioritat a la teoria, als textos programàtics i a les consideracions economicistes, en lloc d'estudiar el moviment des de la base, observant

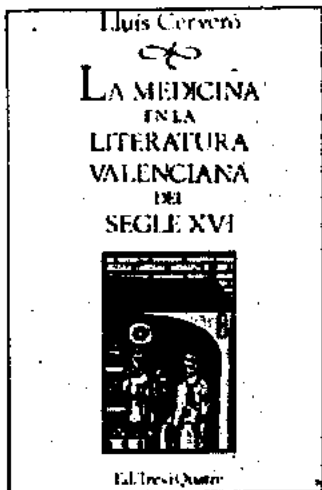
sostenir-lo. Parafraçant Termes, la hipòtesi del lerrouxisme anticatalanista, covat a la societat catalana, tal vegada sigui suggestiva, però no tan natural com diuen alguns. I com aquest, la present obra conté força punts de polèmica en relació als fets i a l'anàlisi posterior que els historiadors n'han elaborat.

Vull acabar amb una altra consideració. Al meu entendre, el capítol primer i el darrer no responen a la categoria dels altres. És possible que, pel que fa al primer, això s'hagi d'atribuir a la manca d'estudis seriosos sobre el Sexenni —que n'hi ha més dels que ell cita a la bibliografia— i a l'excés de ci-

Ciència i literatura del Renaixement

LLUIS CERVERÓ, *La medicina en la literatura valenciana del segle XVI. Tres i Quatre, València, 1987. 410 pàgs. 1.500 ptes.*

Els esforços dels historiadors per aproximar-se al pasat ensopeguen sovint amb la

multiplicitat de facetes de la societat i constaten les dificultats de capir-les, comprendre-les, de manera que, sovint, ni tan sols s'arriba a intuir que aquestes facetes existeixen o han pogut existir. Les noves maneres de fer història, alhora que descobriren aspectes inèdits del passat, inauguren noves possibilitats, reconstrueixen els interrogants que es plantejaven a la història o en formulen de nous i així, com més va més coneixem alguns dels esdeveniments que acostumem ignorar perquè hi pressuposem un excondemnatori, però que amb afortunades indagacions se'ns revelen més vius i actuals.

El doctor Lluís Cerveró, especialista en galenisme i pediatre del Peset Alcixandre, va defensar l'any 1983 la seua tesi (dirigida pel Dr. López Piñero i esdevinguda llibre) on repasava amb detall la literatura valenciana del cinc-cents i n'extreia les referències a qüestions mèdiques que hi trobava, classificades posteriorment. Aquesta és una de les altres maneres, interessant i rigorosa, de fer història; s'hi interroga la producció literària d'aquest període tan apassionant com més mitificat que no conegut. Si llegim l'obra seguint l'estructura

que li ha donat l'autor, hi descobrirem les doctrines mèdiques del XVI (concepcions naturals, preternaturals i no naturals) i l'activitat sanitària d'aquella centúria (malalties, professions sanitàries i del metge, costums higiènics i remeis curatius) amb el resultat d'un coneixement gairebé exhaustiu d'aquest segment de la història mèdico-social que, mancances inevitables i indicades per l'autor a banda, mereix tota mena d'elogis; el lector hi trobarà malalties desconegudes o ara feliçment superades, la denominació de les quals podia haver enriquit els repertoris lexicogràfics específicament mèdics, com ara el *Diccionari* de M. Corachan o el de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, si hagueren estat exhumades en el moment en què foren redactats.

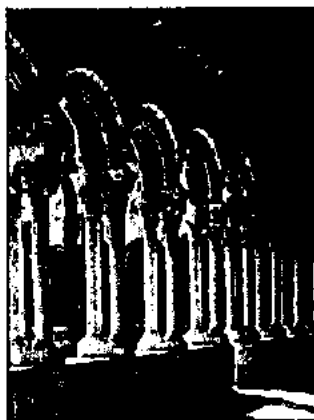
El llibre, com a obra ben feta, permet una altra lectura no necessàriament exclusiva dels especialistes, sinó apta per als lectors encuriolats; s'hi pot fer una il·lustrativa i entretinguda passejada per la València explosiva i convulsa del Renaixement amb la intensitat amb què la van viure els agermanats; la València imaginativa de la *valenciana prosa* i els certàmens poètics; la luxuriosa de la literatura satírica; la religiosa de la *Devoitio Moderna*. Intensa, diversa i contradictòria com era i és València, disseccionada amb la tècnica del cirurgià, al nostre abast. La possibilitat de saber com eren algunes de les facetes històriques de què he parlat i de comprovar com són, encara, d'actuals.

Antoni López Quiles

País, país

Això és Catalunya. Guia del patrimoni arquitectònic. *Generalitat de Catalunya/Plaza & Janés, Barcelona, 1987. 515 pàgs. + 27 pàgs. de cartografia. 2.300 ptes.*

Aquesta guia està pensada, evidentment, per a tots els qui viatgen per les terres catalanes, naturals del país o viatgers ocasionals vinguts de fora. De tots els béns culturals que guarda aquesta mena de triangle imperfecte que anomenem Catalunya, els redactors de la

guia només fan referència, volgutament és clar, a la part formal, la més visible, de la cultura: les edificacions o realitzacions arquitectòniques, seguint un ordre de classificació per municipis. Tanmateix, dels 942 municipis del Principat, només n'hi tenen entrada 504 que, segons els autors, han estat triats tenint en compte la categoria o el valor específic dels edificis o bé el tipisme o la bellesa global del conjunt. Una bona tria, encara que hi ha mancances, com ara el fantàstic columbari romà de Vila-rodon, per citar un exemple. Els únics monuments que hi tenen entrada pròpia són aquells que, com Poblet, Sant Pere de Rodes, Santes Creus, Siurana, Gerri de la Sal, Montserrat, pel fet de trobar-se dins municipis de nom molt diferent

al monument, haurien estat de difícil localització.

A més de les entrades, la guia inclou una introducció que, sota el títol «Què és Catalunya», desgrana la passejada habitual pel relleu, el paisatge, el clima, la llengua, la cultura i la història. Per cert, venint a tomb que el Parlament de Catalunya ha aprovat de celebrar guanyey el

mil·lenari de l'obtenció de la independència, paga la pena de rectificar la frase següent: «Aquesta (la independència) era ja un fet acceptat quan el comte Borrell II, després de la ràtzia contra Barcelona d'al-Mansur (985), es negà a prestar vassallatge al rei franc (...)». Si més no, perquè és la Generalitat qui ho edita i perquè més val no embolicar els turistes. La introducció clou amb un breu repàs, massa breu per a mi, de l'art a Catalunya. De tota manera, les sis rutes romàniques, les cinc gòtiques i les llambregades sobre el modernisme, el noucentisme i l'avantguardisme que s'inclouen al final de la guia, ho compensen una mica.

La redacció de la guia ha estat a càrrec de l'historiador medievalista Antoni Pladavall i Font, ex-director general del Patrimoni Artístic durant l'etapa Rigol i que actualment és el cap de la secció d'Inventari de la dita Direcció General, amb la col·laboració de Montserrat Pagès. Quant a les il·lustracions, dues coses, una de positiva i una altra de negativa. La positiva, les excel·lents fotografies de Jordi Gumí i la poetessa Montserrat Manent, la sensibilitat de la qual hi és palesa. La negativa, el fet que els mapes segueixen una divisió mo-

vincial impròpia, que molts noms de la franja de Ponent s'hagin castellanitzat i que d'altres de la Catalunya del Nord s'hagin afrancesat indegudament: Pyrénées per Pirineus, Perpignan per Perpinyà, etcètera. Alerta, doncs, a caure en els errors del MOPU.

Agustí Colomines i Companys

LECTURES

Reblar el clau

DD. AA. Homenatge a Pierre Vilar, vol. 1. Recerques, núm. 19. Curial. Barcelona, 1987. 171 pàgs. 1.275 ptes.

L'any 1987 ha estat, segons que sembla, l'any Pierre Vilar, perquè aquest vell professor ha participat en diversos projectes, des de coordinar la nova història de Catalunya que publica Edicions 62 fins a la recent intervenció en el congrés *Història moderna, història en*

ells ambdós professors. Avui, doncs, no fan res més que refermar aquesta identificació «perquè, avui com ahir —diuen—, creiem que cal continuar ajudant des de la nostra feina en el terreny de les ciències socials, a aprofundir el desenvolupament de la nostra consciència nacional des d'una perspectiva progressista, tal com correspon al que vàrem aprendre de Vilar». No cal dir més.

En aquestes mateixes pàgines, ja he escrit que els deixebles de Vicens i Vives, per mitjà del qual conegueren Vilar, i amb ell el mètode d'anàlisi

cionari liberal espanyol. Ramon Garrabou i Josep Pujol («El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX») analitzen en quina mesura i manera van incidir sobre el món rural català tota una sèrie de factors que l'empenyen cap al canvi de les formes d'organització tradicionals del camp, tot adoptant una nova lògica. Joan-Lluís Marfany («Al damunt dels nostres cants...») exposa que a Catalunya l'orfeonisme ha esdevingut un dels principals vehicles d'expressió política del catalanisme i un instrument cabdal de galvanització.

Jordi Nadal («El desenvolupament de l'economia valenciana a la segona meitat del segle XIX: una via exclusivament agrària?») presenta un interrogant per fer evident que el balanç industrial valencià no és tan negatiu com s'ha dit i que, en termes globals, cal abandonar la tesi d'una via de desenvolupament econòmic exclusivament agrària o exclusivament industrial. Núria Sales («El bisbe d'Alet i les bruixes del Capcir») en lliura un bell article sobre el cas de les trenta-dues dones capcineses suspectes de bruixeria que foren salvades pel bisbe Nicolas Pavillon a mitjan segle XVII. Jaume Torras («Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada. 1726-1765») incideix en un aspecte força bandejat pels estudis que tracten la industrialització: la indústria llanera, l'especialitzada en draps fins, seguint l'evolució d'una família igualadina, els Torelló.

Per fi, l'italià R. Zangheri («La formació de la pagesia a l'Europa occidental») esbossa uns apunts teòrics sobre «qui es mou i doblega l'esquena en els camps d'una Europa (alto-medieval) que va naixent».

Agustí Colomines i Companys

La congelació de les idees

BOTHO STRAUSS: Cares conegudes, sentiments barrejats. Traduc-

ció de Rosa Victòria Gras. Institut del Teatre/Llibres del Mall. Barcelona, 1987. 75 pàgs.

A l'inici de *Cares conegudes, sentiments barrejats*, un dels personatges de la comèdia confessa al seu interlocutor: «Jo, l'envejo. Encara que sempre faci l'efecte que sigui vostè qui m'enveja a mi. Però vostè ho té més bé que no pas jo. El pitjor ja ho ha passat. Ja té darrere seu un accident. En cada ocasió ja pot dir: Vés, ¿què més em podia passar a mi, encara? Però jo, a mi, encara no m'ha passat res greu de veritat, a la vida, la gran catàstrofe en pes encara m'ha d'arribar. ¡El pitjor de tot encara ho tinc al meu davant!» En la imminència d'una catàstrofe de la qual es desconeix l'origen i les conseqüències, els personatges de Botho Strauss mantenen relacions personals intenses, com si, només a través de les relacions amoroses, de la passió, dels contactes continuats, es pogués atribuir algun valor a la vida que duen a terme en un vell hotel decrepit. La seva actitud és desesperada: omplir obstinadament el temps que els separa de la destrucció. Festejar, llançar-se al ritme delirant del ball, intentar vèncer concursos de dansa per tal d'afermar objectius inexistent. No ha passat res, però l'esdeveniment —luctuós— s'aveïna: Doris, la balladora de *fox trot*, serà colpejada en un greu termini per una afecció cervical que la deixarà rígida; Stefan, el regent de l'hotel que els serveix de refugi, decideix vendre el local i abocar-se a una vida gris de funcionari. Mentre la mort (en qualsevol d'aquestes dues representacions figurades) es projecta sobre el grup, els quatre homes i les tres dones que el componen, i que es coneixen de fa anys, tant perquè hagi desaparegut la curiositat, la sorpresa, fan passar sencillament el temps.

Dos fets alteren, cap a la fi de l'obra, aquest panorama somort. En primer lloc, la transformació que afecta —com una il·lusió— Doris, i que la fa aparèixer com a un doble. Doris encarna l'ideal perdut, l'ésser

construcció, que organitzà el centre d'estudis que porta, justament, el seu nom. Doncs bé, ara la revista *Recerques* ens serveix un volum, que anirà acompanyat d'un altre més endavant, d'homenatge a Pierre Vilar.

En la presentació dels treballs, la redacció de la revista, que formen Jordi Castellanos, Josep Fontana, Ramon Garrabou, Ernest Lluch, Joaquim Molas, Francesc Roca, Josep Termes i Jaume Torras, declara que ja fa disset anys, quan aparegué el primer número de la revista, plantejaren la seva identificació amb la persona i l'obra de Pierre Vilar, com també amb la de Jordi Rubió, mitjançant la qual reconeixien el mestratge que tenien per a

marxista, comencen a preparar el seu llegat. És la conseqüència lògica de quasi vint anys de feina i que tancarà el seu cicle generacional. Per això, no ha d'estranyar-nos que els vuit articles que inclou aquest volum siguin treballs d'investigació en comptes de ser notes evocatives sobre el mestre. Alfons Barceló («Modalització econòmica a partir de dades històriques»), presenta un breu però complex article d'*aritmètica política*, com diu ell mateix, escrit al desembre de 1984. Josep Fontana («Per què van envair Espanya els Cent Mil Fills de Sant Lluís?») compara la revolució espanyola del 1820 amb allò que s'esdevingué a Europa i, també, com reaccionà el continent davant el procés revolu-

SOBRE EL MUNICIPI, LA SOCIETAT I ELS COMUNISTES

Antoni FARRÉS, Carles RIBA, Lluís CANTALLUPS, Enric OLTRA, Salvador MILÀ, Andreu MAYAYO, Manel LARROSA, Francesc CAMPOY, Josep COLOMÉ, Iris ZAIDA, Lluís TEJEDOR, Eulàlia VINTRÓ, Ramon ESPASA i Francesc ROCA, *Els Ajuntaments i la nova societat catalana*, Nous Horitzons/Columna Edicions, Barcelona, 1987, 176 pp.

D'entrada, allò que destaca d'aquest llibre és el fet de ser el primer que, a Catalunya, específicament, fa referència a la qüestió dels ajuntaments. Després de vuit anys d'ajuntaments democràtics és bo de començar a fer balanç, encara que sigui provisionalment, del que ha estat, és i ha de ser una gestió municipal democràtica i d'esquerra, comunista en aquest cas.

Ultra això, aquest és el segon volum d'una col·lecció de temàtica política que coediten «Nous Horitzons» i l'editorial Columna, que fins ara només s'ocupava de literatura. En un país com el nostre, tan mancat de formació política i tan desmobilitzat socialment, una iniciativa d'aquesta mena és d'agrair. Al primer lliurament, en seguiran d'altres que poden esdevenir llibres de discussió interessantíssims. Només dos exemples: *Qüestió salarial i nova cultura*, de Josep L. López Bulla, i *Pel Comunisme, a Europa: el nostre projecte*, d'Enrico Berlinguer. Tant de bo aquesta col·lecció contribuís a redreçar la malmesa cultura política d'una esquerra autèntica!

El present llibre es divideix en quatre capítols. Els dos primers són, a parer meu, els més rics, ja que incideixen en una sèrie d'aspectes força punyents quant a la distribució territorial catalana i a la gestió municipal, en un sentit progressista. Els dos darrers són, per una banda, un guió, i per l'altra, una entrevista. Així doncs, el tercer capítol és el text del guió de l'exposició «Els ajuntaments i la realitat» que varen escriure Ramon Espasa i Francesc Roca, amb suggeriments de Francesc Artal, Mariona Ribalta, Ricard Vinyes, Carme Massana, Carme Sans, Enric Franch i Emili Gasch; i constitueix, en resum, una proposta clarivident per superar la ciutat desigual i, per contra, fer-la per a tothom. El quart i darrer capítol és l'entrevista que Andreu Mayayo va fer a l'aleshores candidata a alcaldessa de Barcelona

d'Iniciativa per Catalunya, Eulàlia Vintró. Una entrevista amable, amena i seductora que acaba formulant tres desitjos: «Primer desig, que la campanya electoral serveixi perquè els ciutadans tinguin un coneixement més profund dels problemes reals de la ciutat. Segon desig, que els ciutadans votin aquelles opcions que millor puguin resoldre aquests problemes. Tercer desig, que Iniciativa per Catalunya pugui trencar la cristallització artificial d'un bipartidisme municipal i es consolidi com una força real d'esquerra arrelada a la ciutat amb la participació activa de la gent». Tenint present l'agressivitat de la campanya electoral de convergents i socialistes, que malda per esborrar del mapa polític català tota opció que no fos la seva, els desitjos d'Eulàlia Vintró, poc o molt, s'han acomplert. L'Eulàlia, doncs, en Josep Lluís, l'Antoni, en Cesc, en Lluís, en Carles, en Màrius i etcètera, etcètera, candidats d'Iniciativa per Catalunya, no han assolit tan sols de sobreviure, sinó que, ben segur, han encetat la possibilitat real de continuar treballant per la societat i la concreció d'una alternativa d'esquerra amb vista a les eleccions al Parlament de Catalunya de l'any vinent.

Hem començat aquest comentari pel final del llibre. Passem ara, per tant, al principi. El primer capítol s'obre amb l'article «Espai amb projecte» de l'alcaldia de Sabadell, Antoni Farrés, que, de fet, és l'exposició que sota el títol «Crisi industrial, integració urbana, projecció comarcal: una exposició de futur» clogué el curs 1983-84 de la Societat Catalana de Geografia. És un article ple d'idees, de les quals cal retenir aquelles que reflecteixen una manera d'entendre l'organització territorial catalana en un sentit urbà i policèntric. Això és: articulada per una pluralitat de centres i de territoris, «allunyada tant de l'esquema de la ciutat única o gran Barcelona com del simple corollari de la Catalunya de quatre ciutats o de quatre províncies». És a dir que, de Sabadell estant, Farrés desgrana de quina manera entenem els comunistes l'administració local i l'articulació del municipi amb la comarca, els ens supracomarcal i tot el País. L'espai geogràfic de la seva proposta és el mapa històric de les comarques, de manera que, internament, s'hi resolguin els problemes administratius locals: «La comarca assumeix tot allò que el municipi no pot prestar. En les àrees més poblades, la mancomunitat de serveis pot ser la manera de prestar-los des del mateix graó municipal, però en règim compartit entre municipis veïns (que hem anomenat districte urbà)». En una paraula, per a Farrés no hi ha un model comarcal aplicable arreu, «sinó que caldrà parlar de models alternatius a cada comarca i segons les opcions que, col·lectivament, les poblacions vulguin prendre».

Aquest primer treball palesa les idees bàsiques de la proposta comunista quant al territori que, d'una manera original i concisa, aniran desplegant els altres autors. Carles Riba, per exemple, presenta una anàlisi històrico-política de l'evolució dels municipis de l'antic delta del riu Llobregat a «El futur s'acosta al Baix Llobregat». Destaquem, ara, l'opció que fa a favor que el Baix esdevingui una entitat comarcal de cooperació de municipis «per resoldre els problemes que els són propis i específics». Problemes que, abreujadament, deriven de la necessitat de defensar i potenciar l'agricultura, posar remei a la desocupació, a la degradació dels barris, a la manca d'infraestructures i a les deficiències culturals. En aquest context, l'entitat metropolitana barcelonina, s'anomeni com s'anomeni, «hauria de ser el resultat d'una federació de les comarques i ciutats que envolten Barcelona amb la capital mateixa, per a qüestions de planejament o de gestió comunes». L'urbanista Lluís Cantallops fa un repàs a «Les perifèries del Camp de Tarragona» seguint una orientació tècnica i prospectiva de la planificació i el control urbanístic de les petites poblacions d'aquesta plana del sud de Catalunya. Enric Oltra revisa el problema de la descentralització a «Barcelona: un 2,9 % per als districtes». Així, servint-se del cas barceloní, que és especialment significatiu per al PSUC, ja que la descentralització es posà en marxa sota la direcció política i tècnica d'un regidor aleshores comunista, Oltra desplega tota mena d'arguments —pressupostaris, d'organització político-tècnica i de serveis descentralitzats— per dubtar de l'èxit del procés descentralitzador: «Fent una valoració general sembla que la realitat en xifres demostra que la descentralització a Barcelona està en bona part per fer, malgrat la publicitat que se'n fa considerant que és un procés consolidat». Pel mateix camí va la reflexió de Salvador Milà a «L'experiència de Mataró», municipi que també és governat per aquella esquerra que ha deixat el canvi a mig fer. Andreu Mayayo fa un discurs força ideològic a «La Catalunya interior: Ajuntaments i realitat actual». De totes maneres —encara que a mi m'hauria agradat de llegir el balanç de la gestió municipal en pobles de l'interior com ara la Sènia o bé Flix, que tenien govern del PSU i de la UPM, respectivament—, és un article estimulants i esperançador, ja que apunta que si bé CiU té el patrimoni institucional dels pobles de l'interior, no és pas veritat que tingui l'hegemonia ideològica en el món rural. Tota una teoria.

«Alternatives de gestió» és el títol genèric del se-

gon capítol, el qual comença amb dos articles de Manel Larrosa —«1992: La metròpoli a l'Olimp» i «Poble Nou i Icària»— que reflecteixen el neguit dels qui ja veuen venir les nefastes conseqüències de les Olimpíades en la resolució positiva de l'ordenació territorial metropolitana, ben entès que el que s'ha fet fins avui demostra com torna a repetir-se, amb banys de «modernitat», l'expansionisme pantagruèlic d'antany. Ahir mateix, mentre em mirava una fotografia que reproduïa les façanes de les fàbriques que són a la vora de la via del tren de la costa, aquells 45.000 metres quadrats que hi ha entre l'avinguda Icària, el carrer del Gas, la via del tren i el carrer Porta d'En Carles, se'm va ocórrer de pensar que un dia sentirem nostàlgia de no haver sabut conservar un testimoni d'arqueologia industrial tan notable com aquest. Després, ja ho veureu, els mateixos que ho enderroquen sense tenir cura de res, celebraran congressos per dir-nos, oh, quina llàstima!, semblava Pensilvània. El mateix Manel Larrosa deixa ben clar a «Urbanisme d'esquerra?», que «l'urbanisme és la gestió de la ciutat al seu nivell físic per a la preservació de l'interès públic i la regulació del privat, tot tenint una incidència en la mateixa economia de la ciutat». Del que es tracta, doncs, és de definir el model de creixement i de reforma urbana tot definint, també, el tipus de fiscalitat sobre la propietat i les activitats. En aquest sentit, l'urbanisme no és ni de dreta ni d'esquerra, sinó que és determinat per una política municipal, aquesta sí, de dreta o bé d'esquerra. El temps ens ho dirà.

Per acabar només vull fer menció a l'elaboradíssim document de Francesc Campoy i Josep Colomé que, per dir-ho en dues paraules, és una iniciativa de redreçament i de relançament econòmic i social de Reus; i, així mateix, al balanç d'Eulàlia Vintrolà sobre com s'ha vist l'ensenyament des dels ajuntaments. Les seves paraules són concloents: «Per als qui tenen memòria històrica, l'ensenyament a Catalunya ha fet salts endavant en els períodes d'autogovern gràcies a la força tossuda dels professionals i a la capacitat dels responsables polítics de connectar-hi, aprofitar-la i orientar-la cap al futur. Em sap molt greu constatar avui, al cap de sis anys d'autogovern, el període més llarg d'aquest segle, que aquest judici històric s'ha trencat i que lluny de donar el salt qualitatiu continuem empantanats en les misèries quotidianes mancades de projecció».

Agustí Colomines i Companys

Quan l'Hospitalet era el femer de Barcelona

B-7

Catalunya viu avui dia una de les discussions més importants per definir el model político-administratiu del futur: l'organització territorial. El debat actual, per allò de la bipolarització entre dues opcions que semblen excloure's, destil·la una bona dosi de desconeixement històric. De vegades, hom s'estranya que, després de tant de repetir-la, encara no hagi fet fortuna entre els polítics la màxima de «conèixer el passat per comprendre el present». Una frase que per als polítics deu ser molt bonica i res més. La societat política viu enjogassada amb el possibilisme sense prestar atenció al passat. Per a nosaltres és un error que més aviat ens fa pensar que els caldria més «cultura» a l'hora de fer política. Els convé llegir més llibres i una mica menys el Diari Oficial.

Un dels llibres que els recomano de llegir és *L'Hospitalet, la història de tots nosaltres 1930-1936*, de Joan Camós i Cabaceran. Un llibre breu, d'estructura força clàssica, però minuciós, que pretén incitar a la reflexió sobre una ciutat que no és ciutat, ens diu l'autor, perquè, ofegada per Barcelona, ha vist mutilar el seu municipi i ha perdut la seva identitat comarcal. Anem a pams.

L'Hospitalet dels anys trenta era ja una ciutat mediatitzada per Barcelona que entre 1920 i 1930 s'agregà la meitat del terme hospitalenc. A més a més, el desarrrelament comarcal fou més palès el dia que l'Hospitalet deixà de pertànyer al Baix Llobregat per incorporar-la al que anomenaren Barcelonès. De totes maneres, la mediatització de Barcelona sobre l'Hospitalet s'agregà en aparèixer els primers símptomes de concentració poblacional d'al·luvió. Característica, diguem-ne, molt «moderna», però que comporta greus problemes urbanístics, assistencials, culturals i fins i tot polítics als qui hi viuen. Així doncs, el creixement de l'Hospitalet cal vincular-lo a l'expansió de Barcelona que, més o menys ràpida-

ment, instal·la a les ciutats de la rodalia metropolitana la mà d'obra que venia de fora i que havia d'esdevenir la tropa idònia per fer realitat l'avenç barceloní, la gran capital catalana. Per tant, no ens ha d'estranyar que l'any 1900 fos la desena ciutat de Catalunya pel nombre d'habitants (4.948), mentre que el 1930 ja era la cinquena (37.650) i el 1936 la segona, per sota de Sabadell, amb 48.540 habitants.

Camós també diu que la població tradicional de l'Hospitalet vivia al voltant del barri Centre i a les masies disperses per tot el municipi. En iniciar-se el segle XX, tres nuclis —Centre, Santa Eulàlia i Collblanc-la Torrassa— començaren a rebre l'allau immigratori a causa de les obres del metro i l'Exposició Universal. Collblanc-la Torrassa fou el barri que acollí la majoria de la nova població, sobretot entre els anys de 1920 a 1930. Per al nostre gust, hauria estat millor que al mateix temps que Joan Camós quantificava la immigració, hagués extret més acuradament l'abast sociològic del fenomen. Perquè, a banda d'insistir molt justament sobre el fet que la història de Catalunya no es pot fer sense tenir present el fet immigratori, poca cosa diu sobre la repercussió que l'arribada de gent tingué per al nucli i els mateixos immigrants. En aquest sentit, s'utilitzen massa elements de reflexió que si bé poden ser vàlids per a l'actualitat, no sé si ho són tant per a l'ahir. Un exemple del que diem és l'epígraf «Catalanisme i immigració: el cas de la Torrassa» (pp. 116-118), en què gairebé tot l'aparat crític que fonamenta l'argumentació és dels anys setanta i vuitanta.

Això no obstant, el que és cert és que una de les principals característiques de l'Hospitalet republicà fou la presència de la immigració. Un 44'55 % de la població, indica Camós, era nascuda fora de Catalunya, mentre que a Barcelona la població immigrada era el 37'22 % i a la resta de Catalunya només el 19'72 %. És a dir que l'Hospitalet se situava molt per sobre de la mitjana catalana. No

cal dir que aquest és un fet cabdal per a comprendre l'Hospitalet contemporani, però també ho és esbrinar com l'observà i el tractà el poder públic. I Camós no hi arriba a entrar.

Com a bona part de Catalunya, el fet immigratori definia l'estructura socio-econòmica de l'Hospitalet, que cada vegada més prenia el caire d'una ciutat populosa i industrial. Ara bé, Camós anuncia una observació força audaç en relació amb això. Ens diu que el fet que l'Hospitalet acollís una bona part dels que treballaven a Barcelona i, alhora, fos una ciutat al «servei» de la capital repercutí en el fet que la burgesia autòctona era pràcticament inexistent. I, és clar, la inexistència d'una burgesia pròpia havia de ser el handicap perquè l'Hospitalet adquirís una fesomia urbana diferenciada de la de Barcelona, la metròpoli que a mesura que creixia s'anava cruspint terreny i l'esperit diferenciat de l'entorn.

Com deiem, Camós cau en el parany d'explicar-nos el que és més evident, per exemple, dels comportaments polítics encara que és prou sabut que l'acció política no acaba d'explicar-nos el moviment real de les coses. Posem un cas, per entendre'ns. Camós assenyalava que la CNT representava el 90 % de la població activa de l'Hospitalet, tant al camp com a la indústria (p. 75). És molta gent. Tanmateix, si això és així, ¿com explicarem que l'Esquerra Republicana esdevingué el partit hegemònic i triomfant en les sis convocatòries electorals —municipals de 1931 i de 1936, legislatives de 1931, de 1933 i de 1936 i les del Parlament de 1932—, si al mateix temps se'ns diu que «l'abstenció es mantingué similar a la resta de la província el 1931 i el 1932, però canvià a partir del 1933 situant-se molt per sota de la mitjana provincial» (p. 70)? Dir que el factor clau fou la forta presència de la CNT no ho explica tot, encara que com li he sentit dir sovint al professor Josep Termes una bona colla de cenetistes votaven l'ERC. I no ho explica tot, pel fet mateix que l'abstenció era un 7% supe-

rior a l'Hospitalet respecte a la província.

Al nostre entendre l'hegemonia de l'ERC és important, però encara ho és més el resultat aclaparadorament favorable del plebiscit de l'Estatut de Núria. Tot i que la informació és incompleta i correspon als resultats del districte de Sant Feliu de Llobregat, aquest 99'8 % de vots favorables sobre una participació del 68'06 % és interessantíssim per resoldre-ho només amb mitja pàgina (p. 62). L'activitat dels partidaris del si a l'Estatut hauria d'haver estat més esbrinada, ja que tal vegada ens informaria millor sobre la integració de la immigració al país, i de quins eren els factors que l'afavorien. A més, és clar, de saber quina era la incidència dels grups autonomistes sobre la ciutat, cosa que hauria fet més clara l'afirmació que «l'ERC, que pretenia configurar-se com a partit vertebrador del catalanisme, trobà una oposició cada cop més forta en la CNT» (p. 95).

Així i tot, el llibre de Camós dissenya un retrat de la realitat hospitalenca dels anys trenta que, resumidament, podem sintetitzar en sis punts. 1) Forta immigració. 2) Divisió de l'Hospitalet en tres barris, malgrat que l'Ajuntament de Barcelona iniciés una política d'expansió territorial cap als voltants, incloent-hi l'Hospitalet. 3) Hegemonia electoral de l'Esquerra Republicana de Catalunya. 4) Predomini de la CNT entre la població activa. 5) Una activitat cultural i associativa notable que endegaren, sobretot, les esquerres. 6) La precarietat de l'escolarització, que es transformà en la gran preocupació d'entitats polítiques, religioses i culturals, però que en aquells moments era irresoluble. (p. 74).

Aquesta és la radiografia d'una ciutat industrial que començava a encabir una gran concentració de persones amb tots els desequilibris i problemes que comportava, i comporta, estar enganxada al fet metropolità barceloní. Acabar-ho de comprendre vol dir conèixer millor l'activitat municipal hospitalenca, els recursos amb què comptà, i de quina manera s'integrà una població forània en un país a mig fer que surava per reclamar la seva identitat nacional. Joan Camós ha obert el camí per saber-ho, i per això cal felicitar-lo efusivament.

Agustí Colomines i Companys

força del símbol amb la qualitat de la història? ¿On és el toro?

A. G.

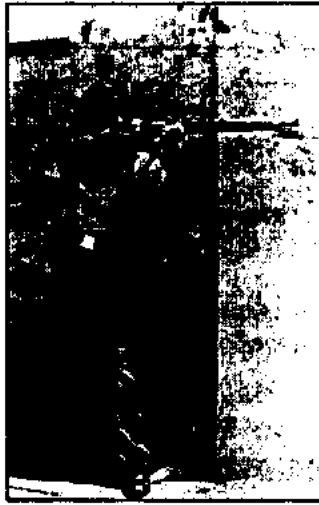
Catalunya en guerra

PELAI PAGÈS, *La Guerra civil espanyola a Catalunya (1936-1939). Els llibres de la frontera. Barcelona, 1987. 227 pàgs. 1.350 ptes.*

Amb aquest llibre, el professor Pelai Pagès, estudiós dels corrents comunistes heterodoxos i biògraf del dirigent del POUM Andreu Nin, no ha fet un treball de recerca nou. Així, doncs, es tracta d'una obra de síntesi sobre un tema encara viu, la guerra del 1936/39, que compendia tot allò que s'ha escrit al llarg dels darrers anys.

El llibre consta de dues parts. La primera, d'unes cent cinquanta pàgines dividides en dotze capítols i una conclusió, és el treball de síntesi pròpiament dit. S'hi parla de tot: dels antecedents, del Comitè de Milícies, de la constitució dels fronts, de l'ordre públic i els enfrontaments a la rereguarda, de les transformacions econòmiques i socials, dels plans militars republicans, de l'avanç franquista, de la intervenció estrangera, de la repressió i de la persecució religiosa. La segona part correspon a l'annex documental, que conté documentació coneguda a bastament, com ara fragments de la crònica que va publicar *La Publicitat* sobre els fets de maig, el decret de col·lectivitzacions de l'octubre de 1936 o bé la disposició de Franco per abolir l'Estatut d'Autonomia en arribar a territori català l'any 1938.

No gaire de nou, si no fos perquè Pagès introdueix i dona relleu a diversos problemes d'interpretació que avui dia divideixen els historiadors. Una d'aquestes controvèrsies és el rebuig de l'anàlisi, que l'autor atribueix a certs sectors del nacionalisme català, segons la qual «Catalunya, a la vetlla de la insurrecció militar, vivia en una pau social i política —s'ha parlat d'oasi— que contrastava amb la tensa i profusa conflictivitat de la resta del territori republicà, i que, en definitiva,

per tant, la guerra civil fou importada i imposada a Catalunya des d'Espanya». El que critica, doncs, és la vella tesi de Josep Benet en la línia del que també defensava Ricard Vinyes a les pàgines de *Serra d'Or* de fa cinc o sis anys. A parer meu, la polèmica no s'ajusta a la lletra de la tesi de Benet, ja que això de l'oasi català no significa manca de conflictivitat social i política, sinó la manera de reflectir la particularitat de la política catalana anterior a la guerra. Una altra controvèrsia que remarca el llibre és la diferent interpretació dels especialistes en relació amb el significat de les transformacions econòmiques i socials durant la conjuntura bèl·lica. En aquest sentit, Pagès s'arrima als qui, com Josep M. Bricall i Francesc Roca, no dubten a afirmar que Catalunya, a causa d'aquestes transformacions, es trobava en una etapa de transició cap al socialisme. Afirmació que topa amb la idea que defensa E. Ucelay da Cal, el qual parla d'una aproximació catalana amb els corrents propis de l'època cap a l'estat del benestar. De totes maneres, per aclarir-nos, convindria esbrinar què entén cadascú per revolució i quin és el caràcter que creuen que va tenir l'anomenada revolució espanyola, en un sentit teòric i històric.

Per acabar, vull fer una recomanació a l'editora. Avui hi ha prou professionals, lingüistes i correctors, que són capaços d'oferir al públic un llibre en català sense faltes d'ortografia. En aquest llibre n'hi ha massa, de faltes.

Agustí Colomines i Companys

L'opció cooperativa

ALBERT PÉREZ BARÓ, *Cooperativisme. Edicions 62. L'Escorpi, 65. Barcelona, 1987. 93 pàgines. 600 pessetes.*

La crisi econòmica que arrosseguem des de fa ja uns quinze anys no té gaires virtuts, però alguna sí que en té. Per exemple: ens està demostrant que res ja no pot ser com abans, que el productivisme a ultrança i sense fre no condueix enllac, que es necessita una altra manera de produir i consumir menys salvatge i més racional. ¿Què fer? ¿Com organitzar la vida econòmica? Respostes, n'hi ha moltes, des de la dels neoliberals que ens amenacen amb les excel·lències (?) d'una política econòmica a l'estil Friedman fins a la dels paleomarxistes que encara creuen en les virtuts d'una economia planificada i més o menys centralitzada. Ara bé, les diverses «alternatives» que se'ns proposen (moltes de les quals, per cert, es limiten a allò «d'anar fent i a veure què passa») no acostumen a perdre el temps amb d'altres solucions més senzilles i menys

bre titulat *Cooperativisme*, una d'aquestes altres solucions que poden ser prou útils per enfrontar-se amb alguns dels problemes generats per l'actual crisi econòmica. A *Cooperativisme* el lector trobarà la història i els trets característics (ajut mutu, propi esforç, no-persecució del lucre, distribució de remanents, etc.) del que podriem anomenar l'opció cooperativa.

El llibre, però, no es limita a exposar les característiques d'aquesta «democràcia portada al terreny de l'economia», sinó que també en fa la valoració. Per al nostre autor, el cooperativisme reuneix un bon grapat de virtuts: busca el «preu just de les coses», pot aconseguir «la pau i la germanor entre els homes», organitza l'economia «sobre bases ètiques irrefutables», etc. A mi, francament, em semblen massa virtuts. El discurs de *Cooperativisme* sona massa a segle dinou i a socialisme utòpic. I el segle dinou i el socialisme utòpic ja fa cent anys que han estat sentenciats per la història.

En qualsevol cas, el cooperativisme —sense optimismes i utopismes infonamentats— pot ser una bona manera d'organit-

traumàtiques socialment parlant.

Albert Pérez Baró —de qui cal recordar l'excel·lent *Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya*, que edità Ariel fa uns anys— ens ofereix ara, en un lli-

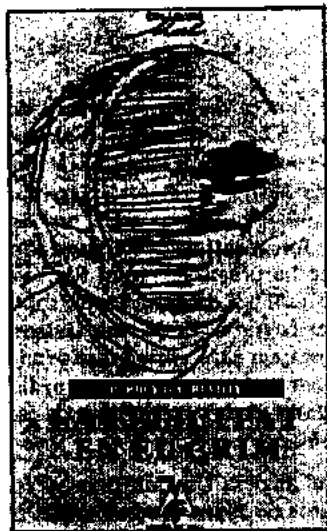
zar certes parcel·les de la vida econòmica, com ho demostren les moltes cooperatives que avui funcionen. Desgraciadament, però, la Solució (amb majúscula) no existeix. ¿Què hi farem!

Miquel Porta Perales

Una història amoral

BARBEY D'AUREVILLY. La felicitat en el crim. *Llibres del Mall. Col·lecció Mal, 1. Barcelona, 1987. 70 pàgs. 600 ptes.*

Que la felicitat existeix, és una cosa acceptada, encara que mai ningú no hagi pogut demostrar-la. Arribar a ser feliç és possible, però traçar-ne el camí ja resulta més difícil. Sempre

s'ha pensat que la felicitat anava lligada a la bondat —idea aquesta tan inaprensible i inde-mostrable com l'anterior—, sobretot des que es va imposar la moral judeocristiana tan procliu a definicions, maniqueïsmes, acotacions i promeses vanes. Però la realitat sempre ha transcendit la norma i l'home s'ha instal·lat en la dualitat, en l'esquizofrènia de la moral (el que li imposen) i la voluntat (el que li desitja), s'ha col·locat al bell mig del bé i del mal.

La felicitat en el crim (primer títol de la col·lecció Mal que ha encetat Llibres del Mall) també ve a demostrar-nos que el vici i la virtut són conceptes relatius; que l'amor, la bellesa, el valor o la justícia necessiten de l'engany, la feblesa, l'arrogància i la convivència per aconseguir la perfecció.

Barbey D'Aurevilly (1808-1889), romàntic francès conegut per *Les diaboliques*, ho té ben clar, i per això situa la seva narració lluny d'allò que ens és habitual, crea un ambient, uns personatges i una estètica caduques

i distants. No pretén escriure una faula moral, però ens explica una història que vol (i pot) arribar a ser paradigmàtica: una dona d'origen plebeu i personalitat enigmàtica entra en la casa i en la vida dels comtes de Savigny. Tothom pensa que res no pot interposar-se entre aquest matrimoni exemplar. Ni tan sols la malaltia i l'enverinament fortuït de l'esposa a mans d'una serventa no fan sospitar la gent que hagi pogut passar cap cosa estranya. Després de la mort i del dol reglamentari, el comte es casa amb la minyona. La sorpresa és gran i la felicitat de la parella, malgrat l'evidència de l'assassinat, també.

Alguns pensaran en una història amoral. Potser sí. Però, molts d'altres coincidiran amb el narrador quan diu: «Jo també el comprenc, aquest amor». □

Anna M. Gil

Un iogurt que no ha arribat a formatge

XAVIER FÀBREGAS. Les arrels legendàries de Catalunya. *Pròleg de Jordi Sarsanedas. Edicions de la Magrana. Barcelona, 1987. 359 pàgs. 2.490 ptes.*

L'any 1985 Xavier Fàbregas moria sobtadament a Palerm. Crític de teatre i assagista, Fàbregas era, sobretot, un dinamitzador cultural que deixà rere seu una important i diversa obra escrita, en forma de llibre o bé en articles que publicava en les principals revistes i diaris del país.

Les arrels legendàries de Catalunya aplega una sèrie de reflexions i soliloquis que ja havien estat publicades al suplement dominical de *La Vanguardia* sota la forma de fulletó. Aleshores, és clar, foren publicades en castellà, tot i que, com ens explica Sarsanedas, era una traducció de l'original català, ja que Fàbregas escrivia sempre en català, a mà i, durant molts anys, amb tinta verda.

Retornat de nou al català, doncs, els diferents passatges del llibre ens fan avinent la fina sensibilitat de percepció de Fàbre-

gas. Una sensibilitat que l'engoleix sense adonar-te'n, irremeiablement, que t'empeny a llegir sense parar. Gairebé al començament del llibre, l'autor, indirectament, exposa un principi que defineix ben bé allò que és el seu llibre. Un principi sanitos, que es basa en el convenciment que per conèixer un país cal poder il·luminar les obscuritats mentals de la gent que hi viu i fer-se una idea d'allò que els habitants pensen d'ells mateixos, del seu passat i del seu entorn present. És a dir, iniciar un itinerari per les interioritats de la consciència nacional, pel tot natural i humà de l'experiència col·lectiva com a país.

Seguint un estil periodístic, més aviat d'assaig periodístic, Fàbregas enceta un ampli recorregut sobre la catalanitat des de perspectives diverses: antropològiques i històriques, folklòriques i mitològiques. En fi, des de l'experiència personal de l'autor que ha viscut la seva terra i que ara ens mostra els resultats, passats pel sedàs del científic social. Ara bé, la manera de fer-ho s'assembla a una mena de dietari intel·lectual força intens. Pensar el país, doncs, des de dins, amb els sants i els dimonis, les bruixes i els furòncoles d'espiritualitat, la burocràcia i el lleure, arribant fins i tot al que anomena la rebava psicològica dels catalans. Una rebava que és part de la constant persecució de l'imaginari català. El passat i el present, com una sola cosa, d'una Catalunya que se sent atribolada sempre per la sensació d'estar a prop

d'extingir-se com a poble de cultura i llengua pròpies.

Tal vegada, avui dia les coses hagin canviat i Catalunya, com diu Jaume Lorés, s'hagi adonat que els pobles no són eterns. De totes maneres, aquest llibre és una peça valuosa, personal i interessant, que pot ajudar-nos a comprendre per què continua essent vàlid que «des d'un punt de vista històric i estrictament científic (els catalans) fem l'efecte d'un iogurt que no ha arribat a formatge». □

Agustí Colomines i Companys

Cap a l'Estat-nació català

JOSEP M. SALRACH. El procés de feudalització. Segles III-XII. *Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar. Vol. II. Edicions 62. Barcelona, 1987. 485 pàgs. 5830 ptes.*

En aparèixer el primer volum d'aquesta nova història de Catalunya, vaig escriure que un dels valors que considerava més interessants del projecte, de l'esforç, era que intentava de presentar-nos la síntesi de les opinions i els treballs d'una generació d'investigadors que, partint dels historiadors clàssics (Vicens, Abadal, Soldevila i el mateix Vilar), havien aixecat el vol gairebé a la vegada. I ara, passats els anys, havien de deixar-nos el seu llegat historiogràfic. El professor Josep M. Salrach pertany a aquesta generació, encara que és més jove.

La seva tasca no era pas fàcil, perquè el seu treball se centra en un segment de la història de Catalunya molt car a la historiografia romàntica del país. El fonament, l'essència, de la nació catalana s'ha volgut trobar, precisament, a partir dels segles IX-X. En aquest respecte, Salrach dedica l'últim capítol del llibre, «Procés de feudalització i formació de Catalunya: una mirada retrospectiva», a plantejar la seva impressió «que durant els segles IX-X, a partir del vehicle de la llengua, de la història més o menys viscuda en comú i també de les condicions geogràfiques de l'àrea pirinenca i sud-piri-

nença, els habitants dels comtats avui diets catalans pogueren començar a adquirir una certa consciència col·lectiva». El plat a taula, doncs, tot i que el mateix autor ens diu al final que, tal vegada, l'aplicació del concepte d'Estat-nació és més propi, com havia enunciat P. Vilar temps enrere, dels segles XIII i XIV. Ja veurem què en dirà Carme Batlle en el tercer volum de la sèrie. En tot cas, és clar que és una discussió sempre viva en la historiografia catalana.

Al pròleg se'ns diu, si fa o no fa, que la distància entre el món antic i l'edat mitjana cal trobar-la en la naturalesa de les fonts dominants. El monument, per tant, deixa lloc al document i, en conseqüència, l'arqueologia a la història. És el pas de la foscor a la mitja foscor que deixa veure una història complexa, de remodelació de les estructures antigues, de transformacions i esquinçaments, de mutacions socials i econòmiques, d'aliances i de divisions. És, en fi, la història d'un món que cerca un equilibri propi.

El llibre té en compte tota la bibliografia que ha aparegut darrerament i, així mateix, hi apareixen les construccions teòriques a l'entorn del debat sobre el procés de feudalització. Unes construccions teòriques que, sense conèixer-les, no seria possible pensar avui la història de Catalunya. □

Agustí Colomé i Companys

Un estrany Japó

JAY McINERNEY. *Ramson* Traducció de Ed. Columna. Barcelona, 1987. 278 pàgs. 1.150 ptes.

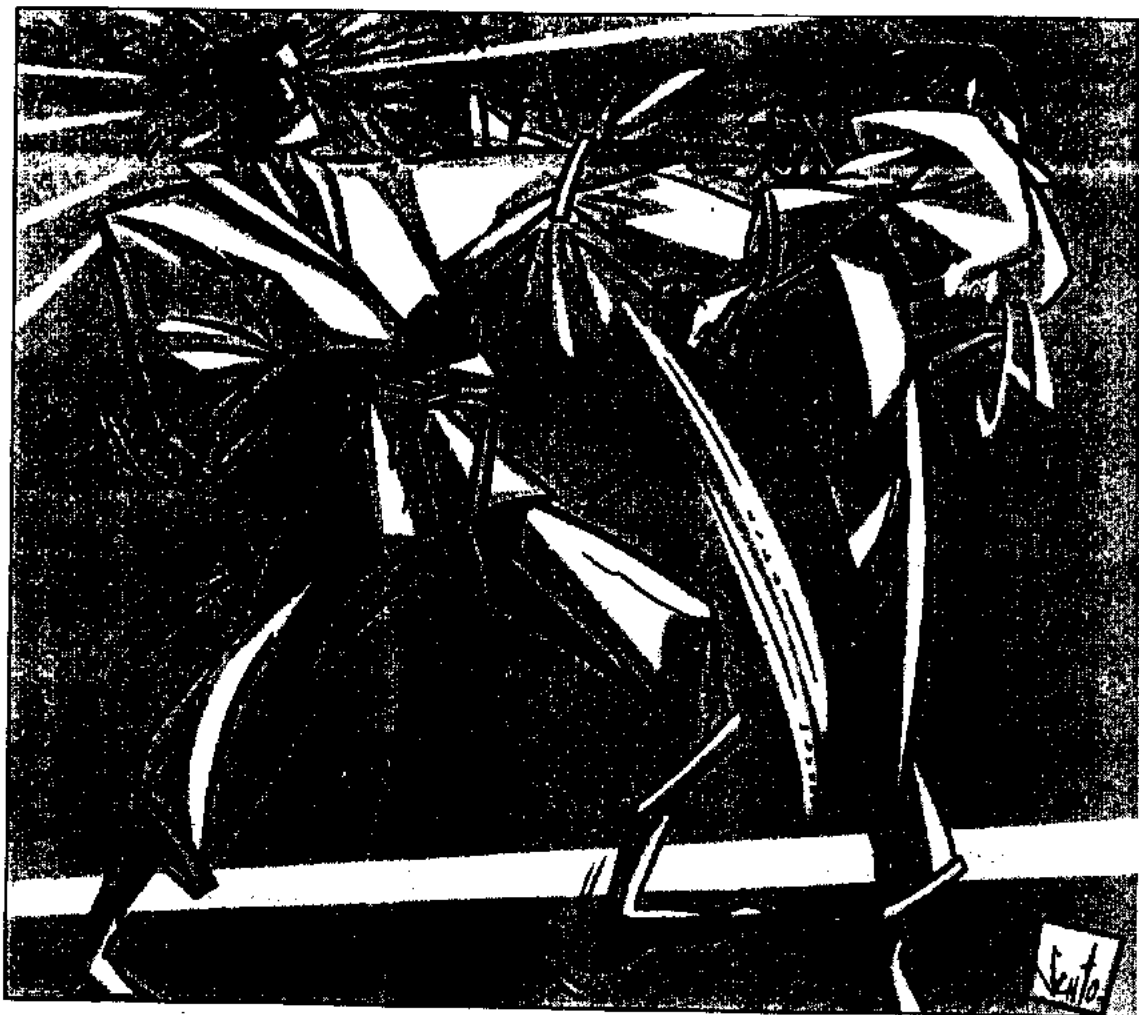
Ramson és la primera novel·la escrita per Jay McInerney després del sorprenent èxit que va aconseguir amb la publicació de *Nits de neó*. Una novel·la que, si certament no era, en cap sentit, extraordinària —tot i que millora en una segona lectura—, sí que va aconseguir una significativa resposta tant per part del públic com de la nova crítica nord-americana. La raó d'aquesta quasi unànime acceptació i, en conseqüència, de la beatificació immediata de Jay McInerney, podem trobar-la en

el fet que si bé *Nits de neó* no és una narració important, literàriament, sí que és una digna targeta de presentació per a un escriptor que, amb una prosa àgil i brillant, va saber connectar molt directament amb la ja no tan nova, però sempre igual

nal, sinó com un repte i un encontre vital.

Ramson, enfrontat a un sistema de vida predeterminat, occidental, personificat en la figura del pare, intentarà trobar un camí, una nova via d'alliberament, en la disciplina que comporta el

se ell mateix a partir de la pràctica d'una difícil tècnica de disciplina individual. L'escriptor s'estima Ramson i, en el fons, el més important de la novel·la és la recerca d'un camí d'alliberament personal on tant el personatge com el seu creador s'em-

d'enganyosa, postmodernitat. Un mèrit que no s'ha de negar.

Abandonat l'esplendor de les llums nocturnes de Nova York, Jay McInerney ens trasllada, junt amb Ramson, al Japó dels anys setanta, concretament a Kioto, amb una única i prèvia incursió, en el temps i l'espai, a la frontera afgano-paquistaní.

Una aturada breu, però important, que possibilitarà, al lector, un més exacte coneixement de la situació emocional i de l'experiència vital del nou heroi. Serà, però, un estrany Japó —en part ancestral, en part mite de la perfecció— l'entorn que envoltarà i delimitarà els esdeveniments i es convertirà en un dels protagonistes. L'altre serà el karate, entès, no com un simple aprenentatge de defensa perso-

dur entrenament, en l'art que es troba en la perfecció tècnica i en el coneixement de l'estranya saviesa que s'amaga darrere el combat.

Si anem una mica més enllà de les aparences, ens adonarem que les dues novel·les escrites fins ara per Jay McInerney presenten similituds formals, i de fons, remarcables. *Ramson* és, com *Nits de neó*, una narració on, si prescindim dels efectes especials, enlluernadors —la mítica nit de Nova York, l'exotisme del Japó, les arts marcials—, l'escriptor no vol oblidar, en cap moment, una certa profunditat de plantejament a l'hora d'acostar-nos els protagonistes. Si l'heroi de Nova York arribarà a descobrir-se a partir del fracàs, de la lenta destrucció, Ramson intentarà, en un Orient en part fictici, trobar-

branquen a fons, sense trampes ni falses esperances.

Probablement és aquest fet el que explica que alguns aspectes de la novel·la estiguin com deixats de la mà, com abandonats, per part de l'autor. Com si Jay McInerney, interessat especialment en les actituds del seu protagonista, hagués oblidat que estava construint, també, una novel·la on tots els elements havien de lligar-se, fer-se creïbles en un únic teixit narratiu. No ha estat així i el resultat final se'n ressent. *Ramson* es converteix en una novel·la on, junt amb encerts indiscutibles, hi podem trobar una història, com la protagonitzada per l'heroi, el seu pare i Marilyn, que no es pot creure ningú. Una llàstima. □

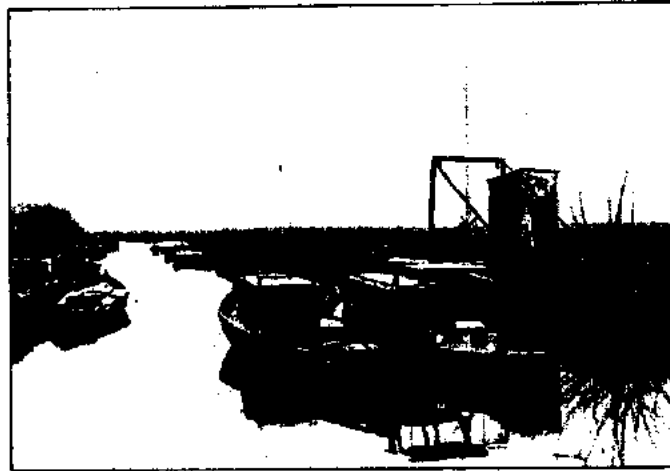
Jordi Mestre

LECTURES

Clans, veïns i venturers

LLIBRE DE COMPTES DEL CONSELL DE CATARROJA 1652-1658. Estudi preliminar, transcripció i notes de Vicent S. Olmos i Antoni López. Publicacions de la Biblioteca i l'Arxiu de Catarroja. Catarroja, 1985. 314 pàgs. VICENT S. OLMOS I TAMARIT I ANTONI LÓPEZ I QUILES. Administradors i Administrats. Introducció a l'economia i a la societat de la Catarroja dels sis-cents (1625-1658). Publicacions de la biblioteca i l'Arxiu de Catarroja. Catarroja, 1987. 448 pàgs.

L'envol tecnològic present fa que, a hores d'ara, hom tendeixi a bandejar el poc que resta de les societats rurals. Passades i presents. Vivim, tanmateix, una època de contradicció. Bé, no voldria ser apo-

calíptic, però em sembla evident que el desarrelament al medi és la causa de l'estandardització de les persones i fins i tot de la desnacionalització dels països. Sovint, l'home urbà es mira el món rural amb ulls bucòlics, com si hagués de trobar-hi el famós contingut de la felicitat que no té. Els qui hi viuen, al camp, ja saben que això no és així. Però també saben que els pobles han tingut, i tenen, una vida pròpia, dinàmica, plural i, com si diguéssim, escènica, per molt que l'urbs l'hagi estrangulat.

Aquesta invectiva inicial ve a tomb de la utilitat que tenen per a la recuperació de la història

rural de la modernitat valenciana els treballs de Vicent S. Olmos i Antoni López i Quiles. El *Llibre de Comptes* reflecteix la recaptació i les despeses del Consell catarrogí de l'època estudiada, cosa que, per ella mateixa, podria ser només una curiositat. El valor de la transcripció que s'edita fa un parell d'anys és que ara n'ha aparegut l'anàlisi, diguem microscòpica, del contingut, sota el títol d'*Administradors i administrats*.

Vicent Olmos i Antoni López són els responsables directes de la revista *Afers. Fulls de recerca i pensament*, que havia dirigit fins a la seva mort Sebastià García Martínez, i que avui dirigeix el professor de la Universitat de València, Manuel Ardit. Una revista que, tot i editar-se a l'Horta-Albufera, abraça el conjunt de terres de parla catalana, com ho prova

la presència de col·laboradors del Principat, de la Catalunya del Nord i de les Illes, sense descuidar la història local. Amb això vull dir que ambdós autors són arrelats a la realitat que estudien d'una manera prou evident, tot intentant de recuperar la identitat comarcal amb una justa i suficient càrrega de simpatia.

L'arrelament al medi comença, sobretot, amb la transmissió del passat històric a aquells que hi viuen: els ciutadans. I cal fer-ho, per cert, sense mites, però tampoc, de cap manera, amb fredor. La història local de la ruralitat catarrogina que ens presenta el tàndem Olmos/Qui-

les és aquella que té el gust de deturar-se a observar la gent, els veïns, i, per tant, les relacions socials que un dia dominaren el mateix lloc on vivim nosaltres. Així, doncs, la història que ens transporten i reflexionen els autors s'ha d'entendre com una història de la vida, com un estudi de la quotidianitat —barroca, en aquest cas— i fins i tot com una visió geogràfica d'aquell antic Camí Reial per on anaven i venien els aventurers de l'era moderna.

Administradors i administrats aplica una metodologia prou acurada per a esdevenir una eina de treball idònia en l'empenta per refer la història catarrogina, però també per refer la història moderna del País Valencià. Això vol dir que aquest llibre té uns plantejaments teòrics suficientment sòlids perquè transcendeixi el marc local. Un advertiment: qui cregui que Olmos/Quiles fan història nacionalista-carrinclona, s'equivoca. Si de cas, això sí, fan una història que deixa ben clar quin és el seu projecte historiogràfic i nacional. Per tant, el valor d'ambdós llibres és doble: d'una banda, per allò que l'anàlisi de les dades ens mostra sobre l'experiència social en un poble durant el segle XVII, en què uns clans familiars exercien la seua influència; i, de l'altra, per allò que aporta a la recuperació lingüística la transcripció del *Llibre de Comptes*, en tant que donen a conèixer formes i expressions administratives plenament genuïnes que convé reimplantar en la parla dels valencians. En aquest respecte, cal llegir la consistent introducció dels autors al primer volum que comentem.

Per acabar, només vull fer esment al pròleg del malaguanyat Sebastià García Martínez. L'havia començat a redactar quan la mort se l'endugué. Ha restat, per tant, inacabat, i així es publica avui. Les dotze pàgines que es publiquen són l'última peça d'un home compromès amb el país, lúcid i molt corrosiu en contra de l'eclecticisme i la mala fe d'aquells que s'han fet amb el domini de

l'olla universitària. Val la pena llegir-lo.

Agustí Colomines i Companys

Saïda, la reina mora: un conte

JOAN J. PONSODA I SANMARTÍ. Saïda, la reina mora. Editat per la Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat valenciana. València, 1987. Il·lustracions de Miguel Calatayud.

Algú ha dit que la literatura ens permet, entre altres coses, construir mons, imatges de mons, si més no. I *Saïda, la reina mora* és un conte; un conte allunyat de boscos ombrívols i de fades forasteres; sense nans amb barret vermell habitants de desconeguts bòlets gegantins estranys. Ací hi ha l'olor de pólvores per força familiars, la ressonància de danses encisadores i l'ombra de sabres de corbes sempre excitants. I és que ací se'ns han obert les finestres que donen en un món de fantasies pròpies, compartides per la memòria col·lectiva dels pobladors d'aquest país tan petit.

La festa: L'hora de trencar els malefics dels dies de cada dia i de llançar-nos sense xarxa al davall, al regne de la disbauxa. La festa, el ritus repetit eternament d'oblidar el nom de les coses dels dies feiners, és ací, en el conte de Joan Ponsoda, l'excusa per fer-nos girar la mirada vers aquell bagatge nostre de mites, de llegendes i de paraules. *Saïda* ens ha fet recordar que aquells homes de vestits inimaginables, panxuts, puro al queix, amb la cara pintada i amb la vista sovint entorbida, són la clau que ens obri el pany d'un món imaginari, mític, nostre:

Una família de tota la vida (ell treballa, la mare fa de mestressa; tenen una xiqueta preciosa, inquieta), la casa de tota la vida, la ciutat de tota la vida (amb nom propi i tot: Alcoi) són la realitat, són el món

ta també que la novel·la no pot oblidar el desafiament de la imatge, una imatge que l'autor dirigeix a un lector-espectador que a hores d'ara (cinema, televisió, vídeo) ja ha modificat els seus ritmes de percepció i exigeix unes seqüències més variades, més generals i més dinàmiques. Per això demana nous estímuls, noves maneres d'entendre el que l'envolta, i aquí incideix aquest *Atlas Occidental*, marcant els punts clau per a l'orientació, conjugant les visions de l'home de lletres i del científic (units pel fracàs i la manca de perspectives), traçant els camins i redefinint l'espai d'aquesta geografia nostra tan desconeguda.

Anna. M. Gil

La tornada de la memòria

GIORGIO BASSANI. El jardí dels Finzi-Contini. Edicions Proa. Barcelona 1987. 222 pàg. 1.300 ptes.

Hi ha una coincidència bàsica entre els nombrosos lectors de Giorgio Bassani: la sensació de nostàlgia. Bassani ha estat un dels representants més elegants —juntament amb Proust— de la novel·la de l'evocació, i dins del seu cicle narratiu «La novel·la de Ferrara», *El jardí dels Finzi-Contini* ocupa un espai de primera novel·la, d'obra màxima.

Començar a remarcar les característiques de la seva obra ens obligaria a utilitzar molts folis, però la brevetat ens farà parcials, subjectius. Parlar d'aspectes visuals, d'evocacions del passat, és allò que el ferrarens ha sabut fer millor que ningú, però aquest jardí és també i primordialment una novel·la de colors; això farà inevitable el record de la pel·lícula de Vittorio de Sica, director que va saber captar la gràcia i plenitud d'uns personatges que es mouen en una època on el feixisme i la intolerància arribaven al seu zenit. ¿Què dir avui de Miodi Finzi-Contini?, ¿Què dir dels escenaris, dels carrers o de la pista de tennis?

La recu de Carme Serralonga recupera per al públic

català una novel·la que ha sabut mantenir l'interès dels lectors durant més de vint-i-cinc anys. A hores d'ara, el manuscrit conserva el perfume penetrant, l'altè exquisit i també aquella mena d'assot poètic d'intranquil·litat que ens va donar la primera lectura. Llibre impossible d'oblidar, suma amb destresa tots els ingredients necessaris d'una novel·la per totes les èpoques, on el fil de la narració, el nus, et fa passar les pàgines amb velocitat. L'estil directe, la veu en *off*, el protagonisme de la tornada al passat d'una memòria recuperada conjuga tonalitats que subjugen. Si resta un sol lector, no perdin el temps i busquin una llibreria, la recomanació tindrà èxit.

David Castillo Buils

El poder d'atracció de l'estat

DD. AA. Catalunya i Espanya al segle XIX. Pròleg de Sebastià Riera. Columna edicions. Barcelona, 1987. 187 pàg. 1.150 ptes.

Al desembre de 1983, l'Institut Municipal d'Història de Barcelona organitzà el col·loqui «Catalunya i Espanya al segle XIX» per commemorar el 25 aniversari de la publicació del llibre de Jaume Vicens i Vives *Industrials i polítics del segle XIX*. Aquest col·loqui tenia com a objectiu revisar la problemàtica històrica del procés d'inserció de Catalunya dins l'Estat espanyol durant l'anterior centúria. El present llibre, que malauradament apa-

reix quatre anys més tard d'aquell col·loqui, en recull les ponències discutides. La interacció entre Catalunya i Espanya s'analitza en quatre aspectes diferents: la vida política, la vida econòmica, els moviments socials i els moviments nacionalistes. El que pretén, per tant, és estudiar la participació catalana en la vida espanyola en el moment en què es consolidava l'estat burgès, es posaven les bases de la industrialització, el proletariat es configurava com a classe emergent i el fet diferencial català donava lloc al nacionalisme polític.

Els diversos autors dels treballs ara publicats, alguns d'ells deixebles de Vicens, parteixen de les hipòtesis que aquest esbossà en el seu llibre, discutint-

les, indicant-ne les llacunes, proposant noves línies d'investigació, etcètera. Josep Fontana, per exemple, destaca la necessitat d'indagar amb cura l'acció dels catalans en la política espanyola per assolir un millor coneixement, «sense disfresses enganyadores», de la realitat de la política catalana i dels mateixos catalans de la primera meitat del segle XIX, la qual acabaria «en el punt més baix de la desintegració catalana i, a la vegada, de la influència catalana en la política espanyola».

Borja de Riquer, seguint el que ja ha exposat en altres escrits, estudia el paper polític de la burgesia catalana del 1856 al 1898, assenyalant-ne la inicial desconfiança envers la política espanyola i el refus a la revolució democràtica del 68 fins a l'abandó dels partits dinàstics i l'apropament al catalanisme moderat.

Jordi Nadal fa una síntesi de les seves teories sobre la indústria catalana en el marc de l'economia espanyola entre el

1833 i el 1936. Indica tant els factors motors de la industrialització catalana com les deficiències: la indústria cotonera i l'escassetat de recursos energètics i alguns aspectes financers, respectivament.

Pere Pasqual i Carles Sudrià, col·laboradors de Nadal, estudien, d'una banda, la crisi dels ferrocarrils catalans com a negoci capitalista i, de l'altra, el finançament del procés industrialitzador. Casimir Martí fa una panoràmica, que dona pas a un balanç valoratiu, de l'evolució dels treballs sobre el moviment obrer català publicats des de finals dels 50 fins avui i, també, unes consideracions sobre els condicionaments socio-polítics de l'obrerisme català primerenc. Roser Solà s'ocu-

pa de l'associacionisme burgès del 1839 al 1854. Hi remarca la importància que tingueren les qüestions aranzelàries en aquesta mena d'associacionisme i, també, n'estudia casos específicament: l'Institut Industrial d'Espanya, la Comissió de Fàbriques, la Societat Industrial, etcètera.

Tanca el volum la intervenció del sempre polèmic Josep Termes, punyent i suggestiva alhora. Comença fent un repàs de les últimes aportacions en l'anàlisi del catalanisme, i n'assenyala els obllits. Termes, així mateix, rectifica les teories de Vicens sobre el catalanisme, que, segons diu, d'acord amb V. Cacho Viu, ja era present abans de 1898 en forma d'una mena de regeneracionisme a la catalana, amb participació de persones procedents de tots els grups socials. Per a Termes, per tant, la burgesia industrial no creà el catalanisme, sinó que aquesta s'hi adaptà com a mitjà per a tenir èxit polític a Catalunya.

Agustí Colomines i Companys

Una globalitat poc elaborada

TERRA SECA. Editorial Planeta, col·lecció «Ramon Llull», 1987, 172 pàgines. 850 ptes.

Un conjunt d'històries amb trama pròpia cada una d'elles però encavalcades les unes amb les altres fins a formar-ne una de global. Això és l'argument de *Terra seca*. Aquesta globalitat ens és insinuada per un personatge aparentment marginal a la novel·la, que tant podria ser un aspirant a escriptor que s'ha inventat personatges i situacions com un personatge més inserit a l'obra. De totes aquestes històries, la que té un paper més important és la de Gabriel Oliver, polític fracassat i amb negocis més que bruts, sense escrúpols i borratxo. Al voltant d'ell aniran prenent vida els altres personatges, i en sabrem les misèries respectives.

Antònia Vicens parteix d'una bona idea, acompanyada, en alguns paràgrafs, de descripcions molt reeixides. Però em fa l'efecte que els personatges se li han escapat una mica dels dits i han agafat idees pròpies al marge de l'autora. Oliver, com hem dit, ens és presentat com un home sense escrúpols, egoista i que trepitjarà qui sigui per arribar als seus objectius. Ens ha sorprès, doncs, que a les darreres pàgines de la novel·la s'adoni que ha estat deshonest amb la seva dona... i, francament, se'ns fa difícil d'entendre que un individu com ell es qüestionari, ni que sigui en un moment de la seva vida molt compromès, res que tingui a veure amb l'honestedat. En aquest sentit, un altre personatge que se'ns fa difícil de pair és el de la xiqueta de sis anys: la maduresa de les paraules que utilitza ens fa pensar que estem davant un petit monstre. Potser, en aquest cas, no s'ha tingut en compte un registre de llenguatge diferent que ens fes arribar la mateixa intenció, però amb altres paraules, per tal que el lector es pugui arribar a creure allò que llegeix.

Terra seca va concursar a un premi. No vull afegir llenya al

foc virulent de les servituds — i els avantatges — que comporten els premis. Però em sembla que si Antònia Vicens hagués disposat de temps llarg per rellegir i polir el text, n'hauria sortit una novel·la més elaborada, més densa i amb l'estalvi d'unes quantes pàgines innecessàries.

Montserrat Bayà

Els ajuntaments i els comunistes

DD. AA. Els Ajuntaments i la nova societat catalana. *Nous Horitzons/Columna Edicions*. Barcelona, 1987. 176 pàgs. 800 ptes.

Aquest és el segon volum (el primer encara no ha aparegut) d'una col·lecció de temàtica política que coediten la revista teòrica del PSUC, *Nous Horitzons*, i l'editorial Columna, que fins ara només s'ocupava de literatura i d'història. És una iniciativa que cal agrair, sobretot perquè aquest país està mancat de treballs de formació política. Al primer lliurament, en seguiran d'altres a càrrec de Josep L. López Bulla, secretari general de la CONC o bé del ja traspasat Enrico Berlinguer.

El llibre que comento té, d'entrada, una virtut, i és que a Catalunya és el primer que

tracta específicament la qüestió dels ajuntaments. Després de vuit anys d'administració municipal democràtica, és bo de començar a fer balanç, encara que sigui provisionalment, del que ha estat i és la gestió municipal en democràcia. I això és el que fan, des de l'òptica dels comunistes, Antoni Farrés, Carles Riba, Lluís Cantallops, Enric Oltra, Salvador Milà, Andreu Mayayo, Manel Larrosa, Francesc Campoy, Josep Colomé, Iris Zaida, Lluís Tejedor, Eulàlia Vintró, Ramon Espasa i Francesc Roca.

El llibre es divideix en quatre capítols. Els dos primers són, a parer meu, els més interessants i rics, ja que incideixen en una sèrie d'aspectes força colpidors quant a la distribució territorial catalana i a la gestió municipal en un sentit progressista. El tercer capítol és el text del guió de l'exposició «Els ajuntaments i la realitat» que escrigueren Ramon Espasa i Francesc Roca, amb suggeriments de Francesc Artal, Mària Ribalta, Ricard Vinyes, Carme Massana, Carme Sans, Enric Franch i Emili Gasch, i que, resumidament, vol ser una proposta per superar la ciutat nimament, perquè les eleccions no esborressin del mapa polític

català l'opció comunista nacional que ella defensava.

De tots els articles que inclou el volum, destaca «Espai amb projecte», de l'alcalde de Sabadell Antoni Farrés, que, de fet, és el discurs de cloenda del curs 1983-84 de la Societat Catalana de Geografia. És un article ple d'idees, de les quals cal retenir aquelles que reflecteixen una manera d'entendre l'organització territorial catalana dins una perspectiva urbana i policèntrica. Això és: articulada per una pluralitat de centres i de territoris, allunyada tant de l'esquema de la ciutat única o gran Barcelona, com sembla que voldria el PSOE, com del simple corol·lari de la Catalunya de quatre ciutats o de quatre províncies que imposa l'estat. Farrés desgrana de quina manera entenen els comunistes l'administració local i l'articulació del municipi amb la comarca, els ens supracomarçals i tot el país, Catalunya. L'espai geogràfic de la seva proposta és el mapa històric de les comarques, de manera que, internament, s'hi resolguin els problemes administratius locals. En suma, per a Farrés, no hi ha un model comarcal únic aplicable arreu, «sinó que caldrà parlar de models alternatius

desigual en favor d'una ciutat per a tothom. Per fi, el quart capítol, és l'entrevista que Andreu Mayayo va fer a l'aleshores candidata d'Iniciativa per Catalunya, Eulàlia Vintró, a l'alcaldia de Barcelona. Una entrevista amable, amena i seductora, que contenia el desig de la candidata, acomplert mi-

a cada comarca i segons les opcions que, col·lectivament, les poblacions vulguin prendre». Aquest article, doncs, palesa les idees bàsiques de la proposta del PSUC que, d'una manera original i concisa, aniran desplegant els altres autors.

Agustí Colomines i Companys

La veritable cara de la por

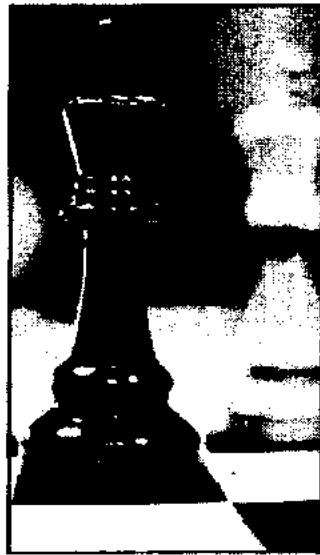
AMBROSE BIERCE. Escac i mat!. Els llibres de Glauco/Editorial Laertes. Col·lecció l'Arcà, núm. 32. Barcelona, 1987. 86 pàgs. 550 ptes.

Avui, ja ni la por fa por, acostumats com estem a contemplar l'horror com un fet quotidià, a llegir les històries inversemblants que ens serveixen els diaris, a observar les imatges «fantasmagòriques» que ens ofereix la televisió, a convidar els Rambos i els Aliens al rite del vídeo familiar, a viure amb la sospita que el fill dels baixos és un delinqüent i aquells nois tan esquerps del primer són uns terroristes.

Res no ens espanta, ni el conegut ni el desconegut, res no ens sorprèn d'aquesta realitat nostra tan al límit de la ficció. Per això, les produccions «terrorífiques» (sobretot les cinematogràfiques) fan servir les tècniques més depurades, les trames més sofisticades, per aconseguir commoure el públic. Però la «commoció» no dura més temps del que permeten les lleis del consum, és a dir, el que dura el producte i, de vegades, encara menys.

I d'aquí ve el problema, d'haver reduït el gènere de terror a un producte de consum (que no sempre assoleix la qualitat desitjable), d'haver oblidat el que sabien els nostres avantpassats (quan llegien Edgar A. Poe, Ambrose Bierce, etc.): que qualsevol història per ser creïble, interessant, emocionant... i terrible, ha d'estar ben escrita, amb sensibilitat, delicadesa i gust. En resum, ha de reflectir un amor profund per la paraula i, de retruc, per l'home que la utilitza i la llegeix.

Sortosament, editorials com ara Glauco-Laertes encara continuen editant vells títols com *Escac i mat!*, d'Ambrose Bierce, un excel·lent recull de relats curts (farcits d'ironia i enginy) que ens permet de retrobar —a històries com la mort de Halpin Frayser o la del pont sobre el riu Owl, la veritable cara de

la por, l'autèntic esperit d'aquells temps i aquells autors que van saber descobrir que «l'horror» és alguna cosa més que un ensurt.

Anna. M. Gil

Un tal «X»

PERE SABORIT I CODINA, El plat preferit dels cucs. Edicions 62. Barcelona, 1987. 790 ptes.

Premi Documents 1986, *El plat preferit dels cucs* és el primer llibre de Pere Saborit (Barcelona, 1961). A la contracoberta es diu que és «un enfilall d'històries mínimes». És probable. El protagonista és un tal X, un escèptic crònic que repeteix pensaments més i menys profunds al llarg de tot el llibre. D'entrada, l'estil és excel·lent, i sorprèn (encara que no hauria de sorprendre que s'escriu bé) la facilitat per explicar, en poques i precises paraules, idees, dubtes i reflexions condemnades a patir una mena pedant de llenguatge. L'acció és mínima i, en conseqüència, és d'aquests llibres que no es poden explicar.

Es compon de paràgrafs que poden llegir-se de manera independent i que reclamen una gran atenció per part del lector. Gran part de les frases contenen un to filosòfic que, des del principi fins al final, s'escampa estàticament per tot el llibre.

Fins ara, aquesta literatura era pròpia de filòsofs i estava reservada a la importació de reflexions de savis a punt de jubilar-se o víctimes d'un càncer galopant. L'aforisme, en mans d'un escriptor de vint-i-set anys, corre el risc de convertir-se en pedant, en insolent, en ridícul, encara que, d'altra banda, també és cert que no hauria de ser patrimoni de cap generació, ni de cap professió concreta. Un exemple: «X. duia el tipus de vida vegetatiu propi de qui no troba suficients raons per a suïcidar-se, ni tampoc en troba prou, alhora, per a viure amb entusiasme».

Sergi Pàmies

Sense heroisme

ANTONIO TABUCCHI, El fil de l'horitzó. Traducció de S. Albertí i M. Albertí. Ed. Pòrtic. El brot, 46. Barcelona, 1987. 96 pàgs. 650 ptes.

Aquesta és, per ara, l'última novel·la d'Antonio Tabucchi (pronuncien Tabuqui, no Tabutxi). És la història d'una investigació realitzada per un metge forense a partir d'un cadàver no identificat. Com en altres obres de l'autor, l'argument és un pretext per descriure la vida d'uns personatges superficialment mediocres però sensibles a la injustícia, a l'amor i desproveïts de la més mínima capacitat heroica. Tabucchi ha escrit recentment: «Els personatges dels meus llibres són, tal vegada, homes incerts, desorientats; no busquen grans respostes, no ofereixen solucions, però es conformen amb una tènue resplendor, amb una mica de llum: la de ser qui són, la de pensar el que pensen, la de viure aquí i ara, en aquest temps que ens ha tocat viure».

El lector trobarà a *El fil de l'horitzó* un estil planer però ric, fàcil de llegir però efectiu. Exemple: «Peppe Harpo és Giuseppe Antonio Arpetti, nat a Sestri Levante el 1929, expulsat del col·legi de metges el 1962 per l'excessiva indulgència a receptor estupefaents; en els

seus temps d'universitat tocava el piano en festetes, tenia un cert talent i imitava a la perfecció Erroll Garner. Després de l'escàndol, es posà a tocar al Tropicale, interpretava mambo i cançonetes en vetllades denses de fum, una consumició cinc-cents lires; la sortida d'emergència, més enllà dels reservats, desembocava sobre un ull d'escala on hi havia una porta amb un neó al damunt i un cartellet: Pensió-Zimmer-Rooms». Doncs això, llegiu-lo.

S. P.

Darrera les barricades

JOHN LANGDON-DAVIES. La setmana tràgica de 1937. Els fets de maig. Edicions 62. Llibres a l'abast 225. Prefaci de Marià Manent. Barcelona, 1987. 176 pàgs.

El títol d'aquest volum enganya. De fet, és un aplec d'articles, dos dels quals foren escrits el 1936 i publicats sota el gènere *Behind Spanish Barricades*, i un altre —una breu i interessant crònica de la guerra espanyola— inèdit, que fou escrit entre el 1966 i el 1967. Les cinquanta pàgines que donen nom al llibre corresponen a l'article fins avui desconegut «La setmana tràgica de 1937 (Els fets de maig)», que l'autor escriu l'any 1937, encara que en revisar-lo el 1966-67 va afegir-hi la transcripció d'unes notes que, en forma de carta, havia escrit a Barcelona els dies 3, 4 i 5 de maig d'aquell any. Al final, a tall d'apèndix, s'hi inclou un article publicat al setmanari de la BBC *The Listener*, al juliol de 1938, en què descriu els bombardeigs aeris del 17 de març sobre Barcelona i les mesures de precaució que s'hi empraren.

Però, ¿qui era Langdon-Davies? Tal com diu Marià Manent, «un amic fidel de Catalunya», un catalanòfil que parlava fluidament el català, nascut a Sud-àfrica, militant pacifista, quàquer, amant de la naturalesa, antropòleg, histo-

riador, poeta, divulgador científic i, sobretot, periodista, a més de pedagog. Tot plegat, la seva actitud vital l'abocà a un activisme social que el féu participar amb gran dinamisme en les tertúlies del «1917 Club», grup que Quentin Bell ha definit com una mena de segona generació Bloomsbury.

El contacte de Langdon-Davies amb Catalunya s'inicià cap al 1920 i, ara sí ara no, continuà fins el 1950, en què a «Casa Rovira» de Sant Feliu de Guixols estableix un petit hotel

només per a anglosaxons fins uns anys abans de la seva mort a Anglaterra el 1971. De la llarga experiència catalana, en resulten, ultra els articles que comentem, dos llibres: *Dancing Catalans* (1929), que servint-se de la sardana basteix un estudi antropològic sobre la mentalitat, els costums i les condicions de vida dels catalans; i *Gatherings from Catalonia* (1953), que és una mena de guia de Catalunya que desfa tòpics a l'ús i recull la influència de les seves amistats catalanes, com ara Josep Pla, Marià Manent, Josep Puig-Giralt i Ramon Casanova, l'inquiet industrial de la Farga Casanova de Ripoll, que l'havia introduït en el món cultural català de la mà de Ventura Gassol, Tomàs Garcès i Josep M. López-Picó.

Els trossos publicats aquí de *Behind Spanish Barricades* són una bona mostra del coneixement previ que tenia Langdon-Davies de la realitat catalana. Aquest és, precisament, el valor dels seus reportatges periodístics: percebre la conjura amb uns fonaments més profunds que no pas altres observadors

estrangers. A mesura que un llegeix aquest llibre, s'adona que l'autor passa de la descripció de l'eufòria dels primers mesos de guerra a l'observació de les contradiccions i dels interessos contraposats. Sovint, és veritat, l'erra. Tant se val, però, ja que l'important és que les seves cròniques reflecteixen l'ambient, la lluita a la rereguarda, d'una manera bastant aguda. A més, descriu l'ambient de revolta amb un lirisme sorprenent, antifeixista, és clar.

Tot i que tendeix a defensar els qui eren partidaris de l'ordre i la disciplina, no cau en la grolleria provocadora de menystenir per norma els poumistes i els de la CNT-FAI. De totes maneres, com dic, Langdon-Davies s'apuntà a la versió oficial comunista per explicar els fets de maig, encara que no analitza l'actuació dels diferents grups ni els efectes immediats de la crisi. En aquest sentit, l'escrit de Langdon-Davies s'allunya de l'*Homenatge a Catalunya* de George Orwell, que recull els plantejaments del POUM en relació amb els esdeveniments de maig. Deixant de banda les preferències de cadascú, el que cal tenir present és que Orwell a penes coneixia l'espanyol i el català, mentre que Langdon-Davies els coneixia i els parlava bé, cosa que, juntament als anys d'estada a Catalunya, si més no, donen interès a les seves opinions.

L'edició del present volum és a cura de Miquel Verga, que també n'ha escrit la introducció. Segons ha pogut saber, Berga, amb el suport del Centre d'Història Contemporània de Catalunya de la Generalitat, prepara l'edició en català de més escrits d'aquest pintoresc anglosaxó.

Agustí Colomines i Companys

Primer lliurament d'un poeta a Alacant

MARTÍNEZ, MIQUEL: Claus de Retorn. Col. «Indicis». Institut Juan Gil-Albert. Dip. Prov. d'Alacant.

Un primer poemari és sempre un esdeveniment important en literatura. Ho és per a l'autor, però també per al lector, crític o simple aficionat. Miquel Martínez ha tingut la valentia de publicar el seu llibre de poemes a la ciutat on viu, d'on és. Haig de pensar que ho ha fet amb certa tranquil·litat, amb una certa seguretat, perquè el llibre té una ben alta volada intel·lectual.

Miquel Martínez, amb dues cites hàbilment triades, ens planteja la problemàtica lírica que hi desenvoluparà. Pier Paolo Pasolini i Kavafis ens capfiquen dintre el món líric que el mateix poeta especifica: «Tancades les portes de la vida, / el vent del record / torba el teu somni / i forada fantasmes / la memòria».

El poeta ens parlarà de la destrucció de les vivències i del temps. El seu món interior sorgeix simbòlicament com la «Gran Ciutat» que «dorm a tocar del riu». I l'Illa de Taa s'aixecarà com a única evidència de la pròpia existència. La mar, sempre present des del començament del llibre, significarà la «gàbia infinita del temps». La mar solcada del poeta: el record, o el retorn; l'oblit, el naufragi. Però després d'un llarg pelegrinatge, ricament adobat de referències literàries, el poeta només es troba davant «un guerrer cuirassat de flors, immòbil». El poeta, «vençut per ell mateix», ara sabrà «escollar, captivat pel badall / insomne de l'escuma, la cançó / que ningú

no reclamarà demà». És a dir, renuncia al record, o serà «únicament una excusa / Eixa dolcesa del record / Eixa vertical tendresa de l'oblit».

El llibre ha estat tècnicament ben estructurat, amb interès progressiu que ens aboca a la darrera part («Claus de retorn»), on trobem alguns poemes molt interessants que, amb una alternància paral·lela de tipus analèptic, en *flash back*, completen una interioritat viscuda amb el món físic que volta al poeta. L'obra és confeccionada amb versos lliures ben combinats que fonen estilísticament un realisme intensiu amb trets superrealistes, on de vegades una certa tendència a la mitificació comporta reminiscències d'un realisme màgic que un no sabria ben bé destriar de l'onirisme.

No hi ha recursos de rima, i la mesura dels versos i el seu ritme són subordinats al context del poema. Molt vagorosament trobem recursos de compaginació: l'aïllament de paraules o de versos semblen anar a la recerca de paisatges psíquics o subconscients més que no pas com a simple avantguardisme (si avui aquestes figures retòriques es poden anomenar avantguardistes).

El poemari, en general, té un molt bon nivell de qualitat, i posa alta la mesura d'autocrítica que necessitarà Miquel Martínez si pensa en noves publicacions. A nosaltres només ens cal esperar.

Emili Rodríguez-Berabeu

LECTURES

Bauçà, entre el sarcasme i la música

MIQUEL BAUÇÀ, Obra poètica 1959-1983. Empúries, Barcelona, 1987. 226 pàgines. 1.800 pessetes.

Miquel Bauçà (Felanitx, 1940) és un dels nostres poetes imprescindibles de la segona meitat del segle XX. Sarcàstic, rebel i irònic, ha estat punt de referència obligatòria per a diferents crítics i teòrics de la poesia catalana actual; així, Antoni Comas va parlar del seu odi al convencionalisme; Altaió i Sala-Vaillaura van destacar el seu desenci i la contestació dins la seva poesia; Joan Triadú el va definir com intimista i crític, mentre Joan Colomines anava més enllà, afirmant que Bauçà va destacar de seguida per la seva actitud deliciosament salvatge i el seu inconformisme cridaner. Avui, amb el conjunt de la seva *Obra poètica 1959-1983*, ens podem adonar del caire únic dels versos d'aquest poeta, on l'escriptor dubta, renega i es rebel·la, introduint-nos a cants jubilosos, resos de cans, belles històries. Tot això, per arribar a nobles jocs, a petits poemes, notes i comentaris o per treure'ns el barret davant *Les Mirsines*, una colònia de vacances a l'any 83, publicada per la poc coneguda però importantíssima col·lecció de Les Edicions dels Dies, de Sabadell. A *Les Mirsines*, el poeta fa una demostració d'especulació poètica i d'imaginació, només cedint corda a la fonètica i a la música, la rima i el so sempre necessaris a la poesia autèntica, per la via del ritme.

Efectivament, Bauçà és un dels noms que veurem a les antologies per mèrits propis i no per oportunitats polítiques; del que estem segurs és que no passarà a la història com a polític, estadista o pontífex literari. Avui, que tothom va boig per posar-se la corbata i sortir a la televisió dient les seves parides, on la burgesia vol retrobar

l'esperit de l'aristocràcia en festes i presentacions oficials, la veu d'un poeta com Bauçà, lluny dels jocs subtils de les actituds amagades de plomes hiperelitistes d'alguns antics poetes, apoltronats en despatxos i càrrecs editorials o de l'administració, resulta més que necessària, no tan sols per la seva qualitat intrínseca, sinó per a demostrar que no tots els que són, són un manyacs. Ja ho deia l'avi: El bou es coneix per la banya i, l'home, per la paraula. □

David Castillo Buils

1938: Els franquistes a Catalunya

JOSEP M. SOLÉ SABATÉ i JOAN VILLARROYA. L'ocupació militar de Catalunya (març 1938-febrer 1939). Pròleg de Pere Calders. L'Avenç, Barcelona, 1987. 130 pàgs. 780 ptes.

Én un pròleg força lúcid, Pere Calders escriu en relació amb la qüestió si cal oblidar o no els esdeveniments

que ambdós autors ja han demostrat en altres llibres. Un compromís que fa que el llibre transpiri humanitat. Això no vol dir que sigui vital i apassionat, ben al contrari; és, per damunt de tot, un llibre d'història amb mètode i interessant. I amè, si no fos perquè el tema que tracta és més aviat terrífic.

Ara que tothom, especialment els polítics, demostra tenir una memòria escassa, convé publicar llibres d'història com aquest. Aquí, per desgràcia, no podem discutir el punt final a les responsabilitats dels franquistes, perquè ningú no els les ha demanades. Ni tan sols com a acte de justícia, cosa que hauria estat alligonadora. Així, doncs, només ens resta apressar-nos a escrutar la memòria popular, tal com fan Solé i Villarroya, perquè els nostres nets no oblidin mai que una vegada hi hagué uns homes que ocuparen militarment Catalunya amb la voluntat d'eliminar-la de la relació de pobles del món. Una ocupació militar que, seguint la tesi dels autors, es fonamentà en l'odi i el menyspreu de la vida humana.

Aquesta és una de les conclusions més vives del llibre. Per dir-ho d'una altra manera, el

Lúcia continua la reflexió encetada en els anteriors: la particular visió que l'exèrcit espanyol ha tingut de Catalunya com a territori que calia domar tant sí com no. I, encara més, els autors aporten noves dades sobre els efectes de la guerra i de la repressió al sector del Segre, la zona de Vinars, Pallars Sobirà —per aquest cas del 1936 al 1938— i els diferents pobles del sud tarragoní. □

Agustí Cofonines i Companys

Pompeia

PETER CONNOLY, Pompeia, Versió catalana Anna Jené. Edit. Barcanova (Col·lecció La vida en el passat). Barcelona, 1987. 1.272 ptes.

Peter Connolly ha realitzat un estudi acurat de la història de Pompeia des del primer segle dC, abans del desastre provocat per l'erupció del Vesubi que començà el 24 d'agost de l'any 79 dC a la tarda, fins a l'estat actual de les excavacions. El llibre s'estructura de forma coherent i clara. Així, cada vegada que girem una pàgina, ens trobem un capítol. Els aspectes tractats, perfectament dosificats, ens narren la història, els costums, l'arquitectura i la decoració; sense oblidar un problema que es troba en tota investigació arqueològica: l'espoliació de les ruïnes en el decurs del temps.

Abans he fet servir la paraula narrar. I és que el llenguatge amb què està escrit el text posseeix la fluïdesa d'una narració, tot i que la descripció enumerativa es fa necessària a l'hora de presentar l'arquitectura, la decoració i els costums. La lectura esdevé, doncs, relaxada i atraient, fins i tot en els moments més descriptius.

I, si el text és agradable, encara ho és més la il·lustració. Fotografia i dibuix ens permeten copsar el pas del temps i fer-nos una idea real del que són les excavacions i com a partir de les runes l'arqueòleg és capaç de reconstruir formes de vida

LA VANGUARDIA
BARCELONA
No. 17 - 1987 (1.31)
DIRECCION: R. CALDER I E. BARRERA
Oficina: Plaça 28 - Telèfon 1473

Barcelona para la España invicta de Franco

En este momento histórico LA VANGUARDIA dice: «Presentamos LA VANGUARDIA resuñda hoy su publicación recuperando el ritmo perdido hace dos años y medio. La grandera histórica del momento en que un clima propicio a exaltaciones desmesuradas. El glorioso Ejército Liberador de Generalísimo, que con tan natural heroísmo ha llevado a cabo la gran hazaña de nuestra liberación, ha de darnos la tónica. Simplemente, la actitud de LA

de la guerra i la postguerra: «Perdonar sí, fins on ens sigui humanament possible. Però, oblidar, no, perquè ens hi juguem massa». Pel que sembla, Solé Sabaté i Villarroya són fidels a la màxima de Calders. L'obra que avui ens presenten, s'avé al to de compromís amb la democràcia i l'autonomia

règim instaurat a partir de la revolta militar de 1936, i consolidat posteriorment amb el triomf de les armes als fronts de batalla, eliminà de forma metòdica, calculada i regular, els que considerà els seus enemics. El nou llibre dels guanyadors del premi d'investigació històrica de la Nit de Santa

EL LLIBRE DE LA SETMANA

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYYS

Retro-spectiva de Catalunya

Història de Catalunya, Volum 1. Dirigida per Pierre Vilar. Barcelona, 1987. Edicions 62. 496 pàgs.

ciava una etapa fecunda de la historiografia catalana que, en els seus encerts i en les seves misèries, algun dia caldrà analitzar. I

re Vilar i la coordinació de l'inquiet Josep Termes, ja ha començat a publicar Edicions 62. Per ara, només ha sortit a la llum

cràtica iniciada amb la mort del general Franco.

Un esforç monumental aquest que fan els deixebles de Vicens i algun deixeble dels deixebles. Ara bé, com deia, no cal buscar-hi res més, i ja és prou, que la compilació d'allò que de vint-i-set anys ençà han anat plantejant sota la marca vilariana d'una pràctica historiogràfica retro-spectiva, tal com li agrada d'escriure a Vilar per a remarcar-ne ben bé el sentit. No es tracta, doncs, de fer grans descobriments, que és cert que no n'hi ha gaires en història, sinó de servir al públic les formes d'interrogar-se dels historiadors dels seixanta, no gens amants de la publicística, i que tenen com a divisa la màxima que «el moviment de la història resulta de la coexistència de camps i de la interacció dels factors». L'anàlisi dels fets i l'explicació de les coses són les dues pràctiques historiogràfiques que els permeten de superar l'antiga narració històrica, gairebé literària.

Arribats en aquest punt, els valencians, illencs i catalans del nord poden preguntar-se: ¿Per què una història de Catalunya i no una història dels Països Catalans? A parer meu, per dues raons; una de metodològica i una altra de política. La metodològica es basa en el fet que fer unes històries juxtaposades no aportaria res, i una història comparada sobre els trets comuns i específics de cada comunitat encara no s'ha fet. L'únic cert, ha escrit Vilar, és que dins els límits del Principat hi ha una evolució original, una consciència vigorosa de comunitat. La raó política arranca d'aquí, de l'acceptació que el procés de desnacionalització de bona part de les terres catalanes obliga a reduir-se al territori que ha pogut conservar el sentit de comunitat nacional. I això, diguem-ho clar, és una opció política.

De totes maneres, som davant la tercera generació d'historiadors que mira de deixar-nos el seu llegat. Que sigui per a bé.

Pierre Vilar vist per Silvano Ferrari.

En un article aparegut no fa gaire, el jove historiador Agustí Alcoberro diu, en parlar del pensament historiogràfic català del segle XX, que les fornades de joves historiadors de la dècada dels seixanta, que s'havien format en la crítica a la vella escola romàntica —llegiu de Rovira i Virgili i de Ferran Soldevila enllà—, començaven a conèixer Vilar i, amb ell, el mètode d'anàlisi marxista. D'aquesta manera, continua dient Alcoberro, s'ini-

no s'equivoca, no. Així i tot, haurem d'esperar una mica encara per a passar revista als historiadors de l'escola de Barcelona, sobretot perquè els mancava ardonir la seva trajectòria amb una obra de síntesi que, com diria Vicens i Vives referint-se als romàntics, reflectís les seves conviccions i, per tant, la seva particular visió del món.

Pel que sembla, aquesta síntesi és la nova *Història de Catalunya* que, sota la direcció moral, en funcions de patriarca, de Pier-

el volum *Prehistòria i Edat Antiga (fins al segle III)*, a càrrec del professor Joan Maluquer de Motes, amb la col·laboració d'Anna M. Rauret. El pla editorial preveu l'aparició de sis volums més, i encara un altre d'annexos i índex, escrits per Josep M. Salrach, Carme Batlle, Núria Sales, Josep Fontana, Josep Termes i un a duo entre Borja de Riquer i Joan B. Culla. El recorregut temàtic abasta des del temps en què Catalunya ni tan sols existia com a nació fins a la transició demo-

LES NOVETATS

Mil llibres i una rosa

El dia 23 d'abril, Sant Jordi, és encara la gran festa del llibre. Tots els editors llancen aquesta setmana una tongada de novetats al mercat. Heus ací una guia —extensa— que us podia conduir mínimament entre les piles d'obres que ja envaeixen aparadors i prestatges.

B. Doménech/A. Colomines/C. Vázquez/
D. Castillo

En les pàgines que segueixen hem intentat fer una guia de les novetats editorials que surten al carrer en aquestes dates en ocasió del Dia del Llibre. Si bé darrerament els editors han espaiat una mica durant tot l'any l'aparició de les novetats, Sant Jordi continua sent la gran festa del llibre.

No és fàcil orientar-se entre el munt de novetats que aquests dies omple les

llibreries, i més quan molts d'aquests llibres encara no s'han posat a la venda en el moment en què redactem aquestes ratlles.

Narrativa catalana

Sembla que cada any toca que hi hagi una «revelació» dins el món dels premis literaris. Enguany, es diu **Maria Mercè Roca**, una escriptora de la qual es publiquen *Els arbres vençuts* (Proa), novel·la que va quedar finalista del premi Sant Jordi 1986 i *El present que*

m'acull (Destino), premi Josep Pla, 1986. Un autor que també n'ha guanyat molts, de premis, tot i que aquest any es presenta a la cita del Dia del Llibre amb una novel·la no guardonada, és **Vicenç Villatoro**, el director del programa «Trossos» de TV3, que publica *Entre Batalles* (Pòrtic).

Eumo, l'editorial de Vic especialitzada fins ara en textos pedagògics, inaugura per a aquesta ocasió, una col·lecció, «Narratives», els dos primers llibres de la qual són: *Sabates*

A l'esquerra, Martí i Pol, Miquel Bauçà i Joaquim Carbó. A la dreta, Empar de Lanuza.

cions de la Magrana) de Magí Roselló, una novel·la d'acció trepidant.

Cal assenyalar també la publicació del volum col·lectiu *Crema de Maga*, un llibre editat per Laia com a homenatge a la llibreria Maga, incendiada el 13 de juliol de 1986 per un escamot d'extrema dreta. Han participat en aquest volum, entre altres: Pep Albenell, Jaume Fuster, Estanislau Torres, M. A. Oliver i Joan Brossa.

En el terreny de la prosa no de ficció, cal mencionar, en primer lloc, el segon volum de les memòries de Vicent Andrés Estellés, *La parra boja*, continuació de *Tractat de les maduixes*, ambdós publicats per Empúries. *El plat preferit dels cucs* (Edicions 62) de Pere Saborit i Codina va obtenir el Premi Documenta 1986, un seguit d'històries mínimes i plenes d'humor. Baltasar Porcel ha editat a Edicions 62 *Els meus inèdits de Llorenç Villalonga*, que són els textos que Porcel conservava de la seva llarga relació amb l'autor de *Bearn*. Finalment, Editorial Empúries publica tota la correspondència entre Joan Vinyoli i Miquel Martí Pol, amb el títol de *Barcelona/Roda de Ter*.

De les traduccions

Si triar entre les novetats de narrativa catalana no és fàcil vista la quantitat de llibres publicats per aquestes dates, escollir entre les traduccions de novel·la estrangera que les editorials publiquen per Sant Jordi tampoc no és fàcil.

Editorial Edhasa ofereix als lectors la primera traducció catalana d'una obra de Doris Lessing: *La terrorista bona*, en versió de Francesc Parcerisas i Ramon Barnils. Edicions 62 proposa al públic diversos llibres: *L'imperi del sol*, de J. G. Ballard, una novel·la ambientada a Xangai durant la segona guerra mundial, la novel·la pòstuma de Malcolm Lowry, l'autor de *Sota el volcà*, *Ferry d'octubre a Gabriola*, la traducció d'un dels llibres fonamentals de Vladimir Nabokov: *Ada o l'ardor*, i, finalment, *Si una nit d'hivern un viatger*, d'Italo Calvino.

De J. R. R. Tolkien, editorial Vicens Vives publica el segon volum d'*El senyor dels anells*, en el qual hi ha la continuació de les aventures de Frodo en terres de Mórdor. Editorial Pòrtic, en la nova col·lecció dirigida per Pilar Rahola, publica *Dues senyores discretes*, de Jan Bowles, i *L'home que mi-*

italianes, del locutor de ràdio Rafael Vallbona, un recull de contes brevis escrits amb la tècnica que s'utilitza per a realitzar videoclips, i *Balada de Florian*, de Josep Grau i Jofre, una novel·la ambientada en un poblet català en els anys que van del final de la guerra fins ara.

Editorial Columna publica *Cool = fresc*, una novel·leta, òpera prima, del valencià Toni Cucarella, que pretén ser un èxit com el que va assolir l'any passat la mateixa editorial amb *Amorrada al piló*, de Maria Jaén. També d'un autor valencià, Manuel Joan i Arinyó, acaba de publicar-se una novel·la, *Plena d'alegria de viure*, que pel títol sembla voler aprofitar l'èxit que varen tenir fa uns anys *Els Quaderns d'en Marc*.

Joaquim Carbó, conegut sobretot per les seves obres per al públic juvenil, ha publicat dins 3i4 *S'ha acabat el*

bròquil, una novel·la per a adults. *La guerra secreta de Ramon Mercader* (Edicions de la Magrana) és una nova aportació al gènere de la novel·la històrico-documental del mallorquí Miquel Ferrà (un autor que també ha guanyat tots els premis). *Terra de crims* (Editorial Laia), de Valerià Pujol, és una nova experiència narrativa de l'autor d'*Els conys saborosos*. Una de les novetats més sorprenents d'aquest Sant Jordi és la publicació de la primera novel·la de Pau Ribà, *Ena* (Edicions dels Quaderns Crema).

Dins el camp en auge de la novel·la policíaca, cal assenyalar la publicació de quatre llibres: *Un crim al Paralelo*, del ja clàssic Rafael Tasis (3i4); *Octubre pinta negra* (també de 3i4), de Xavier Borràs; *Vuit dies de juny* (Empúries), novel·la escrita a quatre mans i signada amb el pseudònim d'Albert Draper, i *El parany suís* (Edi-

ra, la darrera novel·la de l'italià Alberto Moravia. Columna, per la seva banda, posa a la venda *L'ample mar dels Sargassos*, de Jan Rhys; *L'hommel·lop*, del prolífic Boris Vian; *Font de llops*, del divertit Tom Sharpe, i, finalment, el primer llibre del nou valor de les lletres nord-americanes, David Levitt, del qual publica *Ball en família*.

Edicions de la Magrana edita, dins la col·lecció «Venècies», *Ernesto*, l'única novel·la del poeta triestí Umberto Saba; *El diable al cos*, de Raymond Radiguet; *Memòria mortal*, de Didier Daeninckx, premi a la millor novel·la policíaca francesa publicada durant 1986.

Eumo, de Vic, dins la col·lecció ja assenyalada de narrativa, publica una antologia de narradors joves americans, sota el títol de *Dirty realism* (realisme brut). *Fontamara*, una gran novel·la d'Ignazio Silone, que va ser traduïda i publicada fa anys en català (en traducció de Joan Fuster) és recuperada per edicions 1984 dins la seva col·lecció «Temps maleïts». I la mateixa editorial, però dins la col·lecció «Soldats de ploma», publica *La meua guerra d'Espanya*, de Mika Etchebéhère, una crònica de l'experiència d'una dona durant la guerra civil. La darrera narració del polèmic i misteriós Patrick Süskind, *El Colom*, ha estat editada per Seix-Barral. Editorial Destino acaba de publicar *Amors ridículs*, del txec Milan Kundera, de qui havia publicat anteriorment *La insostenible lleugeresa del ser*. Per acabar, Editorial Proa, dins la col·lecció «A tot vent», publica *El jardí dels Finzi-Contini*, la novel·la de Giorgio Bassani portada al cinema per Vittorio de Sica, i *De la servitud humana* de W. Somerset Maugham, l'obra mestra d'un dels narradors més excepcionals d'aquest segle.

Per començar, dos llibres polítics que cal llegir amb deteniment perquè expressen dues maneres d'entendre la realitat catalana: *Per Barcelona* (Ed. 62), de l'alcalde Pasqual Maragall, i el discurs del president Pujol sobre el desplegament estatutari *L'Estatut d'Autonomia, pacte d'Estat* (Pub. Generalitat). Entre els llibres que podrien crear polèmica, com segur que en crearan, hi ha el conjunt de ponències del seminari celebrat a Vic el febrer passat, amb el títol *El nacionalisme català a la fi del segle XX* (Eumo) o bé *Reptes de Catalunya 1985* (La llar del llibre), de l'ex-socialista i agut observador Jaume Lorés.

Les propostes per a la Catalunya del segle XXI poden trobar-se al volum *Se-*

gones reflexions crítiques sobre la cultura catalana (Pub. Generalitat), encara que sovint deceben. Una iniciativa conjunta de l'Editorial Columna i la revista teòrica del PSUC *Nous Hèritzons* ens permetrà repassar vells escrits de l'ex-secretari general del PC italià Enrico Berlinguer, *Una nova fase de la lluita pel socialisme a Europa*, com també les opinions dels comunistes amb responsabilitats municipals inclòs a *Els Ajuntaments i la nova societat catalana*. Un repàs als quaranta anys d'activitat de la Unesco fet des de la mateixa entitat és *Un futur més humà* (Ed. de la Magrana).

Hi ha llibres més teòrics, com el controvertit fins a dir prou *De Impura Natione* (Tres i Quatre), del tàndem

Enrico Berlinguer.

Mollà-Mira, que cerca la quinta essència dels valencians i del nacionalisme valencià. Més modestos són els autors de *Pensament a Catalunya* (El Llamp), que només fan una mirada a la filosofia catalana. El Col·legi de Filosofia de Barcelona relaciona a *Frontera i Perill* (Ed. 62) l'art de pensar amb la literatura. I dins el gènere, no es pot oblidar l'esforç de síntesi i la claredat de la *Breu història de la filosofia*. Un bon manual de Columna. El nouat novel·lista Octavi Fullat reprèn el tema educatiu a *Educació: violència i eròtica* (Ed. 62).

L'àmbit de la Història aporta força títols. A més de la nova *Història de Catalunya* (Ed. 62), dirigida per Pierre Vilar, de la qual per ara només ha sortit el primer volum sobre Prehistòria. Una altra col·lecció que de moment només ha tret un volum a la llum és la *Histò-*

ria de l'art del País Valencià (3i4), que coordinen J. Ivars i E. Llobregat. Enguany, la guerra d'Espanya està de moda per allò que el cinquantenari no acabarà fins al 1989. Per als valencians i mallorquins, té interès *El desembarcament de Bayo a Mallorca* (Pub. Abadia de Montserrat), de Josep Massot i Muntaner, ja que se centra en l'expedició d'aquest militar valencià per reduir els sublevats instal·lats a l'illa. Josep M. Solé i Joan Villarroya obtingueren el premi d'Història de la Nit de santa Llúcia amb *Catalunya sota les bombes* (Pub. Abadia de Montserrat), una obra necessària per a conèixer millor els esdeveniments bèl·lics.

Fent un treball que va més enllà de l'estasiologia, Anna Sallés estudia l'hegemonia de l'ERC a *Quan Catalunya era d'Esquerra* (Ed. 62). Del poc que s'ha escrit tocant al franquisme, cal destacar *Nacionalisme i premsa clandestina* (Curial), del periodista i historiador Albert Viladot, i *La Caputxina*, de Joan Crexell, sobre la tancada d'intel·lectuals i estudiants als Caputxins de Sarrià l'any 1966.

De més abast són els llibres que presenten tres professors universitaris. Importatíssim i renovador, el primer, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya 1901-1923* (Curial), de Joan B. Culla. *Les relacions internacionals de l'anarquisme català 1881-1914* (Ed. 62), de Teresa Abelló, continua la tasca encetada per Josep Termes sobre la Primera Internacional. Per últim, Llorenç Ferrer ens serveix un minuciós estudi de la industrialització en les comarques centrals a la llum de les interpretacions

banda, entre les edicions de clàssics són ben interessants dues obres centrades en el poc explotat segle XVI: *Teatre del renaixement i de la decadència* (Institució Alfons el Magnànim), a cura d'Enric Iborra i *Cartes d'una dama catalana del segle XVI*, recopilació epistolar d'Estefania de Requesens a cura de Maite Quesada.

Infants i joves

Si ens fem un passeig per les llibreries amb secció infantil i juvenil, a primer colp d'ull, ens adonem de la gran quantitat de bibliografia de què disposen.

En els darrers tres mesos i mig una vintena d'editorials han posat a les nostres mans la no gens petita quantitat d'uns setanta-cinc llibres de qualitat, adreçats a edats compreses entre tres i quinze anys. I és que, encara que no ens ho pensem, els petits lectors són uns grans devoradors de llibres.

Però anem per ordre. Per als més menuts i que ja fan les primeres passes en la lectura ens trobem *Un, dos, tres* (Barcanova), un llibre que els ajudarà a contar tot llegint i mirant i *La casa d'en Pere* (La Galera), un conte.

Als set anys, ja capaços d'enfrontar-se a un text amb cert argument, podran llegir *Mans i gegants* (Cruïlla), *Els grills i les cigales* (La Galera), dues narracions fantàstiques amb humor. I *La llegenda de Sant Jordi* (La Galera) i *Dos gossos il·lustrosos* (Onda), una selecció de poesia que els ajudarà a jugar amb les paraules i millorar la creativitat.

Els que tenen un any més s'enfronten a llibres on text i il·lustració s'equiparen. L'humor és l'ingredient més estimat. *Les carbasses del diable* (Aliorna), *Alibabà i els quaranta lladres* (Arin), *Benvingut, Wilko* (Jovenut), són narracions fantàstiques. I *Blancaneus i els set nanets* (Hyma), una nova il·lustració d'aquest conte clàssic.

Per als que ja tenen nou anys la ironia, els jocs de paraules i la curiositat, són aspectes que busquen en les lectures. *Però jo sóc un ós* (Aliorna), *On viu el temps* (Cruïlla), *Kanguelis Pocapor* (La Galera), *Hörbe i el seu amic* (Jovenut), totes narracions fantàstiques. Això, més *Dos idiotes que seuen cadascun en el seu barril* (Aliorna), un llibre d'humor, simbòlic, que de segur també agradarà als adults.

Ja arribem als deu anys i amb ells a una visió més social encara que segueix basada en la fantasia. *Criatures minúscules* (Generalitat valenciana), *La meravellós medicina d'en Jordi*, (Empúries), i *La vaca voladora* (Joven-

tut), són llibres amb humor. *Ara em toca a mi* (La Galera), de protagonista i problemàtica humana. *Reis i no reis* (La Magrana) i *Les tres preguntes* (Abadia de Montserrat), dos contes. I *Gifré el Pilós* (Abadia de Montserrat), un llibre d'història adaptat per a aquesta edat. També, aproximadament, va destinada a aquesta edat la col·lecció de rondalles d'Enric Valor adaptada per a infants per Rosa Serrano, que ha editat Gregal.

Als onze anys el text esdevé el plat fort, la il·lustració passa a ser un su-

Joan Fuster.

port. *Tonino l'invisible* (La Galera), *La bossa groga* (Jovenut), dues novel·les amb humor. *Till Eulenspiegel* (Barcanova), un conte adaptat, i *Mites i somnis* (La Galera), una molt interessant selecció de poesia.

Dotze anys. El lector distingeix entre fantasia i realitat. Es desperta el seu afany d'aventures, incloses aquelles en què els adults són els protagonistes. *Històries de la prehistòria* (Aliorna), un seguit de narracions humorístiques. *Kimathi i la muntanya* (Cruïlla), és una lectura fantàstica. *Fuig, Bouc, fuig* (Empúries) i *El cor del pirata* (La Galera). I per als amants de l'astrologia, *Mirant el cel* (Crida).

Amb els tretze anys s'arriba a la lectura conscient. Cada lector busca en els llibres allò que desitja. *Objectiu: Heidelberg* (La Galera), una novel·la d'aventures. I *La casa de la padrina* (Jovenut).

Catorze anys. Ja són joves i, per tant, més independents. *L'esquelet de*

més modernes a *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central* (Pub. Abadia de Montserrat). Per fi, dos llibres de caràcter distint i distant: *La Història i els joves historiadors catalans* (Ed. de La Magrana), que aplega les ponències i comunicacions presentades a les Jornades celebrades a Barcelona l'any 1984, i *El govern de la ciutat de Barcelona 1249-1986* (Pub. Ajuntament), més divulgatiu que no pas analític.

Finalment, només ens resta per comentar els llibres de (o fets per) personatges rellevants, polítics o escriptors. *Amanda Bath*, amb *Pere Calers. Ideari i ficció* (Ed. 62) s'endinsa en el cosmos d'aquest prolix novel·lista. *Imma Albó* i *Vidal de Llobatera* recorre el camí del nacionalisme radical a través de *Fèlix Cucurull, la lluita per l'autenticitat* (La llar del llibre). Miquel Caminal ha preparat un recull de textos del comunista català *Joan Comorera*, sota el títol genèric d'*Antologia* (Ed. de La Magrana). Un èxit de vendes sorprenent és *Els Montcada 1000-1230* (Ed. 62), de l'americà *John C. Shideller*, que examina l'evolució d'una important família noble de quan Catalunya no era encara una nació. Els amants de les memòries poden posar l'ull a *Memòries d'un liberal catalanista 1871-1939* (Ed. 62), de *Joan Garriga* i *Massó*, o bé les de l'ex-alcalde barceloní *Carles Pi i Sunyer, Guerra Civil 1936-1939. Memòries* (Pòrtic). Entre els estudis lingüístics cal ressaltar *Elements per a una sintaxi liminar de català* (314) de *Manuel Prunyoña* i *Manuel Pérez Saldanya*. D'altra

JESUS CISCAR

HONO

la balena (Empúries), *El segrest d'en Xico Black* (Gregal), i *El Manuscrit perdut* (Empúries), són les tres novetats més reeixides.

De quinze anys en endavant les lectures es fan més complexes i alhora més riques. *El silenci de mar* (La Magrana) i *El tigre de Mary Plexiglàs* (Laia), dos llibres completament diferents però que seran del gust del lector. Entre el llibre juvenil i el d'adult se situa també *L'esclètxa assassina* d'Empar de Lanuza.

Bombardeig poètic

Sembla que la crisi (*what crisis?*), la manca de vendes i el pobre ressò públic no dissuadeix els abnegats editors de poesia en català de publicar nous i cada dia millors volums de poetes del país i traduccions imprescindibles. Moltes i bones novetats que posaran en sordina el brogit de veus pessimistes dels enterradors del fet poètic. L'oferta editorial és plena d'agradables sorpreses i de prestigiosos títols.

Empúries estrena una nova col·lecció anomenada El Ventall, on podem trobar quatre nous llibres: *Da nuces pueris*, de Gabriel Ferrater; *Parc de gessamins*, d'Eduard Puig; *Esbós de tres oratoris*, de Carles Riba, i *Llibre d'amic/Cants d'Abelone*, de Joan Vinyoli. Empúries, també, ofereix l'obra poètica completa 1959-1983 d'un dels millors representants de la nostra poesia, Miquel Bauçà. Blai Bonet, amb *El jove*, i Feliu Formosa/Joan Casas, dins el recull de «Haihus» *Amb efecte*, ens ofereixen dos nous volums de la Col·lecció Migjorn.

Els Quaderns Crema donen la possibilitat de recórrer l'obra poètica de Joan Ferraté, amb el seu *Catàleg General (1952-1981)* i la prodigiosa traducció de *Les poesies de C.P. Cavafis*, ampliades dins d'una acuradíssima edició. VallcorbaPlana disposa dels manuscrits originals de J. V. Foix per editar *Les irrealis omegues*, nou volum de l'obra poètica completa del poeta de Sarrià. X. Palau, amb *Paradis*, completa els volums dels Quaderns Crema.

Quatre noms joves de la lírica catalana actual componen la tria de Columna d'aquest any: Ricard Vela, amb *Alegria dels naufragis*; Oriol Molas, amb *Ànimes de paper*; Josepmiquel Servià, amb *Jerarca de la llum*, i J. N. Santaclàudia, amb la seva *Memòria de la carn*, donen fe de vida d'una poesia que es renova amb facilitat.

Els encara recents reculls apareguts de 3i4 de Joan Navarro, A. Fornes i Isabel Bes continuen amb el volum *Uri* de l'escriptora catalana Monserrat Ma-

nent i els esperats *Set llibres de versos*, de Joan Fuster. D'altra banda, la també valenciana Edicions de la Guerra publica el *Getsemani*, de Josep L. Bonet. La Federació d'Entitats Culturals del País Valencià ens permet llegir un dels autors joves més interessants de l'actualitat, Isidre Martínez, amb *La casa perduda*, guanyador del premi Senyoriu d'Ausias March de Beniarjó.

Les formes de la matèria, de Susanna Toledo, és el llibre triat per l'edito-

Parramon i Blasco. La col·lecció Cotlliure d'Edicions La Magrana ofereix el nou volum de Joan Margarit *La dona del navegant*. També s'ha de parlar de la col·lecció «100 pàgines triades per mi» de la nova ed. La Campana, amb dels reculls de J. V. Foix i de Miquel Martí Pol.

Per acabar, assenyalarem l'esforç d'Edicions del Mall per aquest Sant Jordi, els coneguts *Ella va sopar mos-*

Alberto Moravia.

rial *La forest d'Arana*. Gregal, de la mà de Marc Granell, edita *Navegant obscur* de Salvador Jàfer, i *Les ocasions*, d'Eugenio Montale, en traducció de Núria García Caldes. Encara ben recents el magnífic *Com si morís*, d'Eduard Verger i la traducció de *L'home aproximatiu*, de Tristan Tzara, feta per Vicent Alonso. Isidre Martínez, també guanyador del premi Salvador Espriu per a poetes joves, publica a Edicions 62 el volum *Inici de les hores*. 62, dins de la seva col·lecció Els llibres de l'escorpí, publica *La collita en la boira*, de Marià Manet, i a Les millors obres de la literatura universal, *L'Antologia de la Poesia francesa contemporània*, a cura d'Alain Verjat.

Proa presenta per a aquest Sant Jordi, *Les illes obstinades*, de Xavier Lloveras, premi Carles Riba 1986, i la coneguda antologia *Autoretrat*, de Joan Colomines. Amb dibuixos i gravats de Pan, l'editorial El Llamp ha publicat *Dotze cançons amb tornada*, del formidable poeta i traductor Jordi

ques, de Biel Mercadal i *Renou de Mitges*, de Gabriel Mora, hem d'afegir *Notes mínimes d'un paisatge*, de Josep Espunyes, *Gambit de dama*, d'Andreu Van Hooft; *Els bells camins*, de Martí Pol, i *Aniversari obra completa 1925-1985*, de Xavier Benguerel.

La col·lecció Poesia del segle XX està de festa amb la publicació de *Kaddish i altres poemes*, d'Allen Ginsberg, en edició bilingüe a càrrec de Josep Costa i pròleg de M. L. Rosenthal. Com es pot veure, els lectors de poesia no podran queixar-se de la que podriem anomenar espectacular publicació de poesia en català. Ara, esperem que el públic en general respondrà a la millor oferta editorial de tota la història de la poesia catalana i que els mitjans de comunicació no avaluaran exclusivament el relleu a la gaia ciència pel volum de vendes o per criteris apriorístics i equívocs, que l'únic que aconsegueixen és empenyar una de les millors eines de la cultura catalana a l'abisme d'una marginalitat que no mereix.

3-16

Lerroux, Lerroux ... del partit de masses al partit-maquinària

JOAN B. CULLA I CLARÀ. El republicanisme lerrouxista a Catalunya 1901-1923. *Documents de cultura, 19. Curial, Barcelona, 1986. 493 pàgs. 3000 ptes.*

Juan B. Culla, vist per Silvano Ferrari.

De tant en tant hi ha llibres d'història que esdevenen un clàssic així que surten a la llum. De l'obra del professor Culla, se'n parlarà com un clàssic més. Les raons que, d'entrada, m'ho fan veure d'aquesta manera són la rigorositat de la investigació, que inclou un criteri d'informació molt agut; la presentació d'una tesi novedosa i pròpia; la bona contextualització del tema en relació a l'època i, per fi, un discurs narratiu correcte i unitari.

De les quasi cinc-centes pàgines que té l'obra cal extreure, pel cap baix, sis conclusions que val la pena de repassar. La primera, que és aquella que últimament s'ha volgut esbombar més, és l'intent de revisar la teoria exògena del lerrouxisme. Un intent

receït, com veurem. Culla diu que en la política coetània i en la publicística i la historiografia posteriors l'èxit del lerrouxisme fou mal comprès. Al capdavant tot-hom ha vist en aquest èxit una tòpica i simple protecció del govern central. D'aquesta manera, autors de totes les filiacions i escoles, de Claudi Ametlla a Vicens i Vives, passant de Joaquim Maurín a Àngel Ossorio, han entès el lerrouxisme com una mena de cinquena columna orquestrada des de Madrid per frenar el catalanisme i/o dividir l'obrerisme (p. 81). A la millor, fou Josep Pla qui va donar la pista a Culla quan, en la seva biografia de Cambó, afirmava: «Sobre la vinguda de Lerroux a Barcelona hi ha una llegenda i una història. La llegenda assegura que Lerroux fou enviat a Barcelona com a agent del Ministeri de la Governació. Això és fals. Lerroux vingué a Barcelona com tants d'altres aventurers hi han vingut: per fer carrera.» Pla l'encertava prou, ja que deixava a banda el fet de si Lerroux vivia o no de l'estipendi del ministeri; però Culla el supera perquè, aventurer o no, el que importa conèixer són els motius de l'arrelament de Lerroux a Catalunya. Tal vegada l'habilitat de Lerroux en arribar a Barcelona l'any 1901 fou, precisament, arribar-hi en el moment precís amb una manera de fer política innovadora que engrescà la gent, sobretot quan el vell federalisme feia aigües i l'obrerisme llibertari no tenia bona salut. Per tant, l'èxit del lerrouxisme és inseparable de l'evolució que seguí la Barcelona de primers del segle XX; això és, una ciutat fortament industrialitzada, puixant materialment i cultural, amb una classe mitjana i alta que veu en el catalanisme l'aixopluc idoni, però on les classes populars han perdut la possibilitat de fer política en l'ensulsiada del federa-

lisme i els llibertaris. Aquesta és, doncs, la segona conclusió que cal anotar. Per a entendre'ns, el «secret» de l'èxit de Lerroux rau en el fet que va saber superar la tradicional divisió dels republicans.

Passem a veure la tercera conclusió del llibre. La ràpida consolidació del republicanisme radical barceloní fou una conseqüència de les innovacions organitzatives i funcionals en la manera de fer política. Per exemplificar-ho, només cal veure la renovació de les tècniques propagandistes, i el canemàs organitzatiu del Partit Radical, com ho demostra el fet que l'any 1923 hi havia quaranta-dues entitats del partit esteses per tot Barcelona. Lerroux, convé no oblidar-se'n, fou l'introduïdor a Catalunya de les formes de la política de masses europea, en què el *populisme* havia de ser l'aglutinador interclassista d'obres, menestrals i petitburguesos en un partit de nou tipus.

La quarta conclusió del que diu Culla és aquella que desfà l'etimologia a l'ús del vocable «lerrouxisme». Per dir-ho amb les seves paraules: «Pel que fa a l'espanyolisme, constitueix un component menys central i més episòdic del que s'ha dit en l'acció política republicano-radical» (p. 461). Això no vol dir que no en fos, d'espanyolista, sinó que l'enfrontament de Lerroux al catalanisme fou més tàctic que no pas endèmic. El que vol dir, per tant, que Lerroux se'n serví per a encarar-se a la Lliga socialment i en les conteses electorals. Això no obstant, el que Culla estudia no és tant si Lerroux era o no era espanyolista, com el fet que una tendència ideològic-cultural antinacionalista fes trempar el personal sota l'excusa que el catalanisme era burgès. Suposo que amb aquesta matisació, el mot «lerrouxista», encara que perso-

nalment no m'agradi, continua essent vàlid.

Per acabar, dues conclusions més, molt lligades entre elles i que fan referència a l'època que el Partit Republicà Radical ja anava de baixa. Conclusions, doncs, que hauran de servir-nos per entendre bé les raons de la decadència radical i el decantament cap a posicions dretanes del que havia estat, segons Culla, l'única esquerra real durant força temps. Des del 1910 s'observen al si del lerrouxisme una sèrie de crisis que, en gran part, deriven d'haver-se volgut transformar en un partit de masses d'abast estatal sense tenir present les diferències estructurals entre una Catalunya industrial i urbana i una Espanya agrària amb un desenvolupament polític molt inferior. L'afebliment del projecte lerrouxista cal vincular-lo, tanmateix, al creixement i la consolidació de la CNT com a organització sindical de masses, cosa que féu minvar el gruix militant del Partit Radical i l'empenyí cap a una entesa amb els qui tant havia blasmat: els catalanistes regionalistes. No cal dir, però, que aquesta entesa els convenia a ambdós a fi de monopolitzar les institucions catalanes i, per tant, retenir el control de la política barcelonina.

Resumint, els radicals passaren del partit de masses al partit-maquinària, aferrat al poder residual dels ajuntaments —que contraposava a la Mancomunitat dominada per la Lliga— sense gaires preocupacions doctrinals. La lliçó del llibre de Culla és, tanmateix, l'afirmació que Lerroux connectà amb una gran majoria de la població catalana omplint un buit polític amb grans dosis d'imaginació i, per què no, de demagògia. Un Lerroux que tenia com a arrels l'obrerisme populista, l'anticlericalisme i, també, l'anticatalanisme. Tot plegat, ai, molt de moda.

Un ermità sense fe

ANTONI SERRA, *Més enllà del mur*. Editorial Laia. El mirall i el temps. Barcelona, 1987. 128 pàgs. 800 ptes.

Els ermitans no sempre tenen un passat de fe i glòria. Ni tampoc de revelacions celestials. Molts arriben a la vida contemplativa i a l'allunyament del món o bé per casualitat o per algun desencís amorós o social. Aquest és el cas de l'ermità Carmel, el protagonista de *Més enllà del mur*.

A partir de la lectura que un bibliotecari fa d'un document inèdit, entaforat en una biblioteca polsosa d'un monestir, entrem a la vida del personatge. La vida trista d'un professor d'Institut, primer; d'un pseudo-revolucionari després —quasi per obligació— i ermità Carmel, finalment i per comoditat. Amb la lectura d'aquesta mena de diari, dividit en tres parts —«Aquell temps inútil...», «Climax d'angoixa» i «La fosca»— que es corresponen a les tres etapes de la vida del protagonista, l'autor fa un repàs ràpid i àgil per la història més recent. Tot comença els anys 30 en un poble de Mallorca i acaba en el franquisme més exaltat després d'haver passat per sobre la guerra d'Espanya, per l'epidermis de la història. Al darrere, queda l'experiència del bibliotecari que recupera l'obra i la transcriu i en el qual el lector pot intuir —no queda gaire clar— un cert paral·lisme.

Covardia, por, temor, contradiccions personals acompanyen el bibliotecari i el professor al llarg de tot el llibre. A mitja lectura es pot intuir ja que l'ermità Carmel «...buit i retut, vaig fer el camí de retorn a l'ermita, de la qual jamai sortiria». Abans, però, l'ermità es permet una aventura sexual amb una monja verge i jove; quan abans, tot s'ha de dir, sent professor havia trobat excessiu un «ménage à trois» amb una valenciana i una catalana.

En definitiva, un llibre prou recomanable per estudiants de BUP de ses illes.

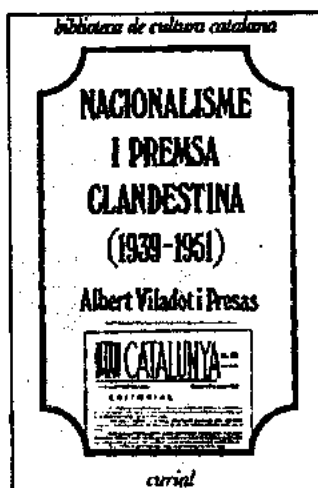
I. M.

Catalanisme, diaris i clandestinitat

ALBERT VILADOT I PRESAS, *Nacionalisme i premsa clandestina 1939-1951. Pròleg de Joan Bta. Cuixa i Epileg de Josep Benet*. Curial, col·l. Biblioteca de cultura catalana núm. 64, 1987. 208 pàgs. 1.275 ptes.

A mesura que l'estat democràtic va consolidant-se, hom tendeix a oblidar els esdeveniments de la dictadura franquista i, sobretot, que durà molts anys. La llarga durada del règim de Franco és, precisament, el que permet de començar a fer ja des d'ara la història de la «Negra nit». Les especials i inevitables circumstàncies de clandestinitat fan més urgent escrutar què passà i què foren els partits i la premsa clandestina durant els quaranta anys de Dictadura, perquè, i no pot ser d'altra manera, la peça fonamental per reconstruir aquesta seqüència històrica és el testimoni personal, vivent encara avui. En la tasca de reconstrucció cal incloure el llibre del periodista i historiador Albert Viladot sobre la premsa clandestina del nacionalisme català. O sigui, per dir-ho a la seva manera, la premsa d'aquells grups o moviments que situaven el nacionalisme al capçal del seu ideari. Catalogació dubtosa, o si més no polèmica, com ja anuncia Josep Benet a l'epileg del llibre. No ens pertoca a nosaltres decidir si és correcta o no, però, d'entrada, no ho veiem clar.

L'important del treball de Viladot és que, a pesar de l'evident manca de fonts i la tenebror del material a l'abast, és molt més que un fitxer de premsa dels vint-i-set periòdics que ha inventariat i descrit. Més enllà de la llista de noms, embolcalla el seu estudi amb una síntesi elaborada i laborio-

sa a l'entorn de l'evolució ideològica i política dels grups que setmana rere setmana feien l'esforç d'imprimir periòdics clandestinament. I aquests grups eren Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), Front Nacional de Catalunya (FNC), Estat Català (EC) i les seves joventuts (JEC), Organització de Resistència Nacional (ORN), Bloc Escolar Nacionalista (BEN) i Moviment de la Resistència Catalana (MRC), a més d'altres veus més solitàries.

«La meua tesi —ha declarat recentment l'autor— és que, si bé el franquisme derrotà militarment el republicanisme l'any 1939, la derrota política va produir-se vuit anys més tard». És a dir, el 1947. Seguint Viladot, l'activitat dels partits i moviments nacionalistes es pot dividir en tres etapes. Primera, del 1939 al 1944, en què l'FNC esdevingué l'eix de la resistència nacionalista, sobrepassant l'ERC i EC, amb una important crítica als vells partits republicans instal·lats a l'exili. L'FNC defensava que el terreny on s'havia de produir la lluita contra el franquisme era a l'interior de Catalunya, encara que això els menés a una posició minoritària. Per aquest motiu envià continuament els màxims dirigents a l'interior. Així, doncs, l'any 1942 l'FNC, que era un front antifrancuista i nacionalista, havia esdevingut l'aglutinador de la immensa majoria dels militants nacionalistes organitzats a l'interior.

Fins i tot, «un sector molt important i significatiu de la

Confederació Nacional del Treball (CNT) va passar a col·laborar amb el Front Nacional» (p. 61). Dada curiosa i interessant, sobretot, perquè, malgrat que la col·laboració fos només de dos anys, demostra la voluntat de lligam del nacionalisme amb els treballadors, i, a l'inrevés, el canvi d'un sector anarco-sindicalista en relació amb el catalanisme. Segona, del 1944 al 1947, on destaca el greu conflicte entre els partits de l'interior i les institucions de l'exili; i la reorganització d'ERC i EC a l'aixopluc dels dirigents exiliats que havien pogut tornar a actuar gràcies al bon vent que bufava per als aliats en el conflicte mundial.

Durant aquesta segona etapa, van prodigar-se els petits grups, com ara «Bandera» de Joan Ballester i Canals, sense cap mena de representativitat o bé els fulls *Què fem?* i *Per veure-hi clar* que només responien al pensament i la màquina d'escriure de Jordi Rubió i Balaguer, una veu aïllada.

Tercera, del 1947 al 1951, època de l'ensulsiada del nacionalisme organitzat a causa de l'enfortiment internacional del règim, l'afebliment dels partits, la repressió política —que com bé apunta Viladot anava molt lligada al primer factor i fou la causa directa del segon, encara que no afectà tan sols el nacionalisme—, l'escassa habilitat tàctica on el manteniment de la reivindicació republicana, la reponderància de l'exili i l'establiment constitucional del règim a partir del Referendum de 1947 amb el vist-i-plau dels monàrquics.

Tres etapes en què la dinàmica política sobrevinguda de la República encara perdurava entre els polítics catalans i podia tenir incidència entre la població, tot i que, òbviament, no feien política de masses. Tres etapes en què *La Humanitat* d'ERC encara podia editar vuit mil exemplars, *Per Catalunya* de l'FNC cinc mil i *La Bandera del Poble Català* de l'ORN tres mil. De tot plegat cal destacar, però, que el grup més dinàmic, interessant i novedós fou el Front Nacional de Cata-

lunya de Joan Cornudella i Barberà, Antoni Andreu i Abelló, Francesc Espriu, Miquel Viusà, Jaume Martínez Vendrell, Jaume Cornudella, Daniel Cardona i d'altres noms que han estat sempre en l'àmbit del nacionalisme militant.

Agustí Colomé i Companys

Una novel·la delirant

RAFAEL ARNAL/TRINITAT SATORRE, *Putxa misèria*. Editorial Bonaire, El Borrel, 1. València, 1986. 212 pàgs. 759 pts.

No sé quasi per quina raó em vaig comprar aquesta novel·la quan la vaig veure a les llibreries, però suposo que hi va influir el fet que sigui escrita per dues persones (fet no gaire habitual); una editorial pràcticament desconeguda i una de les edicions més horribles que he vist mai. Per si fos poc, una nota de l'editor avisa sobre les múltiples errades que conté el llibre, però com que és pobre (l'editor), no es pot permetre de fer una nova edició degudament corregida.

Però més enllà de les errades i de la pèssima edició, *Putxa misèria* és una de les lectures més divertides que he fet darremament.

Putxa misèria és una novel·la delirant, amb uns personatges delirants, en una València delirant. La cosa va de dos destripats que estan fins el monyo de no tenir un duro i decideixen fer calers segrestant el ric del poble. Però, com que res no és fàcil, acaben segrestant un carnisser ple de deutes i amb una salut precària. Per fer-ho més seriós, els segrestadors fan veure que són un escamot d'ETA, però el paio, que de burro no en té ni un pèl, no s'ho empassa. El que sí que s'empassa, és quin remei, són els donuts que li ofereixen els dos penjats, únic aliment que es poden permetre uns i altres. Quan la cosa sembla que no té solució (el paio no té un duro i els segrestadors no saben què fer amb ell ni què fer amb ells mateixos), apareix, miraculosament, un grupet de nois de la UPV (no s'especifica la tendència) que posa pau i ordre.

No cal dir que el carnisser, que és un blaveró convençut, es converteix al catalanisme.

Putxa misèria és, no em cansaré de dir-ho, una novel·la destripada, delirant, destràlera, més propera a una pel·lícula dels germans Marx (tothom topa amb tothom i res no surt bé) que no pas a una novel·la catalana. És un elogi.

No és fàcil trobar novel·les que facin riure de veritat, *Putxa misèria*, a base de gags recixits, d'un llenguatge trencat i de situacions inversemblants, aconsegueix provocar el riure més sa.

Oriol Castany

Revista de filologia

Caplletra, 1. Institut de Filologia Valenciana. Editorial Gregal. València, 1986.

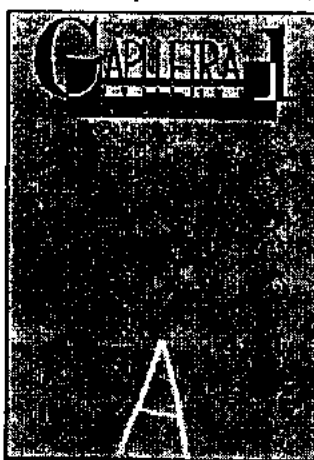
Sembla que aquest atrafegat país nostre del sud ja va trobant les vies escaients d'expressió en els diferents territoris que necessita omplir amb urgència una cultura digna i científicament normal. En aquest punt és un bon símptoma ressenyar l'aparició d'aquesta nova revista, dedicada totalment a la divulgació i la publicació de les darreres aportacions científiques en l'àmbit de la filologia catalana de tema valencià. I és important que aquesta nova publicació aparega sota els auspicis de l'Institut de Filologia Valenciana de la Universitat de València i del seu director, el professor Antoni Ferrando.

La revista *Caplletra*, amb un títol polisèmic, vol ser l'intent rigorós d'iniciar, com les lletres grans quan introdueixen el lector en els diversos apartats i capítols d'un manuscrit medieval o d'una vella edició en gòtica, l'important tasca de recollir els treballs capdavanters, més actuals i innovadors, en la problemàtica diacrònica i sincrònica de la llengua i la literatura catalanes, referides concretament a l'espai valencià.

És ben significatiu també que ara mateix ja puguem tenir a l'abast un bon grapat d'estudis, tesis, tesines i articles que fonamenten les activitats d'un bon

nombre d'estudiosos, els quals, d'una manera interdisciplinària, aporten els seus treballs al creixement de la investigació literària i lingüística al País Valencià.

El número 1 de la revista *Caplletra*, emmarcada en un format actual i presidida per la inicial A majúscula de la portada, està dividida en tres apartats: una secció d'articles, que són el cos de la revista, una secció de ressenyes bibliogràfiques, i una part final, «Abstracts», on se'ns ofereix

un breu resum en anglès dels articles publicats, amb un afany de projecció internacional francament lloable.

Pel que fa a la sèrie d'articles, hi podem trobar un estudi de la professora Carme Barceló, especialista en temes islàmics valencians, sobre «El pseudo-arabista Escolano», on tenim confeccionat un llistat de mots, en gran part topònims, que l'historiador del s. XVII Gaspar Escolano recollí en les seues *Décadas*, tot assajant de donar-ne l'etimologia aràbiga que l'historiador hi creï veure.

L'article de Germà Colon, «Els murtats encara», és un estudi sobre l'etimologia del mot *murtat* (guia, missatger) segons una anàlisi de crítica textual. Aquest mot que apareix en la *Crònica* de Ramon Muntaner no ha estat ben interpretat pels etimologistes i Colon ens en dona les raons pertinents. El professor Joan Coromines estudia en «Uns brins de mossarabisme valencià», l'etimologia de dos mots d'origen mossaràbic: *roder*, derivat de *rotair* i no pas de *rodar*, i el seu sinònim *cullerat*, freqüent en textos medievals valencians.

L'article de Joan Fuster, «Decadència i castellanització», és un recompte de la presència del castellà en la societat valenciana des del segle XVI fins al XIX, amb una especial referència a la seua influència sobre el drama i la predicació.

Jaume Pérez Muntaner, conseqüent amb la seua faceta de creador, ens parla de «El poeta com a lector de poesia». Segons Pérez Muntaner, el poema s'ha de llegir inclòs en la seua tradició o en la tradició escollida per l'autor, tot basant-se en les teories de Harold Bloom.

Jaume Riera i Sans en «La invenció de sant Pere Pasqual» ens fa una revisió de la suposada existència d'aquest autor valencià medieval, i de les obres que se li atribueixen, i arriba a la conclusió que aquest autor només és una pura invenció de fra Pedro San Cecilio el 1629. Vicent Salvador, expert en assumptes de teoria literària i semiòtica, estudia en «Una polèmica sobre la llengua literària» les controvèrsies periodístiques que entre 1908 i 1909 s'esdevingueren a propòsit de la llengua a utilitzar per part dels escriptors valencians. L'anàlisi de la participació de destacats escriptors de l'època i dels seus mecanismes discursius ens mostra un document sociolingüístic d'innegable valor.

Vicent Pitarch reflexiona sobre l'ús del català i la seua reacció a les àrees rurals del País Valencià, durant el procés d'industrialització, en el seu treball sobre «El català al País Valencià: retracció i resistència», alhora que proposa una fidelitat lingüística activa per fer front a aquesta situació límit. Finalment, el lexicòleg Emili Casanova ressenya i comenta en «Els estudis filològics universitaris al País Valencià», tots els treballs d'interès lingüístic o literari, estudis, tesis doctorals, memòries de llicenciatura, produïdes a les universitats valencianes entre 1982 i 1985 inclusivament.

En l'apartat de ressenyes podem trobar recensions de llibres importants per a l'àmbit que ens ocupa a càrrec d'Amadeu Viana, Mikel d'Epaiza, Jaume Riera i Sans, Ferran Carbó i Maria Conca. Desitgem i augurarem per a aquesta publicació especialitzada almenys una volta completa per tot l'abecedari caplletral. ¡Som-hi!

Salvador Jáfer

ajut considerable per precisar-ne la transcendència i ens les aproxima en el temps i el sentit, ahora que ens facilita les dades puntuals suficients per fer-ne una lectura completa i profunda.

Els papers editats per Torroella són un material d'excepció per al lector curiós, un plat suculent per al devorador de reses i un document agradablement insòlit per a l'estudiós.

Xavier Macià

L'ERC, un miracle

ANNA SALLÉS, Quan Catalunya era d'Esquerra, Edicions 62, Llibres a l'abast, 218, Barcelona 1987. 248 pàgs. 1.250 pts.

Anna Sallés, professora d'Història contemporània de la UAB, es doctorà amb la tesi *La formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya i la lluita per l'autonomia*. El llibre que ara es publica n'és el resultat.

En una conferència dictada l'estiu de 1984, la professora Sallés assenyalava que la feina de l'historiador és intentar superar mites, apriorismes o tòpics. Això és, precisament, el que ha intentat amb el seu treball. Una tasca més aviat difícil, ja que el paper de l'ERC durant la República i la guerra i els esdeveniments posteriors —com per exemple l'afusellament de Companys— fixaren en la memòria popular una Esquerra Republicana quasi mítica. L'intent de Sallés, per tant, és arribar a una major comprensió del que fou i significà l'ERC. Però, com diu ella mateixa, hi vol arribar fent-ne una interpretació més ajustada a la realitat.

El primer que es planteja és saber per què fou possible la victòria d'ERC en les eleccions municipals de 1931, tot just un mes després d'haver estat constituïda com a partit. Els teòrics de l'estasiologia han dit sempre que els partits interpreten els canvis d'opinió verificats en la gent, i que, si bé en un primer moment els corrents polítics poden estar dividits en tendèn-

cies diverses, a la fi han d'aplegar-se en un nou partit orgànic. Seguint aquest raonament, Sallés observa que la victòria de l'ERC només s'explica perquè fou la plasmació d'una determinada lògica política, és a dir, la materialització de les aspiracions d'uns sectors político-ideològics que no havien aconseguit obrir-se camí per fer-se un espai coherent i delimitat entre el catalanisme de dretes, el lerrouxisme pseudo-revolucionari i l'obrerisme apolíticista de la CNT.

La professora Sallés, de tot plegat, en conclou que l'ERC no fou producte de l'atzar, sinó que fou el resultat d'un equilibri, potser estantís, entre diversos corrents republicans, democràtics i catalanistes per assolir l'autogovern de Catalunya. L'important, allò que segons aquesta autora donà l'èxit a l'Esquerra, fou recollir en un sol partit dues grans tradicions de la mentalitat política catalana: el republicanisme i el catalanisme, per bé que en feren una lectura més popular que la que s'havia fet fins aleshores. En les pàgines ho trobem sintetitzat en l'afirmació que l'ERC es creà en un moment en què es donaren tres elements. Primer, la pèrdua del paper hegemònic de la Lliga perquè l'etapa del catalanisme culturalista s'esgotava quan s'esgotà l'opció monàrquica que havien pres. Segon, la relativa ofensa política de la classe obrera catalana, ja que la CNT estava en ple procés de reorganització i el Bloc Obrer i Camperol no acabava de quallar. I, tercer, la voluntat de reforma de l'estat i el replantejament de Catalunya en aquest estat.

L'ERC de Macià fou, no hi ha dubte, un fenomen singular, ja que al poc temps d'haver nascut esdevingué el partit hegemònic de Catalunya. El que calia saber al cap de tant de temps era el com i el perquè del suposat miracle. En aquest sentit, el llibre d'Anna Sallés defuig la mitologia a l'ús en parlar de l'Esquerra Republicana. L'enfocament del llibre transcendeix l'estudi sociològic d'un partit, per anar més enllà i descobrir la relació entre el partit hegemònic durant la II República i la societat civil. O el que és el mateix: la penetració d'aquest partit en la societat catalana.

Agustí Colomines i Companys

Un ganivet que s'enfonsa en la mar

JOAN NAVARRO. *La païra dels crancs*. Eliseu Climent, editor. Col·lecció Poesia 314, 49. València, 1986

Aquest discurs impossible. Parlar del que no es pot parlar. Aquesta és una de les premisses de la reflexió poètica de Joan Navarro. Perquè, ¿què són en el fons els mots, sinó un ganivet que s'enfonsa en la mar, l'estela del cometa dintre l'espill, els bocins d'un discurs que a la fi no és la vida? La imatge reflectida, el mirall en el riu —la paraula— no són la realitat, i, cas d'haver-n'hi, la salvació no podem esperar-la dels àngels rebels del llenguatge.

que naix convençuda que *la paraula no és l'ésser*, encara que ens en done l'aparença. És la vella dialèctica de l'art i la vida, representada ací en cruent combat.

La païra dels crancs de Joan Navarro trenca el silenci que des de l'any 1981, any de publicació de *Bardissa de foc*, mantenia l'autor. El llibre reuneix diversos reculls o plaquetes de poemes escrits al llarg de deu anys (1974-1984), que, en ser ordenats cronològicament, ens permet veure l'evolució de la seua trajectòria poètica. Del primer a l'últim recull la paraula de Navarro tendeix gradualment a una major claredat expressiva, a un intent d'assenyalar el llenguatge, com un despullament de l'inicial aparell retòric, amb una nitidesa que ens colpeix profundament.

Encertada publicació la d'aquestes plaquetes disperses, que ens apropa a la lectura d'alguns poemaris de no sempre fà-

inútil és, doncs, el discurs. Inútil també tot pretès desig de comunicació amb els altres homes o amb els déus. La figura d'Isaac —apareguda al poemari d'*Arqueologia del saber*— és ací un paradigma. Identificant-se amb ella, Navarro ve a recordar-nos que el poeta és un «Exil·lit sur le sol au milieu des huées», com ens deia Baudelaire al seu genial poema de *L'albatros*.

La desintegració de la pròpia personalitat, la presència constant de la mort, el desarrelament, són eixos d'una poesia

cil accés i que tampoc no sempre coneixiem. Té raó Gaspar Jaén en el pròleg: aquests no són fills menors. Del vaixell de fells al sacrifici d'Isaac, de Hoffmann a Moira, dels guants del fred a la paraula que parla com si fos la veu dels avencs.

Un llibre, doncs, terriblement bell i, tot acceptant la inutilitat del discurs, necessari, encara que solament fos perquè *som aquí, en terra de lleons de fines urpes*.

Ramon Gulllem

La salut de la cultura valenciana

La cultura valenciana ahir i avui (edició a cura de Rafael Alemany), Alacant, Universitat d'Alacant/Ajuntament de Benidorm, 1986, 206 p.

D'ençà l'any 1981, la Universitat d'Alacant ha celebrat cada estiu, a través de la càtedra «Rafael Altamira», uns cursos internacionals a Benidorm. És, però, a partir de la IV edició d'aquests cursos, el 1984, que el seu director, el doctor Manuel Oliver Narbona, decideix d'incloure al seu si un curs específic dedicat a la cultura catalana. Així, doncs, fins ara s'hi han celebrat tres seminaris específics dedicats a la nostra cultura: el primer, de caràcter interdisciplinari, fou dedicat a «La cultura valenciana ahir i avui», el segon, corresponent al 1985 i emparat sota el mateix epígraf que l'anterior, comptà amb un caràcter més monogràfic i fou dedicat a la «Literatura», i el tercer, el d'enguany, també ha estat monogràfic, «Els processos de normalització lingüística a l'Estat espanyol».

Actualment circula per les llibreries el volum que, editat conjuntament per la Universitat d'Alacant i l'Ajuntament de Benidorm, arplega les ponències llegides durant el primer curs que, com ja hem dit, estigué dedicat a *La cultura valenciana ahir i avui*.

El professor Alemany, en editar totes les ponències que es llegiren en aquell curs, no només evita que aquestes ponències es perdin o circulen en fotocòpies de mà en mà, sinó que també ha aconseguit de fer una edició ben polida, on els onze escrits que s'hi publiquen van agrupats per afinitats temàtiques —*grasso modo*— i no per l'ordre en que foren llegits.

Els articles són: a) Geografia i història: «Les fronteres valencianes del sud», per V.

M. Rosselló i Verger; «Els pre-valencians», per Enric A. Llobregat; «Política i institucions al Regne de València durant l'Edat Mitjana», per J. Hinojosa Montalbo; «Relacions de la cultura àrab i la cultura valenciana», per Mikel de Epalza; b) Sociologia: «Condicions econòmiques de la formació social valenciana», per Vicent Soler Marco; «País invertebrat, país perplex: per a una altra estructura social del País Valencià», per Josep M.

Tortosa; c) Llengua, literatura i societat: «La gènesi del secessionisme idiomàtic valencià», per Antoni Ferrando; «El teatre a Alacant durant la Guerra Civil», per Ricard Blasco; «La llengua catalana en la cruïlla actual», per Vicent Pitarch; «Cultura i consciència nacional al País Valencià», per Jaume Pérez Montaner i «Les Illes, avui», per Josep M. Llompart.

Tot i que és evident la talla d'aquests especialistes i l'interès que desperten els epígrafs esmentats, que ningú no espere que els diferents treballs que s'apleguen en el present volum aporten moltes coses noves. No, no es tractava d'això. Es tractava de passar revista a la salut de la cultura valenciana en els anys vuitanta.

En conjunt, crec que el llibre ho aconsegueix a bastament. Ara, només resta esperar la publicació dels altres volums.

Biel Sansano

De què va el catalanisme

V.V.A.A., *Catalanisme. Història, Política i Cultura, L'Avenc*, Barcelona, 1986, 300 pàgs. 1.200 pes.
V.V.A.A., *El Memorial de Greuges i el catalanisme polític. Pròleg de Josep Benet. Edicions de la Magrana/Institut Municipal d'Història. Curs d'Història de Catalunya, 11*, Barcelona, 1986, 112 pàgs. 480 pes.

A finals de l'any passat aparegueren dos llibres col·lectius que se centren en la història de Catalunya o, per dir-ho millor, en el catalanisme com a força motriu per a recuperar la identitat nacional catalana.

Primerament, *Catalanisme. Història, Política i Cultura*, de caràcter marcadament divulgatiu, que recull les conferències dictades per dinou científics socials —Jordi Castellanos, Josep Massot, Josep Termes, Jordi Solé-Tura, Vicens Riera Llorca, Xavier Fàbregas, etcètera— en un curs organitzat per Xarxa Cultural l'estiu de 1984. És un aplec molt desigual, però plural, per causa dels diferents punts de vista de cada personalitat. Hi ha, per tant, de tot. Des de la tesi clàssica que intenta cercar les arrels populars del catalanisme en la reflexió política, històrica i vivencial del fet nacional català tenint en compte la societat civil i no la idea que l'important és tan sols conquerir l'estat i l'estos (Josep Termes). O bé la dels acabats d'arribar, com la tesi de Josep M. Colomer, que emparant-se en una coartada històrica i política, la construcció el 1978 de l'Estat de les Autonomies, dona per superats alguns problemes històrics llargament acumulats, per exemple els de la nacionalitat catalana.

El Memorial de Greuges i el catalanisme polític aplega les sis sessions que sobre aquest tema desplegaren els professors Joaquim Nadal —l'alcalde de Girona—, Borja de Riquer, Enric Olivé, Josep M.

Figueres, Àngel Comalada i Josep M. Solé i Sabaté, sota el patronatge de l'Institut Municipal d'Història i el Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Com escriu Josep Benet, prologuista del volum, el centenari de la presentació de la «Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya» al rei Alfons XII no ha estat commemorat tal com corresponia. És un mal vici del país. Imperdonable, per cert, perquè una nació petita i residual com la catalana no pot oblidar la seva història tan fàcilment.

El Memorial de Greuges tingué a la Catalunya de 1985 una forta repercussió, que incidi en el procés de la Renaixença catalana. Els sis conferencians desgranen els temes des de perspectives diverses: econòmica, jurídica, política, etcètera, que permeten d'aprofundir més en l'actitud de cada sector social davant la «qüestió catalana» en relació amb l'estat.

A veure si per al 1992, que s'escaurà el centenari de les Bases de Manresa, que malgrat el seu caràcter medievalitzant no deixa de ser un document catalanista, les institucions ho commemoren més dignament. Encara que només sigui per donar-nos aire de l'ofeg de tant «quinto centenario».

Agustí Colomines i Companys

Gel suís

MAX FRISCH, Barbablava. Traducció de Carme Serrats. Edicions del Mall. Narrativa del segle XX. Barcelona, 1986. 100 pàgs. 890 pessetes.

Max Frisch no és un escriptor absolutament desconegut, però no és tampoc un d'aquells autors famosos de qui tothom es veu amb cor de parlar-ne i discutir-ne sense haver-lo llegit. Si tenim en compte que aquest escriptor suís, a l'hora d'escriure les seves dues novel·les més interessants, *Stiller* i *El meu nom és Gantenbein*, no va estalviar paper ni idees, deduirem immediatament la raó per la qual fins ara tan sols *Homo faber* (i el seu *Guillem Tell* per a l'escola) han estat traduïdes al nostre idioma. *Homo faber* és una novel·la un xic mítica, però clarament insuficient per poder mesurar, amb justícia, la vàlua de Max Frisch.

Edicions del Mall acaba de publicar la seva producció més recent, *Barbablava* (1982), amb el lloable propòsit d'apropar-nos, entre tanta revelació literària anglo-americana, a un escriptor que no mereix l'oblit.

La senzillesa i perfecció de *Barbablava* és tant i més sorprenent quan, contra una primera aparença, es tracta d'una novel·la difícil. La raó és que ens trobem davant d'un diàleg múltiple on Max Frisch ha intentat, i creiem que ha aconseguit, retratar una societat sencera, de cap a peus, en tota la seva deplorable i gèlida quotidianitat. A la manera d'un cert tipus de cinema suís, Frisch enfoca la seva ploma cap a un moment qualsevol de la vida d'una comunitat —un judici per assassinat—, i, fotografiant-lo en detall, plasma uns moments aparentment trivials, però en el fons anguiants. El fet que el judici s'allargui un cert temps i que l'acusat sigui un respectable metge, sis vegades divorciat, no té excessiva importància. Es tracta de contemplar, llegir

amb atenció, cada coma, cada punt, cada comentari.

Un fiscal que sense alçar mai el to de veu pregunta i pregunta amb l'eficàcia insuportable d'un funcionari modèlic; diferents testimonis, entre ells les sis esposes, que responen amb la indiferència i la fredor d'un espectador desapassionat, i l'estimable i inofensiu, però això sí, un xic diferent, doctor Schaad, en són els protagonistes aparents. Els veritables tenen un altre nom: indiferència, sol·licitud, tristesa i inseguretat d'una societat que si realment s'assembla, ni que sigui lleugerament, a la que Max Frisch dibuixa, està en un estat de descomposició absoluta. La trista i irònica distància amb que el doctor Schaad narra el seu inútil intent de suïcidi n'és la prova irrefutable.

Jordi Mestres

Mosques, mosquits, abelles...

JULI PUJADE i VÍCTOR SAR-
TO, Guia dels insectes dels Països
Catalans (2 volums). Kapel. Co-
nèixer la natura. Barcelona, 1986.
184 + 120 pàgs. 1.700 ptes.

D'ací a pocs mesos, tot un exercit de mosques, mosquits, abelles, papallones i molts d'altres insectes envairan les nostres cases i jardins. La seva activitat desenfrenada enervarà a més d'un, però aquests minúsculs animals tenen pressa, doncs han d'alimentar-se, créixer i reproduir-se abans que arribi de nou l'hivern. Per tal de rebre amb tots els honors aquests obligats companys de vacances, seria una bona idea que coneixéssim prèviament algunes de les espècies més comunes de les nostres terres i les seves característiques biològiques. Amb aquest propòsit, l'editorial Kapel ha publicat recentment la *Guia dels insectes dels Països Catalans 2*, escrita per Juli Pujade i Víctor Sarto, i esplèndidament il·lustrada per Pau

Pascual, Eusebio de Rosa i Francesc Asins, que completa el primer volum editat l'octubre de l'any passat.

L'estructura general de l'obra es divideix en tres parts. Una part inicial que tracta de l'origen, la morfologia i la biologia dels insectes, de forma prou entenedora per a persones poc iniciades en les ciències naturals, però sense deixar de banda tecnicismes que són de gran utilitat per a l'estudiant universitari. La part central, la més extensa, descriu 755 espècies, de les moltes que es poden trobar als Països Catalans (penseu que descriure-les totes seria impossible, ja que el nombre total d'espècies al nostre país és d'alguns milers). Per tal de facilitar la identificació dels nostres insectes, el llibre inclou claus de determinació i tots els animals hi són representats en dibuixos o bé en fotografies. Les últimes pàgines del segon volum són dedicades a la relació dels insectes amb l'home, on es relaten els beneficis i els perjudicis que ens causen, com també les tècniques idònies de captura i conservació per poder confeccionar una magnífica col·lecció. Al final de cada un dels dos llibres, s'inclou un breu vocabulari que reforça la comprensió dels termes científics emprats en l'obra.

El proper estiu, doncs, mentre estiguen prenent el sol ociosament i us visiti un d'aquests animals, no l'espanteu, mireu-lo bé, observeu els

fantàstics colors que presenta i divertiu-vos mirant el que fa, entrareu de ple en l'apassionant món dels insectes, uns éssers estranys, a vegades molestos, però sempre molt vinculats a la nostra pròpia existència.

Eulàlia Bohigas

Molt més que la pau

JEAN CHEVALIER, Una dinàmica de pau, Centre Unesco de Catalunya/Edicions de la Magrana, 96 pàgs. 500 ptes.

El director general de la UNESCO, Amadou-Mahtar M'Bow, en parlar sobre la situació intel·lectual, moral i social del món l'any 1983, deia que la UNESCO havia de «suscitar una raó de viure junts que transcendeixi a poc a poc els nostres egoïsmes, per instaurar solidaritats a escala mundial i conjugar les nostres diferències al voltant de valors compartits». Aquest és el real sentit de la pau: l'acceptació de la pluralitat i el perfeccionament de les societats i els col·lectius humans. La pau, doncs, no és una qüestió que hi hagi guerra o no, sinó també del fet de resoldre satisfactòriament les violències estructurals al si d'una societat. Per entendre'ns: l'exploatació eco-

nòmica d'una part de la societat per una altra; la penetració de la cultura dominant en els ambients dominats mitjançant l'educació i una informació adients per a justificar la seva autoritat; l'aïllament dels sectors dominats; la marginació dels dominats dels centres de documentació i de decisió. I encara d'altres que oblidem.

Chevalier analitza en aquest llibre el paper de la UNESCO per a afavorir el que anomena una dinàmica de pau. És a dir, l'empenta d'aquest organisme internacional no polític, dependent de l'ONU, per a fer realitat allò que diu l'acta de constitució de 1946: fer progressar la causa de la pau i dels drets humans a partir de l'aprofundiment de la *democràcia política i social*. Deu ser precisament això, l'anhel democratitzador i de justícia social, el que fa que els EUA i la Gran Bretanya es neguin a pagar la quota que els pertoca en el pressupost de la UNESCO. Les accions sempre ens retraction.

Agustí Colomines i Companys

Sedució de l'aparença

JOSEP E. GONGA, *El somni del mirall*, Edicions la Magrana. Barcelona, 1986.

Un fet insòlit, la descoberta entre ruïnes d'un home en estat de catalèpsia i d'un enigmàtic manuscrit que comença una ciutat és el punt de partida d'aquesta enginyosa *nouvelle*. I se'ns convida de la mà del protagonista, un historiador, i del seu col·laborador en un delirant viatge en busca d'un enigma imprecís. Però allò realment suggerent no és l'anècdota en si mateixa, sinó la manera d'escenificar-la. El mateix autor ens adverteix que ens toparem amb un artifici, una il·lusió sorprenent. Un joc, que convoca la col·laboració del lector, no fora del llibre, sinó en la pàgina següent.

Un viatge iniciàtic a la imaginació, on en cada nou fragment, com una caixa xinesa, cadà suposada resposta és un

nou parany, un nou reflex de l'espill. Se'ns aboca, a través del túnel del temps, en el tèrbol món de l'any 31, moment en què s'emboïca més la madeixa; ara la recerca es desenvoluparà entre ficcions entrellaçades i que remetent a la realitat del protagonista, tot afegint-hi un nou viratge: la recerca de si mateix, enmig de les aparences creades per ell mateix.

L'aparent intranscendència d'aquesta divertida intriga, estructurada al voltant del protagonista i de l'omnipresència d'un somriure corcat, es cor-

poreïtzada per tot un deliciós *collage* de formes i gèneres —una revista històrica, un manuscrit, un quadern de notes, retalls de premsa, una novel·la policiaca, una representació escènica...—; de tons —humorístic, irònic, líric...—; de referències històriques, religioses, d'una mitologia terrorífica casolana, etc. Un caos ben envitricollat, on tots els fils s'entrecruen i es remetent reciprocament, que evidencia la aparença com a realitat i la realitat com a aparença. Així, el llibre esdevé una reflexió sobre la literatura, sobre els borrosos contorns entre la realitat i la ficció.

Arribats en aquest punt, no ens podem estar de relacionar el present llibre amb Borges, no per legitimar-lo sinó perquè la seua cita inicial és un indicatiu, un punt de partida: l'obra concebuda com una *maniera*, com una modalitat. Una literatura de ficció i de *ficcions*, de paranys i emmirallaments. Una reformulació de la realitat. D'aquí que la realitat novel·lesca siga fràgil, quasi in-

xistent, escenificada per i amb altres ficcions; que no escamotege els bastiments del simulacre i que la versemblança serveixi per perfilar una efectiva narració. Ací, potser, l'autor desconfia de la pròpia gosadia i insisteix massa a justificar-la.

Tota aquesta polifonia de reflexos degota a través d'una narració dosificada, sense digressions, amb un estil mesurat i amb un ritme ràpid i desimbolt, que ens fa una novel·la ben llegidora.

Francesc Calafat

La imbècil

MERCÈ COMPANYY, *La imbècil*, Ed. Empúries. Col·lecció L'Odissea. Barcelona, 1986.

En aquest llibre, format per quatre relats altament homogenis, l'autora parteix del següent postulat: «No per amagar les calamitats del món actual als infants, aquestes deixen de produir-se». Llavors, conscient que el seu llibre trenca fins i tot amb la gran regla de la literatura juvenil —tenir un final esperançador—, es justifica en una nota al principi del volum dient que, d'una banda, són històries basades en fets reals i, sobretot, es reafirma en el fet que els adolescents han de saber en tot moment què és el que es cou a la societat d'avui, amb totes les seues contradiccions i mancances.

El primer relat i l'últim, *L'ombra d'un sol esquerdat* i *La imbècil* respectivament, estan narrats en dos plans diferents: 1r) Acció actual i 2n) Sèrie de factors que l'han menat fins al present. En el primer conte podem llegir l'esborronadora sentència següent: «No et fis mai de les persones grans, mai no t'ajudaran, t'escopiran a la cara i et faran mal. Si t'ataquen, defensa't, que per això t'ensenyo». Efectivament: Peter, a qui va adreçada la recomanació, a més de les trompades que li suca incessantment el que li fa de padrastre, ha de suportar, impassible, que el sodomitze; ell al seu torn li farà xapes. Amb el concert de budells que no deixa mai

d'acompanyar-lo —car ni com a camell no el volen ja—, cap a la fi de la narració no dubtarà a apunyalat un escombraire per furtar-li l'entrepà i defensar-se, alhora, del mastegot que aquell es disposava a etzibar-li.

Super/Sergi/Man és la típica història del xiquet de casa bé que no veu els pares ni en fotografia. El títol ens indica ben a les clares com acabarà l'assumpte.

En *Clara* trobem un exemple de la gran tendència que hi ha a l'hora de repetir-se les mateixes dissorts en l'àmbit familiar. Els seus pares s'han separat; ella viu amb la mare, que l'atén força bé, però, és clar, el pare, com que només la té els caps de setmana, li consenteix moltes més coses. Així-així fins que arriba el dia que ella demanarà al jutge d'anar a viure amb ell. Tot aquest procés, més les vicissituds posteriors, també les viurà, segurament, la seua filla vint anys després.

La imbècil explica la infantesa de Babel, filla de mare soltera —i boja a més a més, arran de quedar prenyada ella i el promès abandonar-la. Reclusa en un hospici, n'ix quan el psiquiatre dictamina que és l'única solució perquè sa mare recobre la salut mental. Un esgarro, fet i fet. Per reblar més el clau —allò que dèiem abans que el contagi de la malaurança troba el seu brou de cultiu més adequat en el si de la família—, la xiqueta creu que sa mare només sanarà el dia que li haurà traspasat completament la bogeria.

El llibre és fort, a fe, però no conta res que no s'esdevinga en la realitat. Tècnicament i estilísticament se'l pot considerar perfecte: un alé magnífic l'emboïca de principi a fi. A banda de les lectures que en puguen fer els adults que de menuts només podien llegir en castellà, el trobe molt interessant com a punt de partida de debats, conferències, etc., a efectuar en el darrer curs de l'EGB i en primer i segon de BUP. Per cert, em pregunte, zels professors de català que viuen i treballen al País Valencià coneixen prou la literatura per a joves que s'edita a Barcelona?

Manuel Joan i Arinyó

C O N V E R S A

JOHN FOSTER EL COR DE LA CIUTAT INDUSTRIAL

Manuel Cerdà
i Agustí Colomines

John Foster, escocès, historiador marxista, és cap del departament d'Estudis Socials Aplicats del Paisley College of Technology i editor de la revista Our History. La seva tasca investigadora s'ha centrat en dos àmbits: d'una banda, la formació de classes, les relacions industrials i l'estructura social de la Gran Bretanya dels segles XIX i XX i, de l'altra, la política regional i industrial de la segona guerra mundial ençà. Entre les seves obres destaquen: Class Struggle and the Industrial Revolution (1974), Making Tracks: The Story of the Carterpillar Occupation (1988), escrit en col·laboració amb Charles Woolfson, amb qui ja havia escrit el 1986 The Politics of the UCS Work-In. L'any passat va participar en el Col·loqui Internacional d'Història Local L'espai viscut amb una ponència sobre el desenvolupament de la ciutat en el món industrial.

Lany 1974 vostè va publicar *Class Struggle and the Industrial Revolution*, un llibre que aquí va arribar amb retard, però que va ser valorat positivament pel que tenia de nou per comprendre la naturalesa dels canvis socials a la Gran Bretanya del segle passat i, també, perquè significava una lectura diferent del desenvolupament i declivi de la consciència de classes just quan s'iniciava l'evolució urbana. ¿Com valora aquest llibre quinze anys després?

El llibre del 1974 tenia de nou que potser intentava provar dues coses. Una era situar el desenvolupament del capitalisme industrial en una perspectiva global del desenvolupament dels sistemes socials capitalistes a Europa i, més específicament, a Anglaterra. Crec que quan el vaig escriure, entre la dècada dels seixanta i la dels setanta, el projecte era nou perquè pretenia examinar sistemàticament el procés mitjançant el qual apareixia una burgesia industrial capitalista, i com aquesta lluitava per obtenir el poder en el context de l'anterior Estat capitalista mercantil. A més, és clar, s'hi analitzaven les contradiccions que l'acumulació de capital per part de la burgesia van provocar amb la classe obrera.

Ens ha dit que intentava provar dues coses. Quina és la segona?

Doncs el fet d'intentar comprendre i analitzar el desenvolupament de la consciència de classe des dels paràmetres del model leninista, cosa que avui em sembla força important a l'hora de restablir el marxisme clàssic. D'aquesta manera el que volia era observar el desenvolupament de la consciència de la classe treballadora no tan sols des de la perspectiva de l'avenç tecnològic dels mitjans de producció ni basant-me en la quantificació del volum, la concentració i la densitat de la classe treballadora ni, com ha fet E.P. Thompson, des de la vessant cultural i ideològica (respecte a la qual tinc força dubtes analítics), sinó que provava d'observar-lo en el context de la crisi político-econòmica de l'Estat britànic de principi del segle XIX, posant de manifest la manera com els treballadors van reaccionar cons-

cientment davant d'aquella crisi que, en gran manera, havien provocat ells mateixos. Cap al 1839, o a Oldham el 1842, s'esdevenia una mena de situació revolucionària com la que Lenin havia observat a Rússia el 1905 i per mitjà de la qual volia reinstaurar els continguts revolucionaris de la teoria marxista de la classe treballadora després d'un llarg període de revisionisme socialdemòcrata.

Quina és l'essència de l'anàlisi d'aquesta situació revolucionària i en què es diferencien l'anàlisi leninista de la consciència de classe del model socialdemòcrata?

Al meu entendre són dues anàlisis ben diferents. L'anàlisi socialdemòcrata o marxista revisionista és estrictament econòmica. Valora el desenvolupament de la classe obrera només segons la importància dels sindicats, pel nombre d'afiliats que tenen, i ens parla d'un canvi lent de les actituds que més endavant ens permetrà canviar les coses. Tant Marx com Lenin es van adonar de la importància del fenomen de la falsa consciència en períodes d'estabilitat capitalista; ho recollia la crítica del programa de Gotha i va ser un element clau de l'anàlisi que va elaborar Lenin sobre la revolució de 1905 i, també, entre el 1917 i el 1920, quan va escriure la crítica a la política seguida per la Segona Internacional. El que em vaig proposar fer en el meu llibre va ser esbrinar per què en un període de temps molt curt les diferents identitats de la comunitat popular treballadora s'havien desintegrat, tot i que hom creia que era possible transformar el poder de l'Estat. Certament, les condicions existien. Els treballadors de 1842 creien que la transformació revolucionària era possible i tenien la capacitat teòrica per engegar-la...

És veritat que el moviment obrer estava preparat teòricament, però també ho és que la burgesia travessava uns moments de divisió i que l'Estat capitalista era incapaç d'afrontar les crisis. Era evident, doncs, que l'opressió de classe començava un procés de desintegració.

STÓRIA DO

John Foster.

sentit que creu que només és un conflicte industrial en el context del lloc de treball. Aquesta és una definició de la lluita de classes que no s'adiu amb el marxisme, però la prediquen fins i tot historiadors marxistes de primera fila que diuen que no és possible comprendre la societat mitjançant l'observació de les petites lluites dels treballadors, sinó que cal tenir en compte la contribució dels diversos sectors oprimits de la societat. Naturalment, però, separen aquests altres grups de la societat en general, ja que no comprenen, no analitzen la societat com a societat de classes, que recolza en l'Estat. Un Estat de classe, no en el sentit directe o mecànic, sinó en la mesura que reproduïx les condicions que permeten l'existència d'un mode de producció i l'obtenció de plus-vàlua d'una manera dinàmica i canviant.

Quina seria, doncs, la definició de lluita de classes en un sentit marxista?

La definició marxista clàssica de la lluita de classes, tal com l'entenen Marx, Engels i Lenin, seria comprendre la llei del moviment de la societat basant-se en les contradiccions que s'hi generen com a conjunt i sistema de classes.

Però les contradiccions són específiques segons que es parli d'una societat o d'una altra.

Certament. Les contradiccions en una societat feudal no són les mateixes que les que es plantegen en una societat capitalista, on és clar que cada vegada hi ha una major distància entre un mode de producció que esdevé dia a dia més social i una estructura de propietat que tendeix a la privatització. Hi ha interessos antagònics entre els propietaris i els que treballen, tots aquells que no formen part del nucli reduït dels propietaris, però que per contra poden exercir el seu poder col·lectiu. Això, tanmateix, és una aspiració de classe que tenen en comú els oprimits per un Estat que intenta mantenir les condicions per a l'acumulació capitalista.

Podria aclarir aquest punt?

En altres paraules, la classe domi-

nant crearà un mercat de treball dual, mitjançant el qual marginarà certs sectors. Margina les dones, no? L'opressió de la dona, de caràcter especialment greu, només podem entendre-la com la manera que té l'Estat de mantenir les condicions de reproducció i acumulació capitalistes. Quan un talla aquesta lògica i diu que la lluita de classes és un fenomen de sindicalistes que actuen a les fàbriques i res més, aleshores és evident que un no pot fer una anàlisi real del moviment de classes ni de l'opressió que exerceixen uns grups sobre uns altres.

És el que pretenia a *Class Struggle...*

Certament, vaig intentar analitzar el desenvolupament de la classe obrera en certs contextos, contràriament al que havia fet E.P. Thompson a *The Making of the English Working Class*, el qual va reconstruir la història de la classe obrera a nivell nacional en un sentit intel·lectual, sense fixar-se en les especificacions.

Els seus llibres, pel que ens diu ara, posen de manifest que el mètode que vostè segueix és diferent del de Thompson. Quines són les divergències principals?

Crec que la diferència entre el seu mètode i el meu és que quan Thompson escriu el seu llibre prova de redefinir culturalment el marxisme. Volia afirmar, sobretot a la famosa introducció, que no es podia analitzar la classe com una relació només material. En un cert sentit, confonia o sintetitzava en un tot la classe i la consciència de classe, que, de fet, són dues coses diferents. Thompson entenia la idea de classe com un diàleg intel·lectual entre les dues classes, cosa que li servia de base per reconstruir aquest diàleg basant-se en certs autors que van viure la conflictivitat obrera; Carlyle, per exemple. El que no ha fet Thompson és fonamentar el desenvolupament de la consciència de classe obrera en el caràcter de les contradiccions capitalistes, específicament en l'experiència dels treballadors en certes indústries i en contacte amb algunes crisis nacionals de l'Estat.

¿Podríem dir, doncs, que al seu parer l'estudi local havia de formar part d'una anàlisi global de les contradiccions del sistema estatal?

Jo vaig triar tres experiències importants de la producció capitalista, una de les quals, Northampton, era, en realitat, pre-capitalista; l'altra, South Shields, reflectia el pas de la producció artesanal de vaixells a la producció a gran escala, i la tercera, Oldham, analitzava el sistema fabril. Hi vaig analitzar els canvis de llenguatge dels líders obrers segons els ritmes i les crisis d'aquelles indústries, la manera com va canviar la seva consciència; però sempre ho vaig fer en relació amb els canvis que es produïen al carrer i que provocaven crisis revolucionàries o períodes d'inestabilitat crítica: 1816, 1819, 1834, o bé 1842. D'aquesta manera la meua interpretació s'allunyava de l'observació de les grans tensions de la política econòmica per fonamentar l'anàlisi de classe en l'experiència dels obrers, però, sobretot, en la cultura que generen els mateixos obrers, en comptes de fer-ho sobre la base d'un hipotètic diàleg de classes.

Què opina, doncs, de la història radical britànica, algun membre de la qual sembla anar per aquest camí?

No em sembla que sigui exactament així. La història radical a la Gran Bretanya ha tingut una evolució semblant a l'espanyola dels darrers deu o quinze anys; és a dir, ha tendit a cercar temes específics desvinculant-los d'una anàlisi general. Si bé abans els capdavanters de les diferents tendències segurament es definien com a marxistes, ara ja no, i fins i tot reneguen el marxisme, ja que diuen que les interpretacions que donen prioritat a la lluita de classes condueixen a anàlisis errònies. Ara, doncs, defensen que els àmbits específics d'opressió i d'experiència socials tenen una legitimitat i una estructura interna pròpies, que és autònoma i que pot ser analitzada independentment de l'anàlisi global de l'Estat i del sistema social. És per aquest camí, doncs, que va la història radical; que es manifesta, sobretot, en l'eclosió d'estudis sobre

sum duradors a Clydeside, a la conurbació de Glasgow. És interessant, doncs, notar que no van ser introduïdes a la ciutat mateix, sinó als anomenats *barris nous*, allunyats unes vint milles del centre, amb la intenció d'estructurar un mercat laboral independent que atragués la gent dels suburbis. Se'ls proporcionava habitatge d'una manera més o menys aïllada perquè aquestes noves indústries eren en gran mesura americanes i tenien molt poca incidència sindical, ben al contrari del que passava a Glasgow, on l'herència de les velles indústries pesants i de construcció de vaixells mantenia ferm el moviment sindical. Al mateix temps, però, els capitalistes de la indústria pesant tampoc no volien una possible competència a l'hora de contractar mà d'obra. Per tant, com veiem, el creixement urbà és el resultat d'un conflicte múltiple d'interessos que cal analitzar acuradament.

Així doncs, ¿creu que la ciutat industrial britànica descrita per Engels s'ha mantingut, en essència, igual?

No totes les ciutats modernes són iguals, encara que s'assemblin i que la tecnologia sigui la mateixa. Tots fem servir ordinadors i el nivell de consum és semblant, però la producció és cada vegada més diferent i desigual. L'important és esbrinar el procés de jerarquització, cosa que ens ha de permetre veure el desenvolupament desigual i la regionalitat de cada procés industrial. Avui hi ha una divisió del treball a escala regional. A la Gran Bretanya, per exemple, el sector aeroespacial concentra la producció d'alta tecnologia i la investigació al sud-est d'Anglaterra, mentre que a Escòcia, Irlanda del Nord i Gal·les, on els salaris són un 40 % més baixos, s'hi concentren les factories de components. El model d'Engels és, en aquest sentit, encara vàlid, ja que posa de manifest la relació entre el treball, els processos d'interacció social, el desenvolupament

del llenguatge, de la parla i del pensament, cosa que ens permet atacar l'anàlisi del procés de treball en el context del desenvolupament dels individus, de la consciència de classe i, també, de les diferents formes d'Estat. ◀

MANUEL CERDÀ

Cap del Centre d'Estudis d'Història Local de la Diputació de València

AGUSTÍ COLOMINES

Membre del Centre per a la Investigació dels Moviments Socials de Barcelona

afers

fulls de recerca i pensament

Revista fundada per:
 Sebastià García Martínez
Director: Manuel Ardit Lucas

Subscripcions:
País Valencià
 Apartat Correus, 267
 46470 Catarroja
Catalunya
 Apartat Correus, 5053
 08905 L'Hospitalet

ÍNDEX, núm. 7 (vol. IV)

- Karl W. BUTZER, Joan MATEU, Elisabeth K. BUTZER, Pavel KRAUS: «L'origen dels sistemes de regadiu al País Valencià: romà o musulmà?»
- Pierre GUICHARD: «Els "Berbers de València" i la delimitació del País Valencià a l'alta edat mitjana».
- Pere LÓPEZ ELUM: «Poblament rural i castelologia valenciana en el segle XIV».
- Josep TORRÓ: «Sobre ordenament feudal del territori i trasbalsaments del poblament mudèjar. La *Montaña Valencio* (1286-1291)»
- Jaume COLL I CONESA: «Ceràmica i canvi cultural a la València medieval. L'impacte de la conquesta».
- Manuel RIZABA GARCIA: «Els orígens d'una família de mercaders mudèjars en el segle XV: Çatú Ripoll (1381-1422)»
- Ramon MAGDALENA NOSIDEDÉU: «Aspectes de la vida dels jueus valencians a la llum d'unes fonts hebraïques: les respostes de Rubí Yislaq Ben Sésat Perlet (segona meitat del segle XIV)»
- Hans E. BERNABÉ i Mikel de EPALZA: «Els moriscos valencians a l'exili després de l'expulsió del 1609»
- Antoni FERRANDO FRANCÉS: «Les interrelacions lingüístiques en la València descentista. Comentaris a les aportacions de Robert I. Burns»
- August RAFAELLI: «La llengua dels valencians vista des de la Catalunya de l'edat moderna»
- Hans FERNÉS: «Factors històrics dels dos grans dialectes catalans»

L'anomenada "Generació de 1868"

Agustí COLOMINAS i COMPANYS

Curs de Doctorat: "FIGURES DEL
FI DE SEGLE" (I,II)

Professor-guia: J.M. VALVERDE

Tot intent d'establir els components que feren part d'una generació és una tasca extremament difícil. I encara ho és més si la personalització col·lectiva s'ha d'amotllar a una realitat històrica en què la multiplicitat de tendències és ben palesa. Som conscients, també, que encara és més complicat la datació exacta d'una generació. En el cas català creiem que la qüestió s'agreuja a causa d'un element que, segons del costat des d'on ens ho mirem, distorciona l'anàlisi. La qüestió, doncs, és determinar la relació que s'establí entre una generació nacional, "regional" per entendre'ns; i una altra diguem-ne també "nacional", que viu i és possessora de l'Estat.

Gran part dels autors que han estudiat el tema de les generacions ho han fet amb paràmetres estatístes; és a dir en termes espanyols, assimilant o bé bandejant, segons el grau de sensibilitat, les anomenades generacions "regionals" (1). Tots aquests autors han batejat de molt diversa manera els homes que participaren de la Revolució de 1868. V. Cacho Viu, per exemple, amb la denominació de "generación democrática" (2); J. M. Jover Zamora amb la de "la llamada Generación de 1868 ... demócratas de cátedra" (3); Ferrando Badía amb la de "la generación del 68, burguesía de agitación e ideólogos pequeño-burgueses" (4), i, finalment, J. L. Millán-Chivite "la generación revolucionaria" (5). Si fa o no fa, tots s'assemblen. L'important, doncs, no és el nom, sinó el contingut que possibilita la connexió d'uns quants personatges al voltant d'unes coordenades espacio-temporals que havien estat el punt d'arrencada del complex generacional.

Una vegada hom ha aconseguit d'escatir els paràmetres que definiran la generació, cal plantejar-se el territori on viuen i actuen els homes i dones que hauran de fer part de la generació. Per tant, és evident que cada vegada és més gran la complexitat de l'anàlisi. I més complicada serà, si el territori que ha d'aixoplugar la generació no és un Estat convencional, que és el marc d'estudi de la majoria d'autors, sinó que pertany a aquells països que no han pogut (o no han sabut)

dotar-se d'un Estat. Hi ha, també, aquells països que tot simplement se'ls ha integrat al si d'un Estat, perdent el que hauria pogut formar a partir d'una realitat político-social i cultural diferenciada (6). D'aquesta manera, definim una realitat temporal: el Sexenni democràtic o bé revolucionari, és una qüestió de gustos, i un espai: Catalunya Principat.

Breument, doncs, hem exposat unes consideracions prèvies, més metodològiques que no pas de principis i que són la introducció al que fou la generació catalana de 1868.

Vicens Vives va escriure:

"En lloc d'un desenvolupament gradual de les institucions públiques i privades que esmortéis els canvis de posició històrica, fets inevitables per la transformació de les estructures demogràfica, econòmica i social, el poble català fou portat a desgrat del seu tarannà propi, assenyat, tolerant i compromissari a situar-se davant de ruptures d'equilibri perilloses o de revolts sobtats de la vitalitat històrica. Aquests fènomens motivaren topades violentíssimes entre el desig i la realitat, en les quals s'engruixiren les passions i s'arreuxaren els esperits. Cadascun d'aquest xocs socials comportà el floriment d'una generació, que segellà la vida del país amb roents marques de foc" (7).

Vicens afegia que, per ell, la generació històrica era l'expressió de l'actitud de la classe dirigent d'un país davant un capgirament estructural que duia com a resultat una conjuntura concreta. En aquestes circumstàncies, els posicionaments minoritaris, esdevenien públics. Les generacions, però, si no van aparellades a un fet conjuntural, no es creen en un dia. Per aquesta raó, les generacions no són homogènies ni unívokes, sinó que acumulen una gran complexitat, com si diguéssim de gènere i de subgènere, que fa possible l'arrelament de les idees polítiques, socials i culturals que defensava la generació.

Dues coses a considerar, doncs. En primer lloc, els catalans del segle XIX estaven abocats a una certa dicotomia, en alguns casos ni això, que fou provocada per la connexió amb un Estat que els empenyia a prendre posicionament davant d'un fet, o una corrua de fets, que sovint no havian provocat. Al costat d'això, hi va haver un altre fet: la dinàmica interna d'una societat que, tot i haver perdut la capacitat de decisió política, mantenia una forta vitalitat, sobretot econòmica, que li permeté d'anar a un ritme propi, de vegades no massa sincronitzat amb els fenòmens externs que l'afectaven. I, en segon lloc, a partir de mitjan segle XIX, hi ha un element comú a tots els membres d'una i altra generació, la represa cultural i política de Catalunya. I encara més, el Principat adoptà com a estol de la represa la recuperació de la llengua pròpia i, diguem-ho així, de l'autogovern. No volem dir que tothom ho cregués d'aquesta manera, però déu n'hi do els intel·lectuals catalans que, des de 1859, s'apuntaren al carro. Tota una altra cosa foren els posicionaments polítics de cadascú. En línies generals, doncs, podem atrevir-nos a dir que la generació catalana de 1868 cau de ple en aquest corrent. I hi participà d'una manera menys literària; és a dir, més política; fent realitat les idees i els somnis dels precursors.

Ara bé, ¿quina va ser la raó d'aquest canvi?. Un element cabdal: Catalunya, que entre 1850 i 1860 va veure com recobrava el potencial econòmic perdut i que, a més a més, aconseguia la fusió entre les dues Catalunyaes -la litoral i la muntanyenca-, retrobant en ella mateixa l'esperit de país. Sí, en un sentit interclassista. Això no obstant, val més ser cauts, perquè com ja advertí Vicens:

"Les actuacions dels uns i també dels altres afaïonaren els revolts de la història vuit-centista, de vegades repel·lint-se i d'altres transvassant-se en accions i experiències. Romàntics, floralescos i renaixentistes conviuen en l'ambient caldejat de la Restauració a Catalunya, i tots ells, de diversa manera, contribueixen a preparar el miracle de 1901" (8).

Per això mateix, nosaltres hem optat per parlar de "generació de 1868" i no de "generació de la Renaixença" per designar a aquells que intervingueren en els esdeveniments polítics de l'època i estimularen una represa "nacional" de Catalunya; des de Balaguer, diputat i ministre d'Amadeu I i de la no-República de Serrano; P. Alsina, el primer diputat obrer a les Corts de 1870; passant per l'historiador Bofarull i Illas i Vidal, que fou diputat moderat fins al 1868; fins a arribar a Valentí Almirall, autor de Lo Catalanisme i editor de "El Estado Catalán" i Serafí Pitarra, l'insigne creador de les "gatades". Fins i tot s'hi pot incloure la legió de carlins que feien la guerra. Tots plegats participaren en el procés ascendent que canvià de sentit en fer aigües la Primera República. Després, cadascú prendrà un camí divergent que no reprendrà fins a l'any 1901. El que ningú no pot negar és que els homes de la generació de 1868

"intentaren d'ocupar tots els camps, diferenciant-se respecte a les solucions pràctiques i ideològiques proposades" (9).

Per aquest motiu, no s'hi val a valorar desproporcionadament les crítiques i justificacions que molts homes que havien estat dins el mullader feren després del fracàs, gairebé a cop calent.

Al començament hem fet uns aclariments metodològics; de fet, però, no és fins ara que queden plenament justificats.

Malgrat el que hem dit, és clar que s'hi troba a faltar gent. Primerament, els pares dels federalisme: Figueres, Pi i Margall, etcètera i, segonament, els internacionalistes, diguem-ne insurreccionalistes. No és un oblit, ha estat intencionadament que ho hem fet. ¿Per què?. Perquè hem senyalat una línia divisòria entre el federalisme doctrinari, ideològic, pensat, amb poc o gens d'arrelament a una tradició com a poble i, al capdavant, estatista; i un federalisme que emana de les reivindicacions, diguem-ho també així, particularistes, ratllant la defensa de l'autodeterminació. Pel que fa als in-

ternacionalistes, hem establert una altra línia que els divideix, molt semblant a la dels federals, que és aquella que s'establí entre internacionalistes vinculats al cooperativisme i sindicalisme més estricte i els internacionalistes insurreccionals. Divisió que provocà, ultra les divergències quant a l'organització i actuació de la classe obrera, l'apropament dels primers als republicans intransigents -amb totes les contradiccions que es vulgui-, defensors de la federació entesa com a confederació d'Estats sobirants. Afegim-hi per ser més justos, que la divisió fou marcada també per la percepció divergent que cadascun dels corrents internacionalistes tenien sobre la intervenció en política.

L'àmbit de les ideologies és un terreny pantanós, de difícil anàlisi, en el qual les preferències personals i les conjuntures polítiques poden distorcionar allò que pensaven realment els protagonistes (10). Al nostre entendre, avaluar el pensament d'uns sectors polítics no ha de ser un joc de bons i dolents, sinó de tradicions. N'hi ha que vénen de lluny i potser no saben on van, però n'hi ha d'altres que d'antuvi vénen de fora (11). Després, certament, una vegada finí l'intent republicà, els polítics i els ideòlegs hagueren de cercar-ne el perquè. Però això ja és una altra història.

Passem, doncs, a examinar qui eren i que deien els homes de l'anomenada generació de 1868.

3.1. EL REPUBLICANISME FEDERAL CATALÀ

Hi ha hagut investigadors molt més autoritzats que nosaltres que han estudiat abastament el pensament i l'actuació dels republicans federals, de totes les tendències, a Catalunya (12). Per aquesta raó, hem optat per cenyir-nos a allò que deien els autors, concretament fent referència al seu pensament durant la primera República, sobre l'estat federal, l'organització regional i el canvi social.

3.1.1. El federalisme autonomista: F. Pi i Margall

Tot i que Francesc Pi i Margall és el representant més conegut d'aquesta tendència, gairebé tot el grup que formava el Club Republicano Democrático Federal, creat a partir de la divisió entre els federals, i popularment coneguts amb el renom de "benèvols" (Vegeu Les tensions prèvies a la proclamació de la República), pertany a la tendència esmentada.

El republicanisme federal autonomista pensava en la constitució d'un estat federal basant-se en la lliure integració popular, en la lliure federació entre individus, entre municipis i entre regions, amb la perspectiva d'assolir una federació internacional:

"La constitución de una sociedad de seres inteligentes, y por lo mismo soberanos (...), ha de estar forzosamente basada sobre el consentimiento expreso, determinado y permanente de cada uno de sus individuos. Este consentimiento debe ser personal, porque solo así es consentimiento; recaer de un modo exclusivo sobre las relaciones sociales, hijas de la conservación de nuestra personalidad y del cambio de productos, porque implica que recaiga sobre lo absoluto; estar constantemente abierto a modificaciones y reformas, porque nuestra ley es el progreso. Busco si es verdad esta aserción, y encuentro que sin este consentimiento la sociedad es toda fuerza, porque el derecho está en mí, y nadie sino yo puede traducir en ley mi derecho. La sociedad, concluyo por lo tanto, o

no es sociedad, o sí lo es, lo es en virtud de mi consentimiento" (13).

L'origen de les idees de Pi cal cercar-les, sobretot, en Proudhon, que li proporcionà els arguments per definir la constitució de la societat sobre la base del lliure contracte. Pi i Margall, tal com podem llegir en el text transcrit, intenta de demostrar que el progrés històric obeeix a lleis rígides i que el principi de soberania de l'individu és el punt essencial de la constitució de la societat. Però, a més a més, "como justificación del sufragio universal" (14).

Tanmateix, el caràcter anti-estatista de Pi anirà minvant, essent substituït per un posicionament eclèctic en defensa de la soberania nacional a través de la conjunció d'éssers col·lectius:

"Hay señores, en una nación una porción de seres, ya individuales ya colectivos, que hacen que la nación sea una entidad sumamente compleja. Dentro de una nación vemos en primer lugar al individuo el cual es inviolable en todo lo que se refiere a su ser íntimo, es decir, al pensamiento y a la conciencia. Vemos luego a la familia, de la cual todos formamos parte en cuanto nacemos. Vemos sobre la familia al pueblo, que viene a componerse de diversas familias. Vemos sobre el pueblo la provincia, que viene a componerse de diversos pueblos. Vemos sobre la provincia la nación, que viene a componerse de diversas provincias. Y vemos además una porción de asociaciones que vienen a realizar los diversos y variados fines de la actualidad humana" (15).

La proposta de Pi i Margall per la qual tot té tendència a estratificar-se aboca, inevitablement, a la defensa de la fórmula federal com a model d'organització estatal. En el mateix discurs que acabem de transcriure, pronunciat a les Corts l'any 1869, assenyalà els avantatges que garantia el sistema federal tot afirmat que eren tant polítics com econòmics i socials:

"Ventajas políticas: ante todo la que he dicho antes, la de que las funciones del individuo, las funciones del municipio, las funciones de la provincia, las funciones del Estado, están perfectamente determinadas, la de que los derechos del individuo, los derechos del municipio, los derechos de la provincia, no pueden jamás venir a ser limitados ni mermados por el poder central. La República federal es un pacto, un contrato, y un contrato que, como he dicho, no es posible que se rescinda sin la voluntad de todos los contratantes".

I continua dient:

"Pero hay más: la gran ventaja que hay en las repúblicas federales es que sucede en las repúblicas federales lo que sucede en las asociaciones especiales, que entráis en la asociación sólo para los fines con que se ha creado y que fuera de estos fines permanecen los ciudadanos completamente libres (...) ¿Queda comprometida vuestra libertad por aquel contrato?. NO (...). Eso sucede en la república federal; la república federal determina cuáles son los fines del Estado, y una vez determinados estos fines, vosotros quedáis fuera de ellos completamente libres (...).

Grandes son también las (ventajas) que nacen en el terreno de la administración y en el terreno económico, porque por de pronto suprimís todas esas ruedas inútiles y complicadas de que tenéis hoy necesidad para mantener enlazado y preso el municipio con la provincia y la provincia con la Nación. Por otra parte, no tenéis tampoco los inmensos gastos que produce la centralización en el terreno de la hacienda (en tenir cada província la capacitat d'imposar i recaptar impostos) (...).

Pero hay todavía otra ventaja mayor en el terreno económico, y es que si vosotros devolvéis a las provincias el carácter de estado, es decir, les devolvéis la autonomía que en otros tiempos tuvieron, veréis renacer la vida en esa provincia" (16).

Per acabar, Pi esmenta les qüestions socials, principalment la referida a la propietat, i fa una defensa del federalisme basant-se en la diversitat, tot plantejant aquest problema en cada lloc.

Així doncs, del que acabem d'exposar, se'n deriva que Pi i Margall té dues idees matriu que donen cos a la seva proposta teòrica: l'autonomia i el pacte (17). Anys més tard, Valentí Almirall li retragué l'eclecticisme en què eren formulats ambdós elements:

"Adviértase que el pacto o contrato del señor Pi no es el contrato social de Rousseau, en que el individuo abdica su voluntad en la mayoría de la colectividad, sino que es el pacto de Proudhon, sinalagmático, conmutativo y perfectamente espontáneo. La voluntad de la mayoría á nada obliga. Todas las asociaciones descansan en la libre voluntad de los individuos que las forman. No puede, pues, existir ninguna agrupación municipal, provincial ni nacional si unánimemente no la aceptan todas las individualidades que han de formarlas, y si todas ellas no están perfectamente de acuerdo hasta en los detalles del contrato ó pacto (...) en su sistema jamás se fundará una nacionalidad" (18).

Les crítiques d'Almirall es basen en la impossibilitat d'arribar a un acord unànim i, sobretot, en la determinació de l'entitat que ha de fer el pacte. No és una crítica supèrflua, ja que, com hem vist, Pi defensava una gradació de menor a major que ben poc tenia a veure amb el principi de les nacionalitats:

"O son autónomos el pueblo y la provincia, o no lo son ni el individuo ni la nación (assimilant-la a Estat)" (19).

A partir d'aquests elements essencials, paradigmàtics, Pi i Margall bastí tota la teoria sobre l'organització regional:

"La descentralización es la unidad en la variedad, y la unidad en la variedad es el orden del mundo. La descentralización es la libertad, y por la libertad somos hombres. La descentralización es el llamamiento a la vida de todas las entidades sociales, y ese llamamiento a la vida es la aceleración del progreso. Somos descentralizadores, no sólo en administración, sino en política. Es decir, somos partidarios de

la federación de las clases y los pueblos; tan enemigos de la república como de la monarquía, si no es eminentemente descentralizadora" (20).

És clar, doncs, que el republicanisme federal autonomista parteix d'un concepte d'unitat nacional, a partir del qual es fa la descentralització:

"Constituyamos (...) a España en un grupo de verdaderos Estados, en los cuales reside el poder; Estados que depondrán un poco su soberanía y un poco de sus intereses, para sostener la integridad del territorio a la manera que el individuo sacrifica una pequeña parte de sus derechos, a la cual llama deberes, para armonizar la sociedad" (21).

Com digué Pi en el discurs de presentació del programa de govern, justament en un moment crític per a la República:

"Sólo haciendo comprender a todo el mundo que la Federación no compromete la unidad nacional, peligro que algunos temen y otros afectan temer, sólo así conseguiremos que los pueblos de Europa tengan el respeto debido a la República española y empiecen por reconocerla" (22).

Per tant, a manera de resum, les idees de Pi i Margall i de tots els republicans autonomistes, quant a la forma d'estat i a la mena d'organització regional que calia imposar, partien de tres pressupòsits bàsics que s'encavalcaven: autonomia-pacte-unitat. O, com ha escrit J.L. Aranguren:

"La manera como llega Pi i Margall a la solución federal es puramente racionalista. A diferencia de los 'nacionalismos', él, bastante desarraigado vitalmente de su país natal, Cataluña, no se alimenta de sentimientos historicistas, del apego emocional a la tradición propia, o de la constatación positiva de un 'hecho diferencial' como infraestructura social a la que debe ajustarse en forma política. En su caso se trata pura y simplemente de un razonamiento lógico. La premisa de tal razonamiento es la afirmación de que la soberanía radica originariamente en el individuo, en cuanto verdaderamente libre" (23).

Quant a les alternatives socials, els republicans autonomistes, amb Pi i Margall al capdavant, són d'un radicalisme teoricista extrem, com correspon als petits-burgesos de l'era revolucionària de la passada centúria:

"Cada hombre que sube al poder es para nosotros una esperanza perdida, un nuevo desengaño. Como es natural, culpamos desde luego al hombre; pero la culpa está en las cosas. Nos empeñamos en reparar una cosa que por todas partes amenaza ruina. ¿NO valdría más derribarla y reconstruirla sobre nuevos cimientos?. El más habil arquitecto fracasará, de no, en su empresa (sic). NO aspiréis a reformas parciales. Recordad siempre aquellas palabras de Jesucristo: Nadie echa vino nuevo en odres viejos, porque los odres se rompen y el vino se derrama" (24).

Fins i tot quan Pi presentà el seu programa de govern, l'argumentació és plena de teoricisme:

"Son las revoluciones políticas en su fondo, una guerra de clases; es decir, un esfuerzo de las clases inferiores para subir al nivel de las superiores" (25).

Però de seguida, el teoricisme, que és una constant en Pi, es torna reformisme per causa dels imperatius de govern:

"Y bién, nosotros no podemos resolver todos los grandes problemas que ésto (el canvi social) trae consigo; pero ¿quién duda que podemos hacer algo en este sentido?. ¿Quién duda que podemos cuando menos realizar las reformas verificadas en otros pueblos que por cierto no pueden ser calificados de utópicos, ni decir que se dejan arrastrar por la fuerza de las teorías?" (26).

Un reformisme que no es nou (27), però que ha anat perdent virulència. Pi i Margall, una vegada instaurada la República, optarà per un reformisme social que unirà a la pràctica amb la defensa del reformisme d'estat:

"No hemos de poder convertir esta lucha (la dels explotats

que lluiten per l'emancipació) en otra más legal y pacífica? Sustituyamos a las huelgas por los jurados mixtos, compuestos de obreros y fabricantes para resolver todos los problemas relativos a las condiciones del trabajo" (28).

En fi, podem concloure que la teoria de Pi girava entorn d'una única idea, la federació, la defensa de la qual justificava el comportament polític dels republicans:

"La guerra social en este país, ya no inevitable, es aplazable. Los campos yermos abundan, pueblos de importancia están poco menos que incomunicados, ricos productos agrícolas carecen hoy de valor por falta de medios de transporte. No están aún agotados nuestros recursos nacionales, la mayor libertad individual, el mismo sistema federativo, pueden multiplicar y generalizar nuestra riqueza" (29).

Les paraules suara transcrites, les escriví divuit anys abans de proclamar-se la República. Gairebé dos mesos després d'haver dimitit com a president de la República española Pi, atacant ferotjament els cantonalistes, continuava pensant el mateix:

"Yo no he perdido todavía la fe en la federación, yo tengo en mis principios la fe que siempre tuve; yo he creído y sigo creyendo que la República federal es la forma de gobierno más acomodada a la índole, al carácter y a la manera como se ha ido constituyendo la Nación española. Si ha habido un movimiento insurreccional, por mucho que haya censurado y condenado, por mucho que censure y lo condene, esto no ha sido bastante para hacerme desistir un punto mis antiguas ideas, porque me ha enseñado sobradamente la experiencia que ésta es la suerte de las nuevas ideas; la de crecer envueltas en grandes desórdenes, y hasta acompañadas de crímenes" (30).

La força dels fets demostrà que tota la càrrega filosòfica de la doctrina pimargallana s'acoplava precàriament a l'acció política pràctica. Potser perquè "era idealista, racionalista, subjectivista (i) radical" (31).

3.1.2. El federalisme regionalista; Valentí Almirall

Com ha escrit Rovira i Virgili no havia de ser Pi i Margall qui influís directament en el pensament polític-cultural català de l'època:

"Aquesta influència directa va ésser exercida per un altre federalista, Valentí Almirall" (32).

Valentí Almirall fou, doncs, l'intèrpret de la petita burgesia i de la menestralia de Barcelona que s'oposava tant al moderantisme monàrquic com al tradicionalisme carlí (33). L'adveniment de la primera República fou una ocasió excepcional per tirar endavant el seu pensament teòric i pràctic.

Almirall va ser el cap vistent dels republicans federals intransigents; l'any 1868 era president del Club dels Federalistes i director de "El Federalista", i conjuntament amb Manuel Lasarte i Gonzal Serraclara organitzà a Catalunya el Partit Republicà Federal. En produir-se el trencament amb els "benèvols" creà, junt amb J. L. Pellicer, Rafael Boet, Josep Balasch, Víctor F. Simal, G. Serraclara, Antoni Feliu i Codina, Guanyabens i A. Altadill el Club dels Federalistes. Són els mateixos que el juliol de 1869 fundaren el diari d'expressió castellana "El Estado Catalán", amb el qual també col·laboraven Ramon Aquiló, Antoni Aran i Tarré, Josep Folch i Muntanyà, els germans Baltà, F. Jaques, A. Clavé, Joan Marco, Adolf Joaritz, E. Demetri Mayans i, en certes qüestions, Baldomer Lostau i G. Santió (34).

La gran dificultat en estudiar l'Almirall de l'època és que abans de la proclamació de la República només havia escrit les Bases para la Constitución Federal de la Nación Española y para el Estado de Cataluña (Barcelona, 1868) i la Idea exacta de Federación (Datos para la organización de la República Federal Española) (Barcelona, 1869), que són dos escrits en defensa del constitucionalisme federal clàssic; i alguns arti-

cles esparsos, a més, és clar de ser l'ànima del diari "El Estado Catalán", des d'un primer moment, Almirall és la representació del federalisme d'arrel catalana que, si bé encara no es defineix en termes catalanistes, si que demostra una actitud decididament catalana en la pràctica política. Contràriament al que diu Solé-Tura (35), nosaltres creiem, com Termes (36), que el fet de no voler-se presentar a les eleccions de 1869 respon a una actitud d'afirmació catalana i no de malhumor. En no voler fer costat a un candidat vingut de fora, Almirall escrivia:

"que no es catalán, ni se halla avecinado en Cataluña (...) NO quisiera con mi aceptación (d'ésser candidat) apoyar el hecho de que personas de Madrid puedan influir en el partido para cuestiones que sólo en la localidad deben ser resueltas" (37).

Per Almirall, el federalisme no és una mera tècnica d'organització del poder, sinó tot un sistema de concebre les relacions socials. Com deia l'any 1870:

"Antes del movimiento de septiembre no había hecho profesión de fe en ningún partido, ni havia tomado jamás parte activa en la política. No había hecho profesión de fe en ningún partido, porque no existía formado, que yo supiera, ninguno que proclamara para España la federación de repúblicas democráticas, único al que yo hubiera podido pertenecer, por cuanto el que se llamaba democrático aceptava el programa unitarista de "La Discusión", que proclamaba la simple autonomía administrativa, la unidad de legislación, la cámara única, etc., principios e instituciones incompatibles con la forma federal. No había tomado parte activa en la política por cuanto no tenían ningún interés para mí las mezquinas luchas de ambiciones en las que se trataba sólo de cambiar ministros y derribar empleados, en las que se cifraba la política de entonces. Sólo cuando vi que havia nacido un partido nuevo que proclamaba principios que eran los míos y que creí que llegaría a ser el de la mayoría de los españoles, salí de la indiferencia en

que, como muchos, me hallaba sumido, y en la que quizás volveré a caer el día que pierda toda esperanza de ver al partido federal convertirse en un partido popular distinto de todos los demás que hacen la desdicha de la pàtria y sin ninguno de sus vicios, el día en que volvamos a hallarnos como en Septiembre de 1868, lo que no impedirá que siga profesando las mismas ideas que profeso, que profesaba cuando escribí el remitido y que he profesado siempre" (38).

I a fe que ho havia de complir. Pel juny de 1873, fastiguejat de l'experiència republicana, tancà el periòdic "El Estado Catalán" (39) i se'n va anar a casa.

Així doncs, l'origen de l'actitud política d'Almirall té una explicació que, evidentment, no és la mateixa que animava a Pi i Margall. De la mateixa manera, a ambdós polítics també els separava els fonaments teòrics a partir dels quals partida cadascú. Almirall, home més aviat positivista, rep la influència de pensadors anglo-saxons, Jefferson, Hamilton, Spencer, Darwin i més endavant dels francès H. Taine. Té com a model bàsic els EUA i Suïssa.

L'Almirall del Sexenni és, doncs, un polític preocupat per dotar a l'estat espanyol d'un ordre polític que resolgui per sempre més els vicis centralistes en l'organització de l'Estat:

"El mal que aqueja a España es grave y proviene de muy lejos, por lo que el remedio que se le aplique ha de ser enérgico para que produzca buenos resultados. El criterio de autoridad que en religión nos ha hecho escépticos o fanáticos, en ciencia nullos o a lo más eruditos, en política esclavos o farsantes y en todo infelices y atrasados, debe ser suplido por el criterio de libertad para la resolución de todos los problemas. La unidad nacional ficticia que despues de enemistar a unas provincias con otras las sujetó a todas a la tiranía y codicia de un centro envilecido, debe convertirse en confederación, que es la unidad verdadera como fundada en la armonía".

Aclarit aquest punt, continuava tot afirmant que la Confederació no podia desvincular-se de la idea republicana:

"La dirección de un rey que ha producido sólo tiranos, imbeciles o guerreros criminales, debe ceder la plaza al poder de muchos, a la República. Al gobierno de ciertas clases, privilegiadas no por sus méritos, debemos sustituir el gobierno de todos, del pueblo español. Sólo podemos regenerarnos estableciendo la Confederación republicana, y resolviendo todos, todas las cuestiones por el criterio de la libertad" (40).

Les possibles semblances entre la seva manera d'entendre la federació i la de Pi i Margall, fou rebutjada per Almirall abans i després de la primera República. En un article aparegut a "El Estado Catalán" (41), Valentí Almirall intentà marcar distàncies tot dient:

"Mucho nos pesa que un articulista de provincias acepte la idea de García Ruiz que juzga a los federalistas españoles por los federalistas madrileños. Por nuestra parte, podemos asegurarle que no somos discípulos de Proudhon ni de nadie. Somos federalistas porque hemos estudiado la causa de los males que afligen a nuestra patria; somos federalistas porque hemos estudiado la historia. Nuestros maestros han sido la razón, la ciencia política que no se resume en ningún hombre y las constituciones federalistas que con buen éxito han acreditado los siglos".

Una divergència que posa encara més de relleu en les famoses cartes a "El Diluvio", publicades a la dècada dels vuitanta, en què intentà d'explicar el perquè de la seva ruptura amb Pi i Margall:

"Ahora preguntamos: ¿Tiene todo esto (les idees de Pi i Margall) algo que ver con el federalismo? ¿Hay algo de común entre los que aspiramos á convertir la Nación española en un Estado compuesto, cuyos miembros sean las grandes regiones históricas, y los que pretenden volvernos á la vida salvaje ó autonómica para reconstituirmos por medio de un pacto unáni-

me? ¿Hay relación siquiera entre nuestro sistema positivista i práctico, planteado en los países más adelantados, y las lucubraciones que escribió Proudhon para combatir la unidad italiana, quizá por encargo de Napoleón III? ¿Podíamos dejar de romper con los que no tienen con nosotros más de común que darse un nombre que ja no les pertenece?.

Se nos dirá que ellos son federales Pactistas y nosotros anti-pactistas, pero nosotros lo negaremos rotundamente. No somos pactistas ni anti-pactistas, pues creemos que el autonomismo-pactista del que nos ocupamos es completamente ajeno al federalismo. En este no hay más contrato que el que celebran los estados soberanos al federarse y escribir la Constitución federal y aun este contrato no se rige por las reglas de los de derecho privado" (42).

La solució federal d'Almirall, com diu ell mateix, recolza en un fet cabdal: els Estats sobirans, que són l'essència del federalisme que resulta de la divisió de la sobirania. Ara bé, cal no confondre aquesta idea amb què faci una defensa del separatisme. No, Almirall, com Pi, té molt clara la unitat nacional espanyola:

"Los federalistas (...) no queremos dividir España en dos naciones, sino que queremos consolidar la unidad nacional, estableciéndola sobre la base sólida de la verdad, que es la más justa" (43).

A partir d'aquesta premissa, la fórmula per organitzar territorialment la federació cal que es fonamenti en les divisions naturals entre els pobles. L'organització de la federació, per tant:

"ofrecerá pocas dificultades porque existe la división natural entre las que fueron grandes provincias, después de perder su independencia. Historia, topografía, carácter, usos, todo es peculiar en cada provincia, muchas de las cuales tienen legislación e idiomas particulares. Dividiendo España en tantos Estados como son las provincias naturales, resultaría un número ni escaso ni excesivo, y su importancia relativa ha-

ria que las instituciones federales pudiesen funcionar desao-
gadamente".

A continuació afegia una crítica a la divisió que aleshores era vigent:

"Las provincias modernas son entidades puramente ficticias, para la creación de las cuales no se consultó á la naturaleza y sí que se la contradijo con el objeto de matar todo espíritu provincial y saciar el hambre unitarista de los gobiernos que han explotado España. Las provincias modernas han servido y sirven para poca cosa mas que para colocar 99 gobernadores civiles" (44).

El germen particularista que, en expressió provincialista, defensava Almirall s'allunyava també de les teories forals que predicaven els carlins o alguns pensadors catalans que, sense ser carlins, com Víctor Balaguer, preconitzaven una "Monarquia federal":

"Según se dice públicamente, el tema de los partidarios de Carlos VII en Cataluña es ahora libertad y fueros. Es decir, que los carlistas se proponen romper la unidad española y realizar la monarquia federal de don Víctor Balaguer. ¡Quién le habría de decir al Director General de Estadística que le saldrían tales partidarios!. Pero el hecho es natural, no podían dejar de ser afines el Trovador de Montserrat y los cantores del Concilio Vaticano" (45).

I encara insistirà sobre la qüestió en dir:

"Les comarques forals desitgen la unitat, almenys, com les unificades: totes són i desitgen continuar essent espanyols, però, dins la unitat de la pàtria, volen conservar llur manera d'ésser especial, volen tenir llurs lleis pròpies i acomodar-les a totes les necessitats que vagen sentint; volen parlar llurs idiomes i desenrotllar llurs interessos morals i materials en la forma i de la manera que llur major o menor educació els permetin.

El dia que les comarques unificades deixessin d'aspirar a la imposició, el dia que reconeguessin en els forals el dret a ésser-ho, no sols hauríem arribat a la unitat per la qual tan suspirem sinó que es clouria aquest llarg període de guerres intestines (les guerres carlines) que ens han dut al desesperat estat actual i s'obririen de bat a bat a la vida moderna les portes de la pàtria, ja que cada comarca es donaria les institucions i lleis més acomodades a la seva manera d'ésser i posaria els seus costums tradicionals al nivell de les noves necessitats.

El remei, doncs, que no pot trobar-se ni en la unificació completa ni en la separació absoluta, consistiria simplement en l'adopció del principi federatiu" (46).

Veiem, doncs, com per Almirall la federació és la garantia dels drets diguem-ne de les nacionalitats. Això no obstant, i d'aquí ve que a la introducció del capítol haguem anomenat Almirall federalista de tradició catalana en contraposició a l'autonomisme de Pi i Margall, el seu principi federatiu parteix d'una realitat inalineable: Catalunya:

"los Estados que han de formar la Federación española han de ser los que en otros tiempos fueron reinos, principados o condados independientes y que formaban las grandes provincias en tiempo de Fernando VII, v.g.r., Cataluña, Aragón, Valencia, etc. Por el mismo criterio deberíamos regirnos, si Portugal entrase en la Federación, convirtiéndola de española en ibérica" (47).

Aquest posicionament es fonamenta en la defensa de la igualtat dels Estats a partir d'una realitat sòcio-política diferenciada:

"La Confederación tiene dos bases: la soberanía del conjunto del pueblo y la soberanía de los Estados que la forman. Ninguna de las dos soberanías es superior a la otra y por consiguiente es preciso que las dos o sus representantes que lo son, de la primera el Cuerpo de representantes de la Nación, y de la segunda el de los representantes de los Estados, se

se pongan de acuerdo para poner en vigor una ley que ha de obligar a todos los Estados y a todos los individuos. Este artículo consagra la soberanía del conjunto de los individuos y la independencia de los Estados" (48).

El concepte de federació d'Almirall és, doncs, ben diferent del de Pi i Margall, ja que partint del que modernament anomenaríem autodeterminació, s'arriba a la defensa de la confederació, de contingut diferent al quintaessenciat federalisme autonomista dels republicans federals espanyols, més abocats al doctrinarisme.

Dit això, ¿Quines eren les idees de Valentí Almirall sobre el canvi social?. Fem, primerament, una precisió terminològica. El període comprès entre 1868 i 1874 fou, certament, com un esclat polític que alterà comportaments i actituds. Per aquest motiu, és molt possible que, com l'or, no fos revolucionari tot allò que llua. Volem dir, doncs, que el problema no és escatir si Almirall parlava de revolució o no, sinó de destriar les paraules del contingut que amaguem. Intentem-ho, doncs.

En els escrits que publicà abans de la República o mentre era aquesta la forma de govern de l'estat espanyol, Almirall no demostra una actitud massa compromesa en relació amb la qüestió social. Certament, Almirall no era un revolucionari, en tot cas fou un defensor acèrrim de la llibertat i la igualtat d'oportunitats:

"La igualdad es uno de los dogmas de nuestro partido. Sin ella la libertad sería irrisoria mentira, pues no se comprende que el individuo pueda ser libre sin igualdad de condiciones. Por esto deseamos y pedimos la igualdad de condiciones. Por esto deseamos y pedimos la abolición de las quintas (...). En nombre de la misma atacamos la monarquía porque eleva un hombre sobre todos los demás concediéndole honores y privilegios que rebajan a los demás hombres que deben obedecer sus órdenes, a los cuales llama súbditos. El nombre de la misma, pedimos la libertad de carreras porque sólo con ella todos

los ciudadanos estarán en igualdad de condiciones para dedicarse a una carrera como pueden dedicarse a un arte u oficio" (49).

De fet, és el mateix concepte que defensa a les Bases en establir que la Confederació garantirà la propietat, la llibertat d'ensenyament i la igualtat davant la llei, suprimint els privilegis, els tractaments i les distincions. És significatiu, però, que en regular la qüestió de l'esclavatge permeti una moratòria de quinze anys abans no sigui totalment abolit.

"para que esta disposición tenga efecto sin gravamen sensible para los intereses creados" (50).

Al nostre entendre, Almirall, junt amb alguns d'aquells obrers que li prestaven suport, no era res més que un radical petit burgès que lluitava per la igualtat en contra dels privilegis de les classes parasitàries. El seu reformisme és, en teoria, més aigualit que el de Pi i Margall -que se situava en uns postulats més aviat socialitzants. En aquest sentit, és revelador un article que fa part d'una sèrie publicada l'any 1870 (51). En ell, insisteix en la diferenciació entre burgesos parasitaris i burgesos que viuen honradament del treball, i aprofita per definir què és el canvi social:

"Si se convencen (els burgesos honrats) de que sus intereses son los del pueblo, de que la libertad que proclamamos ha de darles vida, que la felicidad de todos no ha de oponerse a su felicidad, que la revolución que deseamos ha de hacer desaparecer sus verdugos, que son los mismos que azotan a las clases populares, juntos acabaremos con la centralización que nos ahoga; juntos daremos cuenta de la inmoralidad que todo lo esteriliza; juntos pondremos al pueblo español en condiciones de explotar las riquezas naturales que el suelo de España contiene" (el subratllat és nostre).

L'alternativa social d'Almirall és més aviat interclassista que no pas altra cosa. És el mateix esperit que anys a venir li va fer escriure:

"Avui sabem ja que la humanitat no camina a salts, sinó que avança d'una manera imperceptible. La reflexió i la història nos ensenyen que l'evolució és cent vegades preferible a la revolució, puix que és l'única eficaç per a millorar les condicions polítiques i socials" (52).

3.1.3. El catalanisme progressiu; Josep Narcís Roca i Farreras

Josep Narcís Roca i Farreras fou, a parer de tots els qui l'han estudiat, el primer pensador que a Catalunya parlà de "nacionalisme català" (53). De tots ells, Cucurull ha estat el més taxatiu, atorgant-li el paper de precursor de l'independentisme català, ja que dels seus escrits extreu la conclusió que "l'alliberament social i l'alliberament nacional no són més que dues cares de la mateixa moneda" (54).

Plantejades així les coses, creiem que, si més no durant el Sexenni, és una conclusió agosarada. En primer lloc, perquè en esdevenir-se la revolució de setembre, Roca i Farreras va fer seva la idea federal, com molts altres pensadors catalans, precisament des de la perspectiva republicano-federal i no pas des de l'estrictament separatista. En segon lloc, perquè l'eclecticisme dels seus pressupòsits teòrics no permeten avançar un diagnòstic tan atrevit. Posem un exemple, en els articles de Roca s'esmenta l'estat català independent -referint-se a l'esplendor medieval- just en un moment en què Catalunya encara no s'havia constituït com a país; i, encara més, quan ha de definir el sector social que prestarà suport a la constitució d'un catalanisme obert cap endavant, ho fa referint-s'hi d'una manera massa genèrica, emprant termes com "poble", "classes populars", "jovent", etcètera. A més a més, Roca i Farreras en mantenir-se al marge de tota organització política (55), no féu possible l'estructuració d'un moviment polític amb cara i ulls. Al nostre entendre, Cucurull parteix d'una sobreestimació terminològica dels mots "independència", "separació", "Estat", "autonomia", "socialisme", etcètera, derivada de la lectura contemporània d'uns articles que van ser

escrits al segle XIX per un home que no acabava de distingir jurídicament la "Nació" de l'"Estat", la "Federació" de la "Confederació", etcètera. Àdhuc, és clar, sobreestima les llargues parrafades de Roca sobre com hauria pogut ser Catalunya si hagués romàs independent, "deixada en pau per Austríacs i Borbons, lliure de la Unitat espanyola i de sa centralització" (56).

Però si només fos això, el que acabem de transcriure no el diferenciaria d'Almirall. En tot cas, i en aquest punt sí que coincidim amb Cucurull i d'altres estudiosos, Roca i Farreras fou el teòric federalista més avançat de tots els qui tractaren el fet català. Sobretot pel radicalisme de les seves propostes i pel convenciment inequívoc, a diferència d'Almirall, que les reivindicacions catalanes havien de recolzar en el poble i ser plenament democràtiques (57). El seu projecte de federalisme no és, doncs, interclassista, sinó popular. D'ací, per tant, si alguna cosa fou és ser el precursor del catalanisme popular:

"El catalanisme que pot atreure, que ha d'atraure a la causa de Catalunya i de sa vida pròpia i natural les simpaties del major nombre dels catalans, dels catalans més actius, ço és de les classes populars i del jovent, és el catalanisme que no fa la major insistència en els fets monàrquics, religiosos i aristocràtics de la nostra antiga història; sinó en els fets democràtics, republicanistes i socials" (58).

Un catalanisme popular, però, que esdevenia possibilista quant al fet nacional català:

"Avui en dia, per la situació d'Espanya, d'Europa i de la mateixa Catalunya no és possible que la pàtria catalana formi una nació separada, del tot independent de la resta d'Espanya; sinó que algun llaç més estret que eixa separació és el llaç federatiu, és el que més s'acosta a la independència completa i a la situació de la Catalunya autònoma, independent, catalana, fent da se, de la Catalunya anterior a la conquesta de 1714" (59).

Un possibilisme que és fruit de la impotència davant la unitat espanyola inalterable: Cosa que, en ella mateixa, ja el separava de qualsevol altre pensador català.

Ja hem dit que Roca i Farreras s'incorporà a la política, sobretot amb articles periodístics, a partir de la revolució de 1868. L'opció que hem pres per estudiar el pensament del metge-farmacèutic Roca, ha estat centrar-nos en els articles apareguts durant el Sexenni; etapa en la qual intentà que els qui es deien catalanistes es convertissin en entusiastes partidaris de la República federal (60). Hem desestimat, per raons òbvies, aquells escrits publicats ja en la Restauració en què intentà permeabilitzar el catalanisme dels ideals democràtics i populistes (61).

Tres són les idees cabdals de Roca i Farreras: 1. La crítica a la uniformitat de les regions espanyoles, imposada per una política espanyolitzant, sigui descentralitzadora, sigui uniformista; 2. La defensa, encara que no ho formuli d'aquesta manera, de l'autodeterminació; i 3. La creença que per aconseguir la plena sobirania de Catalunya cal tenir el suport dels sectors populars, que són els qui verament defensaven la democràcia i la llibertat.

A diferència de Pi i Margall, però coincidint amb V. Almirall i els republicans intransigents, les teories de Roca i Farreras emanen de la defensa d'una realitat sòcio-política i cultural diferenciada:

"La descentralització no suposa la vida autonòmica (amb ses lleis pròpies) de les entitats polítiques naturals, dels Estats o províncies diferents per la història, la raça, els costums, la legislació civil, etc ..." (62).

El susdit apriorisme és el fonament per a la crítica de la uniformitat o, per entendre'ns, de l'harmonització:

"(...) totes les regions d'Espanya han de tenir, segons els unitaris, un sol i mateix grau de descentralització, el

que puguin suportar les més endarrerides. Tant se valdria que per lliurar d'indigestió els dèbils de ventrell, es donés als bons i de bon apetit un menjar escàs i fluix" (63).

El més important, doncs, és assegurar els drets de les entitats històricament diferents. Per aquest motiu, la República unitària no era la forma de govern desitjable, com tampoc no ho era la monarquia:

"Cap sistema unitari, sia republicà, sia monàrquic, ha d'avenir-se a donar a Catalunya una descentralització administrativa avançada i progressiva, creixent, que l'anés preparant i educant per ser Estat" (64).

L'alternativa, per tant, calia cercar-la en el federalisme, malgrat que ho plantegi amb l'ambigüitat suficient com per voler donar a entendre que la separació també es un camí possible:

"Solament dintre de la federació espanyola o aragonesa pot Catalunya renàixer a vida pròpia, nacional, independent, o autònica, solament sent dintre de si mateixa una república, ja separada, ja confederada, lliure de poder monàrquic, mestressa de si mateixa, pot reorganitzar-se per a aqueixa existència" (65).

Per la conjuntura de 1873, Roca i Farreras optava per uns plantejaments més precisos i pràctics:

"Pel que toca al dia d'avui (agost de 1873), no volem dir que Catalunya se separi d'Espanya amb violència. Per una part la guerra carlista, per una altra part la situació política del Govern i del Congrés centrals encaminada a plantejar una constitució a on Catalunya és reconeguda com a Estat confederat, aconsellem seguir el camí pacífic i legal mentre es pugui, mentreaquella guerra duri i mentre el Congrés i el Govern del centre no tractin de tornar al sistema unitari" (66).

O bé:

"Avui en dia pot Catalunya tenir autonomia sens separar-se del tot i definitivament d'Espanya, pot ser un estat confederat, havent-hi a l'Espanya castellana un partit federalista. El llaç federatiu és més fluix que la unitat i més estret que la separació i que la senzilla aliança entre Estats estrangers uns als altres. No convenit-li a Catalunya l'una ni l'altra avui en dia, la situació confederada és la que més propiament li escau. Un altre dia tal vegada hagi d'acudir a la separació, no avui" (67).

Sempre el mateix afegit: la possibilitat de separar-se d'Espanya. Per això, encara que pugui semblar contradicitori, diem que Roca i Farreras no era separatista, ja que la separació l'entenia com un últim recurs si eren bescantats els drets de Catalunya.

La fórmula per organitzar l'estat federal s'assembla molt a la d'Almirall. És a dir, Roca i Farreras defensa la separació prèvia, l'autodeterminació, com a única manera perquè després s'estableixin relacions amb els altres pobles de l'estat espanyol:

"Sols d'una manera pot estar Catalunya confederada, constituint ella sola un sol Estat" (68).

Hem dit en iniciar l'exposició que tres eren les idees matriu de Roca, n'hem explicades dues, anem ara per l'última que, a parer nostre, és la més novedosa.

Dins el corrent catalanista, Roca és eminentment demòcrata i partidari de la justícia social. Ara bé, d'això a dir-ne socialista n'hi ha un bon tros. És titlla de socialista per contraposició a la claudicació en els sentiments patriòtics dels conservadors, i, fins i tot, per oportunisme:

"Els interessos conservadors de llibertat política limitada i de la present situació social de classes fan a la federa-

ció el càrrec d'ésser republicana, democràtica, demagògica, favorable a les masses revolucionària i socialista. Per la nostra part, havent sigut democràtic o demagògic i socialista primer que federalista o tan aviat almenys, l'autor d'est article es considera dispensat de desmerèixer tal càrrec, l'accepta amb molta honra per la federació i res li fa que dits interessos conservadors quedin al costat de l'unitarisme i de la centralització. Així les classes democràtiques estaran més al costat de la cuasa catalanista i federal, donant-li una força que jamai li donarien aquells interessos generalment egoistes, porucs i sense energia, escassos de sentiment patriòtic, més afectats als interessos materials que als morals i més cosmopolites que entusiasmats per la pàtria" (69).

De totes maneres, Roca i Farreres entenia que el catalanisme era una política revolucionària perquè trencava el motllo uniformista, consagrat amb els Borbons, i perquè només podia rebre el suport de les classes populars, extremistes i revolucionàries. Del que diu, se'n podia desprendre que la conjunció fet català/reforma social és més aviat utilitarista. Però fórem injustos si ho analitzéssim només en aquest sentit. Fa l'efecte que la concreció de la conjunció alliberament nacional i alliberament social encara estava elaborada molt primitivament, car no fou ell qui la desplegà ni l'època ho permetia (70).

És veritat, però, que ell mateix defineix el catalanisme progressiu basant-se en tres idees:

"Primera, la justícia i raó de les aspiracions revolucionàries, reformadores, avançades, com vulla dir-se, de les classes populars d'aquells temps (referint-se als remenses i barretines) i del nostre. Segona, la impotència dels elements conservadors, porucs, egoistes, decadents, irresoluts, per salvar la causa de Catalunya i de sa vida pròpia de l'esperit absorbent, centralista, unitari que domina per tota Europa. Tercera. la necessitat pràctica de mirar endavant, per al temps a venir" (71).

Però les seves idees no van acompanyades d'un programa social que comporti l'emancipació de les classes populars que esmenta. Potser a causa del determinisme que li fa dir, en advertir les classes conservadores que temen el descontrol social:

"sia sota la unitat, sia sota la federació, el moviment de reforma política i social en sentit popular o demagògic com diuen, entenent-ho malament, no pot evitar-se, tant serà d'una manera com d'una altra".

I afegia que la federació era la solució dels problemes:

"amb la federació pot fer-se més ordenadament, perquè amb ella Catalunya no hauria de fer-ho segons es faci al centre sota circumstàncies diferents de les seves, sinó segons ses pròpies circumstàncies i necessitats i segons son caràcter propi" (72).

Així doncs, en l'obra de Roca i Farreras del Sexenni hi ha una voluntat de connectar amb els sectors populars, però no hi ha un programa social, llevat del reclam de justícia des de la perspectiva d'un reformisme social no revolucionari. Una altra cosa serà la influència de Roca en l'esquerra marxista que, a partir de la segona República, intentà que el proletariat assumís la causa catalana i no la separés de la causa de l'emancipació social (73).

3.1.4. El federalisme republicà catòlic: F. Romaní i Puigdemolas

Francesc Romaní i Puigdemolas, jurisconsult nascut a Capellades, és l'exponent més destacat d'un sector polític excepcional a l'època: el federalisme que podríem anomenar de dretes (74). Fou un defensor de la solució federal, però separant-la de les idees avançades i laiques amb què l'havia lligada el partit republicà (75). Per sobre de tot, Romaní era catòlic, cosa que li féu vincular el federalisme republicà amb el catolicisme. Ell mateix ens explica perquè es féu republicà:

"Antes de la caída de Doña Isabel, no me acordaba de la república para España, porque deseo siempre evitar los trastornos, sobre todo viviendo en condiciones parlamentarias (76). Más la desaparición del monarca, causada por la fuerza revolucionaria, que se inaugura planteando la conveniencia de elegir entre la república o la monarquía me hizo pensar que había llegado para ésta la hora de su desaparición, atendidos los síntomas disolventes que vienen trabajandonos" (77).

Això no obstant, el federalisme de Romaní ve de més lluny:

"Mis tendencias federales datan del año 1860: nacieron con motivo de la célebre ley hipotecaria (78) (...). En el año 1864, siendo diputado de esta provincia, al recibir la invitación de adherirse el cuerpo provincial a la causa del señor Sánchez Silva contra los fueros vascos, expuse el respeto debido a las autonomías de aquella provincia y la Diputación se abstuvo de secundar las miras políticas del señor Sánchez Silva (...). La discusión (...) acabó de decidirme a favor de la forma federativa" (79).

Republicà i federal, basà el seu federalisme en la recuperació de les tradicions i llibertats dels regnes peninsulars d'antany:

"Algunos pretenden basar la federación sobre las cuarenta y nueve provincias hoy existentes, y semejante propósito no conduciría a más que a debilitar los antiguos lazos federativos.

El sistema federalista, al que profeso culto decidido, ha de ser el encargado de hacer revivir en la forma moderna las antiguas libertades" (80).

Amb tot, Romaní, coincidint amb la branca més moderada del federalisme, no és partidari de la divisió de sobirania, per emprar l'expressió amb què Almirall designà el concepte d'autodeterminació, ni, naturalment, de la separació. Per ell, la unitat nacional espanyola (81) és un fet:

"Supone V (...) que es indispensable proclamar primero la independencia de cada Estado, disolverse las Cortes y, respetando el derecho de cada uno, pactar libremente la confederación y las condiciones de ingreso. No es éste el punto de partida para los que deseamos la federación que cabalmente presupone formada la unidad nacional, como cuerpo viviente, del cual no puede separarse ni desprenderse ningún miembro, sin lesionar el cuerpo entero".

Per afegir tot seguit:

"Así lo han entendido los Estados Unidos y así lo entendemos los que tratamos de federarnos y no de confederarnos, para lo cual sería indispensable que no estuviese irrevocablemente corporizada nuestra nacionalidad común. De modo es que proyectamos constituir una común soberanía, agrupando Estados soberanos, sino que tratamos de hacer surgir del seno de la soberanía nacional española, una e indivisible, varias entidades independientes" (82) (el subratllat és nostre).

És a dir, la unió d'Estats, o del "feix de nacionalitats" que diria ell, per formar un Estat sobirà únic. A partir d'aquest concepte clàssic de federació, es planteja com s'ha d'organitzar l'Estat:

"Los antiguos reinos no tienen que cuidar de intereses simplemente económico-administrativos, sino que deben conservar dentro de la unidad su ley, su lengua, su literatura, su arte, su carácter, mientras todavía late el genius loci. Si se confían tales intereses a un parlamento general, los veremos deshechos muy pronto, se nos impondrán condiciones completamente extrañas, seremos extranjeros en nuestra casa y se nos vestirá con ropa ajena".

L'alternativa és, per tant, clara:

"Necesitamos, por consiguiente, de un poder legislativo especial, que conserve y mejore nuestra vida interna, por lo cual procede practicar un trabajo de limitación de atribucio-

nes entre la federación y los estados, y luego cuidar de restaurar o reconstruir las antiguas autonomías españolas que han de formarse, aprovechando al efecto las condiciones de capitalidad que todavía se conservan, y esas condiciones de que nos hablaba el señor Permanyer, reproducidas en el último Congreso con la teoría de la constitución interna española, en contraposición a la escrita" (83).

Hem dit al principi que Romaní i Puigdemolas va ser un federalista de dretes, republicà federal catòlic i mantenedor de les tradicions. El model polític-social que hauria volgut per a la federació i Catalunya estava impregnat d'aquesta mena de tradicionalisme renovat que ell defensà:

"Esas libertades (les antigues llibertats de la Corona d'Aragó) se refieren al poder político de que gozaban la nobleza, el clero y el pueblo, distribuido éste en municipalidades; hoy es imposible fundar en ellas el poder político, pero es posible hallar un equivalente dosificando las diversas formas de producción, las cuales determinarían la representación política, en consonancia con sus respectivas afecciones, en las personas de mayor capacidad y mérito, dentro de las respectivas clases. Así quedaría sustituida la política abstracta e ideal que tantos Quijotes produce por la de intereses de todas clases y categorías, sobre las cuales surge armónico el interés político, social y religioso de las naciones" (84).

Romaní i Puigdemolas fou l'excepció en el corrent polític de dreta, car les mesures castellanitzadores exercides pel govern de Madrid l'aproparen a una solució republicana i federal per a Catalunya i no a la monarquia federal o descentralitzadora; de la mateixa manera que l'afecció a les tradicions catalanes l'inclinaven a proposar un estat corporatiu força rudimentari.

3.2. L'ALTERNATIVA MONÀRQUICA

Des que triomfà la Revolució de setembre fins que el general Martínez de Campos no s'aixecà a Sagunt, l'oposició al sistema existent (85) emprà dues vies a fi de desestabilitzar el règim democràtic espanyol, en versió monàrquico-democràtica o bé republicano-federal. Ambdós sectors, però, agruparen a aquells que restaren al marge de la Revolució, i àdhuc s'hi oposaren. De manera diferent, és clar, però de fet mai no tingueren vacil·lacions sobre llur posicionament. Per uns, els que s'anomenaven alfonsins, l'alternativa era restaurar la casa de Borbó al tron d'Espanya; pels altres, els carlins, com ja havien fet en plantejar-se el problema successori, optaren per iniciar una guerra (1872) que resultà nefasta per a la República. Els alfonsins seguiren un camí més pacífic, però que donà uns fruits molt més triomfants. Tot i el conservadorisme que políticament defensaren ambdues tendències; és clar que, ja ho hem dit, cadascuna va fer la seva, sovint contraposadament.

3.2.1. El regionalisme descentralitzador; Joan Mañé i Flaquer

Decebut de l'experiment Unionista del general O'Donnell (86), que s'havia encetat com un assaig "centrista" per a la recerca de reformes administratives i de moralitat pública; però, sobretot, decebut per la incapacitat unionista de defer el nus de la centralització, els conservadors catalans decidiren de fer part del govern pro-moderat del marquès de Miraflores (87). Fou l'última vegada, abans de la Revolució de 1868, que els conservadors catalans intentaren d'intervenir directament a les institucions de l'Estat (88). A partir d'aleshores, el conservadorisme català es replegà a Catalunya:

"Havia fracassat totalment el seu projecte 'centrista' de cercar un camí entre el democratisme individualista dels progressistes i el dur immobilisme dels moderats. Però havia fracassat també tot un intent possibilista de reforma prudent

de l'estat centralista: l'intervencionisme català en la política espanyola es veia de nou frustrat si es volia actuar com a força independent dels grans partits estatals" (89).

Així les coses, el conservadorisme polític català, que s'havia anat gestant des de 1849, junt amb els industrials catalans, viurà un període de reflux, tancat a casa, dedicant-se a organitzar la infraestructura com a grup (vegeu La burgesia barcelonina). Per aquest motiu, ultra d'altres consideracions polítiques, no participaren en les conspiracions ni en l'aixecament revolucionari iniciat a Cadis. Mes aviat sembla que per ells era un moment de perplexitat que fins i tot en el cas de Mañé li fa dir:

"Aceptamos la revolución de septiembre como una lección y como un castigo. Por esto desde los primeros momentos (...) nos creímos en el deber de prestar nuestro apoyo leal (...). Aceptamos de buena fe la nueva Constitución y deseamos que se ensaye con toda lealtad, con toda sinceridad" (90).

Lleialtat i sinceritat que duraria ben poc. Les dificultats del nou règim i l'organització creixent del republicanisme federal i del moviment obrer, saccejà els conservadors que optaren finalment per veure-les venir, tot esperant el fracàs de la Revolució i del que li vingués darrera, república inclosa. És significatiu, per exemple, que Mañé i Flaquer iniciés les famoses "Cartas a Cándido" el juliol de 1873 (91), quan la primera República havia iniciat ja una davallada impossible de contenir, i que, curiosament, coincideix, si fa o no fa, amb el nomenament el 4 d'agost del mateix any, de Cánovas del Castillo com a dirigent màxim de l'alfonsisme.

Així doncs, a mitjan 1873 el conservadorisme català estava en condicions de reagrupar-se novament a fi de conspirar contra la República a favor de Don Alfonso.

Mañé i Flaquer, i amb ell tota l'escola conservadora barcelonina, havia intervingut en política conscient de la peculia-

ritat catalana, de la necessitat que l'Estat rectificqués el rumb centralista; és a dir, uniformista:

"La libertad y la descentralización -deia- son un contrasentido, y la libertad sin la descentralización es una ficción, una mentira, una burla que sufren sólo los pueblos que se hacen dignos de ella por su ignorancia o su negligencia" (92).

Per ells, doncs, tot criticant-ho, la història cap a la unitat espanyola ha estat:

"Introducir la uniformidad y la igualdad de la miseria, de la ignorancia y del rebajamiento moral" (93).

Un posicionament que cal valorar justament perquè deriva del convenciment que existeixen diferències entre Madrid i Barcelona i entre unes zones i unes altres de l'Estat. Això no obstant, Mañé no era contrari a la unitat política de l'Estat, només que entenia que:

"España es una federación (!) de pueblos, de nacionalidades, de razas distintas, con distintas tradiciones, distintas costumbres y distintos idiomas. Cada región tiene su historia aparte, sus héroes particulares, su literatura, sus canciones populares; cada cual ha conservado sus códigos y tribunales distintos de los de los demás".

I afegia quina era la naturalesa de tal diferència:

"No se crea que las líneas de demarcación que las separan hayan nacido de la arbitrariedad, del capricho de un rey o de un conquistador: son obra de la naturaleza o, mejor dicho, de la Providencia, pues han resistido a los vanos esfuerzos intentados por los hombres para destruirlas" (94).

Aquestes paraules les escriví Mañé l'any 1855. El mateix to històric-romàntic es veu en el fullet Cataluña y los Catalanes de Joan Cortada (95), que no per casualitat aparegué també el 1855:

"Entretanto, los catalanes, como subditos de la Corona de

España, consideran a los demás españoles como hermanos y su único anhelo es ver grande y poderosa la patria común, para lo cual nunca dejarán de contribuir con todo el esfuerzo de que son capaces. Perdóneseles el noble orgullo de querer estar a la cabeza del comercio, de la navegación y de la industria en España (...) Perdóneseles que tal cual vez en verso y en prosa escriban la lengua de sus padres ... Dejádles que recuerden los días, días de sus glorias .. que ensalcen su patria y lloren las desdichas que ha sufrido .. Santo es el amor a la patria, y la patria nuestra es Cataluña".

Per Mañé, com per molts altres catalans romàntics, el mal provenia de sis-cents quilòmetres enllà, del baluard de la centralització i el monopoli de l'Estat:

"No puede usted imaginarse, señor Director, cuánto repugna aquí el monopolio de Madrid. Si no se le pone remedio, se llegará a gravar el aire que respiramos y la luz que nos ilumina ¿Y todo esto por qué?. Para dar un tanto de vida artificial a una población sin historia, sin monumento, la cual debe pagar hasta el agua que bebe con el dinero de la provincia; población esencialmente consumidora, que no produce más que la corrupción, que no es siquiera, como Paris en Francia, el centro de las artes, de las ciencias, de la moda, del buen gusto, y que no es más que un centro de intrigas" (96).

Després d'aquesta plantufada, vingué tot allò de la Unió Liberal i el govern Miraflores, que imprimí un to més moderat als postulats del conservadorisme. Però, una vegada va fracassar en l'intent , se'n tornaren cap a casa.

De les demandes de descentralització i de supressió de l'exclusivisme madrileny, certament, no se'n desprèn una crítica a la unitat nacional espanyola; en tot cas, això sí, un rebuig a la uniformitat com a fórmula d'organització estatal. Les paraules de Duran i Bas són ben eloqüents en aquest respecte:

"La escuela conservadora catalana, bajo la influencia de los principios racionales que la informan y de las condiciones etnográficas de nuestro pueblo que la han aleccionado, se ha distinguido constantemente por sus tendencias excentralizadoras; pero no ha profesado jamás la teoría atomística de las escuelas que en el individuo ven el origen y el fin del derecho, y en las entidades locales seres independientes y autónomos" (97).

En el mateix sentit s'expressava Mañé en criticar el federalisme de la República:

"La idea fundamental de aquellos pactos (els de Tortosa), de aquellos Estados pactantes ó contratantes, parte del principio de la federación verdadera, del principio federal que ha regido en el mundo, así para las repúblicas como para las monarquías, hasta que el racionalismo, con su autonomía individual, ha venido á meteros y á meternos en un callejon sin salida" (98).

Que, a més a més, és sempre disgregador.

Més contundent va ser anys més tard en dir:

"Cataluña no quiere desgarrar, no quiere deshacer, no quiere siquiera manchar este tejido histórico que ha unido estrechamente a los dos pueblos (Cataluña y Castilla) (...). Darnos facilidades (a los catalanes) para explicar nuestra actividad y nuestra aptitud, no sólo en los asuntos privados sino también en la administración municipal y provincial, con una descentralización gradual, compatible con la integridad del Estado español, y todos tendremos motivos para aplaudirlo" (99).

Tot el que acabem d'exposar són els plantejaments dels conservadors quant al fet català abans de l'adveniment de la primera República. Una vegada instaurada, el conservadorisme es decantà per les opcions de classe, deixant de banda la defensa dels drets nacionals.

En parlar de la burgesia barcelonina (vegeu pàg.) hem dit que els industrials exercien una actuació doble, una cap a enfora, destinada a assegurar-se un lloc a l'Estat a partir d'una acció de conservació política, i una altra cap a endins, de protecció econòmica. Però, perquè s'assolissin ambdós objectius durant la República, calia que, com ha dit J. Ferrando Badía (100), s'asseguressin les dues obsessions que marcaven el comportament dels conservadors: l'Ordre i la Llibertat. Cada sector polític -dir-ho és gairebé una petulància- tenia una manera particular d'entendre les dues idees. Diem això, perquè per Mañé i l'escola conservadora barcelonina, la preocupació que els neguitejà durant la Revolució i la República no fou si la descentralització era millor o pitjor, sinó la pèrdua de l'ordre; fet que al seu entendre s'agregava amb el democratisme excessiu dels dirigents republicans. Duran i Bas, tot fent una explicació general de l'evolució històrica dels canvis polítics, posà de manifest els temors dels conservadors a qualque canvi que comportés l'agitació social:

"La caída de los tronos no era simplemente el advenimiento de la República, era el advenimiento de la democracia. Plantearonse entonces en la Vieja Europa los más graves y difíciles problemas en el orden religioso, en el político y en el social; y jamás como entonces se ha hecho alarde de tan desdenoso repudio de las instituciones seculares; jamás como entonces se aspiró a tan profunda renovación social para el porvenir. El poder temporal del pontificado, el destino de los diversos Estados de Alemania é Italia; la monarquía como forma de gobierno; el equilibrio europeo; la legitimidad del capital en sus relaciones con el trabajo; la organización de la propiedad individual, todo se discute, digo mal, todo se combate en aquellos días; y la incredulidad quiere tener iguales derechos que la fe; la democracia presenta sus títulos á la dominación política; en nombre del principio de las nacionalidades se intenta reconstruir el mapa de Europa; y el trabajo pide nueva organización con pretensiones a confiscar el capital ó a reducirlo á estado de servidumbre. Recedant

vetera, es el grito de guerra de las sublevadas muchedumbres" (101).

Duran reflecteix abastament el temor dels conservadors al canvi. És, en definitiva, una por a la revolució que, en la conjuntura concreta del Sexenni, s'inicià amb el pronunciament de Cadis, augmentà en esdevenir-se la Comuna de París (102) i l'aparició de les primeres organitzacions obreres, per acabar aterrint-se encara més amb l'adveniment de la República.

Per aquest motiu, no té res d'estranya la demagogia que emprà Mañé pel setembre de 1873 en comentar la suspensió de les sessions de Corts:

"Ahora ya ve nuestro pueblo se teníamos razón los que esto (la manca de llibertat i la violència durant el règim republicà) le anunciábamos; ahora ya ve como esa gente (els republicans) no sueña sino con dictaduras -dictaduras en todas partes".

A continuació, però, oferia l'alternativa conservadora:

"Ahora ya ve (el poble) como para restablecer el orden, la paz, la regularidad en la máquina administrativa, las buenas relaciones internacionales que crearon los gobiernos conservadores, necesita apelar á los medios que emplearon aquellos gobiernos, però exagerándolos, á pesar de haberlos reprobado, de haberlos condenado, de haberlos anatematizado, de haberlos execrado, de haberlos declarado crímenes abominables, delitos de lesa humanidad. ¡Ojalá, y lo deseo de corazón, que el remedio, aunque violento, sea eficaz, no sea tarde! ¡Y ojalá la lección, aunque dura, aproveche á nuestro pueblo cruelmente castigado!" (103).

És a dir, de la declaració de 1869 acceptant resignadament la revolució al text suara transcrit, han passat quatre anys, plens de vicissituds; però, sobretot, quatre anys en què els conservadors cercaren una sortida, fins i tot violenta, bandejant els posicionaments descentralitzadors que havien defensat en la dècada dels cinquanta.

Cercaven una sortida, i la van trobar en Cánovas del Castillo i l'alfonsisme, si és que ja no eren alfonsins des del principi:

"Uno de los primeros pasos que dió (Cánovas) fue telegrafiarle a Aguas Buenas para que fuera a París con el fin de encargarme de la organización del partido alfonsino en Cataluña (...) Convencíle de que aquella jefatura correspondía por muchos títulos al Señor Duran y Bas, a quien yo secundaría en cuanto hiciera, pues que además de estar de acuerdo con él le reconocería la superioridad" (104).

Fos qui fos el cap, una cosa era clara: l'alfonsisme tenia voluntat d'esdevenir l'alternativa al règim republicà. El que calia, doncs, era cercar el suport necessari per arribar a bon port. Borja de Riquer, tantes vegades citat en aquest apartat, assenyala les connexions i les dificultats per crear el nucli alfonsí català. Concretament, esmenta els esforços de Cañovas per configurar el grup (105), sense ferir la susceptibilitat dels dos nuclis monàrquics alfonsins a Catalunya. Per una banda, el Comité Monárquico Conservador del Comte de Foxà, amb el suport dels antics moderats i els militars intriguants com Martínez de Campos; i de l'altra, el grup comandat per Duran i Bas, que és la resultant d'una barreja entre unionistes, algun moderat i fins i tot algun ex-progressista. El desembre de 1873 Cánovas trameté a Duran una carta amb els noms dels qui convenia de convèncer per a la causa de l'alfonsisme: Josep Ferrer i Vidal; Joan Illas i Vidal; Ramon de Ciscar; Felip Bertran d'Amat; Pelai de Camps; Joaquim M. de Paz; Ferran de Delàs; Ferran Moragas i Ubach; Francesc Barret; Ramon Estruch i Ferrer; Joan Mañé i Flaquer, Estanislau Reynals i Rabassa; Francesc de P. Renart; Josep Flaquer; Ignasi M. de Ferran; F. de Salas Jaumar; Joaquim Rubió i Ors; Gaietà Vidal i Valenciano; Josep de Letamendi; Joan de Rull; Vicens Munner; Melcior Ferrer; Amador Guerra; Eduard Gibert i Ruiria; Joan Baptista Orriols; Josep Vilaseca; Josep Borrell i Monmany; Ricard Ventosa; Joaquim Cadafalch; Salvador Brocà de Bofarull; Pere M. Escuredo; Josep Antoni Buxeres; Josep M. de Des-

pujol; Comte de Foxà; Marquès de Ciutadilla; Baró de Prado-Hermoso; Marià de Pico; Josep Ribas de Clascar; Baró de Casanova; Antoni Ciprià Costa; Manuel Girona; Josep Maria Serra; Josep Amell i Bou; Antoni López i López; Josep Canela i Raventós; Pelegrí Pomés i Bordas; Antoni Gori; Frederic Nicolau; Josep Antoni Salom; Joan Jaumandreu; Antoni Escubós; Eusebi Güell i Bacigalupi; Frederic Ricard; Joan Sert; Sebastià Piaja; Josep Munné; Francesc Jumà; Antoni Brusi i Ferrer; Josep Maria Pera; Àngel Bos; Francesc Benet i Colom; Lluís M. del Camino; Ignasi Fontrodona; Antoni Ginebreda; Modest Lleó; Antoni Xurriquer; Baltasar de Bacardí; Arcadi de Senillosa; Miguel Biada; Josep Antoni Muntadas; Josep Artigas; Modest Torras; Ramón Manuel Gay; Jaume Puigriquer; Marià Maspons; Josep de Palai i Català; Josep Pujol i Fernández; Pere de Rosselló; Josep d'Argullol; Josep Oriol de Setmanat; Marquès de Castellivell; Ramon de Casanova; Manuel Enric de Casanova; Marià Caú i López; Francesc Rahola; Miquel Rosés; Andreu Anglada; Miquel Vilaregut; Marquès del Valle de Ribas; Lluís de Martes; Trinitat de Fontcuberta; Carles de Fontcuberta; Joan Sanlleí; Gustau de Gispert; Francesc de P. Rojas; Jaume Moné i Bosch; Francesc Bosch; Joaquim Gibert; Joan Antoni Tressera; Antoni Nadal; Alexandre Peray; Antoni de Larrad; Antoni Castell de Pons; Josep Puig i Llagostera (106).

Gairebé hi ha tots els noms de la Barcelona econòmica i política d'aleshores. Hi destaquen, com diu Riquer (107), dos fets significatius. Primerament, la quantitat de noms vinculats als interessos colonials, (concretament hi ha 12 dels 22 membres de la junta directiva del Círculo Hispano Ultramarino i 17 dels 27 de la Liga Nacional), al món financer i als burgesos propietaris de finques urbanes. Segonament, cal constatar que són grans industrials, en detriment dels mitjans i petits. Hi ha, també, dos destacats proteccionistes (Castell de Pons i Puig i Llagostera) i el president de l'Institut Industrial de Catalunya, Jaumandreu, i, per contra, és significativa l'absència de Bosch i Labrús, president del Foment. Cosa que pot donar-nos una pista sobre la representativitat social de l'alfonsisme català.

Duran i Bas elaborà dues llistes més (108) que complementen amb nous noms la lliurada per Cánovas. Entre totes tres llistes hi ha 170 destacats comerciants, propietaris, advocats i fabricants, que eren els qui n'aportaven menys: una dotzena, si fa o no fa. De totes tres llistes, doncs, en sortiren els elements que conduïren la Restauració a Catalunya. Martínez de Campos, el capità general de Catalunya, els farà la feina bruta. Després, ja amb Alfons com a rei, els caldrà justificar-se. Per adonar-nos de quins eren els arguments, val la pena reproduir extensament les disquisicions tremendistes de l'Institut Industrial sobre el que havia passat durant aquells anys:

"En su transcurso hemos pasado por uno de los períodos más calamitosos que registra nuestra historia: trastornos violentos y agitación incesante; gobiernos sin autoridad y anarquía sin freno; guerra civil en la Península y en las colonias; sacrificios inmensos de hombres y de dinero; desbarajuste completo en la administración; la Hacienda arruinada; el crédito abatido; las obras públicas, no ya paralizadas, sino en gran parte destruídas por la piqueta ó la tea; el incendio, la desolación y la ruina por doquiera, las comunicaciones frecuentísima y casi constantemente interrumpidas; los impuestos nuevos y extraordinarios y las exacciones ilegales de las bandas armadas, agotando el esquilmo pecunio de los particulares; la perturbación en las fábricas; en los talleres, en el campo y en los ánimos de la honrada clase obrera; tales son, á grandes rasgos indicadas, las circunstancias tristísimas en que la producción española, el comercio, la agricultura y la industria, han vivido durante ese plazo en que debían prepararse á sostener una lucha desigual con todo el mundo" (109).

En fi, tot un cúmulo de desgràcies que tenen com a anatema principal la República, i serviran per abocar-se cap a la Restauració. El que succeí després, ja no ens pertoca d'explicar-ho.

3.2.2. El foralisme carlí

En un sentit estrictament polític, els carlins haurien de ser titllats de conservadors. No cal dir que, des del bàndol liberal, s'ha fet així. Ara bé, la "qüestió" carlina és molt més complexa que tot això, la qual cosa obligaria a fer un estudi detallat de la base de sosteniment d'un sector polític que optà per actituds reaccionàries i "anti-modernes". Un primer pas per establir la caracterologia del carlisme fóra fer el que recomana Josep Fontana: distingir entre el "partit carlí" i els acòlits que l'acompanyaven de les masses camperoles que el seguiren en la lluita contra un enemic comú; és a dir, el liberal (110). Però tot intent d'encarar una distinció tal, requereix alguna cosa més que quatre ratlles. Per aquest motiu, per la nostra part, només analitzarem l'actitud demostrada pels carlins, pel "partit", durant el Sexenni, la qual no dubten a designar com a conservadora.

Des de 1849 en què acabà la "Guerra dels Matiners" fins a l'any 1872 en què abandonaren la legalitat constitucional, els carlins havien optat per una via pacífica i electoral. Fou el fracàs d'una candidatura estrambòtica entre carlins, alfonsins, republicans i radicals per a les eleccions del mes d'abril de 1872 allò que els acabà de decidir de sortir de la legalitat (111). Així doncs, fins i tot abans d'acabar el procés electoral, els carlins decidiren d'endegar un aixecament que en el cas del País Basc s'interrompé amb l'acord d'Amorabieta de maig de 1872, i, en el cas català, enllaçà amb la represa de la guerra a la zona Nord el febrer de 1873 (Vegeu Les tensions prèvies a la proclamació de la República).

Entre juny i desembre de 1872 es produïren dos fets importants. El primer, del mes de juny, és el manifest del pretendent Carles retornant els furs als catalans, aragonesos i valencians:

".. yo os devuelvo vuestros fueros porque soy el mantenedor de todas las justicias; y para hacerlo, como los años no transcurren en vano, os llamaré y de común acuerdo podremos adaptarnos a las exigencias de nuestros tiempos. Y España sabrá una

vez más que en la bandera donde está escrito Dios, Patria y Rey, están escritas las legítimas libertades" (112).

El segon fet, de desembre de 1872, és la connivència carlina en produir-se l'aixecament federal d'aquell any, com ho demostra un comunicat de Savalls corresponent a l'època:

"Comandancia general de la provincia de Gerona: Habiendo tomado las armas el partido republicano federal, con objeto de derribar lo existente, mando a todas las autoridades civiles y militares de la provincia de Gerona, que les den toda la proteccion posible mientras no exijan contribuciones ni molesten a los particulares. Si alguna fuerza republicana acude a algún jefe carlista o se reune a él, podrá éste (exigiéndole el correspondiente recibo) socorrerla, y si fuera necesario, ayudarla con las armas, considerándoles como hermanos mientras respeten la propiedad" (113).

Ambdós fets palesen una realitat inexorable: els carlins optaren, per dir-ho d'alguna manera, per una via "autonomista" que afavorís llur contacte amb les masses camperoles, i que, a més a més, no els espantava emprar una o altra tàctica per esfonzar allò existent i que, és clar, no els agradava.

Però ¿en què es fonamenta el federalisme carlí? Evidentment partida de l'acceptació de la unitat nacional espanyola, iniciada amb la uniformització provocada arran de l'arribada de Felip Vè. Això no obstant, l'adhesió al carlisme que demostraren les zones perifèriques obligà els carlins a defensar la rectificació de la uniformització per la unitat. Una bona mostra del que diem és el document adjuntat a la declaració de Don Carlos abans esmentada:

"Fueros vigentes en Cataluña en tiempos de Felipe V y concedidos nuevamente por Carlos VII.- 1ª La incorporación del Principado, lo mismo que los demás Estados de Aragón, Valencia y Mallorca, a la corona de Castilla, es por vía de "unión federativa" que le permite conservar su antigua nobleza, así en leyes y privilegios como en territorio y gobierno".

La "unió federativa" es concretava en:

"3º El rey de Castilla no puede ser reconocido por Conde de Barcelona, si antes no jura en las cortes generales guardar y defender los fueros del principado (...) 5º Deben celebrarse Cortes generales en Cataluña cada año (...) 10º La Diputación general de Cataluña consta por la ley inviolable de tres individuos elegidos, uno por cada estamento de los tres que componen las Cortes".

Tanmateix, la descentralització carlina es reflectia en una mena d'autonomia financera:

"6º No puede imponerse ni cobrarse tributo ni impuesto que no sea votado en Cortes (...) 7º La Recaudación y administración de los impuestos corre a cargo de la Diputación general de Cataluña. 8º No está exento del tributo general persona alguna, sea quien fuere. Debe pagarlo el mismo rey y su familia (...) 12º No se conoce en Cataluña el impuesto del papel sellado, ni hay obligación de alojamientos (referit a les tropes)".

Autonomia financera que s'acompanya de l'autonomia municipal:

"11º Los municipios se rigen independientemente por las leyes municipales y privilegios especialmente concedidos de conformidad a las necesidades de cada cual".

Es reclama, també, la catalanització del poder judicial:

"13º En la administración de justicia todos los jueces y oidores de la Audiencia seran hijos del país".

Per acabar prometent l'abolició d'allò que havia estat una reivindicació molt sentida a Catalunya:

"9º No hay quintas en Cataluña, todos los habitantes son soldados de la patria y deben tomar las armas cuando ésa peligro, ya por invasión extranjera, ya por verse amenazada en sus fueros y privilegios" (111).

És una proposta que s'ha d'inserir a la proposta global carlina, basada en una concepció tradicional de l'estratificació social i l'esperit que ha d'animar la societat. La defensa que es fa, en el mateix document, de la unitat catòlica n'és una mostra:

"2º La religión única es la católica, apostólica y romana".

J. Bardina volgué anar més enllà en parlar dels carlins i Catalunya, tot afirmant, a propòsit del general Vázquez de Mella, que:

"Ningú ha defensat ab tanta elocuencia com en Mella la pluralitat de Nación en la península ibérica, y ningú ho creu més fermament que'ls carlins. Y com no, si la Nació es com la resultant de causes naturals y indestructibles, com la llengua, la rassa, el territori, el carácter, les necessitats, el dret i hasta la tradició científica. Y si varias son aquestes causes. ¿no devien ser varias las Naciones de la Iberia?. Tant Nació es Catalunya com Portugal (...) Res més desitjém els carlins que la prompte existencia de Catalunya-Estat. Ni'ns ens espantém els carlins ab l'idea de independència. Sabém que quant més autónomes las Regions, mes lligades queden al Poder Federal, y ab llassos molt més ferms. Canadá y la Confederació Nort-Americana nos ho provan (...). Es necessari repetir-ho: primer la Patria que'l Rey, senyors catalanistas" (115).

Però aquesta és una reflexió a posteriori que no reflecteix l'opinió carlina d'aleshores. Això no obstant, és cert que els carlins, per dir-ho amb paraules d'un conservador, Joan Estelrich (116), intentaren d'unir una particularíssima manera d'entendre l'organització social, basada en la religió i la monarquia, amb la defensa dels drets de la terra natal. Si més no, a Catalunya.

3.3. LES DUES VIES DEL MOVIMENT OBRER CATALÀ

El Congrés Obrer celebrat a Barcelona l'any 1870 significà l'aparició d'una nova organització obrera a l'estat espanyol: la Federació Regional Espanyola de l'AIT (117). Joan Ventosa i Roja i Albert Pérez Baró (118) han escrit, però, que la Revolució de 1868, amb el reconeixement ple del dret d'associació per als obrers, comportà que poguessin multiplicar-se lliurement els assaigs d'empreses cooperatives. És a dir, d'associacions obreres establertes, sobretot per al consum i que connectaven amb l'antiga manera d'organitzar la classe obrera a Catalunya. L'aparició de la nova organització no afavorí l'homogenització dels comportaments obrers, ans al contrari. En el Congrés de Barcelona, per tant, es plantejaren divergències en tres sentits: 1. La mena d'organització que havia d'adoptar el moviment obrer; 2. L'actitud dels treballadors quant a l'acció sindical; i 3. La participació política o no de la classe obrera en la cosa pública. Aquest tres punts dividiren els assistents al Congrés en sis corrents diferents (119) que, a la fi, cal agrupar en tres. Per una banda els bakuninistes; i, per l'altra:

"un grupo sindicalista (politicista o menos férreamente político) y otro cooperativista (en el que predominaban los politicistas, con Roca y Galés), que, en conjunto, agrupaban casi a la mitad de los congresistas (y que eran mayoría entre los delegados catalanes), pero que no pudieron imponer sus puntos de vista al congreso (desbordando a los bakuninistas) por el hecho de hallarse divididos en un excesivo número de corrientes, que no eran capaces de encontrar los puntos de convergencia necesarios" (120).

No té retop, però, que els bakuninistes s'imposaren. L'important per a la nostra argumentació és l'existència de dues grans línies de pensament i d'acció: la bakuninista, insurreccional, plenament identificada amb les teories revolucionàries de l'emancipació social i contraris a la participació

política de la classe obrera; i la cooperativista, amb l'afegitó del sindicalisme moderat, acèrrima defensora de l'acció política i vinculada al corrent de reformisme social, força semblant al que preconitzava el republicanisme federal d'arrel catalana (121).

Amb el Congrés de Barcelona, l'antiga organització societària dels obrers catalans inicià un camí descendent, que començà amb la derrota de la doctrina cooperativista, entesa com a actitud legalista i no-revolucionària i com una manera d'organitzar-se, i culminà amb el predomini absolut de la Internacional per sobre de tota mena d'organització obrera autònoma que agrupés a cooperativistes i sindicalistes estrictes (122).

De fet, fou la contraposició de dues tradicions (123), les quals entenien de manera diferent el paper de la classe obrera en la lluita pel canvi social.

3.3.1. Els obrers autòctons: El cooperativisme i el sindicalisme politicista

Malgrat el predomini dels bakuninistes, ha dit Vicens Vives (124), gran part dels obrers catalans continuaren aferrats a llur societarisme mutualista i a llurs reivindicacions classistes, sense parar esment en les grans paraules de revolució social. Amb l'adveniment de la República, la dita tendència no canvià de rumb:

"Procúrese crear en las asociaciones una administración clara, sencilla y de suma moralidad. Despréciase al charlatán y al vago que so pretexto de ser propagandistas y defensores de la clase obrera, explotan su sencillez e ignorancia y la conducen muchas veces por caminos extraviados, llevándola casi siempre al abismo en beneficio de su propio lucro; y no duden las asociaciones que obedezcan el criterio que hemos indicado que sin necesidad de atropellos lograrán organizarse y mejorar su condición. Siguiendo esta conducta, a la par que realizará la clase proletaria su mejora, cooperará a que se consolide

la República democrática federal, que es la forma de gobierno que puede asegurar las reformas que vayamos alcanzando" (125).

El conjunt de l'article és una lloança a la moderació, que contrasta amb el posicionament inicial de la internacional en proclamar-se la República (vegeu La condició obrera, P.102).

El camí a seguir semblava prou clar:

"Trabajemos para que las Constituyentes hagan leyes que puedan favorecer el logro de nuestros justos deseos, leyes que reglamenten el trabajo de los niños, que fijen el máximo de horas de trabajo, que establezcan el jurado mixto con plenas facultades ejecutivas, que funden cajas de crédito al trabajo y de seguro para inválidos".

Per continuar afirmant quina era la mena d'organització que podia afavorir els interessos de classe:

"Estas y otras leyes auxiliadas por una buena organización societaria, bajo el sistema de federaciones de oficios y sus anexos, darán más resultados prácticos que todas las predicaciones ideológicas de ciertas escuelas, y que el ir y venir, mover y remover de ciertas individualidades, que costando muy caras a los fondos o ahorros de todas las clases u oficios asociados, constituyen un continuo elemento de perturbación que pone a menudo en rídículo la clase y casi siempre en peligro las conquistas revolucionarias" (126).

L'obrer anònim que va escriure les paraules suara transcrites representa abastament l'esperit del sector més moderat del moviment obrer català, el qual s'aferrà a la defensa de la legalitat republicana i l'organització "tradicional", és a dir, per oficis, de la classe obrera. Són els mateixos principis que exposa Roca i Galés gairebé a la darrereria de l'any 1873:

"Las Cortes Constituyentes estaban llamadas a resolver pron-

to y con conocimiento de causa la cuestión social, de una manera justa y equitativa, que a la par mejorase las condiciones morales y materiales del proletariado, armonizase los intereses mutuos del trabajo sin menoscabar ningún interés particular respetando la libertad y el derecho en lo que toca al verdadero principio de la autonomía individual, que a nuestro entender concluye en donde puede perjudicar la autonomía de los demás" (127).

Roca blasme l'anarquia en considerar-la culpable de l'endarreriment o la impossibilitat de posar en marxa un programa de reformes socials des del poder. Però el moderantisme que exhala la prosa de Roca i Galés va unit a la defensa d'un model d'organització social característic:

"Nosotros partimos del principio de que la industria, las artes, la agricultura y toda clase de artes útiles a la producción y al mejoramiento de la sociedad, para su progreso y desarrollo necesitan del estímulo que proporciona toda innovación, mejora y perfección en las manufacturas. Debe existir la división del trabajo en todas sus formas de desigualdad intelectual, de fuerza y de laboriosidad, y por esto siempre hemos hecho la oposición a las ideas colectivas e igualitarias, pues que ellas tienden a matar el estímulo y, por consiguiente, son un elemento de retroceso en la vía progresiva de las mejoras positivas del proletariado" (128).

El posicionament de Roca i Galés i dels sindicalistes moderats que participaven a la Internacional fou semblant al que, des del primer moment, adoptaren els republicans federals; com ho demostra el comunicat del Comitè Republicà Democràtic federal de la província de Barcelona (129), del qual Roca era membre:

"Republicanos: Hoy es el primer día de la República federal española. Ella ha venido sin disturbios ni asonadas ¿Queréis salvarla?. Mantened el orden. ¿Queréis perderla?. Amotinaos injustificadamente. La República ha venido por sí sola, la lógica de los acontecimientos la ha traído, y no es buen re-

publicano, no es digno de vivir bajo su sombra bienhechora, el que ose deshonrarla.

Republicanos: ¡Viva la República democrática federal!
¡Viva la honra de la patria libre!".

La coincidència entre el moviment obrer d'arrel socialista i el federalisme català no fou producte de l'atzar. Hi hagué una estreta vinculació entre ambdós sectors, sobretot si tenim en compte que molts obrers eren membres del partit federal a Catalunya (130). Pels federals i els obrers d'arrel catalana, la federació era l'horitzó a assolir, ja que permetia de bastir un programa de reforma social:

"La federación es la extensión de las libertades democráticas individuales a los municipios y a las provincias naturales. La democracia es la extensión del federalismo al individuo. Así son inseparables los conceptos de federación y democracia. Abarcando ésta un concepto no sólo político, sino también económico-social, abárcalo también igualmente la federación, sobre todo cuando varias de las libertades democráticas que admite no sólo son políticas, sino también medios de reforma económico-social, así las libertades de asociación y el sufragio universal, como también la autonomía de los municipios, libertad federal democrática" (131).

L'esperança depositada en la federació i el desplegament d'una legislació social des dels òrgans de la República fou, potser, el motiu, entre altres, que va empènyer els federals catalans, en el vessant intransigent, i el moviment obrer socialista a unir llurs esforços. Per aquest motiu, no és estrany que mentre uns i altres maldaven per conservar l'ordre, protagonitzessin aldarulls tan forts com els de proclamar l'Estat català de la federació, o la federació mateixa. L'important era assolir un marc legal suficientment ample per aturar els bakuninistes de la Internacional i la reacció conservadora. En aquest sentit cal entendre un comunicat llançat per un grup d'internacionalistes, presumiblement pertanyents al sector que englobava cooperativistes i sindicalistes moderats, el mes de juny d'aquell any:

"¿Cómo creer á un puñado de vividores de nuestra sangre, que apoyados por cuatro santones, explotan miserablemente, para engordarse y engrandecerse, á todas las clases obreras con el nombre ó excusa de la internacional?.

La República democrática federal, es, en el fondo, la reforma y la cuestión social; porque hija es la una de la otra, y teniendo confianza en los hombres de nuestro partido, nunca seguiremos ni escucharemos la egoísta voz de la miserable idea del jesuitismo. Socialistas somos, pero antes republicanos demócratas federales (...). La República democrática federal es la vanguardia de nuestros problemas sociales; y que todos los que vivimos del trabajo, esencialmente estamos obligados á defender esta forma de gobierno, por estar identificada con la reforma social; esos propagadores de la anarquía que desean que el pueblo sea regido como un barco sin timón, que protestan contra todo poder autoritario, mientras ellos se constituyen autoritarios, dictadores y soberanos de todo un pueblo trabajador ..." (132).

El cas paradigmàtic de la simbiosi entre federals intransigents i societarisme català fou Baldomer Lostau que, juntament amb Pau Alsina i J. Roca i Galés, defensà dins les instàncies internacionalistes l'acció política dels treballadors, i com a diputat provincial la immediata proclamació de la república federal. Si repassem els noms dels diputats provincials que, independentment dels matisos, signaren una proposició instant les institucions a prendre mesures per dreçar la situació del país (J. Sempay y Berenguer; Jesús Correrros; G. Roig i Minquet; Baldomer Lostau; Rafael Boet; Joaquim Penina; Andreu Lleonart; Josep Roca i Galés; Josep Bosch; Joaquim Dachs; Jacint Ferrer; Francesc Batlle i Mananet; Josep Mª de Terrescasana; Joan Roca Uberti; Antoni Pareto i Angelet; Hermenegild Clascar i Castanys; Joan Solà; Josep Serraclara; Ildefons Cerdà; Benet de Arabio Torre i Marià Rosell) (133), hi podem veure l'activa participació dels obrers societaristes en les institucions republicans a fi de forçar la proclamació de la federal. O bé la proposta presentada per Roca i Galés, Pallós,

Jochs i Odena, Roig i Minguet, Sunyer i Capdevila, Layret, Rabella, Gatell, Sempau, Dachs i Coll i Remedios, el febrer de 1873 perquè la Diputació s'ocupés de "procurar un arreglo en la cuestión entre fabricantes y obreros" i demanant que les Corts donessin una llei sobre jurats mixtos i regularitzés el treball (134).

La identificació plena dels obrers societaris amb la República i la federació, els menà, també, a l'enfrontament amb l'absolutisme carlí. Baldomer Lostau ho féu palès en l'arenga adreçada als voluntaris a mitjan juny, tot dient-los que emprenien una nova campanya contra l'obscurantisme, en la qual calia desplegar la mateixa decisió i valentia que sempre havien tingut els catalans en totes les empreses, i d'aquesta manera assegurar el triomf de la Confederació espanyola i la llibertat dels qui aleshores encara continuaven oprimits, batent-se amb valor heroic al crit de visca l'Estat federal (135).

Així doncs, el corrent societarista del moviment obrer català que, en afirmació de Termes (136), no eren gens partidaris de l'utopisme anarquista i cal considerar-los com els precursors dels sindicalisme reformista o tradeunionisme, protagonitzaren, atesa la unió amb la intransigència republicana, els primers cinc mesos de la República a Barcelona a causa de llur exigència de portar a la pràctica la federació, entesa com a confederació d'estats sobirans. Les accions de diversos obrers el febrer, març, abril i maig de 1873 des de les institucions a fi d'assolir la federació, així ho fan pensar.

3.3.2. L'obrerisme internacionalista

El sector bakuninista de la Internacional acollí fredament la proclamació de la República. És significativa la circular número 8 de la Comissió Federal de la Federació Regional Espanyola:

"Nosotros hemos visto con satisfacción el cambio menciona-

do, no por las garantías que pueda dar a la clase obrera, siempre esquilmada y encarnecida en todas las organizaciones burguesas, pero sí porque la República es el último baluarte de la burguesía, la última trinchera de los explotadores del fruto de nuestro trabajo, y un desengaño completo para todos aquellos hermanos nuestros que todo lo han esperado y lo esperan de los gobiernos, no comprendiendo que su emancipación religiosa y económica debe ser obra de los trabajadores mismos" (137).

Aquest fou l'actitud oficial, però els internacionalistes barcelonins, llevat dels bakuninistes estrictes (138), acolliren l'adveniment del nou règim d'una manera més prudent, tot i que també s'hi veu el convenciment que la solució de la qüestió obrera ha de ser obra del proletariat mateix. La declaració prèvia al míting obrer del 13 de febrer a la plaça de Catalunya indica si més no quina era l'actitud del gruix internacionalista barceloní:

"Obreros: Compañeros: Circunstancias imprevistas, quizá la crítica situación de la Hacienda española, han hecho desaparecer la institución monárquica que regía esta Nación. Nos encontramos, pues, en un momento supremo; parece que se abre un período revolucionario en el cual, si las clases obreras no sabemos ponernos á la altura de los acontecimientos, podremos alcanzar algo ó mucho de lo que tan necesario es para que mejoremos nuestra precaria situación (...).

¡Obreros! nuestro primer deber, en los actuales momentos, es estar dispuestos a luchar contra la reacción con todos los que la combatan; y solos, si solos estuviésemos!

Armémonos, pues, por los medios que á la mano tengamos y exijamos que se arme al pueblo trabajador" (139).

L'actitud diguem-ne menys liquidacionista de la Internacional a Barcelona, fa que fins i tot els bakuninistes participin en els aldarulls del 9 de març exigint la immediata proclamació de la federal (140) per part de les institucions catalanes. Aquest fet contrasta amb l'abstencionisme habitual dels bakuninistes; però, en el fons, ells també saben que la

República, ultra garantir les aspiracions federalistes, fou alhora l'ocasió per assolir l'autonomia de totes les federacions i seccions, proclamada en el Congrés de Còrdova de 1872 (141).

Les divergències entre bakuninistes i societaristes no tan sols són paleses en el terreny polític, sinó que també es plantegen respecte a l'actitud davant els intents dels darrers d'aconseguir una certa concertació entre patrons i treballadors:

"El capital, por su carácter, por su esencia, tiende a verse aumentado en valor positivo, por el interés y por el crédito.

Por otra parte, sabemos positivamente que el capital no se muere, no se aumenta, no se acredita, sin ejercer una explotación, un robo sobre el infeliz trabajador.

Este es el carácter del capital.

El trabajo tiende a su emancipación; quiere ser la institución fundamental de la sociedad; aspira a no tener ni capitales, ni poderes que le gufen, le subordinen ni esclavicen.

Además, en esta justa y saludable empresa, los obreros no deben, no pueden transigir.

La lucha, pues, es terrible, decisiva, sin cuartel. El capital no cede nada voluntariamente. Lo que al parecer cede es cuando ve que el trabajo organizado se lo arrebataría por la fuerza, o sea, por la resistencia.

Y cuando cede algo en seguida conspira para volver a las anteriores condiciones, a la mayor supeditación del trabajador; porque así ve aumentar en un grado satisfactorio para él los intereses, el crédito, la riqueza, lo cual no se efectúa - como hemos dicho- sino por el mayor despojo que se hace de los productos del trabajo de los trabajadores.

Si los obreros tienen suficiente organización para imponerse al capital, triunfan; si el capital puede esterilizar los esfuerzos de los asalariados, lo hace muy gustoso; y entonces quedamos derrotados.

Esta, ni más ni menos, es la armonía que reina entre el capital y el trabajo, entre los propietarios y asalariados" (142).

És, per tant, la vella estratègia de classe contra classe, molt del gust dels anarquistes i fins i tot dels marxistes dogmàtics.

De la República n'esperaven l'establiment de l'ensenyament obligatori, la instrucció de l'obrer, el millorament de les condicions de vida i de treball de la classe obrera, la supressió del treball infantil, etcètera. Els objectius eren comuns a tots els sectors obrers, allò que ja no ho era tant, fou la manera d'assolir les reivindicacions obreres. Per exemple, en iniciar-se la discussió sobre els jurats mixtos, ja ho hem dit, els societaristes s'abocaren a defensar aquesta via de negociació social; per contra, els bakuninistes rebutjaren sempre la fórmula de jurats per dirimir les discrepàncies entre patrons i obrers:

"En los jurados mixtos todas las ventajas estarían de parte de los patronos; todas las desventajas de parte de los obreros. Aquéllos tienen mil medios de seducir e imponerse a éstos; éstos no tienen medio alguno, no ya de seducir, sino de hacer entender la razón a aquéllos.

Con la institución de estos jurados como cómplices de la explotación de que el capitalista los hace víctimas, puesto que, aparentemente a lo menos, tendrían voz y voto, por medio de sus representantes, en las discusiones en que se fijasen las bases del trabajo. Del mismo modo, por medio de esa falsa apariencia de sufragio universal, se hace a los pueblos responsables de las leyes votadas por los que se llaman sus representantes, leyes que la mayor parte de las veces, por no decir siempre, son contrarias a los intereses de aquéllos".

El camí que calia seguir era, per tant, i no podia ser d'altre, la revolució:

"La emancipación, el bienestar de los trabajadores, sólo pueden alcanzarse por la desaparición completa y radical como clase de los explotadores, capitalistas, propietarios o fabricantes que viven del robo que ejercen sobre nuestro trabajo" (143).

Passa que per esdevenir triomfant, la classe obrera necessitava dotar-se d'una organització com a classe. Les divergències en la manera d'entendre la dita organització fou allò que obrí una altra de les esquerdes al si del moviment obrer català. Pels bakuninistes, els obrers havien d'inspirar-se:

"en los principios más revolucionarios del socialismo internacional, despojándose del cariño que algunos tienen a una pequeña propiedad que poseen -que aunque en corto número deben tener en cuenta que con la liquidación Social, al tener asegurados los medios de trabajar, y con el trabajo todo el bienestar y desarrollo apetecibles-; fortaleciendo, además, cada día la organización solidaria del trabajo, se podrán obtener sucesiva e incesantemente las mejoras y la emancipación completa de las clases productoras, por la organización misma, sin necesidad de los jurados mixtos y de otro paliativo de y igual o de distinta índole" (144).

L'organització lliure i federativa del treball era, al seu entendre, l'únic mitjà per supeditar el capital i acabar amb els privilegis burgesos.

En allò que sí coincidiren ambdós sectors, llevat del més centrista de Roca i Galés (145), fou en la demanda de l'abolició de les quintes:

"La propaganda que desde los primeros días de la revolución que se inició contra las quintas y las matrículas marítimas, se condensó en el partido republicano radical, entre los llamados intransigentes, en la idea de la desorganización del ejército o su transformación en ejército de voluntarios. En el proletariado arraigó la idea, considerada la abolición de la quinta como uno de los beneficios positivos e inmediatos que había de producir la instauración de la república; lo contrario parecía a la generalidad una traición" (146).

L'opinió elogiosa d'Anselmo Lorenzo en parlar de l'antimilitarisme de la Internacional, es torna crítica en ressenyar la insistència dels internacionalistes a demanar de les insti-

tucions republicanes unes millores i unes reivindicacions que a parer seu no podien acomplir de cap manera:

"Ninguna de las promesas lanzadas por los propagandistas, candidatos y diputados republicanos pudo cumplirse" (147).

Per nosaltres, aquestes crítiques de Lorenzo són una prova del caràcter vacil·lant dels insurreccionalistes barcelonins, els quals no aconseguiren d'endregar un procés semblant al d'Alcoi del mes de juliol de 1873, en què els anarquistes intentaren de fer la revolució i portar a terme una real liquidació social.

Per això mateix, el que sembla evident és que els bakuninistes de Barcelona anaven a remolc dels esdeveniments que, com ja hem dit, protagonitzaren d'una manera destacada la conjunció de republicans intransigents i internacionalistes socialistes, si més no durant els primers sis mesos de l'any. Potser per comprendre millor perquè les coses van anar d'aquella manera, haurem de donar la raó a l'anarquista García Vinas que anys més tard afirmà que les seccions barcelonines de la Internacional sentien més atracció per assolir reformes immediates que no pas per fer la revolució social (148).

NOTES

1. La llista d'autors és llarga. Citem-ne només alguns: J.L. Comellas García-Llera, V. Cacho Viu, A. Jutglar, J. Ferrando Badía, M. D. Gómez Molleda, J.M. Jover Zamora, i més recentment J. L. Millán-Chivite.
2. CACHO VIU, V., La Institución libre de enseñanza, (Madrid, 1962)
3. JOVER ZAMORA, J.M., La Imagen de la 1ª República en la España de la Restauración (Madrid, 1982)
4. FERRANDO BADIA, J., La primera República (Madrid, 1973)
5. MILLAN-CHIVITE, J.L. Revolucionarios, reformistas y reaccionarios, (Sevilla, 1982)
6. Algú podria creure que intentem d'introduir un afer actual en una realitat històrica en què la consciència nacional encara no havia arrelat. Potser sí que la manera de plantejar-ho és contemporània, però l'existència d'una realitat diferenciada, s'anomeni com es vulgui, ha existit al llarg de molts anys
7. VICENS VIVES, J., Industrials i Polítics, (Barcelona, 1980) p. 190
8. Ibid., p. 206
9. Ibid., p. 207
10. Per reflexionar sobre aquest punt vegeu l'obra de Jover Zamora esmentada a la nota 3
11. Això no vol dir que s'excloquin ambdós sectors de l'explicació que fem a continuació. Evidentment, hi eren, tenien noms i cognoms i participaven de la vida política i cultural de Catalunya.
12. No pretenc fer una relació exhaustiva dels autors que han estudiat el federalisme. Per això, només en citarem uns quants. En primer lloc, com a tribut i agraïment, citaré les obres del director d'aquesta tesi de llicenciatura: TERMES, Josep. Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo (Barcelona, 1976), el segon text del qual és editat en català a La immigració catalana i altres estudis d'història del nacionalisme català, (Barcelona, 1984), p. 13 a 63 i, finalment, Anarquismo y sindicalismo en España, (Barcelona, 1977), especialment ps. 37 a 47; CUCURULL, Félix, Panoràmica del nacionalisme català, (París, 1975), vol. 2; FERRANDO BADIA, J., "La masa federal: Románticos, regionalistas y proletarios (1868-1873)"; Revista de Estudios políticos", núm. 159-160 (Madrid, 1968); p. 209 a 235; és

un capítol del llibre del mateix autor, La primera República española, (Madrid, 1973); GONZÁLEZ CASANOVA, J.A.; Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938), (Barcelona, 1974); HENNESSY, C.A.M. La república Federal española, (Madrid, 1967); JUTGLAR, A., Pi y Margall y el federalismo español, 2 vols., (Madrid, 1975); LÓPEZ-CORDÓN, M.V., El pensamiento político internacional del federalismo español, (Barcelona, 1975); MOLAS, Isidre, Ideario de Pi y Margall, (Madrid, 1966); ROVIRA I VIRGILI, A., Resum d'història del catalanisme, (Barcelona, 1983); Íd. Els corrents ideològics de la Renaixença catalana, (Barcelona, 1966); ROCA i ROCA, J., Francisco Pi i Margall. Esbós biogràfic, (Barcelona, 1922), Íd., Valentín Almirall. Apuntes biogràficos, (Barcelona, 1905); SOLE TURA, J., Ideari de Valentí Almirall, (Barcelona, 1974); TRIAS VEJARANO, J.J. i ELORZA, A., Federalismo y Reforma social en España (1840-1870), (Madrid, 1975); TRIAS VEJARANO, J.J., Almirall y los orígenes del catalanisme, (Madrid, 1975); VICENS VIVES, J., Industrials i polítics, (Barcelona, 1980).

13. PI I MARGALL, F., La reacción y la revolución, (Barcelona, 1982), p. 248
14. HENNESSY, op. cit., p.
15. "Diario de Sesiones", 19.5.1869
16. Ibid.
17. Respecte al pacte TRIAS VEJARANO, op. cit., p. 146, nota 82; ha escrit: "Sin embargo, Pi, en contradicción con sus ideas, se inclinó en 1873 por el procedimiento clásico de convocatoria de unas Constituyentes y disolución de las juntas que se habían formado al proclamarse la República. Si después de 1873 insistió tanto en el procedimiento de abajo-arriba, fue por el desgraciado recuerdo de las Cortes constituyentes de 1873, dando así a posteriori la razón a los federales de provincias que en esa coyuntura lo propugnaron como el único consecuente con el federalismo pactista y el único que garantizaba la consecución de los objetivos revolucionarios"
18. Esplicaciones. Cartas políticas publicadas por "El Diluvio" (Barcelona, s.d.)
19. "Diario de Sesiones", 27.10.1869
20. Lecciones de federalismo, Cfr. MOLAS, I., op. cit., p. 145-146
21. "Nuestras aspiraciones", "La Razón", 27.5.1870
22. "Diario de Sesiones", 13.6.1873. Només Suïssa reconegué la República.
23. Moral y sociedad. La moral social española en el siglo XIX, (Madrid, 1965), p. 144

24. PI I MARGALL, F., op. cit., ps. 443-444
25. "Diario de Sesiones", 13.6.1873
26. Ibid.
27. Al llibre La reacción y la revolución s'inclou un apèndix on Pi diu: "La revolución social y la política son a mis ojos una. Yo no puedo nunca separarlas ¿Como, empero, hablé de esa reforma? La fatalidad de las cosas -dije- quiere que aún no podamos destruir del todo la tiranía del capital. Pueblo, ten confianza y espera en la marcha de las ideas. La aplacé la reforma social, me contenté con hacer sentir su necesidad, con indicarla", p. 456
28. "Diario de Sesiones", 13.6.1873
29. La reacción y la revolución, p. 273
30. "Diario de Sesiones", 18.9.1873
31. ROVIRA i VIRGILI, A. Els corrents...., p. 47
32. Ibid., p. 46
33. SOLE-TURA, op. cit., p. 5
34. TERMES La immigració ..., p. 27
35. Op. cit., p. 6
36. TERMES, op. cit., p. 28 i ss.
37. "La Alianza de los Pueblos", Cfr. TERMES, Ibid., p. 29
38. "El Estado Catalán", 27.3.1870
39. En proclamar-se la República, concretament el 8 de març, Almirall es traslladà a Madrid on edità l'esmentat periòdic amb el subtítol: "periódico escrito en provincias y editado en Madrid"
40. Bases ...
41. "El federalismo y el porvenir", "El Estado Catalán", 21.8.1869
42. Explicaciones, 2ª carta
43. Idea exacta ..., p.8
44. Ibid., p. 7
45. "El Estado Catalán", 31.9.1869. No es pot dir que l'article sigui d'Almirall, ja que anava signat per la inicial "Q"

46. "Las leyes forales y el carlismo" dins a Escritos catalanistas, (Barcelona, 1878), Cfr. SOLE-TURA, op. cit., p. 39
47. Idea exacta ..., p. 7
48. Bases ...
49. "El Estado Catalán", 4.2.1870, editorial sense signar. Almirall pertany al federalisme regionalista amb vocació reformista i democràtica; un bon exemple del qual són els sis punts del manifest adreçat per un autoanomenat "Centre Català" i que TERMES (La immigració ..., p.34) designa amb el nom de "Centre Catalanista", als representants de Catalunya el maig de 1873:
 "Derecho á la vida con su dignidad consiguiente; y por lo tanto, queremos la abolición de la pena de muerte y fundación de casas oficiales de beneficencia.
 Libre emisión del pensamiento; y por lo tanto, queremos la inviolabilidad de la correspondencia y del domicilio.
 Independencia absoluta de conciencia; y por lo tanto, queremos la libertad de cultos, la de enseñanza, y los medios oficiales para que todo el mundo adquiriera la instrucción elemental.
 Derecho de reunión y asociación; y por lo tanto queremos el respeto á todas las instituciones que obren dentro de la ley.
 La libertad de trabajo; y por lo tanto, la libertad completa de la industria y comercio dentro de los estados federados y sanción de la propiedad individual y colectiva, sin que tenga lugar la amortización.
 Finalmente, la igualdad ante la ley; y así queremos que los trámites en lo civil, lo judicial y lo administrativo sean la aplicación pronta y enérgica de la justicia, sin la influencia de ninguna clase privilegiada" (Reproduït a "Defensa de la Sociedad", núm. 47, maig, 1873)
50. Bases ... Art. 2, punts 4t., 5è, 6è i 7è, al qual correspon la cita
51. "Las clases conservadoras", "El Estado Catalán", 3.6.1870
52. "Sobre les societats obreres", "Diari Català", 15.5.1881 inclòs a ALMIRALL, V., Articles polítics "Diari Català 1879-1881", (Barcelona, 1984), p. 190
53. CUCURULL, F. Consciència nacional i alliberament, (Barcelona, 1978); LLORENS, J., Estudi preliminar a l'obra de ROCA i FARRERAS El Catalanisme progressiu (recull d'articles aplegats per mans modernes, ja que mai no aparegué un llibre amb aquest títol), (Barcelona, 1983); PELLA i FORGAS, J., La crisi del catalanisme, (Barcelona, 1905); ROVIRA i VIRGILI, A. Resum d'història ...
54. Panoràmica ..., p. 64
55. LLORENS, ps. VIII i ss.

56. ROCA i FARRERAS, J.N. "Catalunya i la Federació", "La Renaxensa", 1.5.1873. Tots els articles que citarem són inclosos a El Catalanisme progressiu. Per això, si no diem el contrari, cal pensar que així és. La pàgina que se cita correspon a la del llibre.
57. LLORENS, p. XVI
58. "El catalanisme progressiu", "La Renaxensa", 1.6.1873, p. 17
59. "Catalunya i la Federació", p. 6
60. LLORENS, ps. XVIII i XIX
61. Ibid.
62. "Catalunya, província descentralitzada", "La Renaxensa", 20.7.1873, p.35
63. Ibid., p. 34
64. "Catalunya Estat", "La Renaxensa", 10.8.1873, p. 39
65. "Catalunya República", "La Renaxensa", 10.8.1873, p. 39
66. "Catalunya Estat", p. 43
67. "Catalunya separada, Catalunya confederada", "La Renaxensa" 1.9.1873, p. 58-59
68. Ibid., p. 59
- 69 "Catalunya i la Federació", p. 7
70. Vegeu FERRER, J., Per l'alliberament nacional i de classe, (Barcelona, 1975)
71. "El catalanisme progressiu", p. 18
72. "Catalunya i la Federació", p. 8
73. GONZÁLEZ CASANOVA, op. cit., ps. 131 i ss. Per aquest motiu, ens sembla una exageració el que diu la Història dels Països Catalans, (Barcelona, 1980); coordinada per BALCELLS, A., "Es declarava (Roca i Farreras) socialista i alhora catalanista -i federal- i considerava que la tradició democràtica catalana comportava que a l'època contemporània catalanisme i socialisme fossin elements inseparables. Al seu assaig "El patriotisme social" (que sigui seu és una suposició no del tot provada), aparegut a "La Independència" pel gener de 1872, s'anticipà en part a les tesis de l'articulació de la lluita de classes amb la lluita per l'emancipació nacional que serien formulades més tard per Lenin i Stalin", p. 284. La idea l'ha acunyada CUCURULL, F. a Consciència nacional ..., ps. 58 i ss.

74. RIQUER, Borja de, "El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració", "Recerques", núm. 11, (Barcelona, 1981), p. 40, n. 35, diu que "el fet de proclamar-se federalista, sobretot els anys 1868-69, no era cap contradicció amb el fet de tenir conviccions socials conservadores. Hi haurà tot un corrent conservador català que intentarà de crear un cert tipus de federalisme moderat; els casos de Reynals, Romaní i Puidengolas i del mateix Puig i Llagostera en són una mostra prou clara"
75. ROVIRA i VIRGILI, Resum d'història ..., p. 32
76. Va ser diputat provincial l'any 1864 i encapçalà una candidatura a les eleccions a diputats a Corts l'any 1869, tot i com diu EIRAS ROEL a El partido demócrata (1849-1868), (Madrid, 1961), la seva candidatura fou rebutjada pel Partit Federal el gener del mateix any
77. El federalismo en España, (Barcelona, 1869), p. 82
78. La discussió sobre la confecció d'un registre de propietat, amagava un rerefons ideològic: la seguretat del tràfic jurídic dels béns immobles.
79. El federalismo ..., p. 42
80. Ibid., p. 42
81. VILACLARA, Maria Josepa a "Renaixença i particularisme català (1868-1873)", "Recerques", núm. 13, (Barcelona, 1983), inclou Romaní i Puigdengolas entre aquells autors "que intenten establir una diferència entre 'unitat nacional' i 'unió nacional'. Destacant la part negativa de la unitat nacional que viu recolzada sobre un excés de centralisme, tant polític com administratiu, que dóna com a resultat l'empobriment i l'anul·lació de la vida pròpia de les províncies.", p. 137
82. El federalismo ..., p. 69
83. Ibid., p. 59
84. Ibid., p. 45
85. Per estudiar l'oposició catalana al règim revolucionari cal veure a més de les obres generals ja citades a la nota 12: BOLÓS i SADERRA, J. El carlismo en Cataluña (Barcelona, 1930); CAMPS i ARBOIX, J. de: Duran i Bas, (Barcelona, 1960); CARRERAS i ARTAU, T., Història del pensament filosòfic a Catalunya (Barcelona, 1931); CERVERA, E.J.: Mañé i Flaquer como orientador de la Restauración (1964), Tesi llicenciatura de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona; CLEMENTE, J.C., Las guerras carlistas, (Barcelona, 1982); Les obres de DURAN i BAS, especialment interessant és el discurs inaugural del curs 1873 de l'Ateneu Barcelonès; FONTANA, J. "Crisi camperola i revolta car-

lina" a "Recerques", núm. 10, (Barcelona, 1980); GARCIA VENERO, M., Rius y Taulet. Veinte años de Barcelona (1868-1888) (Madrid, 1943); GRAELL, G., Juan Mañé i Flaquer (Barcelona, 1903); i del mateix autor, Historia del Fomento del Trabajo Nacional (Barcelona s.d.); HOUGHTON, A., Los orígenes de la Restauración de los Borbones en España, (San Sebastian, 1917); JUTGLAR, A., Història crítica de la burgesia catalana, (Barcelona, 1972); I.LORENS, M., "Biografies", 2ª part d'Industrials i Polítics (Barcelona, 1980); MARAGALL, J., Obres completes, (Barcelona 1929-1936), Vol. V: Estudis biogràfics: "Joan Manyé i Flaquer"; RIQUER, Borja de, "El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració" a "Recerques", núm. 11, (Barcelona, 1981); SOLE-TURA, J., Catalanisme i revolució burgesa, (Barcelona, 1967); SOTO, M. Rosa, Mañé i Flaquer y la revolución de 1968, (1961), Tesis llicenciatura de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona;; TARIN-IGLESIAS, J., J.Mañé i Flaquer (Barcelona, 1983)

86. Els aldarulls del Bienni progressista (1854-56) disposà els conservadors catalans que havien anhelat el canvi polític a prestar suport al cop d'Estat del general O'Donnell, ja que no compregueren el desballestament de les masses. VICENS i VIVES, J., Industrials i Polítics, op. cit., p. 269
87. Ibid., p. 270
88. La denegació del projecte de reducció del nombre de províncies a les regions històriques que presentà Duran i Bas, junt amb altres sis diputats catalans, fou la gota que féu vessar el got. RIQUER, Borja de, art. cit., p. 37
89. Ibid., p. 37
90. "La Nueva legalidad", "Diario de Barcelona", 6.6.1869 Cfr. RIQUER, Borja de., art. cit., p. 41, n. 41
91. Les Cartas a Cándido aparegueren primerament sota el títol genèric de Viaje alrededor de la República, més tard amb el de Al borde de la tumba, i, finalment, després del cop militar de Pavia, amb un títol significatiu i irònic ensems: Pasatiempos
92. Citat a CARRERA i PUJAL, J. Historia política de Cataluña en el siglo XIX, (Barcelona, 1958), vol. 5, p. 52
93. Cartas a "Le Mésseger du Midi" de Perpinyà, reproduïdes a "La España Regional", Barcelona, 1891, p. 98;102, cfr. RUIZ i CALONJA, J., Panorama del pensament català contemporani (Barcelona, 1963), ps. 163-165
94. Ibid.
95. CORTADA, J., Cataluña y los catalanes, (Barcelona, 1855), p.
96. Cartas al "Mésseger du Midi"

97. Reynals y Rabassa. Estudio biográfico y literario, (Barcelona, 1883), llegit a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 68
98. Viaje alrededor de la República, (Barcelona, 1911), p. 26
99. El regionalismo (Barcelona, 1900), ps. 136 i 155
100. "Dos ideas fuerza ..."
101. Op. cit., p.
102. Vegeu LÓPEZ-CORDÓN CORTEZO, M.V., "La Comuna de París vista desde España" a JOVER, J.M., El siglo XIX en España: Doce estudios (Barcelona, 1976), ps. 323-395 i ALVAREZ JUNCO, J., La Comuna en España, (Madrid, 1971). Es significativa la participació de catalans, com Mañé i Leopoldo Feu, en la redacció d'una revista com "La Defensa de la Sociedad" que tenia com a subtítol el que podríem anomenar una declaració de principis: Revista de intereses permanentes y fundamentales contra las doctrinas y tendencias de la Internacional. Ajena por completo a todo partido político. Religión Familia-Patria-Trabajo-Propiedad
Li agraeixo al Dr. Jordi Casassas la indicació perquè indagés per aquest camí.
103. Viaje ..., p. 32
104. MAÑE i FLAQUER, J., "El señor Cánovas y el "Diario", segona part. "Diario de Barcelona, 5.9.1897, Cfr. RIQUER, Borja de, Art. cit., p. 49
105. Ibid., ps. 50 i ss.
106. RIQUER, B. de, art. cit., apèndix 1
107. Ibid., p. 51
108. Timoteu Capella; Evarist Alomà, Alexandre Bacardí; Isidre Pons; Guillem Huelin; Elías Rogent; Pau Milà; Domènec Martí i Sempar; Leonci Torres i Breton; Josep Mª Nadal; Leopold Gil; Vicens Oller; N. Civitte; Ignasi Vieta; Llorenç Fradera; Manuel Vidal i Ramon; Joan Prats i Rodés; Evarist Arnús; Ramon Comas i Comas; Antoni Roure i Rosell; Josep Colom i Roca; Claudi Eulle; Manuel Sagués; Lluís Vilavecchia; Josep Vidal i Torrents; Josep Romeu; Joaquim de Mercader; Jeroni Granell; Gaietà Carreras; Miquel Amigant; Mateu Lloret; Pere Bohigas; Josep Fiols; Antoni Freixa; Josep Buxeda; Antoni Cabot; Josep Manuel Planas; Josep Falp; Eusebi Serra; Manuel Anglasesell; Joan Grau i Mensa; Francesc Vallès; Ramon Viala; Josep Martí; Pere Soler i Perich; Josep M. de Ortega; A. Carrera de Ortega; Begnet de Salas; Pere de Medina; Jaume Ferrer i Roca; Pere L. Garriga; Tomàs Anferil; Alvar M. Camino; Ramon de Martí; Narcís M. Pascual de Bofarull; Orcar Pascual de Bofarull; Francesc

Puig i Bori; Celestí Barallas; Policarpo Aleu Arandes; Agustí Robert; Llorenç Pons i Rich; Lluís Bálaguer; F. del P del Villar; Ramon Inserit; Gaietà Ramon. Cfr. RIQUER B. de, art. cit., apèndix 2

109. Reproduït a GRAELL, G. Historia del Fomento del Trabajo Nacional, op. cit., ps.324-325
110. "Crisi camperola i revolta carlina", p. 18. Les conclusions de Fontana cal inscriure-les a l'àmbit de les opinions liberals, les quals parteixen d'una apriorisme que qualla en considerar l'actitud resistent del camperolat contra el liberalisme com l'expressió del conservadorisme que "el marc d'economia moral" empeny encara més. És a dir, de fet, la interpretació liberal arrenca de la creença que els camperols, pel fet de ser-ho o bé pel fet de defensar l'economia moral, són tradicionalistes, entenent-ho com a sinònim de conservadors. A parer nostre, és més encertada l'opinió de Jaume Torras (Liberalismo y rebeldía campesina, Barcelona 1976, especialment, ps. 7-31), tot i detectar-hi un cert eclectisme, que entèn la revolta camperola: "como un testimonio de su oposición a la modalidad concreta que revestía la liquidación del Antiguo Régimen y, en particular, la inserción de la agricultura en la formación social resultante de este proceso (..); la alternativa al Antiguo Régimen, o sea su negación, no podía ser más que el proyecto igualitario de una monarquía paternal, donde hubieran desaparecido los intermediarios entre el rey y los subditos, trabajadores libres, dueños de sus tierras y sus cosechas". El que convindria de saber és si durant el Sexenni la correspondència carlisme/camperolat continuava mantenint-se. Seguint l'argument de Torras, però, la defensa dels furs l'any 1872 l'entendem en el sentit que dona Hobsbawn ("Peasants and politics", a "The Journal of Peasant Studies", núm. 1, Londres, 1973), en apuntar l'existència d'un "protonacionalisme" com un element més, junt a la religió i el rei, per a la integració del camperolat en un sistema polític tradicional, i no pas com l'adscripció sense remei del camperolat a l'ordre antic.
111. CLEMENTE, J.C., op. cit., p. 203
112. Citat a CUCURULL, F. Panoràmica del nacionalisme català, vol. 2 (París, 1975), p. 261
113. CLEMENTE, op. cit., apèndix III, p. 261
114. Apèndix al Document que Don Carlos llença el 16.6.1872. Reproduït a BOLÓS i SADERRA, J. de, La guerra civil en Cataluña (1872-1876), (Barcelona, 1928), ps. 107-108
115. Catalunya y els carlins, (Barcelona, 1900), 2ª Col.lecció d'articles publicats a "Lo Mestre Titas"
116. Catalanismo y reforma hispánica, (Barcelona, 1932), p. 44

117. La bibliografia sobre el moviment obrer és molt extensa. Per això, només citarem uns quants títols: ACTAS de la Federación Regional Española de la AIT (1870-1874), 2 vols. (Barcelona, 1970-1972); ENGELS, F., "Bakuninistas en acción" a Revolución en España, (Barcelona, 1960); HUERTAS CLAVERIA, J.M., Obrers a Catalunya, (Barcelona, 1982); IZARD, M., Industrialización y obrerismo, (Barcelona, 1973); LORENZO, A., El proletariado militante, (Madrid, 1974); MARTI, C., Orígenes del anarquismo en Barcelona, (Barcelona, 1959); NETTLAU, M., La primera internacional en España, (Barcelona, 1977); NUÑEZ DE ARENAS, M. i TUÑÓN DE LARA, M., Historia del movimiento obrero español, (Barcelona, 1970); RAVENTÓS i CARNER, J., El movimiento cooperativo en España, (Barcelona, 1960); TERMES, Josep, Anarquismo y sindicalismo en España. La primera Internacional, (Barcelona, 1977); Id. Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo, (Barcelona, 1976); Id., La immigració a Catalunya i altres estudis d'Història del nacionalisme, (Barcelona, 1984); VENTOSA ROIG i PEREZ i BARO, El moviment cooperatiu a Catalunya, (Palma de Mallorca, 1961)
118. Op. cit., p. 36 i ss.
119. A partir del que assenyala TERMES (Anarquismo y ... ps. 120-121), hem agrupat en sis, els corrents de l'obrerisme català:
1. Bakuninistes, defensors de l'apoliticisme i clarament revolucionaris:
Grup madrileny: germans Mora; A. Lorenzo; Borrel; González Morago.
Grup d'estudiants barcelonins: García Viñas; Meneses; F. Tomàs; M. Payeras.
Grup barceloní: Farga Pellicer; Franqueza; Flamarich; Hugas
  2. Sindicalistes apolítics, força units al corrent anterior:
 Bové; Nuet (que s'abstingué en la qüestió de l'organització) i Bochons.
  3. Sindicalistes apolítics, que discrepaven sobre la manera de plantejar la qüestió de la resistència: Salvat (Tres Clases del Vapor); Tornès (Teixidor de panes de Sants); Balaña (Forner de Barcelona); Soriano (Manyà de Barcelona) i Andreu (Fonedor de Barcelona).
  4. Sindicalistes politicistes, de tendència moderada: Roldós (teixidor de Cambrils); Sirera (teixidor de Vilassar); Rovira (tintorer de Barcelona); Viñas Pagès; Capdevila (dels obrers de cotxes i terrers de Barcelona); Grau i Vergés (dels boters de tarragona); Cordinach (Tres Clases del Vapor de Sallent) i Jubany (dels Fusters de Ribera)
  5. Cooperativistes, dividits en politicistes que acceptaven el model d'organització aprovat al Congrés: Perramón (teixidor de Gràcia); i Trilla (Tres Clases del Vapor de Vilanova i La Geltrú); i apolítics contraris al dit model: R. Vall (dels paletes de Sarrià); Estany (de la Cooperativa de boters de Barcelona) i Fornells (fuster de Barcelona).

6. Cooperativistes politicistes, de tendència netament reformista: Roca i Galés; Grases; Pagès; Balcells; Tapies.

120. TERMES, J., Ibid., p. 122
121. Sobre la coincidència entre ambdós sectors, J. Ventosa i Pérez Baró (op. cit., p. 39), afirmen que una vegada hagué passat el període revolucionari restablerta ja la monarquia borbònica, molts dels capitostes del federalisme es convertiren en propagadors del cooperativisme. A més a més, el seu entendre, aquesta és la raó que les associacions cooperatives arrellessin preferentment en els indrets on el sentiment federalista era més viu: Barcelona, tot l'Empordà, Vilanova i La Geltrú amb el Penedès. el camp de Tarragona i el Vallès.
122. VICENS VIVES, J., Industrials i Polítics, op. cit., p. 63
123. Per nosaltres les dues tradicions arrenquen de punts diferents, atès que el cooperativisme té força semblances amb els ja esmorteïts gremis, la norma dels quals, segons Pere MOLAS (Economia i societat al segle XVIII), (Barcelona, 1975, p. 19), "era el treball artesanal, el règim de la petita indústria, en petits tallers, conservant l'artesà la propietat dels instruments de treball i la venda del producte"; mentre que els internacionalistes partien del pressupòsit inflexible de l'emancipació social, el qual condicionava tota mena d'organització obrera.
124. Op. cit., p. 163
125. UN OBRERO: "La cuestión social", "La Independencia", 31.5.1873
126. Ibid.
127. "La cuestión social", "La Independencia", 24.10.1873
128. Ibid.
129. El comunicat fou llançat el 12.2.1873 i el signaven Josep Tomàs i Salvany, Antoni Clavé, Josep Montfort (Director); Frederic Jordà (tresorer); Josep Mª Vallès i Ribot; Josep Roca i Galés; Antoni Carné, Miquel Sadó; Josep Minus, Antoni Clarà; Antoni Romà (vocals); Miquel Salvans, Pere Badia (secretaris), Cfr. GONZÁLEZ SUGRAÑES, M., La República en Barcelona, (Barcelona, 1903)², p. 42
130. TERMES, J., op. cit., passim. Ja el 1869 el CFSOB organitzà un acte d'homenatge als diputats electes Serrallana, Soler i Pla, F. Sunyer i Capdevila, P. Alsina, tots federals, és clar; en què ells defesaren el sistema cooperatiu.
131. "Significación económico-social del federalismo en España", "La Independencia", 5.4.1873
132. Cfr. GONZÁLEZ SUGRAÑES, op. cit., p. 326

lucha electoral. Todos esos partidos se abstuvieron, según vieja costumbre española; en las elecciones no tomaron parte más que los republicanos liberales, divididos en dos alas, y la masa obrera. Con la poderosa atracción que ejercía aún el nombre de la Internacional entre los trabajadores españoles, con la excelente organización de ésta que aún existía, prácticamente al menos, en el país, era seguro que una candidatura establecida y presentada por la Internacional habría triunfado brillantemente en los distritos fabriles catalanes, en Valencia, en las ciudades andaluzas, etc .. y sin duda habría podido así llegar a las Cortes una minoría lo suficientemente fuerte como para ser decisiva entre las dos alas republicanas. Así lo sentían los trabajadores, comprendiendo que había llegado el momento de poner en marcha su organización, todavía poderosa. Pero los señores dirigentes de la escuela bakuninista habían predicado durante tanto tiempo el evangelio de la abstención incondicional que no podían convertirse repentinamente a otra doctrina, y así arbitraron el lamentable expediente de hacer que la Internacional como tal se abstuviera de participar en las elecciones, mientras votaban cada cual según su capricho. Consecuencia de esta declaración de bancarrota política fue que los obreros como siempre ocurre en tales casos, votaban por las gentes que más consecuentemente representaron la comedia del radicalismo -esto es, por los intransigentes- con lo que luego se sintieron más o menos corresponsables de los actos de sus elegidos y complicados en ello".

138. Vegeu els números de febrer i març de "La Federación" en que els obrers radicals atribueixen l'adveniment de la República a la por dels burgesos a la Internacional i que amb el nou règim el que es vol és integrar la classe obrera per continuar l'explotació i mantenir la dependència.
139. Cfr. GONZÁLEZ SUGRANES, op. cit., p. 45, LORENZO, A. op. cit., p. 325, també el reproduceix, incloent-hi les signatures de Joan Nuet, Jaume Balasch, Ramon Franqueza i d'altres noms que no cita. Es clar, doncs, que era un plamfet internacionalista amb l'acord fins i tot dels bakuninistes.
140. TERMES (La immigració ..., p. 47) esmenta el document internacionalista adreçat a la Diputació i que anava signat per J. García Viñas, Benvingut Espigule, J. Ribas Palau, Nacher, J. Bargalló, R. Franqueza, Clement Valls, que eren la plana major del bakuninisme barceloní.
141. FERRANDO BADIA, J., La Primera República Española, p. 126
142. "Capital y trabajo son inarmonizables", "La Federación", 12.4.1873
143. "Los Jurados Mixtos", "La Federación", 20.11.1873
144. "Capital y trabajo .."

133. ADPB, Any 1873
134. ADPB, Lliga 11 560. Cfr. TERMES, J., La immigració, p. 44 n.35
135. GONZALEZ SUGRAÑES, op. cit., p. 311
136. Anarquismo, p. 179
137. ENGELS, F., op. cit., ps. 225-228. Deixant de banda les argumentacions etapistes, molt típiques del marxisme, que segons ell no permetien de fer la revolució a l'Estat espanyols, Engels explica el comportament dels bakuninistes en proclamar-se la República i tot al llarg de la seva existència: "Al proclamarse la República en febrero de 1873 los aliancistas españoles se encontraron en una situación difícil. España es un país tan atrasado desde el punto de vista industrial que es imposible hablar siquiera en ella de una emancipación inmediata de la clase obrera. Antes de que pueda llegarse a ello tiene que atravesar España un desarrollo de varios estadios y superar una serie de obstáculos. La República ofrecía la posibilidad de comprimir ese proceso en el lapso de tiempo mínimo y posible, así como la de eliminar rápidamente los obstáculos aludidos. Pero esa oportunidad sólo podía aprovecharse mediante la intervención política activa de la clase obrera española. Así lo vio la masa de los trabajadores; en todas partes propugnó la intervención en los acontecimientos, que se asiera resueltamente la ocasión en vez de dejar como hasta ahora el campo libre a la acción y a la intriga de las clases poseedoras, pero los aliancistas o bakuninistas "venían predicando desde hacia años que no hay que tomar parte en ninguna revolución que no tenga como objetivo la emancipación inmediata de la clase obrera; que cualquier acción política implica el reconocimiento del Estado, ese principio del mal, y que, por tanto, y muy especialmente, el votar en cualesquiera elecciones es un crimen digno de la última pena". Se opusieron los anarquistas con todas sus fuerzas a que se decidiera la política que debía seguir la Internacional. Se decidió, consecuentemente, que la internacional no tenía que seguir política alguna en tanto que asociación, y que cada uno de sus militantes podía obrar como le pareciera, y sumarse según su gusto a cualquier partido ... ¿Cuál fue el resultado de doctrina tan poco sabrosa?. Que la gran masa de la Internacional, incluidos los anarquistas, tomó parte en las elecciones sin programa, sin bandera, sin candidatos propios, contribuyendo así a que los elegidos fueran casi exclusivamente republicanos burgueses. No llegaron a la Cámara más que dos o tres obreros, gentes por lo demás que no representaban a nadie, que no han alzado una sola vez la voz en defensa de los intereses de nuestra clase y que con toda tranquilidad votaron a favor de todas las propuestas y de todos los proyectos de ley reaccionarios presentados por la mayoría". "La abdicación de Amadeo había alejado a los monárquicos radicales del poder y de la posibilidad de recuperarlo a corto plazo; los alfonsinos estaban todavía más fuera de lugar; los carlistas prefirieron, como casi siempre, la guerra civil a la

145. El 9 de març de 1873 els republicans radicals, amb Baldomer Lostau al capdavant, aconseguiren l'acord de la Diputació per a dissoldre l'exèrcit obligatori, transformant-lo en cos voluntari. Segons TERMES, J., (La immigració..., p. 47), "ni l'Ajuntament de Manresa, ni Roca i Galés, ni els delegats a Barcelona de les diputacions provincials de Girona, Lleida, Tarragona i les Balears." estigueren d'acord amb la decisió presa, ja que "creien necessària la presència de l'exèrcit tradicional mentre els carlins continuessin en armes".
146. LORENZO, A., op. cit., p. 325
147. Ibid., p. 329
148. TERMES, J., Federalismo... p. 36, n. 19

ofers

fulls de recerca i pensament

Especial Guerra Civil

SEPARATA

*Una qüestió d'honor?
Notes breus sobre l'esquerra revolucionària i el fet
nacional durant la segona República*

Agustí Colomines Companys

—1986—

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYS

Una qüestió d'honor? Notes breus sobre l'esquerra revolucionària i el fet nacional durant la segona República.

... He terminado la temporada con un complejo de inferioridad frente a mi perro. Claro que no aspiro a representar a nuestro país tan brillantemente (ya dije que es brillante como un terrón de azúcar). Ni tengo una fantasía como la suya. Pero se me hace difícil soportar que me lleve tanta ventaja. Siento que el próximo verano, si oigo repetir con orgullo a los veraneantes: 'Es argentino', a propósito del dogo, voy a ladrar: ¡guau, guau!!!. A lo mejor reconocerán entonces que yo también soy argentina.

VICTORIA OCAMPO. *Testimonios*, 1967.

Com qui fa befa d'ell mateix, però se'n queixa, un europeu meridional diuen que definia burleta: «Una nació és un grup de persones unides per un mateix error sobre llur nissaga i una antipatia comuna a llurs veïns»¹.

¹ Karl W. Deutsch, *Nationalism and its alternatives* (Nova-York 1969).

Hi ha diverses maneres d'entendre el nacionalisme; o, si voleu, diversos nacionalismes, i, també, diversos procediments per a realitzar-los. Quan se n'ha triat un, de nacionalisme, és difícil ser generós amb l'altre. Tal vegada aquest sigui el cas de què es lamenta l'eixerit senyor europeu que cita Deutsch.

La nostra opinió, que coincideix amb la del professor Josep Fontana, és que cal pensar les relacions entre els grups humans en un marc de diverses dimensions². Per això, no estariem d'acord a titllar el nacionalisme de sentiment xovinista, perquè, d'entrada, és un argument massa fàcil; ja que «allò que cohesiona en un conjunt els homes que habiten un país —i que, normalment, comparteixen una llengua i una cultura— és un tipus de relació que dona naixement a tota una sèrie de sentiments de comunitat i de diferenciació, o d'oposició, respecte a d'altres grups humans que habiten altres països veïns»³. Entendre el nacionalisme, doncs, copçar-lo històricament i políticament, és essencial per a entendre l'experiència política d'un país i la d'un Estat plurinacional. Una consciència nacional que, sovint, actua com a força integradora i interclassista del país, és a dir, de la nació sense Estat.

L'Estat-nació és la unitat política més important de l'època contemporània. Després de la desaparició de l'Antic Règim, bo i suprimint les monarquies de dret diví, totes les nacions europees i americanes acceptaren, amb més o menys entusiasme, la teoria de la sobirania popular. Les formes que adoptà la dita sobirania s'anaren consolidant amb el devessall de règims de què es dotaren països com ara França, que passà de l'Imperi a la Restauració monàrquica amb un interim de República i una altra vegada Imperi abans d'esdevenir definitivament República; els EUA, que proclamaren la igualtat de tots els ciutadans lliures i el règim republicà, el qual no ha estat mai posat en dubte; la monarquia anglesa, que s'amotllà al règim de gabinet i de responsabilitat parlamentària, mentre que l'Amèrica llatina es debatia entre el federalisme romàntic i el centralisme més estèril. Així, doncs, del segle XVII endavant, a la successió de règims cal aparellar dues idees-força: la de *nacionalitat* i la ja esmentada de *sobirania popular*. Per tant, al nostre entendre, la nació, definida

² «Reflexions, elementals i prèvies, sobre la unitat històrica dels Països Catalans», (Barcelona 1975), Jornades de Debat sobre els Països Catalans.

³ *Ibid.*

convencionalment com una associació de llengua, cultura i territori, ha precedit l'Estat, que no és res més que una categoria jurídic-política moderna molt posterior a l'associació natural dels grups humans. S'han de refutar, doncs, totes les temptatives a suposar que els Estats-nació actuals són a l'arrel dels agrupaments socials bo i esperant que algú, miraculosament o per força bruta, els donés forma. Una forma, a més, que és l'única possible i definitiva.

En el transcurs de les revolucions burgeses del segle XIX, els països més importants de l'Europa occidental van resoldre eficaçment la qüestió de les nacionalitats. O, si més no, van saber donar al mot «Nació» un sentit equivalent al d'«Estat». Cal dir, però, que l'esmentada equivalència només reeixí en aquells països en què la revolució democràtico-burguesa triomfà plenament. Per contra, als Estat plurinacionals que no l'havien realitzada encara, la qüestió de les nacionalitats, per a nosaltres el fet nacional, subsistí⁴. I subsisteix. Alerta, per tant, a creure que, perquè alguna nacionalitat medieval no assolís de formar un Estat, això ja vol dir que fou desposseïda per sempre de la unitat i la permanència que l'havien cohesionada en un altre temps. N'hi hagué algun cas, no cal dir-ho, com el de Borgonya; però els que pogueren mantenir viu l'esperit nacional és perquè havien sabut resistir els embats de les potències nacionals en auge, i, també, perquè s'adaptaren ràpidament al curs del temps.

EL CAS ESPANYOL I LA SEGONA REPÚBLICA

Un dels Estats plurinacional que no assoliren de resoldre satisfactòriament els diversos fets, les diverses realitats nacionals internes, és l'espanyol. No ho va resoldre al segle XIX ni ho havia de resoldre tampoc l'any 1931, en proclamar-se la segona República espanyola. I, això per què? Perquè malgrat definir constitucionalment l'estat espanyol com un Estat Integral, la federalització de l'Estat fou, com ho havia estat l'intent del 1873 de bastir un Estat Federal, un projecte teòric que, en 1932, quallà amb l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i, en 1936, amb el d'Euzkadi, però res més. Només amb la Guerra civil s'assoliren les cotes de federalisme que corresponien a la diversitat nacional del que el centralisme s'entesta a anomenar *España* com a nació invertebrada.

El que ens interessa ací és esbrinar quins foren els components socials

⁴ Andreu Nin, *Els moviments d'emancipació nacional*, (Barcelona 1935).

bàsics que fonamentaren el desenvolupament dels moviments nacionals ibèrics durant l'època republicana. Això és, a desgrat del que creu molta gent, esbossar una hipòtesi sobre la base esquerrana, anarco-sindicalista i comunista heterodoxa, del moviment de defensa nacionalista en un període en què les definicions jurídicopolítiques feien creure que la «qüestió de les nacionalitats» s'havia resolt amb enginy.

Jordi Arquer, el fundador, l'any 1928, del Partit Comunista Català, i, l'any 1935, del Partit Obrer d'Unificació Marxista, ens convida a emprendre un camí per a definir una primera hipòtesi:

«D'ara endavant —escriu Arquer— hi haurà del catalanisme dues interpretacions. La dels burgesos que volen la llibertat de Catalunya per suprimir les traves del govern d'Espanya damunt l'economia catalana i la llibertat de continuar explotant ells sols els nostres obrers, i la dels proletaris que volen la llibertat de Catalunya com un objectiu més del seu programa de reivindicacions socials, per portar el proletariat català a una ampla federació amb el proletariat de les altres nacionalitats peninsulars dintre de la futura "Unió de Repúbliques Socialistes d'Ibèria"»⁵.

Del que diu Arquer podem concloure, amb totes les matisacions que calgui, que la lluita d'emancipació nacional és, i aleshores era, consubstancial a la lluita per la construcció d'un poder polític, separat o no, tant se val. A fi d'arrodonir el que explicava Arquer hi haurem d'afegir, tanmateix, dos factors més, apuntats pel professor Jordi Solé-Tura, que fan referència a la necessitat que tota nació té de construir, ultra el poder polític propi, un espai econòmic específic, i, alhora, una cultura —en forma de valors particulars— també específica⁶.

Tots tres factors, acotats històricament, ens expliquen perquè un espai estructurat políticament i geogràfica es torna l'element dinàmic per a la consolidació d'un moviment nacional revolucionari.

L'ESQUERRA REVOLUCIONÀRIA ESPANYOLA I EL FET NACIONAL

És ben sabut que la segona República desfermà una altra vegada l'activitat política de la classe obrera, sobretot de l'obrerisme anarco-sindicalista. Del que ja ningú no dubta, doncs, és que la força político-

⁵ «Catalanisme reaccionari i proletaris catalanitzats», *Treball*, 21/4/1930.

⁶ «La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat», (Barcelona 1975), Jornades de Debat sobre els Països Catalans.

social hegemònica del proletariat urbano-industrial dels anys 1931 a 1939 fou el bloc CNT-FAI. És endebades, també, insistir a dir que els de la CNT-FAI assumiren la defensa armada de la República contra la sublevació franquista. Una resistència a la sublevació que era animada per la ferma convicció que, en fer-ho, creaven les condicions idònies per acomplir la Revolució espanyola. El que no es diu tant, moltes vegades per un sectarisme encara massa arrelat, és que la República i la Guerra civil esperonaren l'anarco-sindicalisme a defensar l'autonomia dels pobles ibèrics, i, en el cas català, les institucions d'autogovern. John Appleby, corresponal a Barcelona del «Yorkshire Post», en 1937 escrivia que la guerra no havia afectat el sentiment d'independència dels catalans i, alhora, comprovava que Catalunya era l'única zona de l'Estat on els anarquistes gaudien del control complet de la situació⁷. Els anarquistes mantingueren un combat a mort amb l'intent del govern central de mermar poder a la Generalitat de Catalunya. La importància del cas, doncs, com el fet mateix que dirigents anarquistes fessin part del govern de Madrid i del de la Generalitat catalana, és que la CNT-FAI, com a forces hegemòniques del proletariat, donaren proves feaents d'haver assumit la lluita dels moviments d'emancipació nacional amb una vitalitat inesperada. La defensa que feren del poder de les nacionalitats, el que vol dir del dret a l'autogovern, no era perquè sí o el resultat d'un oportunisme revolucionari sobrevingut com una concessió a la petita burgesia nacionalista que s'havia mantingut fidel a la causa republicana, sinó que derivava de l'exigència que, de sempre, havien fet del federalisme. Un federalisme, és clar, que només entenien en versió universalista.

D'aquesta profunda convicció federalista, en feia constància, l'any 1938, el moviment llibertari espanyol:

*Constancia de su profundo respeto a los derechos autonómicos de Cataluña y demás pueblos ibéricos, y de su firme voluntad de defensa de los principios federalistas y del derecho de los hombres y de los pueblos a regirse por sí mismos*⁸.

⁷ En comentar la situació política espanyola, Appleby explicava: *Politically, Catalonia is a province a part. The war has not affected its strong liking for independence, and nowhere else in Spain has the Anarchist Party complete control. Yorkshire Post, 6/9/1937.*

⁸ «El movimiento libertario de Cataluña ante la Jornada conmemorativa del 11 de septiembre de 1714», *Solidaridad Obrera*, 10/9/1938.

No volem dir amb això que la CNT i, en general, el moviment llibertari hagués fet professió de fe catalanista o bé reclamés l'autonomia de les nacionalitats ibèriques per un interès nacionalista. No, no és això. El posicionament anarco-sindicalista recollia la defensa del fet nacional com una expressió més de la lluita de classes, indissociable a ella. Així, per exemple, tot i que pugui semblar una anècdota, són simptomàtiques les lloances i semblances que llança «Solidaridad Obrera» en esmentar el significat de l'11 de setembre, Diada Nacional catalana, de 1938:

Por encima del tiempo, las dos fechas (1714-1938) se entrelazan en una misma significación⁹.

La cosa és clara, el que volien era lligar els esdeveniments del segle XVIII amb els de la Guerra civil dels anys trenta. Tant se valia la distància que els separava, car en tots dos hi destacaven el protagonisme dels defensors («trabajadores») de Catalunya:

Nuestro Movimiento Confederal y anarquista, mayoría indiscutible dentro de la democracia catalana, levanta sus banderas a la memoria de los caídos por las libertades de Cataluña y de España, de 1714, de 1938 (...) La sangre de tantos mártires no será estéril¹⁰.

Per a ells, per al moviment llibertari, la defensa de les nacionalitats no podia ser ja patrimoni de la burgesia; com tampoc no ho era, en tant que «fet» incolor i inodor, del proletariat. Classe i nació, diu el professor Fontana, són les dues dimensions fonamentals, encara que no les úniques, dels agrupaments humans¹¹. La CNT dels anys trenta ho entenia també així. És per això que no s'estava de denunciar el nacionalisme burgès com un moviment hipòcrita, el qual, amb llàgrimes de cocodril als ulls, utilitzava el fet nacional com a bandera per embolcallar els seus interessos de classe, o bé, els sectors més matussers, formulaven descaradament proposicions feixistes:

El movimiento libertario —deien—, esencialmente universalista, sostiene el principio de la unidad moral y cultural de los pueblos y su solidaridad e interdependencia económica, rechazando las propagandas raciales y de estrecho nacionalismo, que no pueden menos que culminar en los totalitarismos fascistas¹².

⁹ «1714-1938», *Solidaridad Obrera*, 11/9/1938.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Fontana, art. cit..

La CNT, tot i que en 1938 sostenia que s'havia d'assegurar la integritat d'Espanya, i no s'hi val d'amagar-ho, entenia, sense fer-se'n mala sang, que el proletariat, i només el proletariat, encarnava el fet nacional¹³. La lluita d'emancipació nacional, per tant, havia d'actuar com a factor revolucionari, ja que, al capdavant, actuava contra l'Estat imperant tot aconduint la reivindicació nacional a les últimes conseqüències. O, el que vol dir el mateix, que el proletariat donés sentit, essència i contingut a la reivindicació nacional. Potser, i només és una impressió, la CNT no era tan oportunista com els comunistes no-estalinistes, els quals donaven al fet nacional un sentit ambivalent, d'ara sí ara no, segons que servis o no a la causa del proletariat. Al marge dels processos d'intenció, perillosos sempre, són vàlides per a ambdós casos, anarco-sindicalistes i comunistes, les paraules de Joaquim Maurín, el dirigent del POUM, les quals mostren clarament l'esperit que empenyia l'esquerra revolucionària en relació amb el fet nacional:

«El poder és en mans d'un gran bloc burgès. Així i tot, l'Estat no ha sofert cap alteració fonamental. L'Estat republicà és el mateix Estat monàrquic, semifeudal, de ja tres mesos. "Això matarà allò". L'Estat monàrquic acabarà per imposar-se. L'evolució que es va veient en el sentit d'un Govern Lerroux, Maura, Sanjurjo, Azaña, és el triomf de l'Estat monàrquic. La Revolució burgesa serà ofegada per l'Estat semifeudal.

L'aparició d'un moviment nacional revolucionari a tot Espanya, a Catalunya, a Bascònia, Galícia, Andalusia, etc., ajudarà en gran manera a desarticlar l'Estat. El proletariat i els camperols, forces motrius de la Revolució, trobaran un reforç considerable al front de lluita»¹⁴.

A parer de l'esquerra anarco-sindicalista, i, també, com és palès, de l'esquerra comunista no-estalinista, la nacionalitat, el fet nacional, no era tan sols una baralla, tanmateix desafortunada, sobre l'abast de les fronteres

¹² Punt 5^è de la «Declaración del Pleno Nacional de las Regionales de la CNT, la FAI y las JJLL», *Solidaridad Obrera*, 1/11/1938.

¹³ Punt 7^è de la mateixa «Declaración...».

¹⁴ *Els problemes de la Revolució, la qüestió de les nacionalitats* (Barcelona 1931). I continuava dient: «Dir que nosaltres, comunistes, no hem de fomentar el separatisme, és una vergonyosa capitulació davant els prejudicis social-demòcrates. Els qui diuen això deuen estar segurament d'acord amb Largo Caballero quan aquest s'oposava al repartiment de terres perquè això fomentava l'esperit burgès dels pagesos».

d'un tros de terra, d'una cultura, d'una llengua, ben al contrari, era molt més: era el resultat d'un procés històric-social:

«Cal dir ben clar als treballadors de les nacionalitats oprimides —s'explenava un dirigent revolucionari de l'època— que llur deure és ésser maximalistes i marxistes revolucionaris tot alhora. I cal dir també a la classe treballadora dels països opressors que el deure dels treballadors d'un Estat centralista i unitari és reclamar i defensar la llibertat de les nacionalitats que lluiten dintre del propi Estat, per llur emancipació política completa»¹⁵.

Sota aquests principis, innegablement nacionalistes, els qui no defensaven el dret a l'autodeterminació, defensaven resoludament el dret a la separació i a dirigir la lluita d'emancipació nacional de cada nacionalitat, bo i esperant l'hora de la futura Unió de Repúbliques Socialistes d'Ibèria.

Així, doncs, la dinàmica que acompanyava el fet nacional durant la segona República s'encavalcà a una conjuntura històrica en què les definicions i els programes polítics foren superats per les actituds i els esdeveniments mesurables, tangibles i tot.

Per a l'esquerra revolucionària, la defensa de la nació pròpia no era, per tant, fanfara carrincona ni una qüestió d'honor.

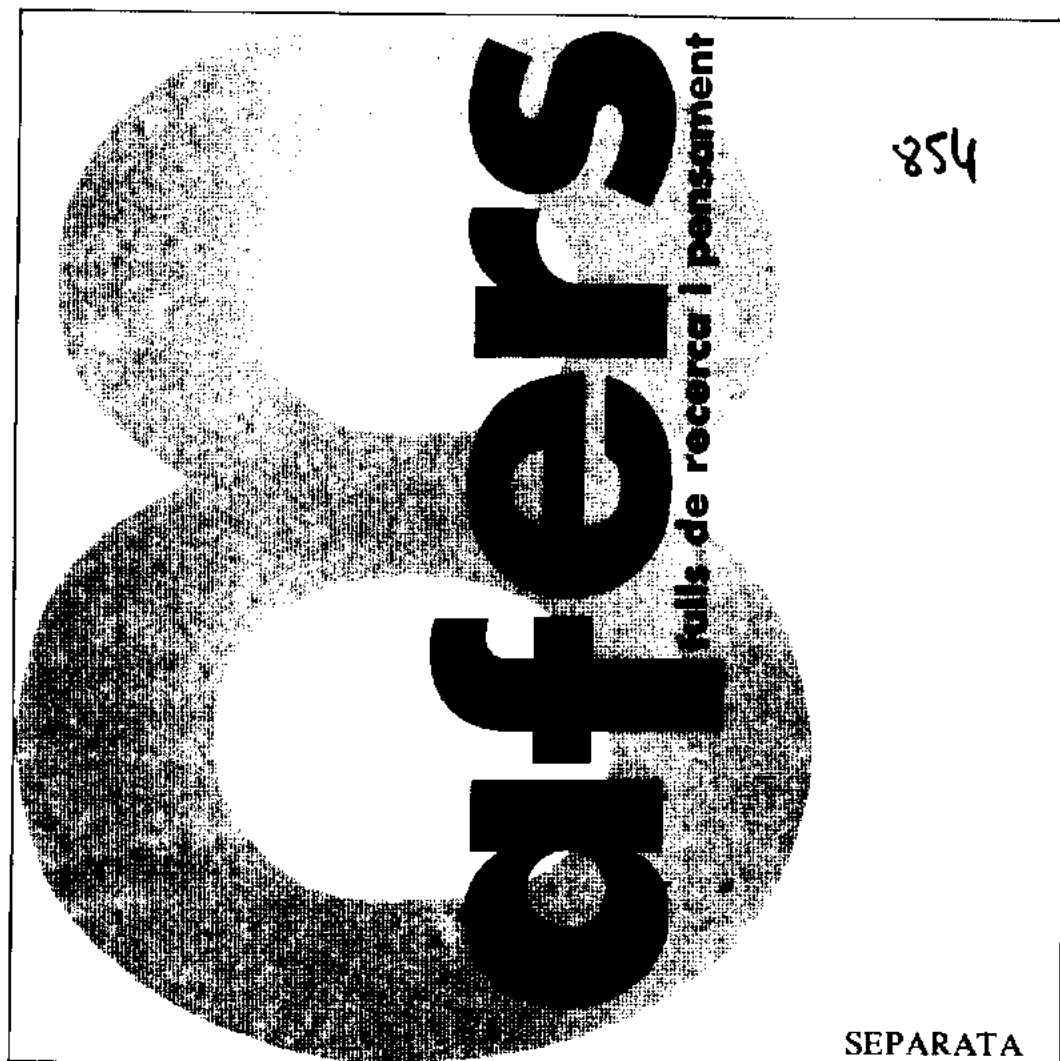
Colchester (GB), agost 1985.

¹⁵ Ramon Fuster, *Marxisme i nacionalisme* (Barcelona 1935). Fuster fou el capitanejador del corrent separatista del Bloc Obrer i Camperol, una de les dues organitzacions que més endavant crearen el POUM.

*Amunt! Amunt! (Vida i benestar social a la Barcelona
de la segona meitat del segle XIX)*

Agustí Colomines i Companys

—1988-89—

AGUSTI COLOMINES I COMPANYYS

Amunt! Amunt!
(Vida i benestar social a la Barcelona
de la segona meitat del segle XIX)¹

Upward! Upward!

(Life and social welfare in Barcelona during the second half of the XIXth century).

*This article —summarized version of the second chapter of the work *Les vespres republicanes a Barcelona: creixement urbà i mentalitats públiques, 1868-1874—*, has its aim in evaluating the life situation of the Barcelona working class and the bigger or smaller influence that the modern industrial movement had on Barcelona's social welfare during the second half of the XIXth century. Barcelona, Catalunya's capital, was at that time a city in transit towards modern life, beating at its own rithm —political, economical and class wise— in the context of a still very rural Spanish State, and with some social challenges to cope with. Attitudes and class confrontments are, so, herein analized.*

¹ Aquest article és una versió resumida del capítol segon de la tesi de llicenciatura que, amb el títol *Les vespres republicanes a Barcelona: creixement urbà i mentalitats públiques. 1868-1874*, fou presentada a la Universitat de Barcelona el 1985.

paternalista i apriorístic de l'opinió republicana, que considera que la dona *está llamada a educar...*, el qual és contradictori amb un plantejament integrador de les reivindicacions femenines a les obreres en general. El mateix Pi i Margall ja reconeixia l'any 1899 que els federals no tenien en el seu programa res que fes referència a les dones, llevat de la reivindicació d'apartar-les dels treballs nocius, com ara la mineria, els tallers i les fàbriques, que obstaculitzaven la funció «natural» de mares de família.¹⁶

Tal vegada, només la Internacional tenia una alternativa més rupturista. I no tan sols quant a la incorporació de la dona al treball, sinó, sobretot, en la manera de fonamentar aquest dret: *Los que quieren emancipar a la mujer del trabajo para que se dedique exclusivamente al hogar doméstico, al cuidado de la familia, suponen que ésta es únicamente su misión, para lo cual afirman tiene facultades especiales que se contrarían sacándola de lo que ellos llaman su centro.*¹⁷ Per als internacionalistes, els que afirmaven que la llar era el lloc natural on havia d'estar la dona partien del supòsit que l'organització familiar, tal com s'entenia tradicionalment, no moriria mai. Contràriament, el seu parer era que canviant les condicions econòmiques de la societat, sobretot la forma de propietat, també canviarien les institucions socials i que, per tant, s'havia de fugir de l'estereotip de la mare cànida protegida pel marit. La defensa de la llibertat que propagaven pertot els internacionalistes els feia defensar que la dona també havia de gaudir de les suficients condicions de llibertat perquè actués segons les seves possibilitats i facultats. Aquesta és la raó que els impedia defensar l'arraconament de la dona a la llar, ja que era una manera de menyscar la llibertat de la dona com a individu. Quins eren els mitjans per assegurar aquesta llibertat? es preguntaven els internacionalistes. Només n'hi havia un: el treball. Als obstacles que assenyalaven els moralistes mostrant-se contraris a la incorporació de la dona al món laboral, els internacionalistes responien que els mals del treball i la immoralitat de la manca de feina derivaven del fet que la propietat no fos col·lectiva. Els drets i els deures de la dona, deien, estan lligats a la forma de propietat. Els internacionalistes, doncs, seguiren un camí diferent a d'altres sectors obreristes, en la mesura que entenien que el que calia era incorporar la dona al moviment obrer: *a fin de que contribuya a la obra común, al triunfo de nuestra causa, a la emancipación del proletariado, porque así como ante la explotación no hay diferencia de sexo, tampoco debe haberla ante la justicia.*¹⁸ No és del tot segur que tots els

¹⁶ Discurs llegit al Centro Federal de Madrid el 4.9.1899. Cfr. MOLAS, Isidre: *Ideario de Pi i Margall* (Madrid, 1966), pàg. 89.

¹⁷ LORENZO, A.: Op. cit., pàg. 255.

¹⁸ Ibid. pàg. 256.

afiliats a la Internacional tinguessin assumit íntimament aquest igualitarisme, però si més no en teoria tenien on recolzar la seva pràctica política.

Ara bé, en general, la segona meitat del segle XIX a Barcelona estigué dominada per la idea conservadora que la família era una societat natural i moral que, com deia Duran i Bas, era congènita a l'home, inseparable d'ell, complement de la seva individualitat perquè, de vegades amb justificacions teològiques, de vegades laiques, tenia per missió l'educació de l'individu i la reproducció de l'espècie.¹⁹ La societat barcelonina que vivia un moment de transició cap al món industrial, tendia, doncs, a consolidar la separació de certs sectors de dones de la producció, passant-les a l'àmbit privat, a la família transformada en unitat de reproducció i de consum. En aquest sentit, el treball de la dona obrera, i per tant el seu salari, sovint era considerat com una manera de fer augmentar el nivell de vida, ja que permetia sufragar despeses no indispensables. És clar que aquesta concepció generava discriminació, com podem veure en el quadre següent:

	Nombre d'obers	Nombre d'obres	Salari diari en rals	
			Masculí	Femení
Manresa	20	103	-	-
Can Bros	180	210	8	3 a 6
El Pont de Vilomara	18	100	9	6
St. Martí de Provençals	200	775	10	6

Font: IZARD, M.: *Industrialización y obrerismo*, pàg. 74.

Si bé el nombre de dones és superior en tots els casos, en algun fins i tot cinc vegades més, el sou de la dona és només una mica més de la meitat del dels homes per una jornada laboral idèntica: d'onze a quinze hores diàries.

La República de 1873 no féu variar les coses, malgrat que, com ja hem vist en parlar de Pi i Margall, la *Ley Reguladora del trabajo e instrucción de los niños obreros* (24/7), esmentés el treball femení. Ni el *Proyecto de Ley fijando las horas de trabajo de los obreros en las fábricas de vapor y los talleres* (14/7) ni el *Proyecto de Ley de creación de los Jurados Mixtos* (14/8), les dues lleis laborals restants que elaboraren els federals, però que no foren sancionades mai, no contenien res de nou en aquest respecte.

¹⁹ DURÁN I BAS, M.: «Sociedades humanas». Discurs inaugural de les sessions de l'Ateneu Barcelonès de 1876. Inclòs al llibre del mateix autor *Escritos*, 2ª sèrie, (Barcelona, 1895), pàg. 183.

3. El treball infantil i l'ensenyament obligatori

D'entre totes les demandes social que feien els treballadors barcelonins del segle passat, cal destacar-ne una pel que té de significativa en les reivindicacions socials obreres: la prohibició del treball infantil. És ben conegut que al llarg del segle XIX el treball infantil era una pràctica normal. Tan normal, que fins i tot el nens participaven activament en les agitacions populars i patien les conseqüències de la repressió, tal com s'evidencià en el processament d'onze infants acusats de participar a la revolta d'Alcoi del juliol de 1873.²⁰

Pere Felip Monlau, el famós metge i intel·lectual progressista, l'any 1856 assegurava que l'explotació del treball infantil sortosament era un pràctica poc comuna a l'Estat espanyol. Amb el temps, però, ho seria. Segons Joaquim Salarich, l'historiador i metge de Vic, els pocs o molts nens obrers que treballaven a la dècada dels cinquanta tenien una jornada laboral de dotze hores diàries.²¹ Salarich es preguntava amb el típic romanticisme moralista de l'època si el govern havia tingut en compte els inconvenients que el treball comportava per a l'educació dels fills i la moral dels infants, educació que havia d'esdevenir el fonament de la dignitat i la felicitat dels individus. El que el metge vigatà reclamava del govern, vint anys més endavant encara no s'havia concretat. Així ho denunciaven des de la Revista Social els obrers que havien d'acceptar impotents l'explotació dels seus fills: *Y como si fuesen escasos sus personales trabajos (els de l'obrer) ha de contar entre los compañeros de infortunio a su mujer y a sus hijos (...) los ve a ambos confundidos entre los adultos y compartir con ellos las faenas que requieren gran fuerza muscular (...) Esto francamente nos causa la mayor indignación contra el egoísta capital, cuyas tendencias son la explotación de lo más digno, con tal pueda lograr su rápido acrecentamiento; y cuando hay tantos trabajadores improductivos, tanto vago, tanto holgazán que podrían ocupar prodigamente los puestos de la mujer y el niño obreros.*²² Com sempre, el text estava amanit amb consideracions moralistes; ara bé, la preocupació dels obrers se centrava a aconse-

²⁰ ARACIL, R. i GARCÍA BONAFÉ, M.: «Clase obrera y revuelta social: la identidad del cantonalismo alcoyano de 1873», *Estudios de Historia Social*, núm. 7 (Madrid, 1978), pàgs. 163-183.

²¹ MONLAU, P.F.: *Higiene industrial ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el gobierno á favor de las clases obreras?*, (Madrid, 1856), i SALARICH, J.: *Higiene del tejedor ó sean medios físicos para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón*, (Vic, 1858), reeditats a *Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX* (Barcelona, 1984).

²² «El trabajo», *La Revista Social*, 14.3.1873.

guir la prohibició del treball infantil o, si més no, regular-lo. En el manifest que la Unió d'Obrers Manufacturers trameté a les Corts el 1873, s'hi reclamava la prohibició de treballar per als nens menors de dotze anys ja que, per a ells, abans d'aquesta edat calia que els infants centressin els seus esforços a desenvolupar la seva capacitat intel·lectual i física.²³ Pi i Margall en avaluar la tasca del seu govern acusava els pares del fet que els nens treballessin: *Puede el padre matar a su hijo obligándole a un trabajo prematuro (...) Ya que negamos al padre el derecho de muerte sobre sus hijos, seamos lógicos y neguémosle también el de sacarles con prematuras e improbas tareas las fuentes de la vida.*²⁴ A partir d'aquest supòsit, Pi justifica per què presentà a les Corts un projecte de llei que determinava l'edat d'entrada dels nens als tallers i en regulava les condicions del seu treball. Amb tot, els arguments de Pi eren unilaterals, ja que oblidava que els nens obrers treballaven per la necessitat que moltes famílies tenien del sou dels infants i perquè oblidava, també, que la legislació espanyola sobre aquesta qüestió fou molt tardana i escadussera. Pi i Margall, doncs, oblidava allò que, si més no al segle XVIII, la gent tenia molt clar: que el treball dels infants era gairebé un acte de caritat, en la mesura que aquells nens que no tinguessin feina no podrien menjar.²⁵ I al segle XIX el nivell de vida tenia encara molt de subsistència.

Sigui com sigui, en arribar al govern els republicans intentaren de racionalitzar el sector industrial mitjançant els tres projectes de llei que ja hem esmentat abans, o sigui la llei de regulació del treball infantil, la que regulava la jornada laboral i la que creava els jurats mixtos. *La Ley reguladora del trabajo e instrucción de los niños obreros* contenia onze articles i un únic de transitori, els quals normativitzaven com i de quina manera podien treballar els nens. En principi s'establia que els menors de deu anys no podien treballar en cap fàbrica, taller, farga o mina; que el treball dels nens menors de tretze anys i el de les nenes menors de catorze no podia excedir les cinc hores diàries. Els que sobrepassaven aquests límits d'edat no podien treballar mai més de vuit hores. L'assistència a l'escola era obligada, almenys durant tres hores al dia, per als nens de nou a tretze anys i per a les nenes de nou a catorze. Així mateix, la llei establia que el control del compliment de les normes reguladores l'exercirien els jurats mixtos, els quals havien d'estar integrats per obrers, fabricants,

²³ Art. cit.

²⁴ *La República...*, op. cit., pàg. 202.

²⁵ RUPERT HALL, A.: «Antecedentes de la Revolución industrial: Fundamentos culturales, intelectuales y sociales, 1600-1750», inclòs a KRANZBERG, M. i PURSELL, C. W. Jr. (eds): *Historia de la Tecnología. La técnica en occidente de la Prehistoria a 1900*. (Barcelona, 1981), pàgs. 123-134.

mestres d'escola i metges i els presidirien els jutges municipals. Per acabar-ho de lligar bé, la llei estipulava que en cas de no complir-se allò reglamentat, l'infractor seria penalitzat amb una multa de 125 a 1.250 ptes.²⁶

Si l'Estat hagués cobrat la multa totes les vegades que s'incomplí la llei, s'hauria fet d'or. La intencionalitat de la llei era, no cal dir, bona, però no s'arribà a aplicar mai. De fet, hi havia gent que aleshores ja s'ho temia, i no tan sols perquè desconfiés de la perícia governamental per fer-la complir, sinó també per la resistència oposada pels patrons a aplicar-la. L'únic recurs que els semblava adient a certs sectors era crear les organitzacions socials que lluitessin legalment per servir el compliment de la llei.²⁷

Els temors, doncs, que les normes contingudes a la llei no s'acomplirien fou molt estès a l'època. Quan deu anys més tard la *Comisión de Reformas Sociales* elaborà la *Información oral y escrita sobre el estado y necesidades de la clase obrera*, els obrers interrogats sobre si s'havia acomplert totalment o parcialment la llei, unànimement respongueren que no, amb matisacions diferents, és clar. El sentiment general podria resumir-se en la sentència següent: *La ley existe, la ley está en vigor, pero al presente es letra muerta*.²⁸ Per la seva banda, l'*Asociación del Arte de Imprimir* elaborà un dictamen per a la *Comisión de Reformas Sociales*, que va redactar Pablo Iglesias (malgrat portar la signatura de Matías Gómez Latorre), el qual afirmava que la llei de 1873 no s'havia acomplert en cap sentit a la indústria tipogràfica; ans al contrari, l'exploració del treball infantil havia augmentat des d'aleshores: *El número de aprendices que hay actualmente, y que están en desmedida proporción con el de oficiales, justifica demasiado lo que acabamos de decir*. L'Ateneo de Madrid, al seu torn, en les respostes detallades a cada grup de preguntes que li feia la *Comisión*, apuntava que la llei no s'havia complert ni es podia complir perquè el nivell de vida de la classe obrera era molt baix i, també, perquè en aquell moment era impensable anar contracorrent i atacar els costums establerts, dissenyats per una burgesia emergent.

L'informe, a més a més, aportava dades sobre el treball infantil a la indústria fabril i manufacturera de Catalunya. Pel que fa a Barcelona, s'hi deia que hi havia més varietat en el salari que no pas a Reus, per exemple. Si a Reus els nens de sis a catorze anys guanyaven d'1'50 a 4 ptes. i els més grans de catorze un mínim de 13 ptes., a Barcelona els nens sempre cobraven una mica més.

²⁶ *Gaceta de Madrid*, 24.7.1873.

²⁷ Són interessants les opinions d'A.J.B. (Antoni Joan Bastinos) en aquest respecte a «Cuestiones Sociales», *El Monitor de primera enseñanza*, 16.8.1873.

²⁸ Vegeu *La clase obrera española a finales del siglo XIX*, op. cit., pàgs. 122, 123 i 228.

Tanmateix, tant a Reus com a Barcelona la jornada laboral era de 69 hores a la setmana per als més grans de sis anys.²⁹

Com podem observar, doncs, després d'uns anys d'haver caigut la República, era palesa encara la feblesa de l'intervencionisme estatal per solucionar i racionalitzar l'àmbit de les relacions laborals. Vint-i-set anys més tard, la llei Dato no assolí tampoc –tot i que s'haguessin creat les Juntes Locals de Reformes Socials– eradicar l'explotació dels infants obrers.³⁰ Sembla clar, si més no així ho reclamaven diferents sectors, que la resolució satisfactòria del problema del treball dels infants havia d'anar acompanyada d'una reestructuració dels comportaments socials, especialment respecte a l'ensenyament. Al manifest adreçat a les Corts per la Unió d'Obrers Manufacturers, s'hi pot llegir la reclamació d'un ensenyament gratuït, obligatori, laic, amb bona alimentació; aspecte força important si hom volia eliminar del tot la discriminació pel fet de ser pobre.

L'assistència a l'escola dels infants obrers era un altre dels aspectes que avaluà la *Comisión de Reformas Sociales*. José Aymat, el representant dels pedrers que ja hem esmentat abans, a la pregunta si era compatible o no el treball dels infants amb l'assistència d'aquests a les escoles d'instrucció primària, responia que no ho era. A parer de la Institución Libre de Enseñanza, una altra de les entitats que respongueren al qüestionari de la *Comisión*, segons la llei de 1857 l'Estat espanyol havia de tenir una escola per cada 2.000 ànimes, però la realitat era ben distinta: no hi havia les escoles que exigia la llei, sinó que en mancaven 4.350. Durant el decenni 1871/1880, apuntava la Institución, només s'havien creat 1.714 escoles i no precisament a les províncies riques, sinó a Ourense, Ovièdu i Burgos, cosa que fa pensar que la manca de recursos dels ajuntaments no era el primer factor que impedia la construcció d'escoles. Per contra, el sector privat havia creat 4.114 escoles durant els mateixos anys, i ja que el 1880 se n'havien censat 6.696, resulta que l'any 1870 hi havia unes 2.782 escoles privades. En tots els casos, però, la infraestructura i la higiene eren pèssimes.

Si ens refiem d'una estadística que l'Ajuntament Popular de Barcelona trameté a l'Exposició Universal de Viena del 1873, la situació a la capital del Principat en relació a les escoles públiques era la següent:³¹

²⁹ REFORMAS SOCIALES: «Información escrita. Madrid», (Madrid, 1890).

³⁰ ALCÁZAR, J. i ALVAREZ, A.: «La Junta Local de Reformas Sociales de València». Exemplar mecanografiat.

³¹ Totes les dades s'han extret d'*El Monitor de la primera enseñanza*, 10.4.1873.

ESCOLA PÚBLICA (NOIS/NOIES)

Províncies	Nombre escoles	Relació escol./ hab.	Menors 6 anys	De 6 a 9 anys	Més grans de 9 anys	Total nois	Total noies	Proporció Alumnes/habit	Total alumnes	Total espanyol	Propor- ció
Barcelona	893	1/835	5.667	2.582	11.213	6.214	28.634	16.277	7,82	44.911	6,18
Girona	365	1/852	2.001	1.008	4.507	2.058	11.547	5.185	7,41	16.732	5,38
Lleida	634	1/496	1.901	1.341	7.478	4.448	5.917	15.296	8,860	24.156	7,68
Tarragona	482	1/668	2.810	1.463	6.171	4.411	5.632	3.900	14.613	9.774	6,06
										24.387	7,58
										1.179.034	

ESCOLA PRIVADA (NOIS/NOIES)

Províncies	Nombre escoles	Relació escol./hab.	Menors 6 anys	De 6 a 9 anys	Més grans de 9 anys	Total nois	Total noies	Proporció Alumnes/habit	Total alumnes	Total espanyol	Propor- ció
Barcelona	443	1/1.639	2.218	2.091	7.457	6.133	3.667	3.402	11.626	3,22	3,44
Girona	130	1/2.394	706	1.059	1.217	1.515	861	1.330	3.904	1,78	2,14
Lleida	53	1/5.935	273	277	399	280	316	200	757	0,62	0,55
Tarragona	153	1/2.104	1.239	915	1.330	1.357	1.219	1.620	3.892	2,36	2,38
										7.680	
										199.804	

FONT: *El monitor de primera enseñanza*, 5.10.1872 i 23.11.1872

ESCOLES PER A NENS	ESCOLES PER A NENES
1 escola superior	1 escola superior
1 escola ampliada	-
17 escoles elementals	17 escoles elementals

Això vol dir, doncs, que hi havia 19 escoles per a nens, que assistien 19 mestres responsables i 25 auxiliars. A les 18 escoles de nenes els auxiliars eren 23. Així mateix, hi havia 8 escoles de pàrvuls que tenien un nombre igual de mestres i quatre auxiliars cadascuna, a més, és clar, de les persones amb vincle de parentiu amb els nens que ajudaven els mestres respectius. D'altra banda, seguint el que recull l'estadística, hi havia una escola per a cecs i sord-muts, amb una dotació de personal de 6 mestres i 6 auxiliars.

El nombre total d'alumnes que assistien a les esmentades escoles tenia la distribució que segueix:

Escola nens: 1.779
Escola nenes: 1.816
Pàrvuls: 908
Especials: 393 (inclou les superiors i l'ampliada de nens)
Cecs: 75
Sord-muts: 45

Aquesta distribució ens indica que un total de 5.016 nens i nenes estaven escolaritzats. Malgrat la precarietat de l'estadística espanyola, la direcció general del ram publicà unes dades sobre el nombre d'escoles públiques i privades i els alumnes que hi assistien referides al quart trimestre de 1870.³² Recollim ací les dades, dividides en les inevitables províncies, que fan referència a Catalunya.

4. De com es vivia

Finalment fem un repàs ràpid a la manera de viure dels obrers barcelonins de finals del vuit-cents. Del 1797 al 1857 la població catalana havia augmentat en un 90%, mentre que la ciutat emmurallada no havia passat d'un 50%. Les dades recollides per Ildefons Cerdà durant el temps de preparació del pla d'Eixample, posen de manifest una situació urbana de Barcelona força alarmant: la densitat arribava en el conjunt de la ciutat a 860 habitants per hectàrea, l'índex de mortalitat era de gairebé el 30% i l'esperança de vida de 36 anys

³² *El Monitor de primera enseñanza*, 5.10.1872 i 23.11.1872.

per a les classes benestants i de 23 anys per a les classes pobres.³³ El segon volum de la *Teoría General de Cerdà* conté una copiosíssima informació sobre les condicions de vida en la Barcelona emmurallada, des de l'anàlisi de la densitat carrer per carrer fins a la incidència de les epidèmies, etcètera. Així, Cerdà ens planteja un panorama dessolador: edificacions estretes i obagues, sense una real canalització dels desguassos, poca ventilació, rellogats que viuen amb els llogaters i altres misèries que la morfologia actual del barri vell encara deixa veure. El pla d'Eixample projectat per Cerdà i aprovat pel govern central el 1859 (en detriment del de Rovira i Trias que havia guanyat el concurs convocat per l'Ajuntament) tenia com a objectiu servir una teoria de la urbanització que superés les limitades expectatives d'una ciutat en trànsit cap a la modernitat, en un moment econòmicament propici. Però quan l'època de les vaques grasses s'estroncà, la racionalització urbanística perdé volada. Potser Oriol Bohigas tingués raó quan apuntava, a *Barcelona entre el Pla Cerdà i el barraquisme* (Barcelona, 1963), que la possibilitat de treure el cap a l'àgora del carrer és, a les nostres latituds, una consideració positiva, superior al prestigi dels ambients íntims i silenciosos, com el sol, la il·luminació i les bones vistes. Per tant, es preguntava si no s'ha exagerat massa en els freds temes de la higiene i s'han perdut altres temes importants. És possible que l'experiència i la perspectiva dels anys ens hagin fet veure que el creixement vertical de Barcelona (amb la segregació social vertical corresponent) ha anat acompanyat de la preeminència d'uns gustos, d'una psicologia urbana que prefereix el carrer per sobre de cap altra consideració. Ara bé, la preocupació higienista ha existit, fortament arrelada si més no en els ambients intel·lectuals i científics del segle passat.

L'any 1888 se celebrà a Barcelona el Congrés Internacional de Ciències Mèdiques, al qual Pere Garcia Fària, l'entusiasta seguidor de Cerdà i enginyer en cap de Sanejament de l'Ajuntament de Barcelona, hi presentà una ponència que avaluava l'estat de l'habitatge a Barcelona. Per Garcia Fària, el primer gran problema de les cases barcelonines era l'amuntegament de famílies en un espai reduït, tant en solars com en metres quadrats dels pisos, cosa que tenia com a conseqüència immediata un augment de la densitat de població que, en no reunir les mesures higièniques suficients, inevitablement generava malalties i fins i tot era l'ambient idoni per a l'expansió d'epidèmies.

Segons una estadística elaborada per G. Colomer Codina, durant el vintenni 1861-1880 el nombre total d'edificis a Barcelona, que inclou els districtes de Llotja, Born, Barceloneta, Audiència, Institut, Concepció, Drassanes, Hospi-

³³ *Teoría General de la Urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. (Madrid, 1867).

tal, Universitat i Hostafrancs, era de 10.939, els quals tenien 16.316 baixos o botigues i 55.503 habitacions o pisos. La proporció entre el nombre de cases i el d'habitants era més o menys d'un 22'32% per cada casa i d'un 3'40% per cada pis o botiga.³⁴ La construcció predominant, sempre parlant només del conjunt barceloní, era aquella que consistia en uns baixos i quatre pisos d'alçària, la distribució social dels quals era inversa a l'altura: quan més avall era el pis, més rics eren els que hi vivien. N'hi havia 3.366. Només a Hostafrancs i a la Barceloneta, la construcció predominant eren els baixos, comptabilitzant-s'hi 766 cases en el primer cas i 897 en el segon.

A la ponència de García Fària, s'hi esmentava també que la densitat de població del Casc Antic barceloní era de 29 habitants per casa, que era més del triple de la de Londres i una mica menys del doble de la de Sevilla. Així doncs, Barcelona, ultra eixamplar-se, tenia tendència a créixer verticalment i amuntegada. La morfologia i la infraestructura de les cases del barri antic mostraven que la ciutat vibrava de gent, però descurava el desenvolupament d'una vida ciutadana saludable: *En muchas de las calles del casco antiguo se nota, que á pesar de su extraordinaria estrechez, las casa son de desmesurada elavación y están formadas por una serie de pisos de mezquina altura, subdivididos en muchos compartimentos que se fraccionan en piezas pequeñísimas, en las cuales el cubo de aire respirable es de todo punto insuficiente para que esta reuna condiciones de tal, y permita el desarrollo de la vida en circunstancias normales. En el barrio de la Barceloneta, atrozmente castigado por muchas epidemias y entre ellas, por la fiebre amarilla de 1870, las casas eran bajas hasta hace muy pocos años (...).*³⁵ Les epidèmies, doncs, eren freqüents i la distribució i la manera de viure n'afavoria el contagi. Per citar l'exemple de l'epidèmia de febre groga del 1870, sabem que el primer cas fou detectat al carrer Jaume Giralt, a l'actual barri de Sant Pere, molt a prop del carrer de Vermell on havia mort una dona contagiada a la Barceloneta. Gran part de les defuncions presentades als carrers de Vermell, Sitjàs i Portaferriça havien estat contagis per contacte amb el Port. Per fer-nos una idea del dany que provocà la febre groga només cal indicar la relació de defuncions per carrers de Barcelona: Allada 28, Torredembarra 25, Portal Nou 23, Jaume Giralt 22, Carders 21, Pou de la Figuera 13, Mercè 11, Sant Jeroni 12, Blanqueria 11, Gatuelles 9, Mitjà de sant Pere 9, Metges 9, Montanyàs 9, Arc del Teatre 9, passeig de Sant Joan 8, Claveguera 7, i Vermell 7. A la Barceloneta el contagi tingué una forta incidència, que va dels 35 morts al carrer Major als 25 del dels Pescadors. Com podem observar, totes les morts es produïren en carrers pro-

³⁴ *Movimiento de la población de Barcelona en el veintenio 1861-1880*, (Barcelona, 1883).

³⁵ GARCÍA FARIA, P.: *Insalubridad de las viviendas de Barcelona*, (Barcelona, 1890), p. 14.